STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02438

GESHIKHTE FUN HASIDIZM

Simon Dubnow

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שמעון דובנאָוו

געשיכטע פון חסידיזם

· דריי בענד

איבערגעזעצט פון העברעישן אָריגינאַל,
אונטער דער רעדאַקציע פון מחבר,
פון ז. קלמנאָוויטש.

שמעון דובנאָװ

געשיכטע פון חסידיזם

אויפן יסוד פון אָריגינעלע מקורים, געדרוקטע און כתב־ידן

באַנד II

אַלוועלטלעכער יידישער קולטור - קאָנגרעס
אַרגענטינער אָפּטייל

בוענאָס איירעס — תשי"ז — 1957

חיים פעלדמאַן ע״ה האָט בחייו סובסידירט
דעם דאָזיקן באַנד אין אָנדענק פון זיינע עלטערן
יחיאל (פעליפע) און חווה עליהם השלום

אינהאַלט פון צווייטן באַנד

דאָס צווייטע בוך
די תקופה פון וואוקס און אויסשפּרייטונג
(1815 — 1782)

פינפטער קאַפּיטל
דער חסידיזם אין פּוילן און אוקראַינע ביזן סוף פון 18טן יאָרהונדערט

§ 27. די טיילונגען פון פּוילן און די כיתות ביים חסידים — 19

§ 28. רבי אלימלך פון ליזענסק און די טעאָריע פון פּראַקטישן צדיקיזם

דער צענטער אין גאַליציע. — די צוויי ברידער רבי אלימלך און רב זוסיה. — די גוף־פּייניקונג פון אַ מקובל און דער ברען פון אַ חסיד. — דער צדיק אין ליזענסק. — די שיטה פון פּראַקטישן צדיקיזם אין ספר „נועם אלימלך״; דער צדיק איז משפּיע אויף „בני חיי ומזוני״; צוליב דעם מוז ער אַראָפּנידערן פון זיין מדרגה און זיך אַראָפּלאָזן צום שטייגער פון המון־עם. — דער ערשטער תנאי: אַבסאָלוטער גלויבן אין צדיק; דער צווייטער תנאי: „געבן דעם צדיק״. — דער צדיק איז משפּיע און ווערט מושפּע; מעקלער־פּעט. — דער קיבוץ פון חסידים אין ליזענסק. — אַ ויכוח צווישן ר׳ אלימלך און דעם רב איטינגאַ פון ריישע. — די „מיסיאָנערן״ וואָס ציען צו יונגע לייט קיין ליזענסק. — דעם צדיקס בריוו צו זיינע חסידים מכוח דער מחלוקת צווישן חסידים און מתנגדים. — אַ התנצלות־בריוו קעגן די וואָס ריידן שלעכטס אויפן צדיק. — ר׳ אלימלך דער געיאָגטער. — זיין פּטירה און זיין קבורה. — שפּעטערדיקע לעגענדעס — — — — — — — — — — — — — — — — — — 23

§ 29. דער מגיד מיכל זלאָטשעווער און די אַנדערע גאַליציאַנער צדיקים

דער הייליקער ר׳ זוסי אַניפּאָלער און זיין אַסקעטיש לעבן. — דער מגיד מיכל זלאָטשעווער און די צרות וואָס ער איז אויסגעשטאַנען אין בראָד בעת די רדיפות קעגן די חסידים. — ער לערנט אַ דרך אין חסידות אין זלאָטשעוו און יאַמפּאָלע. — זיין דרשה אויפן קאַפּיטל ק״ז פון תהילים. — זיינע רייד קעגן די רבנים וואָס האַלטן זיך גרויס מיט זייער לומדות

און זיינען מבטל די אמונה פון האַרצן. — זיינע גלייכווערטלעך. — מתנגדים „זוכן פעלערן” אויף דעם דאָזיקן צדיק. — זיינע תלמידים. — דער וואונדערמאַן ר׳ לייב שרהס, דער וואָס האָט געשטראָפט דעם קייסער יאָזעף וו. — זיין פאַרבאָרגענע ווירקונג. — רזיאל המלאך האָט וועגן אים תפילה געטאָן אין אדם הראשונס צייט. — סביבה פון אבערגלויבנס 41

§ 30. דער באַרדיטשעווער רב און דער מגיד ר׳ נחום טשערנאָבילער

באַרדיטשעוו — אַ נייער צענטער פון חסידיזם. — ר׳ לוי יצחק און זיינע טרעפענישן. — „דער באַרדיטשעווער רב” און די לעגענדעס וועגן זיין הייליקייט און וועגן זיין האַרציקער ליבשאַפט צו יידן. — דאָס עדות־זאָגן פון אַ מתנגד וועגן זיינע נסיעות „איבערן ישוב”. — די תורה און זיין ספר „קדושת לוי”: השגחה פרטית און אַ שטענדיקע השפעה פון דער אייבערשטער וועלט אויפן יידישן פאָלק; דער צדיק דער פאַרמיטלער צווישן באַשעפער און צווישן דעם כלל פון פאָלק; אַ צדיק פאַר זיך און אַ צדיק פאַר דער וועלט; דער מאָראַלישער פרינציפּ; אָפּטימיזם און אַ אַבסאָלוטער ביטחון; די שפּעטערדיקע פאָלקס־לעגענדעס. — ר׳ נחום טשערנאָבילער, דער מגיד און בעל־שם. — גערודפט פון די מתנגדים. — זיין ספר „מאור עינים”: דער „סוד הזיווג” וואָס אין דביקות; דער צדיק ווי „אַ צינור וואָס פירט אַראָפּ די שפע” אויף דער ערד; דער פרינציפּ פון ביטחון; יידן און די אומות העולם. — ר׳ זאב וואָלף זשיטאָמירער אין זיין ספר „אור המאיר” — — — — — — — — — — — — — — 49

§ 31. דעם בעש״טס אייניקלעך און דעם גרויסן מגידס זון

ר׳ אפרים סודילקאָווער, דער דרשן און שרייבער, מחבר פון ספר „דגל מחנה אפרים”. — פאַרשפּרייט דעם בעש״טס שיטה און זיין לעבנס־לעגענדע. — קריטיק פון אויסגוויייניקסטן צדיקיזם. — ר׳ אפרימס חזיונות און חלומות. — ר׳ ברוך טולטשינער, דער צדיק וואָס געוועלטיקט און גרייסט זיך מיט זכות אָבות. — זיין שרייערישער לפנימדיקער ברען. — די חסידישע און די משכילישע טראַדיציע זאָגן עדות אויף זיינע מידות. — דעם רבים הויף אין טולטשין און אין מעדזשיבאָזש; ר׳ ברוכס גאווה, זיין גלוסט צו עשירות און צו מאַכט; קריגט זיך אַרום מיט די אַנדערע צדיקים. — ר׳ אברהם דער מלאך — אַ צדיק פון הוילער רוחניות; פאַרוואַרפט דעם אויפפיר פון די חסידים נאָך זיין פאָטערס טויט, איז זיך מתבודד און שטאַרבט אין פאַסטיוו. — זיינע יורשים — — — — — — 69

§ 32. דער נייער צענטער אין קרוין־פוילן

די זיילן פון חסידות אין קרוין־פוילן: יעקב יצחק פון לאַנצוט און פון לובלין און דער מגיד ישראל קאָזשעניצער. — דער לאַנצוטער צדיק לויט די רייד פון די מתנגדים. — ר׳ ישראל קאָזשעניצער דער וואונדערמאַן און קראַנקן־היילער. — מאַסן עולי רגל אין קאָזשעניץ. — די

תרעומות פון די מתנגדים. — די פרייסישע הערשאַפט און פּראָיעקטן פון רעפאָרמעס אין יידישן לעבן. — די שטים פון אַ בערלינער משכיל וועגן דער סכנה פון חסידיזם — — — — — — — — — — — — — — — 87

זעקסטער קאַפּיטל
דער חסידיזם אין ליטע און רייסן און די שיטה פון חב"ד

§ 33. די „קאַרלינער" אין ליטע און זייער צעצווייגונג

דער קאַמף פאַרן קיום. — די חסידישע קלויז אין מינסק ווערט גע־שלאָסן. — דער פינסקער רב אביגדור בן חיים רודפט די סעקטע. — די „קאַרלינער" און זייערע צדיקים: ר' אשר סטאָלינער און ר' מרדכי לעכעוויצער. — פּראַקטישער צדיקיזם אין דער ליטע. — ר' מרדכי לע־כעוויצער און זיין השפּעה אויף די וואָכעדיקע עסקים פון זיינע חסידים. — צוויי צדיקישע דינאַסטיעס אין דער ליטע: די סטאָלינער און די לע־כעוויצער. — חסידישע „מנינים" אין ווילנע. — דער צענטער אין גראָד־נער קרייז און ר' שמואל אַמדורער — — — — — — — — — — — 95

§ 34. ר' שניאור־זלמן ליאָזנער, דער ראש פון די רייסישע חסידים

אַ יינגל אַ „מופלג" אין לערנען. אַ וויטעבסקער איידעם, גייט אַריבער פון נגלה צו נסתר. גייט קיין מעזריטש און טרעט אַריין אין דער גרו־פּע פון מגידס תלמידים (אַן ערך 1768). — דער „ליטוואַק" צווישן אוקראַינער. — שניאור־זלמן לערנט תורה מיטן מגידס זון, אברהם מלאך. — זיין אָנהייב־חיבור אין אַ נייעם אויסשטעל פון דעם „שולחן ערוך". — די חרמות פון 1772. — נאָך זיין צוריקקער קיין רייסן: אַ תלמיד און אַ חבר פון ר' מענדל וויטעבסקער, און דערנאָך דער ראש פון די חסידים („דער ליאָזנער רב"). — די געסט פון פאַנאַטיקערס אין שקלאָוו און די רדיפות פון 1784. — דער כרוז פון יאָר 1784 און די גזירות קעגן חסידים. — די שריפטן פון אַ חסיד אַ פורץ גדר אין בראָד און דער טומל אין שקלאָוו. — דער צוצי־כוח פון דעם ליאָזנער רב — 102

§ 35. דער „תניא" און די פילאָסאָפיע פון חסידות

דער „תניא" און זיין באַזונדערע פאָרעם. — ער ווערט פאַרענדיקט אין דרוק אין יאָר תקנ"ז, נאָך דעם ווי ער איז פאַרשפּרייט געוואָרן אין אָפּ־שריפטן. — די טיילן פון ספר. — די לערנונג וועגן דער באַשאַפונג און דער גאָטהייט אין דער טייל „שער היחוד והאמונה": רעליגיעזער פאַנ־טעיזם אַנטקעגן דער שיטה פון שפינאָזע און פון די דעיסטן; אַן אָפּ־קלאַנג פון דער פילאָסאָפיע וואָס האַלט, אַז מען קאָן נישט באַנעמען די זאַכן ווי זיי זיינען פאַר זיך און דער רעליגיעזער באַשייד פון דער וועלט־רעטעניש. — „ספר של בינונים": פסיכאָלאָגיע און עטיק. — די בהמהשע נשמה און די געטלעכע נשמה. — דער יסוד פון דער געטלעכער נשמה

איז דער שכל אין דריי בחינות: חכמה, בינה, דעת. די בהמהשע נשמה און איר יניקה פון דער וועלט: אומריינע און ריינע קליפות; דער אונ־טערשייד צווישן יידן און אַנדערע פעלקער. — דער ראַציאָנאַליזם און די תורה־קענטשאַפט אין דער שיטה פון „תניא". — דער עקסטאַז וואָס קוואַלט אַרויס פון פאַרטיפטן דענקען. — פאַרבאָט פון „חכמות חיצו־ניות", וואָס זייַען מטמא די געטלעכע נשמה. — דער יאָך פון תורה און דער יאָך פון מצוות. — קעגן אַסקעטיזם און עצבות; דאָס אויפהייבן די מחשבות זרות צו זייער שורש. — די וויכטיקסטע אויסבעסערונג: די אָפּשאַפונג פון דעם גלויבן אין צדיקים אין זיין עקסטרעמער פאָרעם; ר' שניאור־זלמנס בריוו צו זיינע אָנהענגערס. — די שיטה פון חב"ד אין דער קרייז־באַוועגונג פון חסידיזם. — ערב דער דריטער מחלוקת — — 115

זיבעטער קאַפּיטל

די דריטע מחלוקת

(1801 — 1796)

§ 36. די באַנייאונג פון דער מחלוקת אין ליטע (1796)

אַ נייע „קריגס־טאַקטיק": די צדדים ווענדן זיך נאָך הילף צו רוסישע רעגירונגס־באַאַמטע. — די קאַרלינער אין מינסקער גובערניע און דער פינסקער רב אַביגדור. — דער ספר „צוואת הריב"ש" ווערט פאַרבּרענט אויפן באַפעל פון ווילנער גאון. — די חסידים פאַרשפּרייטן קלאַנגען, אַז דער גאון האָט חרטה אויף זיין קעגנערשאַפט; דער אָפּגאַרער אין דייטשע קהילות. — דער בריוו פון גאון (סיון תקנ"ו) וואָס זאָגט אָן, אַז ער שטייט אויף דער וואַך אין קאַמף קעגן דער סעקטע. — די שאלה פון די ראשי־הקהל אין מינסק און דער ענטפער פון „אליהו קנא" (תשרי תקנ"ז). — די גזירות אין מינסק און די פּראָפּאַגאַנדע פון די מתנגדים אין די איבעריקע קהילות. — אַלגעמיינער אָנפאַל — — — — — — — — — — — 133

§ 37. דער ענטפער פון די חסידים, די פּטירה פון גאון און די גזירות פון ווילנער קהל (1797)

די ווילנער חסידים בעטן דעם רב שניאור־זלמן, ער זאָל קומען צו אַ וויכוח אָדער צו אַ מישפּט מיטן גאון. — דעם רבס ענטפער: נישט גע־ראָטענע פּרוּוון, שטראָף און התנצלות. — דעם גאונס פּטירה און די אבלות־טעג אין ווילנע (חול־המועד־סוכות תקנ"ח). — אַ מיאוסע מעשה פון די חסידים: אַ נאַכט פון הוליאַנקע און שימחה און רייצן זיך מיט די מתנגדים. — די נקמה פון די מתנגדים; עס ווערט אויסגעקליבן אַ „וועד פון פינף" צוליב דער מילחמה מיט דער חסידות דורך דעם „רודף הנעלם". — נייע גזרים. — די רעליגיעזע מחלוקת גייט איבער אין צו־שטאַנד פון אַ בירגער־קריג — — — — — — — — — — — — — — 147

§ 38. דער רב אַרעסטירט אין פּעטערבורגער פעסטונג (1798)

די רודפים און די נקמה פון די גערודפטע. — דער מגיד ישראל לייבל און זיין פּראָפּאַגאַנדע קעגן דער „כת״. — זיין וואָרענונג קעגן די ליטווישע „צדיקים״, זיי זאָלן זיך שטעלן צום מישפט מיט אים לויט „דעם קייסערס באַפעל״. — אַ מסירה־שריפט פון די ווילנער פאַנאַטיקערס צום הויפט־פּראָקוראָר אין פּעטערבורג מכוח די „מלוכה־שעדלעכע מעשים״ פון די אָנפירערס פון די חסידים. — דער אַרעסט פון ר׳ שניאור־זלמן און זיינע חברים. — דער רב זיצט אין תפיסה אין פּעטערבורג און ווערט געמישפּט אין דער געהיימער קאַנצעלאַריע. — די אויסלייזונג פון אַרעסטירטן. — זיין באַפרייאונג י״ט כסלו תקנ״ט. — זיינע בריוו וועגן דער אויסלייזונג — — — — — — — — — — — — — — — — 160

§ 39. די אַריינמישונג פון דער רוסישער רעגירונג אין דער רעליגיעזער מחלוקת

די ווירקונג פון דעם „פינפער־קאָמיטעט״ און פון דעם „פאַרבאַרגענעם רודף״. — משה אַשעראָוויטש און די מתנגדישע קנאים שטופּן אַרויס די חסידים פון דער קהילה־פאַרוואַלטונג. — די חסידים רייסן זיך אַריין אין קהל מיט דער הילף פון די רוסישע באַאַמטע. — ר׳ אביגדור פון פינסק און זיין בקשה־שריפט צום קייסער פּאַוול (פרי־יאָר 1800): אַ מסירה אויף די „קאַרלינער״, אַז זיי זיינען רעשטלעך פון די סעקטעס פון שבתי צבי און פראַנק. — די אויספאָרשונג פון דער מאַכט אין ליטע. — די רעוויזיע פון דערזשאַווינען אין רייסן און וואָס ער זאָגט וועגן דער סעקטע חסידים און זייער פירער שניאור־זלמן. — דער צווייטער אַרעסט פון ר׳ שניאור־זלמן אין פּעטערבורג (נאָוועמבער 1800). — די פראַגעס פון דעם באַשולדיקער אַביגדור און ר׳ שניאור־זלמנס ענטפערס. — ער ווערט באַפרייט פון טורמע פון דער געהיימער עקספּעדיציע און זיין ענין ווערט איבערגעגעבן דעם סענאַט. — דעם קייסער פּאַוולס טויט און די לעצטגילטיקע באַפרייאונג פון ר׳ שניאור־זלמן לויטן באַפעל פון אַלעקסאַנדער דעם ערשטן (מאַרץ, 1801). — קלאָג־שריפטן פון ביידע צדדים: אביגדורס תביעות און ר׳ זלמנס טענות. — די פאַרענטפערונג פון דער חסידישער פראַגע און דער „געזעץ וועגן יידן״ פון יאָר 1804: גלויבנס־פרייהייט אין די יידישע קהילות — — — — — — — — — — — — — 171

§ 40. דער מגיד ישראל־לייבל און זיין פּראָפּאַגאַנדע קעגן חסידות

דער מגיד אין די רייסישע און ליטווישע קהילות. — זיין ברודער ווערט אַריבערגעצויגן צו חסידות. — לייבלס נסיעות צו ר׳ שניאור־זלמנען און דער וויכוח אין ליאָזנע. — דער „ספר הוויכוח״ אָפּגעדרוקט אין וואַרשע. — די הקדמה פון ספר און דער עצם וויכוח. — די חסידים רודפן דעם מחבר און פאַרברענען זיין ספר. — זיין נסיעה קיין גאַליציע (ריישע, לעמבערג, קראָקע); ער גיט אָן אַ קלאָג־שריפט צום קייסער פראַנץ. —

זיין דייטשישע בראַשור וועגן חסידות; דער בונד צווישן די משכּילים און די רבנים כּדי אויסצואוואָרצלען „די שעדלעכע סעקטע" — — — — — — — 196

§ 41. די פּאָלעמישע ליטעראַטור אין פּוילן

דער מגיד דוד מאַקאָווער און זיין ספר „זמיר עריצים" (תקנ"ח). — מליצה־שטראָף־רייד קעגן חסידים און צדיקים. — דער מחבר ווערט געדרודפט פון די סעקטאַנטן און איז זיך נוקם אָן זיי שריפטלעך. — ער באַקלאָגט זיך אויף דעם צווייענדיקן בראָך אין יידישקייט: מצד די משכּילים און מצד די חסידים. — „שבר פּושעים" („זמרת עם הארץ"), אַ צווייטער טייל צו „זמיר עריצים". — אַ זאַמלונג פון דאָקומענטן צו דער געשיכטע פון חסידיזם — — — — — — — — — — — — — — — — — 209

אַ כ ט ע ר ק אַ פּ י ט ל

דער חסידיזם אָנהייב 19טן יאָרהונדערט
(1815 — 1800)

§ 42. דער עקסטרעמער חסידיזם אין אוקראַיינע: ר' נחמן, דעם בעש"טס איי ניקל

דער גורל פון חסידיזם אין צפון און אין דרום. — ר' נחמן דעם בעש"טס אייניקל אין דער אַטמאָספערע פון מעדזשיבאָזש. — אַ פאַנטאַזיאָר און אַ טרוימער. — האָט חתונה יונגערהייט און איז זיך מתבודד אַרום מעד־וועדעווקע. — אַ יונגער צדיק וואָס גלייבט אין זיין געהייבענער באַשטי־מונג. — פאָרט קיין ארץ־ישראל אין דער צייט פון סכנה (1798). — דער פראַנצויזישער קריג אין ארץ־ישראל און ר' נחמנס „קטנות דמו־חין". — זיין „גדלות דמוחין" נאָכן קומען אַהיים. — „אַ נייער וועג": אמונה צדיקים און פאַלשע צדיקים, די באַזונדערע באַשטימונג פון דעם בעש"טס אייניקל, זיין גריסן זיך איבער די צדיקים פון דור. — זיין אויפהאַלט אין זלאַטאָפּאָל און זיין מחלוקת מיט דעם שפּאָלער זיידן (1802 — 1801) — — — — — — — — — — — — — — — — — 216

§ 43. דער עקסטרעמער צדיקיזם: די בראַסלאַווער חסידים (ביז 1811)

ר' נחמן בראַסלאַווער און זיין שרייבער נתן נעמיראָווער. — די תורות און די שמועסן ווערן פאַרשריבן. — „ליקוטי מוהר"ן". — די טעאָריע פון צדיקיזם; „התקשרות מיטן צדיק" איז דער יסוד פון חסידות. — דער צדיק הייבט אַרויף אין הימל אַלע תפילות און בקשות. — ר' נחמן רוקט אָפּ אויף 25 יאָר די גזירה פון רעקרוטן. — זיין שינאה צו וועלט־לעכער וויסנשאַפט, בפרט צו מעדיצין. — דער צדיק איז דער איינציקער היילער. — די שרעק פאַר דער רעליגיעזער פילאָסאָפיע: אַן איסור אויף די ספרים פון רמב"ם און אַנדערע „חוקרים". — דער עיקר פון אַלע

עיקרים איז תמימות און פשטות; דער גרענעץ צווישן אַ תמים און אַ שוטה. — ר׳ נחמנס באַרימערײ — זײנע שונאים; די שפּאַלטונג אין דעם בעש״טס מישפּחה. — פאַרברענונג פון די „שרעקלעכע״ שריפטן. — די בראַסלאַווער חסידים חוץ למחנה. — „די גרויסע נסיעה״ איבער אוקראַינע (1807). — ר׳ נחמנס קראַנקײט. — זײנע „סיפורי מעשיות״: קינדער־מעשהלעך אין װעלכע די מאמינים האָבן געזוכט טיפע סודות. — זײן אַריבערפאָר פון בראַסלאַװ קײן אומאַן (1810). — ר׳ נחמנס פּטירה אין אומאַן (תשרי תקע״א) און זײן הײליקער קבר. — די װירקונג פון זײן תלמיד ר׳ נתן אין דער רעדאַקטירונג פון זײנע ספרים און אין דער אָרגאַניזירונג פון די בראַסלאַװער חסידים — — — — — — — — — — — 228

§ 44. די צדיקים־הערשאַפט אין אוקראַינע

ר׳ לוי יצחק באַרדיטשעװער אין זײנע לעצטע יאָרן. — די פאַרזאַמלונג אין באַרדיטשעװ מכוח דער גזירה פון דער רעגירונג (1803). — דער גירוש פון די דערפער און ר׳ שניאור־זלמנס נסיעה קײן אוקראַינע. — דער צפונדיקער צדיק און דער דרומדיקער צדיק (ר׳ ברוך טולטשינער). — דער שפּאָלער זײדע, דער המונישער צדיק. — ר׳ מרדכי נעסכיזשער. — דער „אַפּטער רב״ יהושע העשל אין מעדזשיבאָזש; זײנע גוזמאות, זײנע ברכות פאַר די פּדיונות־ברענגערס און זײן תורה. — די טשערנאָבילער דינאַסטיע; ר׳ מאָטל און דאָס אײנמאָנען אָפּצאָל פאַרן רבין; זײן מאָגערע תורה און זײן פעטע פּרנסה. — ר׳ ישראל רוזשינער און דעם צדיקס „הויף״. — אינעװײניקסטע ירידה און אויסנװײניקסטער אויפשטײג — — — — — — — — — — — — — — — 249

§ 45. דער ניצחון פון חסידיזם אין גאַליציע

די שװאַכקײט פון דער מתנגדות אין גאַליציע. — דער בונד פון די חסידים און מתנגדים קעגן דעם שותּפישן שונא אין עסטרײך: דער השכלה. — דער צװישנשײד צװישן דער געמײנדע פון חסידים און דער אויסנװײניקסטער װעלט אין נאַפּאָלעאָנס תקופה. — ר׳ אלימלך ליזענסקערס זון און זײנע תלמידים. — ר׳ מענדל פּריסטיקער אָדער רימאַנאָװער. — ר׳ נפתלי צבי ראָפּשיצער. — חילוקי דעות צװישן צװײ צדיקים בנוגע נאַפּאָלעאָנס ניצחונות. — ר׳ װאָלף זבאַראַזשער און זײן הויכע מאָראַלישע געשטאַלט. — ר׳ משה לײב בראָדער אָדער סאַסאָװער. — ר׳ משולם פײבוש העליר פון זבאַראַזש און זײן תורה „לקוטי יקרים״, „דרך אמת״. — ר׳ אורי סטרעליסקער װאָס װערט אָנגערופן „דער שרף״ — — — — — — — — — — — — — — — — 262

§ 46. נאַפּאָלעאָנס ניצחונות; הסידות נעמט איין קרוין־פּוילן

דער װאוקס פון חסידיזם אין מהומה־צײט. — דאָס פּאָר פון צדיקים אין לובלין און קאָזשעניץ. — דער „לובלינער רב״; פאַרװאָס קומט אים דער נאָמען „חוזה״. — זײן ענטפער דעם רב װאָס איז מקנא זײן פּירסום. — דער װאָרזאָגער און יועץ פאַר אַ „פּדיון״. — צדיקיזם שטופּט

אַרויס די חסידות. — דער קאָזשעניצער מגיד: דערהייבט מחשבות זרות צום מקור פון קדושה און לאָזט זיך אַראָפּ צו די טיפעניש פון טומאה; באַווייזט מופתים אין לעבן פון יחיד און פון ציבור. — די בהלה אין וואַרשעווער הערצאָגטום מחמת דער גזירה פון מיליטער־דינסט און דער פאַרבאָט צו האַנדלען מיט שאַרפע געטראַנקען. — די צדיקים זיינען זיך משתדל אויבן און די גזירות ווערן בטל. — דער לובלינער און דער קאָזשעניצער בעת נאַפּאָלעאָנס לעצטער מילחמה: דער פּרואוו „אַראָפּצו־ברענגען משיחן" און די שטראָף: דער קאָזשעניצער שטאַרבט און דער לובלינער פאַלט אַראָפּ אום שמחת־תורה תקע"ה. — דער דריטער פון דער קאָמפּאַניע, דער „ייד הקדוש" פון פּשיסכע קאָנקורירט מיט זיין רבין דעם לובלינער און ווערט אַליין אַ רבי. — אויפשטייג פון דער חסידים־הערשאַפט — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 276

§ 47. דער צענטער אין רייסן בעת ר' שניאור־זלמנס לעצטע יאָרן

משנה מזל — משנה מקום. דאָס אַריבערקלייבן זיך פון ליאָזנע קיין ליאַדי. — דער ליאַדיער רב זוכט שלום און באַזוכט די פירערס פון די מתנגדים אין זיין לאַנד. — זיין בריוו וועגן שלום צווישן די צדדים. — די מחלוקת צווישן די חסידים: ר' אברהם קאַליסקער אין ארץ־ישראל און זיינע טענות קעגן דער שכלדיקייט וואָס אין ספר „תניא": „גאָר דאָס ביין קומט פון שכל". — צו דעם שטרייט פון די מיינונגען קומט צו אַ מחלוקת וועגן דער גבאות פאַר ארץ־ישראל. — פּאָלעמישע בריוו צווישן ר' אברהם קאַליסקער, ר' שניאור־זלמן און דעם באַרדיטשעווער רב. — די מחלוקת צווישן ליאַדיער רב און רב ברוך טולטשינער: דער חילוק צווישן דעם פילאָסאָף פון חסידות און דעם סוחר מיט חסידות. — דער רוסיש־פראַנצויזישער קריג: ר' שניאור־זלמן איז פאַרן קייסער אַלעקסאַנדער קעגן נאַפּאָלעאָן: זיין נבואה אום ראש־השנה תרע"ג (1812). — זיין אַנטלויפן פון ליאַדי און זיינע טילטולים אין טיף רוסלאַנד קריגס־צייט (אויגוסט—דעצעמבער 1812). — זיין פּטירה נישט ווייט פון קורסק און זיין קבורה אין האַדיאַטש (יאַנואַר 1813). — דאָס הויז שניאורסאָן. — ר' שניאור־זלמנס ספרים וואָס זיינען אָפּגעדרוקט נאָך זיין טויט. — די צדיקישע הייזער אין ליטע: אין סטאָלין־קאַרלין און לעכעוויץ־קוידענאָוו 288

דאס צווייטע בוך

די תקופה פון וואוקס און אויסשפרייטונג

(1815 — 1782)

פינפטער קאַפּיטל

דער חסידיזם אין פּוילן און אוקראַינע ביזן סוף פון 18טן יאָרהונדערט

§ 27. די טיילונגען פון פּוילן און די כיתות ביי חסידים

דריי און צוואַנציק יאָר, פון 1772 ביז 1795, האָט געדויערט די גסיסה פון פּוילן. נישט מיט איין מאָל איז צעריסן געוואָרן אויף שטי־קער אָט די מלוכה, און מיט איר דער גרעסטער יידישער קיבוץ. נאָך פאַר דער צייט זיינען געמאַכט געוואָרן עטלעכע אָפּעראַציעס איבער איר קראַנקן גוף. אין יאָר 1772 זיינען אַריבער צו די גרויסע מלוכות רוסלאַנד, עסט־רייך און פּרייסן די פּראָווינצן רייסן (ווייסרוסלאַנד), מיזרח־גאַליציע און אַ גרויסער טייל פון פּויזנער קאַנט. אין 20 יאָר אַרום, אין יאָר 1793, האָט רוסלאַנד, ביי דער צווייטער טיילונג, פאַרנומען אַלע פּראָווינצן פון מערב־אוקראַינע (פּאָדאָליע, וואָלין און קיעווער קאַנט), וואָס אין זיי האָט די חסידות אויפגעבליט און אויסגעוואַקסן, און אויך מינסקער גובערניע אויפן גרענעץ צווישן ליטע און רייסן. לויט דער דריטער טיילונג איז אַריבער צו רוסלאַנד די גאַנצע פּראָווינץ פון צענטראַל ליטע (ווילנע און גראָדנע); עסטרייך האָט צו מיזרח־גאַליציע צוגעקראָגן נאָך מערב־גאַ־ליציע (קראָקע און איר קרייז) און דעם קרייז לובלין; און פּרייסן האָט אָפּגעריסן אויף צען יאָר צייט דאָס גאַנצע אינעווייניקסטע פּוילן (די רעשטן פון פּויזנער קאַנט, וואַרשע, קאָליש, פּלאָצק ביז ביאַליסטאָק אויפן גרענעץ פון ליטע).

צווישן די פּראָווינצן זיינען דורכגעפירט געוואָרן גרענעצן, אין די איינגענומענע לענדער האָט איטלעכע פון די נייע רעגירונגען איינגע־שטעלט אירע באַזונדערע געזעצן — נאָר דער שטראָם פון דער חסידי־שער באַוועגונג האָט פון קיין אָפּהאַלט נישט געוואוסט, אים האָבן קיין

גרענעצן נישט אָפּגעשטעלט. מיט אַ סטיכישער קראַפט האָט דער חסידיזם מיטגעצויגן מיט זיך מאַסן גלויבנס־דאַרשטיקע גאָט־זוכערס. די מאַסן־באַוועגונג איז זיך געגאַנגען נישט נאָר אויסער דעם אָרט, נייערט אויך אויסער דער צייט — דאָס איז דאָך געווען די צייט פון דער פּאָליטישער און גייסטיקער רעוואָלוציע אין מערב־אייראָפּע, די תקופה פון אויפקלערונג, וואָס האָט געגומען אַריינדרינגען פון מערב קיין מיזרח, — אין דער עסטרייכישער גאַליציע, אין פּרייסישן פּוילן און אין אַ שטיקל צייט אַרום אויך קיין רוסלאַנד. אין גאַליציע האָט דער חסידיזם אָנגעטראָפן אויף דער אויפקלער־באַוועגונג אין דער צייט פון קייסער יאָזעף II (1780—1790), וואָס האָט אַרויפגעלייגט אויף די יידן אין זיין מלוכה די „גזירה" צו לאָזן זייערע קינדער לערנען אין „נאָרמאַל־שולן" אין דער לאַנד־שפּראַך און בכלל איבערצובייטן דעם אופן פון דערציונג. איינער פון משה מענדעלסאָנס בערלינער תלמידים, הערץ האָמבערג איז געוואָרן דער פּאַרמיטלער אויף דורכצופירן די רעפאָרעם. זינט דעם יאָר 1787 האָט האָמבערג זיך באַזעצט אין לעמבערג ווי דער אייבער־אינספּעקטאָר איבער די „דייטשע" שולן און מיט דער הילף פון דער רעגירונג האָט ער זיך געמיט אַריבערצוציען די יידישע קינדער פון די חדרים און ישיבות אין די שולן אַריין. די חסידים אין גאַליציע האָבן דאָס באַטראַכט בפועל־ממש ווי אַ שמד־גזירה. און נאָך פרישע גזירות זיינען אויפגעקומען: מען האָט יידן פאַרווערט צו פאַרנעמען זיך מיט שענקעריי אין שטאָט און דאָרף — דערפון זיינען טויזנטער יידישע מישפּחות געבליבן אָן חיונה, מען האָט אָנגעהויבן נעמען יידישע יונגע לייט פאַר סאָלדאַטן, און כדומה נאָך אַזעלכע נייסן. גרויס איז געווען די שרעק און אויפרעגונג ביים עולם חסידים, אָבער דער גלויבן אין גוטע יידן האָט זיי געבראַכט שטאַרקונג און טרייסט.

וועגן איינעם פון דעם מעזריטשער מגידס תלמידים, דעם „פּאַר־באַרגענעם" צדיק ליב שרהס פון יאַלטישקעוו אין פּאָדאָליע דערציילט די לעגענדע, ווי אַזוי ער האָט זיך געפּלייסט מבטל צו זיין די ביטערע גזירות פון די צוויי קייסערלעכע עדיקטן: דעם אַלגעמיינעם „טאָלעראַנץ־פּאַטענט" פון יאָר 1782 און דעם ספּעציעלן פון יאָר 1789, וואָס איז גע־

ווען באַשטימט פאַר גאַליציע. דער דאַזיקער רב ליב, וואָס וועגן אים וועט זיין די רייד ווייטער (§ 29), איז געווען גאָר אַ גרויסער בעל־מופת: ער האָט געוואוסט דעם סוד, ווי אַזוי צו ווערן אַ „רואה ואינו נראה" און ווי אַזוי צו מאַכן אַ „קפיצת הדרך". אָט די דאָזיקע צוויי סגולות האָט ער באַנוצט אין זיין „מילחמה" קעגן קייסער יאָזעף וו, וואָס האָט געוואָלט אײַן גאַנצן איבעראַנדערשן דעם אַלטן לעבנס־סדר פון יידישן פאָלק. אין משך פון אַ צייט מיט יאָרן האָט ליב שרהס זיך געראַנגלט מיטן קייסער אויף אַזאַ אופן: ער פלעגט מיט אַ קפיצת־הדרך קומען צו פאָרן פון זיין שטעטל יאַלטישקעוו אין דער קרוינשטאָט ווין אַריין, זיך אַריינגייז אין דעם קייסערס פאַלאַץ און חדר, אומבאַמערקט פאַר דעם קייסערס לייב־וואַך, אַרויסנעמען אַ מעסער פון קעשענע און שניידן דעם קייסערס לייב און זאָגן: ביסטו מבטל דיינע גזירות אויף יידן — איז גוט, אַנישט בלייבסטו אַ טויטער. דער קייסער שרייט געוואַלד פון ווייטיק, זיינע באַ־דינערס הערן זיינע געשרייען, אָבער זיי זעען קיינעם נישט און קאָנען דעם „רואה ואינו נראה" נישט כאַפּן. פונקט אַזוי ווי פרעה בשעתו האָט יאָזעף דער צווייטער זיך איינגעעקשנט, און ליב שרהס גייט נאָך אַ מאָל קיין ווין, גנבעט זיך אַריין אין קייסערס חדר, שלאָגט אים און סטראַשעט אים. אַזוי האָט זיך דאָס געצויגן זיבן יאָר, ביז דער קייסער איז געשטאָרבן. אָבער אין דעם זעלביקן יאָר איז אויך אויף ר' לייבן נגזר געוואָרן צו שטאַרבן: ער איז נפטר געוואָרן אין חודש אדר תקנ"א (1791)*. מיט

* דער „סדר הדורות החדש", ז' 53, שרייבט פאַרשטעלט: „זיינע (ר' ליב שרהס) נסיעות זיינען געווען מיט קפיצת הדרך, און ער איז נאָר אויסן געווען צו ראַטעווען יידן פון זייערע באַדריקערס, און זיינע פאַרכטערלעכע אויפטוען זיינען מפורסם גע־וואָרן, ווי עס איז באַוואוסט פון דער מעשה, וואָס ער האָט געהאַט מיט אַ מלך און מיט כמה דוכסים, וואָס ער האָט זיי געשטראָפט אין פנים אַריין און האָט זיי גע־צוואונגען צו טאָן גוטס יידן". דער גאַליציאַנער מחבר, וועמענס ספר איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין עסטרייך (לעמבערג, 1865), האָט נישט געוואָלט אָנרופן בפירוש דעם נאָ־מען פון „מלך" מחמת מורא פאַר דער עסטרייכישער צענזור. די פרטים פון דער לע־גענדע ווערן דערציילט אין פאַרשיידענע נוסחאות. זע „זכרונות אב"ג" [א. ב. גאָט־לאָבער] אין „הבקר אור", תר"מ — תרמ"א; וואַסערמאַן, „לתולדותיו של ר' ליב שרהס" אין „השלוח" 1904, ז' 481 א"וו. לויט דעם לעצטנס רייד, איז די מצבה ליב

אַזעלכע קינדערשע מעשיות האָט די חסידות איינגעשלעפּערט די צעררו־דערטע מאַסע. „ביטול היש", די שטאַרקונג פון דער פאַנטאַזיע איבער דער ווירקלעכקייט אויף אין דער פּאָליטישער וועלט — דערין האָט גע־שטעקט דער כוח פון דער נייער באַוועגונג.

דער דאָזיקער כוח איז בייגעשטאַנען די חסידישע מאַסן אין אוקראַי־נע אין דער איבערגאַנגס־תקופה צווישן די הײדאַמאַקעס־אומרוען פון יאָר 1768 און צווישן דער פּויליש־רוסישער מילחמה, וואָס האָט געבראַכט צו דער צווייטער טיילונג פון פּוילן אין יאָר 1793. אונטער דער השפּעה פון די צדיקים, וואָס האָבן שטענדיק אַרומגעשוועבט אין אַ פאַנטאַסטי־שער וועלט — האָבן די מאמינים מיט אַ כיוון זיך אָפּגעווענדט פון אַלע צרות און מהומות, און פאַר זיי האָט עקסיסטירט נאָר דאָס, וואָס האָט זיך געטאָן אַרום זייערע גייסטיקע מלכים, וואָס האָבן —איטלעכער אויף זיין אייגענעם שטייגער — זיך אָפּגערופן אויף דעם וואָס עס האָט זיך געטאָן ביי די גויאישקע מלכים. אָט דערציילט די לעגענדע, אַז בעת די פּאָליאַקן און די רוסן האָבן געפירט צווישן זיך די מילחמה אין וואָלין, זיינען די צוויי חסידישע פירערס מחולק געווען אין זייער פּאָליטישער אָריענטאַציע: רב שניאור־זלמן פון ליאָזנע אין רייסן, וואָס איז געשטאַנען אונטער דער ממשלה פון רוסלאַנד, האָט מתפלל געווען פאַרן ניצחון פון די רוסן, און רבי שלמה קאַרלינער, וואָס האָט אין יענער צייט זיך אויפ־געהאַלטן אין לודמיר אין וואָלין, האָט אין זיין תפילה געבעטן, אַז די פּאָליאַקן זאָלן געווינען. געזיגט האָט מיט זיין השתדלות דער רבי פון רייסן, און דעם באַזיגטן צדיק האָט בעתן דאַווגען אַוועקגעהרגעט איינער אַ גוי מיטן נאָמען אַרמילוס, אַ קאָזאַק פון די קאָזאַקן פון רוסישן מילי־טער. אויף רבי שלמהן האָט מען געזאָגט, אַז ער האָט געהאַט די נשמה פון משיח בן־יוסף, וואָס אויף אים איז נגזר געוואָרן, ער זאָל שטאַרבן בעת דער מילחמה פון גוג ומגוג*. אַזוי האָבן די וועלט־געשעענישן זיך אויסגעמאָלט אין שפּיגל פון חסידות.

שרהס אויפגעהיט ביז איצט אויף דעם צדיקס קבר אין יאַלטישקעוו, און אויף איר שטייט אויסגעקריצט דער טאָג פון זיין פּטירה.

* זע ב׳ ו, § 24, און אויך דעם ספר „בית רבי" חלק א׳, ז׳ 128.

אין יאר 1795 איז אָפּגעשאָפט געוואָרן דער גרענעץ צווישן די צוויי צענטערס פון דער רבנות, ליטע און רייסן, און אין אַ יאָר אַרום איז איבעראַנייס פאַרשאַרפט געוואָרן דער קאַמף קעגן דער חסידות אין ווילנע און אין אַלע קהילות וואָס האָבן געפאָלגט דעם גאון. אין דעם זעלביקן יאָר זיינען די רעגירונגען פון עסטרייך און פּרייסן אַריינגעדרונגען אין צענטראַלן פּוילן און האָבן דאָרט אָנגעטראָפן נייע צענטערס פון חסידות אַרום דער הויפּטשטאָט וואַרשע. צוויי שטעט, לובלין און קאָזשעניץ, זיי־נען אין גיכן געוואָרן צענטערס פון באַרימטע צדיקים: דער לובלינער רבי און דער קאָזשעניצער מגיד. חסידות פאַרשפּרייט זיך אין אַלע לענדער, נישט געקוקט אויף די אומבייטן פון די רעגירונגען און די פּאָליטישע אָר־דענונגען. זי האָט זיך איר פּאָליטיק, וואָס איז אָפּגעהאַנגען פון הימלישן קיניגרייך און אירע וואָרט־פירערס אין דער אונטערשטער וועלט. די וואָס פאַרמיטלען צווישן ביידע וועלטן זיינען די צדיקים, די „יסודי־עולם״.

§ 28. רבי אלימלך פון ליזענסק און די טעאָריע פון פּראַקטישן צדיקיזם

דער צענטער אין גאַליציע. — די צוויי ברידער רבי אלימלך און רב זו־סיה. — די גוף־פּייניקונג פון אַ מקובל און דער ברען פון אַ חסיד. — דער צדיק אין ליזענסק. — די שיטה פון פּראַקטישן צדיקיזם אין ספר „נועם אלימלך״; דער צדיק איז משפיע אויף „בני חיי ומזוני״; צוליב דעם מוז ער אַראָפּנידערן פון זיין מדרגה און זיך אַראָפּלאָזן צום שטייגער פון המון־עם. — דער ערשטער תנאי: אַבסאָלוטער גלויבן אין צדיק: דער צווייטער תנאי: „געבן דעם צדיק״. — דער צדיק איז משפיע און ווערט מושפע; מעקלערס. — דער קיבוץ פון חסידים אין ליזענסק. — אַ ויכוח צווישן ר׳ אלימלך און דעם רב איטינגאַ פון ריישע. — די „מיסיאָנערן״ וואָס ציען צו יונגע לייט קיין ליזענסק. — דעם צדיקס בריוו צו זיינע חסידים מכוח דער מחלוקת צווישן חסידים און מתנגדים. — אַ התנצלות־בריוו קעגן די וואָס ריידן שלעכטס אויפן צדיק. — ר׳ אלימלך דער געיאָגטער. — זיין פּטירה און זיין קבורה. — שפּעטער־דיקע לעגענדעס.

נאָך דעם מעזריטשער מגידס פּטירה, אַז זיינע תלמידים האָבן זיך צעשפּרייט אין אַלע זייטן, האָט איין גרופּע פון זיי זיך אומגעקערט אַהיים

קיין גאַליציע און דאָרט געגרינדעט באַזונדערע צענטערס, וואָס האָבן צוגעצויגן מאַסן חסידים, סיי פון די פריערדיקע סיי פון נייע, וואָס זיינען צוגעקומען אונטער דער ווירקונג פון די צדיקים. דער גרעסטער צווישן אָט די צדיקים איז געווען רבי אלימלך פון ליזענסק, אַ קליין שטעטל נישט ווייט פון דער „קהילה קדושה" יעראָסלאַוו אין גאַליציע, וואָס אין די פריערדיקע דורות האָט זי צוזאַמען מיט דער גרויסער שטאָט לובלין געדינט ווי אַ פאַרזאַמלונגס־אָרט פאַרן „ועד ארבע הארצות". אונטער דער ווירקונג פון זיין ברודער זוסיה אַניפּאָלער איז ער געוואָרן דעם מעזריטשער מגידס תלמיד אין יענעמס לעצטע יאָרן, בעת ער איז געזעסן אין ראָוונע*. ביידע ברידער פלעגן אַרומפאָרן איבער די גאַליצישע שטעט און פאַרשפּרייטן זייער רבינס תורה. „זייער גאַנצע כוונה איז געווען — זאָגט איינער פון זייערע פאַרערס — אָפּצואָווענדן וואָס מער מענטשן פון זינד, צו מאַכן בעלי־תשובה אין דער וועלט, צו רייניקן די הערצער פון יידן און איינפלאַנצן אין זיי פאָרכט פאַרן אייבערשטן און ליבשאַפט צו אים". ר׳ אלימלכס תלמיד מענדיל פריסטיצער זאָגט עדות אויף זיין גוואַלדיקן ברען: „איך פלעג זען מיין הייליקן רבין אַלע טאָג, בעת ער פלעגט כּראַכטן וועגן יראת־השם, פלעגן אַלע זיינע ביינער קלאַפּן איינס אָן אַנדערן, און אַלע האָבן געזען, ווי זיין גוף ציטערט מחמת שרעק פאַר גאָט און פאַר זיין גרויסקייט"**. אַז רבי אלימלך איז מפורסם געוואָרן פאַר אַ גוטן ייד, האָט ער זיך באַזעצט אין ליזענסק, און אין משך פון צעז יאָר (אַן ערך צווישן 1775 און 1786) פלעגן קומען צו אים חסידים פון גאַליצישע שטעט, צו הערן זיין תורה און תפילה און אויך צו קריגן פון אים אַ ברכה אין זייערע געשעפטן און אַ מופת אין אַ נויט־פאַל.

* ר׳ אלימלך דערמאָנט זיין לערער אונטערן נאָמען „הרב המגיד דק״ק ראוונ״; „איך האָב געהערט פון מיין רבין און לערער הרב הגאון הקדוש דעם פאַרשטאָרבענעם מ׳ דוב בער מק״ק ראָוונע" (נועם אלימלך, פרשה וישב און שלח לך). דערפון מעג מען דרינגען, אַז ר׳ אלימלך האָט זיך געפונען אין ראָוונע אַרום יאָר 1772, אין דער זעלביקער צייט ווען דער מגיד האָט דאָרט געוואוינט (זע ב׳ ו, § 21).

** סדר הדורות החדש, ז׳ 57.

וואָס איז געווען ר׳ אלימלכס דרך אין עבודת השם? בנוגע דער דאָזיקער פראַגע שטימען נישט די לעגענדעס צווישן אַנאַנד. טייל זאָגן, אַז ער איז געווען נוטה צו דער שיטה פון אַסקעטיזם: „גאָר זיין גלוסט איז געווען זיך אָפּצושיידן פון דער מאַטעריעלער וועלט און צו בלייבן אין דעם מקור פון הייליקייט, אָן דעם גראָבן חומרדיקן לבוש״. און אַן עדות־ראיה שרייבט: „גאָר אַפילו סיגופים האָט דורכגעמאַכט דער דאָזיקער הייליקער מאַן, און אַז איך בין געווען ביי אים, איז ער שוין געווען אין דער העכסטער מדרגה און ער פלעגט פּייניקן און שלאָגן זיך אַלע טאָג מיט די שטעכעדיקע און ברענענדיקע גראָזן, וואָס מען רופט אין דייטש ברענעסטלין (ברענענעסעל — קראָפּיווע), חוץ די איבעריקע סיגופים און תעניתים און מקוואות, וואָס דער דערמאָנטער הייליקער רבי האָט געמאַכט״*. און אַנדערע זאָגן פאַרקערט עדות, אַז אלימלך האָט אָפּגעהיט דעם בעש״טס רייד און איז געווען קעגן דער שיטה פון אַסקעטיזם און פלעגט זאָגן, אַז „מען קאָן נישט איינשאַפן זיך שלימות דורך די תעניתים״. און איין מאָל האָט ער געזאָגט צו זיין תלמיד דעם אָפּטער רב: „ווען איך וואָלט געהאַט נאָך צוויי, זיי זאָלן זיך מצרף זיין מיט מיר (צו אַ בית־דין פון דריי) כדי מבטל צו זיין די תעניתים, וואָלט איך זיי מבטל געווען״**. אַז עס איז געקומען צו אים איינער אַ חסיד אַ בעל־תשובה, וואָס איז שלאַף געוואָרן מחמת זיינע תעניתים, האָט ער פאַרזאָגט, מען זאָל אים גוט פּילנעווען, ער זאָל עסן צו זאַט און שטאַרקן זיין גוף, און

---

* זיין תלמיד דער מגיד ר׳ ישראל קאָזשעניצער אין זיין ספר „עבודת ישראל״, פּרשה חיי שרה, און זיין זון ר׳ משה אין זיין ספר „באר משה״, פּ׳ מסעי. — אין אַ שפּעטערדיקער דערציילונג („עשר צחצחות״ פון דעם בוקאַרעשטער רב ישראל בערנער, געדרוקט מיט הסכמות פון רבנים אין יאָר 1909) שטייט געשריבן: „אונדזער רבי אלימלך האָט געהאַט אַ מינהג צו זיצן אונטער די ביימער צווישן שטעכעדיקע מוראַשקעס, וואָס מען רופט זיי מוראַוווקיס, ביז זיין גוף איז אויסגעדאַרט געוואָרן פון די פּיין פון די יסורים, און זיי האָבן נישט געהאַט מער וואָס צו שטעכן. דעמאָלט האָט ער געשריען אויף זיך: מלך, מלך! ביסט דאָך נישט ראוי, אַז אַפילו די מוראַשקעס זאָלן דיך עסן, אַזוי זינדיק ביסטו״ (ז׳ 17).

** „מאור ושמש״, שבת תשובה; „עירין קדישין״ פון ר׳ ישראל רוזשינער, פּרשה ויקרא (וואַרשע, תרמ״ה).

דערנאָך האָט ער אים אָנגעוויזן אַ תשובה דורך תפילה און געבראָכענעם הארץ*. קענטיק, אַז ביי ר׳ אלימלכן אין האַרצן האָבן זיך געראַנגלט צוויי שטרעבונגען. צו דעם אַסקעטיזם פון די מקובלים און צו דער התלהבות פון די חסידים, אָבער מיט ביידע איז אים געראָטן צוצוציען צו זיך די מאַסע און דערהייבן צו ווערן צו דער מדרגה פון אַ „צדיק״.

דאָס קליינע שטעטל ליזענסק איז געוואָרן אַ גרויסער צענטער פאַר די גאַליציאַנער חסידים. דער רב פון דער קהילה, רבי אלימלכס אַן אַלטער באַקאַנטער, זאָגט עדות, אַז „צו אים איז מען געקומען פון איין עק לאַנד ביזן צווייטן״ און „אַ סך האָבן געטרונקען פון דעם קוואַל לעבעדיק וואַסער״, וואָס האָט זיך געעפנט אין ליזענסק**. ר׳ אלימלך פלעגט ווירקן אויף דער מאַסע נישט אַזוי מיט זיין חסידישער תורה, ווי מיט זיין תפילה, מיט דער הייליקייט פון זיין לעבן און מיט יענע „ניסים ונפלאות״, וואָס די גלויבערס האָבן געזוכט און געפונען אין זיינע רייד, אין זיינע עצות און סגולות, וואָס ער האָט געגעבן אַלעמען ווער עס האָט זיך צו אים געווענדט. דער צדיק האָט נישט געקאַרגט קיין ברכות און סגולות פאַר די וואָס האָבן געבעטן. פאַר איטלעכן מאמין איז געווען קלאָר, אַז אים האָט אָפּגעגליקט אין זיינע עסקים ערשט נאָך דעם ווי ער האָט געקראָגן פון צדיק די עצה אָדער די ברכה, און נאָר דאָס האָט אים געבראַכט די הצלחה; ווער עס איז אויפגעשטאַנען פון אַ קראַנקייט, נאָך דעם ווי ער האָט געהאַט געשיקט אַ „פדיון נפש״ דעם צדיק, האָט געגלייבט באמונה שלימה, אַז נאָר דעם צדיקס תפילה האָט אים אָפּגעראַטעוועט פון טויט; און ווער עס איז געשטרויכלט געוואָרן אין אַן עבירה און האָט פון צדיק געקראָגן אַ „תשובה״, איז געווען זיכער, אַז אויבן וועט מען זיין זינד אויסמעקן. דורך אָט דעם גלויבן אין צדיק האָט ר׳ אלימלך איינגעהאַלטן

---

* סדר הדורות החדש, 58; זע „רמתים צופים״, צווייטער טייל פרק כ״ד (וואַרשע, תרמ״א).

** אין דער הסכמה פון ליזענסקער רב זאב וואָלף צום ספר „נועם אלימלך״ אין ערשטן דרוק (לעמבערג, תקמ״ח). אין די שפּעטערדיקע דרוקן איז די דאָזיקע הסכמה און אויך די הקדמה פון מחברס זון אויסגעלאָזן. זע דעם שם הגדולים החדש, ערשטער טייל, בלאַט י״ח (אונטערן קעפּל „וואָלף מליזענסק״).

די צעהערערס פון זיין תורה. פון די צוויי הויפט־עיקרים פון דער חסידות — דאָס באַהעפט־זיין מיט גאָט און דאָס צוגעבונדן זיין צום צדיק — איז אין דער שיטה פון ליזענסקער צדיק געווען צום מייניסט אַנטוויקלט דער צווייטער. בעת ווען טעאָרעטיש האָט ר׳ אלימלך אין דער תורה פון בעש״ט און פון מעזריטשער מגיד קיין זאַך נישט מחדש געווען, האָט ער אָבער אויפגעטאָן אַ סך גייס אין דער פּראַקטישער שיטה פון צדיקיזם. דאָס איז געווען דורך דעם וואָס ער האָט פון איר געמאַכט אַ באַגרינדעטע שיטה פון דער חסידות.

די דאָזיקע שיטה ווערט פירגעטראָגן מיט באַזונדער אויספירלעכ־קייט אין זיין ספר „נועם אלימלך״*. דאָרט ווערט איינגעשטעלט איין כלל גדול: אַלע מאַטעריעלע נויטבאַדערפענישן דעם מענטשנס — לעבן, געזונט, פּרנסה און קינדער, — דאָס אַלץ ווערט אַראָפּגעבראַכט פון הימל אויף דער ערד דורך דער פאַרמיטלונג פון דעם צדיק, וואָס זיין באַרוף איז מתפלל צו זיין דערויף און צו „דערוועקן רחמים״ אויף יידן. „דער צדיק איז דער וואָס ציט אַראָפּ די שפע פאַר יידן, — קינדער, לעבן, פּרנסה״. „אָט די דריי זאַכן: בני חיי ומזוני באַדאַרפן האָבן די אתערותא דלתתא (ד״ה די אויפוועקונג, דעם אָנרייץ פון אונטן, פון דער אונטער־שטער וועלט), אַז דער צדיק זאָל זיך אַריינטאָן אין אָט די זאַכן, אַז זיי זיינען נייטיק פאַר דער וועלט, און דורך דעם קאָן דער צדיק זיי אַראָפּ־ברענגען אויף דער וועלט; אָבער אויב עס וועט קיין אתערותא דלתתא נישט זיין, איז נישט מעגלעך, אַז זיי זאָלן אַראָפּגעבראַכט ווערן אויף דער וועלט, אַפילו אויב ער וועט זיין אַ צדיק מיט אַלע זיינע געדאַנקען און אַ הייליקער מאַן, נייערט דער צדיק מוז אַ ביסל אַראָפּנידערן פון זיין מדרגה, כדי צו טראַכטן וועגן

---

* דער דאָזיקער ספר, וואָס איז אָפּגעדרוקט אַ יאָר צוויי נאָך דעם מחברס פטירה (לעמבערג, תקמ״ח), איז איינגעטיילט אין פיר טיילן: א) „נועם אלימלך״ — דרשות לויטן סדר פון די פּרשיות פון דער תורה; ב) „לקוטי שושנים״ — קורצע פירושים אויף איינציקע פסוקים פון די נביאים און כתובים און מאמרים פון דער תלמודישער אגדה; ג) „אגרת הקדוש״ — פינף בריוו געשריבן פון מחבר, זיין זון און זיין תלמיד; ד) „צעטיל קטן״ און „התנהגות האדם״ — אַ מין צוואה פון מחבר.

זיי, אַז זיי זיינען נייטיק פאַר דער וועלט, דעמאָלט ווערן זיי אַראָפּגע־צויגן אויף דער וועלט". „דער צדיק ציט אַריין די פּנימיות וואָס דאָס איז דעם שם הוי"ה אין יעטוועדער אויסווייניקסטער זאַך, אַפילו אין עסן און טרינקען און אין יעדער גשמיותדיקער זאַך ציט ער אַריין די הייליקייט פון אייבערשטנס נאָמען. און ווער עס דאַרף האָבן פּרנסה אָדער אַ רפואה, דעם זאָגט דער צדיק, אַז ער וועט האָבן פּרנסה אָדער אַ רפואה, וואָס זיי זיינען אויסווייניקסטע זאַכן, און ציט אַריין אין דעם דעם שם הוי"ה דורך זיין כוונה און תפילה, און ער איז מסכים אַז אַזוי זאָל ווערן". אַז מענטשן קומען צום צדיק פון וועגן זייער הצטרכות, למשל, ער זאָל אויס־פועלן פאַר זיי עפּעס ביים שררה אָדער ביי דער מאַכט, דעמאָלט זאָגט דער צדיק צו דעם מענטשן: דער שררה וועט אויספאָלגן דיין פאַרלאַנג, און עס וועט שוין אַנדערש נישט זיין, און נאָר אַזוי ווי דער צדיק האָט באַפוילן"*.

אַזוי אַרום האָבן מיר אין דער וועלט אַ ראָד וואָס דרייט זיך: דער מאַסן־מענטש וועקט אויף פון אונטן דעם אויפמערק פון דעם צדיק אויף זיינע מאַטעריעלע נויטבאַדערפענישן, דער צדיק לאָזט זיך אַראָפּ פון זיין מדרגה און מאַכט אַראָפּנידערן זיין געדאַנק אין דער אונטערשטער וועלט אַראָפּ, און דערנאָך הייבט ער אים ווידער אַרויף, דורך זיין תפילה, צו דער אייבערשטער וועלט; און אָט דורך דעם דאָזיקן פּראָצעס פון אַראָפּ־נידערן און אַרויפשטייגן דורכן זאָגן אַליין, ציט ער אַראָפּ פאַרן מענטשן די שפע דורך דעם וואָס ער זאָגט אים צו אַ רפואה אָדער פּרנסה אָדער ער בענטשט אים, אַז דער שררה וועט טאָן זיינע פאַרלאַנגען וכדומה. דעם צדיקס פאַרזאָג איז אַ באַפעל בנוגע צום פאָטער אין הימל. „מיט זיינע גוטע מעשים קאָן דער צדיק מבטל זיין אַלע שלעכטע גזירות פאַר יידן: ווי ער באַשטימט, אַזוי פירט גאָט ברוך הוא אויס זיינע רייד... דער צדיק איז גוזר און גאָט איז מקיים... דער צדיק מאַכט ווייס די זינד און מאַכט איבער דעם דין אויף רחמים"**.

---

* „נועם אלימלך", פּרשה וירא, תולדות, וארא און נאָך אין אַ סך ערטער.

** דאָרט, פּרשה דברים, אין אָנהייב. אין פּרשה בהר צום סוף דערגייט דער מחבר כמעט ביז גאָט־לעסטערונג: „אין איטלעכן דור פאָלגט השם יתברך איטלעכן צדיק,

בכדי דער צדיק זאָל פועלן מיט זיין השתדלות, איז נייטיק איין תנאי, דאָס איז אַז דער חסיד זאָל ג ל ײ ב ן — מיט אַ פולער אמונה אין זיין צדיק און אין זיין כוח צו ווירקן אויפן גורל פון די מענטשן. דעם דאָזיקן תנאי שטעלן אַלע וואונדער־טוערס דעם תמימותדיקן גלייבער: גלייבסטו אין מיר מיטן גאַנצן האַרצן און מיט דער גאַנצער נשמה, דע־מאָלט וועט מיין תפילה און מיין השתדלות פאַר גאָט ברוך הוא דיר העלפן, און טאָמער וועט דאָס נישט העלפן, איז דאָס אַ סימן, אַז דיין גלויבן אין מיר איז נישט קיין פולקאָמענער. אַזוי אַרום פאַראַסעקורירט דער צדיק דעם רעזולטאַט פון זיין השתדלות: טאָמער ווערט זיין הבטחה נישט מקוים, איז נישט ער שולדיק, נאָר די קנאַפּע אמונה פון דעם מענטשן, וואָס האָט זיך געווענדט צו אים נאָך הילף.

רבי אלימלך וואָרנט די מאמינים, זיי זאָלן נישט פאַרלירן זייער אמונה, בעת זיי זעען, אַז „דער צדיק פאַלט אַראָפּ פון זיין מדרגה". „פאַראַן מענטשן וואָס קומען צו די גרויסע צדיקים און פרעגן אויף זיי קשיות"... „די צדיקים וואָס היטן זיך אָפּ פון עברות טוען אַ מאָל אַן עברה לשמה, אַזוי ווי מיר געפינען: „מען מעג משנה זיין (זאָגן ליגן), פון דרכי שלום וועגן"... דער צדיק טוט אַן עברה און דורך דעם קאָן ער זיך פאַרבינדן מיטן בעל־עברה און אים אַ טובה טאָן". „דער צדיק מוז קומען צו קטנות צוליב דער וועלטס וועגן... כדי צו דערהייבן דאָס פאָלק מיט זיך"...* „דער אייבערשטער אין זיין לייטזעליקייט שיקט צו עפּעס אַ חטא דעם צדיק, כדי ער זאָל אויך אַריינקומען אין קטנות, און נאָך דעם ווי ער וועט זיך שטאַרקן צו דערהייבן זיך אין זיין הייליקייט, זאָל ער דערהייבן מיט זיך אויך די וועלט". דער מחבר שיידט אונטער צווײ מדרגות צדיקים**: „פאַראַן אַ צדיק וואָס קוקט גאָרנישט אויף דער וועלט, גאָר זיין טועכץ איז צו לייטערן און מתקן צו זיין זיין נשמה, אַרויפצוברענגען זי צו איר שורש, צום קוואַל פון וואַנען זי שטאַמט. און

אַזוי ווי אַ קנעכט וואָס פאָלגט זיין האַר... און דאָס איז דווקא ביי אַ צדיק גמור, וואָס גייט שטענדיק מיט דבקות און יחודים"...

* דאָרט, פרשה תולדות, נשא, ויחי, קורח.

** דאָרט, שמות, אמור.

פאַראַן אַ צדיק אַ הייליקער און לויטערער, וואָס ער זאָרגט און ווייטיקט שטענדיק אויף יידישע צרות, און אַלע זיינע שטרעבונגען און געדאַנקען זיינען משפיע צו זיין אַל דאָס גוטס אויף דער וועלט". רבי אלימלך האַלט דעם לעצטן מין העכער פאַרן ערשטן; ער שטעלט אַוועק אויף דער העכס־טער מדרגה יענע צדיקים, "וואָס קומען תמיד אַריין אין פיין און זאָרג וועגן כלל ישראל", הגם זיי זיינען געצוואונגען אַראָפּצונידערן פון זייער מדרגה צו די טיפעניש׳ן פון דער וועלט, וואָס איז איינגעזונקען אין זינד.

נאָך אָט די אַלע הקדמות, וואָס פאַרענטפערן פון לכתחילה די סתי־רות אין דעם צדיקס לעבן, באַשטימט רבי אלימלך אַ צווייטן תנאי, וואָס איז נייטיק, כדי דער צדיק זאָל קאָנען פועל זיין לטובת די מאמינים: דאָס איז, אַז זיי דאַרפן אים אויסהאַלטן בכבוד און פאַרזאָרגן אים מיט אַלצדינג וואָס ער האָט נייטיק צום לעבן. "אַ נתינה דעם צדיק" — דאָס איז זייער אַ וויכטיקער פּרינציפּ אין דער שיטה פון "נועם אלימלך". "דורך אַ נתינה דעם צדיק ווערן צעבראָכן די כוחות פון דער קליפה און [דער מאמין] ווערט צונויפגעבונדן מיטן צדיק דורך אַ פעסטן קנופּ, אַז דער יצר־הרע זאָל נישט קאָנען אים אָנריידן צו זינדיקן... און אויב [די מאמי־נים] וועלן זיך פאַרשולדיקן דורך אַ זינד און וועלן תשובה טאָן, וועט די נתינה זיי העלפן, אַז זייער תשובה זאָל זיין אַ גאַנצע". דער פּסוק: הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל (במדבר י"ח 8: "איך האָב געגעבן דיר [אהרן כהן גדול] די היטונג פון מיינע תרומות פאַר אַלע הייליקייטן פון די בני ישראל" ווערט איינגעטייטשט אויף אַזאַ אופן: דאָס פאָלק דאַרף ברענגען זיינע תרומות צו די הייליקע פון ישראל (ק ד ו ש י ישראל געלייענט אַנשטאָט קדשי ישראל), דאָס זיינען די הייליקע צדיקים, און דערפאַר "זיינען די צדיקים גורם אַראָפּצוברענגען פאַר יידן בני חיי ומזוני"*. אַ וועסטו פרעגן: פאַרוואָס זאָל דער וואָס באַזאָרגט פאַר איטלעכן מענטשן זיינע מאַטעריעלע נויטבאַדערפעניש׳ן נישט פאַרזאָרגן זיך אַליין אויך?** האָסטו דערויף אַזאַ תירוץ: "פאַרן

* דאָרט, פרשה קורח.

** די דאָזיקע קשיה ווערט געשטעלט אויך אין דער תלמודישער אגדה: "די גאַנצע וועלט ווערט געשפּייזט דורך זייער [די צדיקימס] זכות, און זיי אַליין ווערן אין

צדיק איז דאָס גוטס אויף דער וועלט נייטיק כדי צו קומען אויף יענער וועלט, און צוליב יענער וועלט דאַרף מען האָבן תורה און מצוות". אָבער דאָס קאָן מען מקיים זיין בשלימות נאָר „ווען מען האָט אַלע באַדערפענישן פון דער וועלט בריוות, ווי למשל הכנסת אורחים, סוכה און אתרוג, ציצית און מזוזה, פרוי און קינדער און כדומה אַזעלכעס, — צוליב דעם איז נייטיק, ד ע ר צ ד י ק ז אָ ל ה אָ ב ן ג ע ל ט ב ר י וו ח"*. און דאָס דאָזיקע געלט באַדאַרף דער חסיד אים צושטעלן אויף דער וועלט, כדי דער צדיק זאָל קאָנען אָפּגעבן אַלע זיינע כוחות אויף אַראָפּצוברענגען אַל דאָס גוטס פון הימל אויף דער ערד אַראָפּ.

און אַט איז נאָך אַ פּילפּולדיקער תירוץ: „דער צדיק גלוסט נישט צו קיין זאַך פון זיין אייגענעם ווילן, ווארעם ער איז אַזוי [דערהויבן] אויף זיין הייליקער מדרגה, אַז ער האָט נישט קיין גלוסט צו קיין זאַך. פון וואַנען אָבער נעמט זיך, אַז דער צדיק דאַרף יאָ עפּעס האָבן: שפּייז אָדער אַ בגד אָדער זילבער און גאָלד און כדומה נאָך אַזעלכע זאַכן? — איז דאָס אַלץ פאַר דער וועלטס וועגן, ווארעם דער עולם באַדאַרף דאָס אַלץ שטענדיק האָבן און זיי גלוסטן שטענדיק נאָך דעם און זיי זיינען מתפלל דערויף, נאָר זיי זיינען נישט בכוח געהאָלפן צו ווערן דורך זייער תפילה, ווייל זי קאָן נישט אַרויפשטייגן, און אַז דער צדיק דאַרף אויך האָבן אַט די זאַך און ער איז מתפלל דערויף, און זיין לויטערע תפילה שטייגט אַרויף אַן אַ שטער, דעמאָלט כאַפּן זיך אַן אַלע יידישע תפילות אָן דער דאָזיקער תפילה, און גאַנץ ישראל ווערן געהאָלפן אין זיין זכות**.

אָט דער גאַנצער פּילפּול איז אויסן נאָר צו פאַרענטפערן די סתירה צווישן דעם צדיק וואָס איז משפיע אין רוחניות און קריגט השפעה אין חומריות, אין דער געשטאַלט פון אַ פּשוטער „נתינה". דער חסיד דער המים האָט די אַלע תירוצים נישט באַדאַרפט האָבן, נאָך דעם ווי ער האָט געהערט פון דעם זעלביקן צדיק אין זיינע דרשות אַזעלכע פּשוטע ווער־

זייער אייגענעם זכות נישט געשפּייזט (ברכות י"ז, עמוד ב'). קיין תירוץ דערויף איז נישט געגעבן.

* דאָרט, „לקוטי שושנים" אין אָנהייב (אויפן פּסוק „אשריך וטוב לך").

** דאָרט, אויפן פּסוק „רצון יראיו יעשה".

טער: „דער צדיק וואָס דינט גאָט מיט אַן אמת איז אַזוי ווי אַ סרסור צווישן פאַרקויפער און קויפער"* און ממילא באַקומט ער מעקלערײַ־געלט. און וואָס האָט ער נישט צו טאָן! „דעם צדיקס תפילה ווערט דער־הערט, ווען ער איז מתפלל אויף אַ קראַנקן"; „די צדיקים האָבן ביד אויס־צוהיילן און לעבעדיק צו מאַכן דורך זייער תפילה"; „און פון וואַנען קומט דאָס צום צדיק, וואָס ער קאָן אויסהיילן אַ קראַנקן דורך זיין תפילה און אַראָפּציען אויף אים דאָס חיות?... מחמת דער צדיק באַהעפט זיך מיט גאָט ברוך הוא, ממילא קומט אויס, אַז זיין חיות איז באַהעפט מיטן איי־ביקן לעבן... און דערפאַר איז ער בכוח צוצוציען חיות צום קראַנקן". און דאָס נעמלעכע איז ביי אַלע מענטשלעכע באַדערפעניש, און אפילו ביי די גייסטיקע באַדערפענישן. „מענטשן וואָס האָבן נישט קיין שכל און פאַרשטאַנד צו באַנעמען די גרויסקייט פון בורא און צו דינען אים מיט אמת און שלימות... [זיי באַדאַרפן] זיך באַהעפטן מיט די צדיקים... דע־מאָלט ווערט דאָס זיי פאַררעכנט, אַזוי ווי זיי וואָלטן געטאָן זייער עבודה ווי די פולקומענע צדיקים"**.

אַ סך עלעמענטן פון דער שיטה פון צדיקיזם האָבן מיר שוין געפֿו־נען אין די רייד פון די ערשטע רביים: דעם בעש"ט, דעם מגיד און רבי יעקב יוסף. אָבער קיין מאָל איז אַזוי נישט אונטערגעשטראָכן געוואָרן דער מאַטעריעלער גרונט פון דער דאָזיקער שיטה, אַזוי ווי אין די דרשות פון רבי אלימלך ליזענסקער, וואָס דער גרעסטער טייל פון זיי פאַרנעמט זיך נאָר מיט דער פראַגע פון דעם צדיקס „מעקלעריי". און רבי אלימלך האָט פונקט אַזוי געטאָן, ווי ער האָט געדרשעט: ער פלעגט נעמען „פדיונות" פון די וואָס פלעגן קומען פרעגן ביי אים אַן עצה אָדער בעטן ביי אים אַ ברכה אין פרנסה אָדער מישפחה־ענינים, אָדער מתפלל צו זיין אויף אַ קראַנקן, ער זאָל געזונט ווערן, אָדער אויף אַן עקרה, זי זאָל האָבן קינדער וכדומה אַזעלכע זאַכן. „רבי אלימלך ליזענסקערס" שטוב איז געווען פול מיט אַזעלכע מענטשן. „גאָר די וועלט פלעגט שרייען פאַר אים — דער־ציילט אַ שפּעטערדיקע לעגענדע: — דער בעט, זיין קינד זאָל געזונט

* דאָרט, אויפן פסוק „ועמך כולם צדיקים".

** דאָרט, פרשה וישלח, וישב, ויחי, ואתחנן, עקב.

ווערן, יענער שרייט אויף פּרנסה, דער אויף לעבן". און רבי אלימלך האָט געזאָגט, אַז דורך דער שפּאַרעניש (דוחק), וואָס מען שפּאַרט זיך ביים צדיק, ווערט מען פּטור פון דער דחקות פון אָרעמקייט"*. בנוגע צום צדיק גופא איז דאָס קיין ספק נישט.

האָבן זיך צווישן פאָלק פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז אויפן ליזענסקער רבין רוט דער רוח הקודש, און אַז ער איז בכוח וואָרצוזאָגן וואָס עס וועט זיין און צו טאָן „מופתים". דעמאָלט האָבן די גאַליציאַנער רבנים, און בראש פון זיי דער רב פון ריישע (Rzeszów) ר' אהרן איטינגא, זיך צו־נויפגענומען אַרויסצוטרעטן קעגן דעם נייעם נביאות־זאָגער**. אין זיין וויכוח מיט ר' אלימלכן האָט אים דער ריישער רב געפרעגט: „די שכינה רוט דאָך נישט אין חוץ לארץ, טאָ ווי אַזוי קענסטו האָבן רוח הקודש?" דערויף האָט רבי אלימלך אויך געענטפערט מיט אַ תלמודישן דרש: „אויפן פּסוק „ותלבש אסתר מלכות" (אסתר ה' 1) האָבן די חז"ל גע־דרשנט, אַז זי האָט זיך אָנגעקליידט מיט רוח הקודש, און אסתר איז דאָך געווען אין חוץ לארץ. האָט אים דער רב געענטפערט: פון דיינע רייד איז צו זען, אַז דו ביסט אַן עם־הארץ, „וואָרעם עס איז באַוואוסט, אַז אויף אסתר המלכה האָט די שכינה גערוט צוערשט אין ארץ ישראל". ווײַ־טער האָט דער רב געפרעגט, פאַרוואָס זיינען די חסידים עובר אויף דער צייט פון קריאת שמע אין דערפריאיקן דאַוונען, וואָרעם זיי הייבן אָן דאַוונען אום ניין אַ זייגער און זאָגן קריאת שמע אום עלף. דערויף האָט ר' אלימלך געענטפערט מיט כעס: „און איר [מתנגדים] דאַוונט גאָר ניט", דאָס הייסט אין אייער דאַוונען איז קיין כוונה נישטאָ. די חסידישע לע־גענדע גיט איבער דעם דאָזיקן וויכוח אין אַן אַנדער נוסח. דער מתנגדי־שער רב האָט געשריבן צו ר' אלימלכן און געפרעגט ביי אים: „דו באַ־רימסט זיך, אַז דו האָסט גילוי אליהו, טאָ לערן מיך אויס, ווי אַזוי קען

* עשר צחצחות, 28, 30 (פּעטריקאָוו, 1910).

** שבר פושעים, סימן 42; זמרת עם הארץ, סימן מ"ט. דער וויכוח, וואָס וועגן אים ווערט ווייטער דערציילט, איז ווייזט אויס פאָרגעקומען אַן ערך אין יאָר 1780. שלמה בובער האָט אַ טעות געהאַט אין זיין השערה („אנשי שם", 25), אַז ר' אהרן איטינגא איז געשטאָרבן אין יאָר 1769.

איך קומען צו דער דאָזיקער מדרגה״. האָט דער צדיק אים געענטפערט אין אַ בריוו: „איך האָב קיין מאָל נישט געזאָגט, אַז איך האָב גילוי אליהו, אָבער איצט, וויבאַלד אַז איר פרעגט, ביי מיר, זאָג איך אייך, אַז דער קלענסטער פון מיינע תלמידים האָט גילוי אליהו, אָבער איר זייט געשאַפן געוואָרן נאָר פאַר נגלה, און מיט נסתר דאַרפט איר זיך נישט פאַרנעמען״*.

רבי אלימלך האָט געהאַט שליחים, וואָס פלעגן אַרומפאָרן איבער די גאַליציאַנער קהילות און צוציען קיין ליזענסק יונגע לייט צוליב דעם „תיקון פון זייער נשמה״. איינער פון די „מיסיאָנערן״, ר׳ משה ראָהאַטינער, האָט איינגערעדט איינעם אַ גבירס אַ יינגל, ער זאָל גנבענען געלט ביים פאָטער און עס געבן דעם צדיק פאַר „פּדיון שבויים״. פלעגט דאָס יינגל אַרויסגנבענען פון אַ קעסטל וואָס איז געשטאַנען באַהאַלטן אין אַ קעלער אַ באַשטימטע סומע געלט און אַוועקלייגן דאָרט אַ קבלה געחתמעט מיטן נאָמען פון מלאך גבריאל אָדער אַן אַנדער מלאך. דער פאָטער דער חסיד האָט בתמימות געמיינט, אַז עס קומען טאַקע צו אים מלאכים און נעמען פון זיין געלט פאַר זייערע באַדערפענישן. נאָר אַז ער האָט פון דער מעשה דערציילט דעם רב פון שטאָט, האָט יענער געהייסן נעמען דאָס יינגל אויפן פאַרהער, ביז ער האָט זיך מודה געווען אין דער אָפּנאַרעריי. דעמאָלט איז דער אָנריידער משה ראָהאַטינער אַנטלאָפן קיין ליזענסק. און רבי אלימלך האָט אים געזאָגט: דו האָסט גוט געטאָן, וואָרעם דאָס אַלץ איז געשען אין דעם סוד פון גלגול**.

די בריוו, וואָס זיינען אָפּגעדרוקט געוואָרן אין ר׳ אלימלכס נאָמען אַן ערך צוויי יאָר נאָך זיין פּטירה אין זיין ספר „נועם אלימלך״, דערציילן וועגן דער באַציאונג פון דעם דאָזיקן צדיק צו די „רייסערייען און קריגערייען״, וואָס זיינען אין יענע צייטן אויסגעבראָכן אין גאַליציע צווישן די חסידים און מתנגדים. נאָך די חרמות פון 1781, ווען די רבנים מיט

* עשר צחצחות, 21 — 22. דער מחבר שרייבט צו דעם בריוו ר׳ מרדכי זאב איטינגא און זאָגט עדות, אַז ער האָט דאָס געהערט פון אַ מענטשן, וואָס האָט געזען דעם בריוו ביי איינעם אַ רב פון דער פאַמיליע איטינגא אין לעמבערג.

** שבר פושעים, סימן 43; זמרת עם הארץ, סימן מ״ט.

רבי אברהם קצינלבויגן פון בריסק אין דער שפיץ זיינען אַרויסגעטראָטן קעגן דעם צדיק לוי יצחק זשעליכאָווער (אויבן ב׳ I, § 24), האָבן ר׳ אלי־מלכס חסידים ביי אים געפרעגט, פאַרוואָס שווייגן די צדיקים און ענט־פערן גאָרנישט זייערע רודפערס. דערויף האָט דער ליזענסקער רבי דורך זיין זון אליעזר געענטפערט מיט אַ לאַנגן בריוו, וואָס האָט אַ היסטאָרישן באַטייט*. קודם־כל טרייסט דער צדיק זיינע חסידים, זיי זאָלן זיך נישט מייאש זיין אין דער שלעכטער צייט, וואָרעם „אַזעלכע זאַכן זיינען שוין געווען”: אברהם אבינון האָט נמרוד הרשע אַריינגעוואָרפן אין גליענדיקן קאַלך־אויוון און ער איז פון דאָרט אַרויס בשלום, און דערנאָך איז ער ביי־געשטאַנען דעם נסיון פון מצרים און אַנדערע נסיונות. אַזוי איז אויך אין אונדזער דור גגזור געוואָרן צו שטעלן אין אַ נסיון פון יסורים דעם צדיק, וואָס ער „דינט גאָט מיט פאָרכט און ליבשאַפט, און די ליבשאַפט ברענגט אים כמעט צו שגעון”. דער שרייבער איז מרמז אויפן ווילנער גאון („גדול הדור... וואָס לאָזט זיך אַריין אין מחלו־קות”) און זיינע טענות קעגן די שינויים אין די נוסחאות, וואָס די חסי־דים טראָגן אַריין אין דאַווענען. ער באַווייזט, אַז „אויך דער ראש פון אַלע פוסקים” ר׳ יוסף קארו איז נישט געווען קעגן די נוסחאות פון די מקוב־לים, און דער צווייטער פוסק אין זיין דור, דער רמ״א, האָט איינגע־שטעלט דעם אַשכנזישן נוסח נאָר פאַרן כלל פון קהל און נישט פאַר חסי־דים וואָס האָבן דערגרייכט צו אַ העכערער מדרגה אין גלויבן. „מיין גע־ליבטער, מיין ברודער, — שרייבט דעם צדיקס זון מיט באַגייסטערונג, — זאָלסט נישט אַכטן אויף די דאָזיקע שקרים [בלבולים אויף די חסי־דים און צדיקים]!... און מיינע אויגן האָבן געזען, ווי מענטשן זיינען אַוועק פון דער וועלט פאַר דער צייט מחמת אַזעלכע מחלוקותן, און וואָרט אַ ווײלע, וועסטו זען וואונדערלעכע זאַכן”. און ער דערווייזט, אַז עס האָבן אַ טעות די וואָס מיינען, אַז נאָר אין פאַרצייטיקע דורות האָבן זיך גע־טראָפן ניסים: דער אמת איז, אַז אין יעדער דור שטייען אויף צדיקים וואָס טוען וואונדער, נאָר ביי זייער לעבן קריגן זיך אַ סך מענטשן מיט

---

* אגרת הקודש, הוספה צום ספר „נועם אלימלך”, דרוק תקמ״ח; „נידון המה־לוקת שנתעוררה על הרב החסיד המפורסם דק״ק זעלחאב”.

זיי, און נאָך זייער טויט זיינען אַלע מודה אין זייער הייליקייט און לויבן זיי. און וואָס מען רעדט אויף די נייע צדיקים, וואָס טייל פון זיי זיינען נישט קיין שונאי בצע, נאָר פאַרקערט, „זיי נעמען געלט פון מענטשן, אַפילו אויב מען וואָלט זיי געגעבן אַ גאַנצן טאָג" — דערויף ענטפערט דער שרייבער: „איך האָב מכוח דעם אַ סך פאַרבאַהאַלטענע טעמים, וואָס מען קאָן זיי נישט אַרויסברענגען אין דער שריפט. נאָר דער פשוטער [טעם] איז אויך אמת: אַז קיין מאָל לייגן זיי נישט אַריין אין קאַסטן. און דאָס געלט נעכטיקט נישט ביי זיי איבער אַפילו איין נאַכט, נאָר זיי גיבן דאָס אויס אויף די נויטן פון יידישע אָרעמעלייט און אויף חתונה מאַכן יידישע בתולות*, וואָרעם נישטאָ קיין גרעסערע מצווה פאַר דער [חתונה צו מאַכן בתולות], בעת עס איז בעוונותינו הרבים אַרויס אַ גזירה אין אונדזערע קאַנטן, ווי דאָס איז באַוואוסט**. און מיין האַר און פאָטער זאָל לעבן האָט געזאָגט, אַז זיי וואָלטן אוודאי נישט געהאַט קיין כוח גוזר צו זיין די גזירה, אויב נישט די קריגערייען וואָס זיינען געווען קעגן די צדיקים, און זיי האָבן אָפּגעדרוקט מיאוסע בריוו. און נאָך איצט

* אין דעם ספר „מאמר קדישין" (דרוק מונקאַטש, תר"ן) איז אָפּגעדרוקט אַ קורץ בריוול פון יאָר תקמ"א, געחתמעט פון ר' אלימלכן אַליין. אין דעם בריוול פאַר־ענטפערט זיך דער צדיק, וואָס אויף דער עלטער איז ער נישט ביכולת צו העלפן איי־נעם זיינעם אַ קרוב מיט געלט אויף חתונה צו מאַכן אַ טאָכטער: „ביז אַהער האָב איך זיך פאַרנומען מיט רפואות פאַר מענטשן מיט גאָטס הילף און זיי האָבן מיר געגעבן איטלעכער וויפל זיין האַרץ האָט אים געהייסן, און דערפון פלעג איך אויסגעבן און צעטיילן דעם ערשטן אָרעמאַן וואָס פלעגט אונטערקומען, און קיין מאָל האָט קיין געלט ביי מיר נישט איבערגענעכטיקט. אָבער איצט בין איך עטלעכע וואָכן געווען זייער קראַנק, און איך קאָן נישט אויפנעמען מענטשן אַזוי ווי פריער, און מיר איז זייער ענג די צייט". — אָט דער בריוו, וואָס אַ אָפּשריפט פון אים האָט זיך געפונען ביים פּלאָצ־קער רב (זע אויך „עשר צחצחות", 41), קומט ביי מיר אויס חשודיק, וואָרעם אין גרונט איז ער נאָר אַן איבערחזרונג פון דעם בריוו אין „נועם אלימלך" אין פרט פון דעם, וואָס דער צדיק פאַרענטפערט זיך, וואָס מען באַשולדיקט אים אין גלוסט צו געלט.

** דאָס איז די גזירה, וואָס איז געקומען לויט דעם „טאָלעראַנץ־עדיקט" פון קייסער יאָזעף II פון יאָר 1782, אַז עס איז פאַרבאָטן חתונה צו מאַכן קינדער פאַר 18 יאָר און בחורים וואָס האָבן זיך נישט געלערנט אין אַ „נאָרמאַלער" שולע; דאָס האָט אַרויס־גערופן אַ בהלה אין גאַליציע, נאָך איידער דער געזעץ איז דאָרט געוואָרן גילטיק.

שיקן זיי פונאַנדער יענע בריוו*. מיין געליבטער ברודער, מייד אויס אייגצוקוקן זיך אין זיי, וואָרעם מיין האַר און פאָטער און רבי זאָל לעבן האָט געזאָגט: ווער עס קוקט זיך איין אין זיי און פרייט זיך מיט זיי, וועט נישט זוכה זיין צו זען די טרייסט פון ציון און די פרייד פון לויתן און די חופה פון די צדיקים".

וועגן דעם אויפפיר פון דעם צדיק אין יענער צייט זאָגט עדות אויך ר' אלימלכס תלמיד, ר' זכריה מנדיל פון יעראָסלאָוו און אַ בריוו געשריבן לויט זיין רביס באַפעל**. דער דאָזיקער רב וואָס איז געוואָרן אַ חסיד, דערקלערט זיין פעטער דעם מתנגד, ווי גרויס עס זיינען די מעלות פון די חסידישע מנהיגים, „די מוסטערן פון דור, וואָס אין זייער זכות לעבן מיר אין דעם דאָזיקן ביטערן גלות". און ער דערציילט אַ טייל שבחים פון די צדיקים, רבי אלימלך און זיינע חברים. זיי דאַווענען און לערנען מיט כוונה און מיט גרויס התלהבות, און מחמת דעם געשעען זיי „ניסים ונפלאות, אַזוי ווי אין אַמאָליקע דורות, און זיי היילן אויס קראַנקע און זיי ציען אַראָפּ שפע אויף כל ישראל" און זיי „הייליקן זיך אַזוי פיל, אַז עס איז ביי זיי בטל געוואָרן די גשמיותדיקע תאווה און זיי האָבן קיין שום גלוסטונג נישט צו די תענוגים פון דער וועלט, צום עסן און טרינקען און צו אַ פּרוי" וכדומה. (דאָ ברענגט דער שרייבער אין זיין רביס נאָמען אַ תירוץ אויף דער פראַגע: ווי אַזוי איז דאָס דער רבי מקיים „די מצווה פון עונה וואָס שטייט אין דער תורה וואָס איז דאָך אַ חוב פאַר איטלעכן מענטשן": דער אייבערשטער מיט זיין גרויס גענאָד „גיט אים אין דער נייטיקער צייט אַ גשמיותדיקן כוח און תאווה נאָר פאַר יענער צייט אַליין, כדי ער זאָל קאָנען מקיים זיין די מצווה, און דערנאָך קערט ער זיך אום צו זיין מדרגה און בלייבט אָן יעטוועדער גשמיותדיקער תאווה"). „שוין אַ סך יאָרן, ווי איך געפין זיך ביי זיי — דערציילט ווייטער ר' זכריה מנדיל וועגן די צדיקים — און האָב נישט געזען פון

---

* מיר דוכט, אַז דאָ איז פאַראַן אַן אָנצוהערעניש אויף די בריוו „דברי שלום ואמת" פון ר' נפתלי הירץ וויזל (דער ערשטער בריוו אין יאָר 1782), וואָס איז אַרויס צו דערוויזן, אַז יידן דאַרפן נייטיק האָבן רעפאָרמירטע שולן.

** אגרת הקודש, דאָרט אין דער הקדמה און אין צווייטן בריוו.

זיי קיין שום שפלותדיקע זאַך, און קיין מאָל האָט ביי זיי אין קעסטל נישט איבערגענעכטיקט קיין געלט אַפילו איין נאַכט, און שטענדיק זיינען זיי זיך עוסק גאַנצע טעג אין תורה, מצוות און מעשים טובים, חתונה צו מאַכן יתומים און יתומות און אלמנות און פריי צו מאַכן געבונדענע און אויסצו־לייזן געפאַנגענע און צו היילן קראַנקע און טרייסטן טרויערנדיקע און טאָן גוטס מיט אַלע מענטשן און אויפצונעמען אורחים, און זיי ווייטיקן שטענ־דיק מיט יידישע צרות... און זיי אַנטפּלעקן די פאַרבאָרגענישן פון דער תורה און אירע סודות, און אַלע זייערע רייד זיינען זיסער פון האָניק און פון צוקער. אַז זיי זאָגן אַ וואָרט תורה אָדער יראה, דעמאָלט פאַלט אַן אויפן מענטשן וואָס הערט דאָס אַן אימה און אַ פחד פאַר דער פאַרכ־טיקייט פון גאָט ברוך הוא... און באַלד ווי עס קומט האַלבע נאַכט כאַפּן זיי זיך אויף פון שלאָף מיט פאַרכט און ציטערניש פון גוף און זעצן זיך אַוועק אויף דער ערד מיט אַש אויפן קאָפּ און וויינען מיט אַ צעבראָכענעם האַרץ אויפן גלות פון דער שכינה און אויף יידישע צרות און אויפן יאָך פון גלות און אויף דעם קיניגס גזירות... און דערנאָך לערנען זיי גמרא און תוספות מיט די מפרשים פון ש״ס און פוסקים ראשונים און אחרונים אין רמב״ם. און דערנאָך זיינען זיי עוסק אין די פאַרבאָרגענע ספרים ווי דער הייליקער זוהר און די כתבים פון אר״י... און דערנאָך הייבן זיי אָן זיך מתבודד צו זיין מיט זייער באַשעפער און זיך צוגרייטן צום דאַווענען... און זיי באַהעפטן זיך [מיט דער גאָטהייט], ביז זיי דערגרייכן כמעט צו התפשטות הגשמיות... און עס ברענט אין זייער האַרץ אַ גרויסע ליבשאַפט, אַזוי אַז די ליכטיקייט איז צו זען אויף זייער פנים... און בעלי־עבירות אַנטלויפן פאַר גרויס פחד״... דער שרייבער פאַרענדיקט זיין בריוו מיט גרויס התפעלות: „זאָל מיין געליבטער פעטער מיר גלייבן די דאָזיקע רייד. וואָרעם אין אונדזער מדינה זיינען זיי שוין באַוואוסט צו מענטשן, צו הונדערטער און צו טויזנטער, און זיינען באַרימט מיט אָפענע מופתים... אויב מיין געליבטער פעטער וואָלט געוואָלט זיין דאָ, וואָלט איך אים דאָס געוויזן דייטלעך און פאַר די אויגן, און איצט זאָל ער מיר גלייבן אויף נאמנות: פאַראַן צווישן זיי צדיקים וואָס ק אָ נ ע ן כ מ ע ט ל ע־ ב ע ד י ק מ אַ כ ן ט ו י ט ע דורך זייער תפילה. איך אַליין האָב

דאָס געזען מיט מײַנע אויגן, אַז מען האָט צו זיי געבראַכט אַ סך מאָל קראַנקע, וואָס אַלע האָבן זיך שוין געהאַט פון זיי מייאש געווען, און דורך זייער לויטערער תפילה זיינען זיי געוואָרן געזונט... און פאַראַן צדיקים וואָס וויסן, צי עס וועט קומען אַ ווייטיק אָדער אַ קרענק אויף אַ מענטשן, דעמאָלט זיינען זיי מנדר פאַר אים אויף צדקה און פעדערן זיך מיט דער תפילה, איידער די צרה קומט, און טייל מאָל ווערט אַ מענטש געראַטעוועט פון ווייטיק אויף דער צייט, וואָס דער צדיק האָט באַשטימט... און מיט מיר האָט געטראָפן עטלעכע מאָל, אַז עס איז פאַראַן איינער אַ צדיק אין אונדזער מדינה, וואָס ער שפּירט וועגן מיר שטענדיק איידער די יסורים קומען, און ער זאָגט בפירוש, אַז מאָרגן וועט זיין מיט מיר אַזוי און אַזוי, און איז מנדב צדקה פאַר מיר, און על־פּי־רוב פּועלט ער מיט זיין תפילה, אַז איך ווער ניצול פון זיי [פון די יסורים]״...

דער דאָזיקער פאַרענטפער־בריוו זאָגט עדות פון איין זייט, ווי גרויס עס איז די אמונה אין „צדיקים״ (דער שרייבער באַנוצט די מערצאָל), און פון דער אַנדער זייט איז פון אים צו זען, אַז דער ליזענסקער צדיק, אין וועמענס רשות עס האָט זיך געפונען דער שרייבער און לויט זיין אָנזאָג האָט ער פאַרפאַסט דעם בריוו, האָט זיך געניייטיקט אין דער דאָזיקער התנצלות. דעם דאָזיקן סוד האָט אויסגעזאָגט ר׳ אלימלכס זון ר׳ אליעזר אין זיין הקדמה צו דער „אגרת הקודש״ („והשיב הרבני מו״ה זכריה מענדיל ע״פ צוו י הרב החסיד מו׳ אלימלך״). דער צדיק האָט געמוזט אָנקומען צו דער פאַרטיידיקונג פון זיינע חברים און תלמידים. מחמת זיינע קעגנערס האָבן אַרויסגעשטעלט באַשולדיקונגען קעגן אים און האָבן אים גערודפט. דערויף זאָגט עדות ר׳ אלימלך אַליין אין זיין קורצן בריוו צו זיינעם אַ תלמיד, ר׳ יהודה, וועמען מען האָט אויך גערודפט אין זיין קהילה*. „א י ך ו ו ע ר ג ע ר ו ד פ ט פ ו ן ד י ג ד ו ל י ה ד ו ר, פון דער צירונג פון ישראל. אַוודאי איז דאָס נישט אומזיסט, נייערט פון גאָט איז דאָס באַשטימט, וואָס מען לאָזט אייך [דעם אַדרעסאַט פון בריוו] נישט זיצן צו שלש שבת סעודות... אָבער דאָס איז

* אגרת הקודש, צום סוף.

מיין בקשה צו אייך: זעט וואָס איך טו, און אַזוי זאָלט איר אויך טאָן. ווארעם מען האָט צעשטערט מיין מנין, וואָס דאָס איז מיר שווער ווי דער טויט, און איך זיץ איינזאַם און שווייג". די צייט ווען דער בריוו איז געשריבן געוואָרן, איז נישט פאַרצייכנט, נאָר פון די ווערטער צום סוף („און מחמת מיינע הענט זיינען שווער פון אַלטקייט און פון צער, וועל איך מקצר זיין") איז קענטיק, אַז ער איז געשריבן אין רבי אלימלכס לעצטע טעג, און אַז די רדיפות וואָס ווערן אין אים דער־מאָנט האָבן אַ געוויסן צוזאַמענהאַנג מיט די געשעענישן פון יאָר 1781 און שפּעטער (אויבן, ב׳ ו, § 26).

רבי אלימלך איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1786*. אויף זיין קבר אין ליזענסק איז אויסגעבויט אַן אוהל, און אַלע יאָר אין טאָג פון זיין יאָרצייט (כ"א אדר) קומען אַ סך גאַליציאַנער חסידים צו זיין קבר מתפלל זיין**. די חסידישע לעגענדעס וועגן רבי אלימלכס לעבן זיינען פאַר־שפּרייט געוואָרן אין משך פון הונדערט יאָר אויף אויסנווייניק, און ערשט אין די לעצטע יאָרצענדליגער האָט מען זיי גענומען דרוקן אין פאַרשיי־דענע קונטרסים***, וואָס אין זיי איז שווער אונטערצושיידן צווישן אַ פאָלקסטימלעכער טראַדיציע און אַן אויסטראַכטעניש פון אַ חסיד אַ פאַנ־טאַסט, וואָס דערציילט „מעשיות" פון מצווה וועגן: כדי צו לויבן די היי־ליקע צדיקים.

---

* שם הגדולים החדש, אונטער זיין נאָמען.

** עשר צחצחות, ז"ז 18, 32, 35.

*** בית מלך, מונקאַטש תרנ"ד; אוהל אלימלך, פּרעמישלע תרע"ד; עשר צח־צחות, ז"ז 17—41 (תר"ע).

§ 29. דער מגיד מיכל זלאָטשעווער און די אַנדערע גאַליציאַנער צדיקים

דער הייליקער ר׳ זוסי אַניפּאָלער און זיין אַסקעטיש לעבן. — דער מגיד מיכל זלאָטשעווער און די צרות וואָס ער איז אויסגעשטאַנען אין בראָד בעת די רדיפות קעגן די חסידים. — ער לערנט אַ דרך אין חסידות אין זלאָטשעוו און יאַמפּאָלע. — זיין דרשה אויפן קאַפּיטל ק״ז פון תהילים. — זיינע רייד קעגן די רבנים וואָס האַלטן זיך גרויס מיט זייער לומדות און זיינען מבטל די אמונה פון האַרצן. — זיינע גלייכווערטלעך. — מתנגדים „זוכן פעלערן״ אויף דעם דאָזיקן צדיק. — זיינע תלמידים. — דער וואונדערמאַן ר׳ לייב שרהס, דער וואָס האָט געשטראָפט דעם קייסער יאָזעף II. — זיין פאַרבאָרגענע ווירקונג. — רזיאל המלאך האָט וועגן אים תפילה געטאָן אין אדם הראשונס צייט. — סביבה פון אבערגלויבנס.

נאָכן טויט פון רבי אלימלך ליזענסקער האָבן זיינע חסידים געוואָלט אויסקלייבן פאַר אַ רבין זיין ברודער משולם זוסי אַניפּאָלער (אַנאַפּאָל אָדער האַניפּאָליע איז אַ שטעטל אין אָסטרער קרייז). אָבער דער דאָזיקער הייליקער מאַן איז געווען אַ צו גרויסער עניו און האָט נישט געפּאַסט פאַר אַ מנהיג. אויף אים פלעגט מען זאָגן, אַז זיין דבקות ביים דאַווענען און לערנען איז דערגאַנגען ביז התפּשטות הגשמיות. איינער פון זיינע תלמידים דערציילט: „מיט מיינע אויגן האָב איך געזען פון מיין רבין דעם פאַרכטיקן געטלעכן מאַן משולם זוסי, ווי אַ סך מאָל, ווען ער פלעגט זיך דערהייבן צו באַהעפטן זיך מיטן בורא, פלעגט ער זיך אין גאַנצן אויסטאָן פון דער וועלט, אַזוי אַז ער איז געווען ממש נאָענט בטל צו ווערן אין דער ווירקלעכקייט״. ער האָט נישט געהאַט קיין פעיקייט פון אַ דרשן און אַ שרייבער, און זיין נאָמען איז פאַרבליבן אין דער חסידישער לעגענדע נאָר ווי אַ מוסטער פון אַ הייליקן אַסקעט, אַ מענטש „נישט פון דער וועלט״*. ר׳ זוסי האָט לאַנג געלעבט און איז נפטר געוואָרן פופצן יאָר

* סדר הדורות החדש, 31—32: דאָס עדות־זאָגן פון ר׳ משה קאָזשעניצער, דעם מחבר פון ספר „באר משה״. צווייפל דערציילט אין זיין ספר „שלום על ישראל״ (חלק ג׳, ז׳ 43, זשיטאָמיר, 1870), אַז ער האָט געזען די שטוב אין אַניפּאָלע וואו רבי זוסי

נאָך זיין ברודערס טויט*. זיינע מימרות און די לעגענדעס וועגן אים זייד נען אויפגעהיט אין דער שפּעטערדיקער חסידישער ליטעראַטור, און עס איז שווער צו אורטיילן וועגן זייער ריכטיקייט**.

אַ בן־דור פון ר׳ אלימלך און זיין חבר אין פאַרשפּרייטן חסידות אין גאַליציע איז געווען דער מגיד יחיאל מיכל זלאָטשעד ווער. ער איז געבוירן געוואָרן אין בראָד ביי ר׳ יצחק פון דראָהאָביטש, איינער פון דעם בעש״טס תלמידים, און בחורווייז האָט ער זיך אַליין אויפ־געהאַלטן אין מעדזשיבאָזש און געהאַט די זכיה צו הערן תורה פון דעם גרינדער פון חסידות. אַז דער בעש״ט איז נפטר געוואָרן, איז מיכל אַוועק קיין מעזריטש, און געוואָרן אַ תלמיד מובהק פון גרויסן מגיד***. אין בראָד פלעגט ער דאַוונען אין „חסידים־שטיבל״, וואָס לפי דעם באַוואוסטן כרוז פון 1772 האָט מען דאָרט געמעגט דאַוונען פון דעם אר״יס סידור (אויבן ב׳ ו, § 20). אין יאָר 1781 האָט ר׳ מיכל מיט אַ צעבראָכענעם האַרצן געמוזט צוזען, ווי פאַר זיין שטוב פאַרברענט מען די ספרים „תול־דות יעקב יוסף״, בעת זיין זון איז געלעגן אַ גוסס (אויבן, באַנד ו, § 26). ווי עס ווייזט אויס, האָט ער אַליין אויך געליטן בעת די רדיפות קעגן די חסידים אין בראָד, וואָס עס האָט אַרויסגערופן דער גאון יחזקאל לאנדא פון פּראָג. ר׳ מיכלס חבר פון מעזריטשער בית־מדרש, דער פראַנקפור־טער רב פּינחס הורוויץ, האָט זיך איינגעשטעלט פאַר אים ביים פּראָגער רב און געבעטן, אַז די מתנגדים זאָלן ר׳ מיכלען נישט מצער זיין און נישט שטערן אים אין זיין עבודה, „וואָרעם אַלע זיינע כוונות זיינען לשם שמים״****. אַן ערך אין יענער צייט איז ר׳ מיכל אָנגענומען געוואָרן ווי

האָט אַמאָל געוואוינט, און ער האָט אויסגעפונען, אַז דער צדיק איז כל ימיו געווען אַן אָרעמאַן.

* אין יאָר תקנ״ו האָט ער געגעבן זיין הסכמה אויף דעם ספר „תניא״ פון ר׳ שניאור זלמן פון ליאָזנע, וואָס איז פאַרשפּרייט געוואָרן אין כתב־יד און שפּעטער אָפּ־געדרוקט אין סלאַוויטע.

** טייל פון זיי זיינען איבערגעגעבן אין אַ שיינער פאָרעם אין בוך פון מאַרטין בובער „די חסידישען ביכער״, ז״ז 430—441 (דייטש, 1928).

*** שבחי הבעש״ט, דף כ״ו עמוד א׳; קבוצת יעקב, דף נ״ז—נ״ח.

**** שם הגדולים החדש, חלק א׳, דף ס״ח.

אַ מגיד אין דער גאַליצישער קהילה זלאָטשעוו, און אין די לעצטע יאָרן אין דער קהילה יאַמפּאָלע אין פּאָדאָליע. דאָרט איז דער צדיק געשטאָרבן אַרום יאָר תקנ״ב (1792)*.

ר׳ יחיאל מיכל האָט נישט געהערט צו דעם מין צדיקים וואונדער־טוערס, ער איז נאָר געווען אַ לערער אין דעם חסידישן דרך, איינער פון יענע „מגידים״, וואָס זיינען געשטאַנען בראש פון דער נייער רעליגיעזער באַוועגונג. אַ באַזונדער חיבור האָט ער נאָך זיך נישט איבערגעלאָזט, אָבער אויסצוגן פון זיינע דרשות זיינען אָפּגעדרוקט אין איינעם פון די גרונד־ספרים פון דער חסידות: אין דער זאַמלונג „לקוטי יקרים״ פון די „ארבעה מטיבי לכת״ — דעם בעש״ט, דעם מעזריטשער מגיד, ר׳ מנדיל פּרימיש־ליאַנער, ר׳ יחיאל־מיכל זלאָטשעווער (אויפן שער־בלאַט ווערט ער אָנ־גערופן „מגיד מישרים מק״ק י אַ מ פּ ו ל י״). אין ר׳ מיכלס רייד גע־פינען מיר עפּעס פון דער פּאָלעמישער שאַרפקייט פון זיין חבר ר׳ יעקב יוסף. אין זיין דרשה אויפן קאַפּיטל ק״ז פון תהילים** טיילט ער איין די מענטשן אין פיר כיתות: די ערשטע כת זיינען „עם הארץ״, אָבער ער־לעכע יידן און גאָטספאָרכטיקע, וואָס זיי דאַרפן האָבן אַ תלמיד חכם פאַר אַ וועגווייזער; די צווייטע כת זיינען רשעים און בעלי־עבירה, וואָס סוף־כל־סוף האָבן זיי חרטה און טוען תשובה; די דריטע כת זיינען בעלי תשובה שוטים, וואָס ווייסן נישט, ווי אַזוי צו טאָן תשובה: זיי טוען פאַרקערט ווי זיי פלעגן טאָן פריער, נאָר זיי פייניקן זיך אַפילו, ביז זייער קערפּער ווערט אָפּגעשוואַכט, און זיי דאַרפן האָבן ווער עס זאָל זיי ווייזן דעם וועג פון דער ריכטיקער תשובה; „די פערטע כת זיינען מענטשן גרויס אין תורה, זיי לערנען טאָג און נאַכט, אָבער זיי ווייסן גאָר נישט אין עבדות הבורא: זיי לערנען תורה צוליב כבוד און נישט לשמה... און זיי

---

* אין ספר „לקוטי יקרים״ (דרוק 1792) ווערן געבראַכט לקוטים אין זיין נאָמען, אַ מאָל מיט דער ברכה זצ״ל און אַ מאָל נ״י (= גרו יאיר — אַ סימן אַז ער האָט נאָך גע־לעבט); אפשר איז ער געשטאָרבן בעתן דרוקן דאָס בוך. אין דעם ספר פון דעם מקובל יוסף בלאָך, „גנזי יוסף״, וואָס איז געדרוקט אין לעמבערג 1792, ווערט דערמאָנט דעם זלאָטשעווער מגידס נאָמען מיט דער הופה זצ״ל.

** לקוטי יקרים, דף ט״ו.

גיבן נישט קיין אכט אויף דער עבודה פון הארצן, דאס הייסט תפילה, און אויף די מצוות, זיי זאלן זיי מקיים זיין מיט פארכט און ליבשאפט... די דאזיקע לומדים נידערן אראפ אין די טיפענישן פון תורה און תלמוד, און אויב [אזא למדן] קאן זאגן א וואסער עס איז פשט אדער דרש אין תורה, דעמאלט האלט ער זיך נאך גרעסער און מיינט, אז עס איז נישטא אין דער וועלט נאך אזא למדן ווי ער... און אפילו ווען ער זעט מענטשן צדי־קים און חסידים, זאגט ער, אז ער וועט זיין אין גן־עדן און זיי וועלן זיין אין גיהנום... אבער אז זיי וועלן זיך אויפכאפן און אויפוואכן פון זייער שלאף [אט די לומדים די בעלי־גאווה], דעמאלט וועלן זיי חרטה האבן אויף זייערע מעשים און וועלן אויף זיך נעמען די מידה פון עניוות". אין די אלע רייד איז פאראן א שטאך קעגן די רבנים און וואויל־לערנערס, ביי וועמען דאס לערנען און דאס דאווענען זיינען, לויט דער מיינונג פון די חסידים, „אן א נשמה". ר' מיכל האט איינגעשטעלט א כלל גדול אין לערנען: „אז מען זאגט תורה, דארף דער געדאנק זיין אזוי ווי מען וואלט גערעדט נישט פאר א מענטשן, נאר פארן בורא יתברך, און מען דארף דעם געדאנק באהעפטן נאר מיט אים". דאס תורה־לערנען דארף אויך זיין ווי א מין תפילה, און דארף זיין געווענדט אויף צו אנטפלעקן די „פאר־בארגענע ליכטיקייט" פון דער תורה*. אין זיינע דרשות פלעגט ר' מיכל אליין ווערן באגייסטערט און באגייסטערן די הערצער, און ער פלעגט זיך מודה זיין פאר זיינע צוהערערס: „נישט אייך אליין זאג איך אן און בא־פעל, נאר אינאיינעם מיט אייך טרייב איך אן זיך אליין"**.

מיט אזעלכע הארציקע ווערטער פלעגט דער מגיד איינגעמען די הערצער פון זיינע צוהערערס. אין חסידישע קרייזן פלעגט מען זאגן אויף אים, אז ער איז א גילגול פון חבקוק הנביא***. די מתנגדישע רבנים און מגידים פלעגן מקנא זיין די חסידישע זאגערס, ווען זיי האבן געזען, „אז יענע האבן א גוטן שם, און מענטשן פון המון ציען זיך צו זיי, און צו די רבנים ווענדט זיך קיינער נישט", און דערפאר פלעגן זיי „געפינען פע־

---

* דארט, ט"ו, כ"א, כ"ו.

** אור המאיר פון ר' וואלף זשיטאמירער, פרשת צו.

*** שבר פושעים, סימן 40.

לערן" (מטילים מום) אין די צדיקים און „אויסקלערן שקרים און כזבים"*.
אויך קעגן דעם זלאָטשעווער מגיד האָבן די מתנגדים געווענדט זייערע אָנ־
פאַלן. אין די מתנגדישע שריפטן שטייט געשריבן: „איינער פון זייערע
פירערס, מיכל זלאָטשעווער, פלעגט זיך שטענדיק מאַכן קראַנק, בכדי מען
זאָל פאַר אים קאָכן אום שבת. און שטענדיק פלעגט מען אים קאָכן צוויי
טעפּ: איינעם מיט אַ געקעכטס פון רינד־פלייש און איינעם מיט פלייש
פון אַן עוף. און מען האָט ביי אים געפרעגט, פאַרוואָס איז ער מחלל שבת
מיט צוויי טעפּ? און ער האָט געענטפערט, אַז רינדפלייש איז גוט, אָבער
די יויך איז נישט גוט, און די פלייש פון אַן עוף פאַר זיך איז נישט גוט,
אָבער די יויך דערפון איז גוט, און דערפאַר מוז ער האָבן צוויי טעפּ, פאַר
פלייש און פאַר יויך. און דער רב פון שטאָט האָט גענומען און האָט אים
(ר' מיכלען) מחרים געווען און האָט געאסרט אַלע כלים, אָבער ער (דער
רב) האָט געמוזט אַנטלויפן פון דאָרט, מחמת אַלע די ערגסטע מוסרים
העלפן די חסידים די רשעים, און דער רב האָט געשפּילט כמעט מיטן
לעבן, ער איז געווען איין טריט פון טויט"**.

דער מגיד רבי מיכל איז געווען דער שטאַמפאָטער פון אַ חסידישער
דינאַסטיע, וואָס האָט אויסגעשפּרייט איר ממשלה איבער גאַליציע און
אוקראַינע. וועגן ר' מיכלס פינף זין (יוסף אַניפּאָלער, מרדכי קרעמעני־
צער, יצחק ראַדזיווילער, משה זוויהילער און זאב וואָלף זבאַראַזשער) פלעגן
חסידים זאָגן, אַז זיי באַשטייען אַנטקעגן די פינף חומשים. נאָר שטאַרק
באַרימט געוואָרן איז נאָר איינער פון זיי, וואָלף זבאַראַזשער, וואָס וועגן
אים וועט ווייטער זיין די רייד. פון זלאָטשעווער מגידס תלמידים זיינען

* לקוטי יקרים כ"ד, עמוד ב'.

** שבר פושעים, סימן 42; זמרת עם הארץ, סימן מ"ט. אַנטקעגן אַזעלכע מעשיות
פון די מתנגדים פלעגן די חסידים פאַרשפּרייטן לעגענדעס וועגן ר' מיכלס פרישות
און הייליקייט. דער מחבר פון „סדר הדורות החדש" (ז' 52) טראָגט אַריבער אויף דעם
זלאָטשעווער מגיד די מעשה חעגן דעם נסיון וואָס עס איז באַשטאַנען זיי רבי דער
זלאָטשעווער מגיד די מעשה וועגן דעם נסיון וואָס עס איז באַשטאַנען זיין רבי דער
משמעות, אַז ער האָט פאַרביטן די לעגענדע וואָס שטייט אין ר' וואָלף זשיטאָמירערס
„אור המאיר" (פ' חיי שרה) אין דעם „מגידס" נאָמען, און ער האָט געמיינט, אַז דאָס
רעדט זיך וועגן זלאָטשעווער מגיד.

געוואָרן מפורסם צוויי: פ ײ ב ו ש ז ב אַ ר אַ ז ש ע ר אין גאַליציע און מרדכי פון נ ע ס כ י ז ש אין וואָל י ן (ווייטער § 45).

אַ צדיק פון אַ באַזונדערן מין איז געווען דער אויבן דערמאָנטער ר׳ ל ײ ב ש ר ה ס (§ 27), וואָס איז געוואָרן באַוואוסט פון זיין „מילחמה" מיטן קייסער יאָזעף II. נאָר דערפאַר מעגן מיר אים צורעכענען צו די גאַליציאַנער צדיקים, וואָרעם אַ געבירטיקער איז ער געווען פון וואָלין אָדער פאָדאָליע: אַ מאָל ווערט ער דערמאָנט אונטערן נאָמען ר׳ ל י ב מ ר אָ ו נ י, און זיין מצבה געפינט זיך אין יאַלטישקאָוו. ער איז געווען אַ וואָנדערנדיקער צדיק, איינער פון די „ל"ו צדיקים נסתרים" פון דער פאָלקס־לעגענדע. בחורוויז האָט ער געזען דעם בעש"ט, און דערנאָך איז ער געווען אַ תלמיד פון ר׳ דוב בער מעזריטשער, וואָס איז אויך געווען מגיד אין ראָוונע. דעם דאָזיקן רבין זיינעם האָט ער געהאַלטן פאַר אַ הייליקן מאָן און פלעגט זאָגן: „איך פאָר צום גרויסן מגיד אין מעזריטש נישט כדי צו הערן פון אים תורה, נאָר צו זען, ווי אַזוי ער טוט אויס זיינע זאָקן און ווי ער פאַרבינדט זיי". וועגן די רבנישע דרשנים פלעגט ער זאָגן: „וואָס איז דער מער וואָס זיי זאָגן תורה? איטלעכער מענטש דאַרף דאָך זען, אַז אַלע זיינע טועכצן און פירעכצן זאָלן זיין תורה, און ער אַליין זאָל זיין תורה, דאָס הייסט, אַז ער זאָל זיך פירן אין אַלע זיינע וועגן אַזוי, אַז מענטשן זאָלן זיך לערנען פון אים"*. ר׳ לייב האָט געהאַט אַ באַזונדער אויפגאַבע אין דעם קרייז פון דעם מגידס תלמידים. עס איז פאַרבליבן דער רעקאָמענדיר־בריוו, וואָס דער מגיד האָט אים געגעבן אין אַזאַ נוסח: „איך בין פון די אָנזאָגערס בנוגע אָט דעם מאַן... יהודה ליב בר׳ יוסף, וואָס ווערט פון אַלעמען גערופן ר ב י ל ײ ב ש ר ה ס פ ו ן ר אָ ו נ ע, וואָס פאַרנעמט זיך מיט אַ גרויסער מצווה, וואָס קיין העכערע פון איר איז נישטאָ, ווי ער וועט דאָס אויס־טייטשן אין זיין שמועס פון מויל צו מויל, ז אַ כ ן ו ו אָ ס מ ע ן ט אָ ר נ י ש ט א ו י פ ב ר ע נ ג ע ן א י ן ש ר י פ ט. בכן אויב עס וועלן אים זען מענטשן וואָס הערן זיך צו צו מיין שטים און וואָס פאָלגן מיין באַפעל, איז מיין עצה צו זיין אים צו הילף און צו שטיצן

---

* סדר הדורות החדש, 46.

אים און צו שטאַרקן זיך מיט אַלע אָנשטרענגונגען, סיי מיט זייער גוף און סיי מיט זייער געלט, וואָרעם איך זאָג עדות אויף אים, אַז אין זיינע רייד איז נישטאָ קיין געקרימטס און געדרייטס און קיין עוולה געפינט זיך נישט אויף זיינע ליפּן... און עס איז נישטאָ קיין גרעסערע מצווה פאַר דער״*. (געחתמעט איז דער בריוו אָן אַ דאַטע: „דוב בער במו׳ אברהם מ״מ דק״ק מעזריטש ודק״ק קאָריץ״). וואָס איז דאָס אַזוינס „די גרויסע מצווה״ און „די זאַכן וואָס מען טאָר נישט אַרויפברענגען אין שריפט״ בנוגע דער שליחות פון ר׳ לייב שרהס? די לעגענדע דערציילט, אַז דער דאָזיקער צדיק פלעגט אַרומפאָרן איבער אַלע גרויסע ירידים און צונויפקלייבן געלט „צוליב פדיון שבויים (אויסצוצאָלן די חובות פון יענע יידן וואָס די קרעדיטאָרן פלעגן זיי לאָדן צו אַ קרימינישן געריכט, אויף אַ השתדלות לטובת די באַשולדיקטע אין אַן עלילת דם וכדומה אַזעלכע זאַכן) און אויף מפרנס צו זיין פאַרבאָרגענע צדיקים״. און אַ חסידישע לעגענדע איז מוסיף, אַז „אַלע זיינע נסיעות זיינען געווען דורך אַ קפיצת־הדרך און גאָר זיין שטרעבונג איז געווען מציל צו זיין יידן פון זייערע באַדריקערס״. אין די פאָלקס־לעגענדעס ווערט דערציילט, ווי אַזוי ער פלעגט אַריינגיין אין די פּאַלאַצן פון גבירים און באַפעלן זיי מנדב צו זיין גרויסע סומעס לטובת אָרעמע לייט, ווי אַזוי ער האָט געהיילט קראַנקע און לעבעדיק געמאַכט טויטע דורך קמיעות און תפילות וכדומה אַזעלכע זאַכן**.

בעת זיינע רייזעס פלעגט ר׳ לייב זיך אָפּשטעלן אָפט אין בראָד און

* אין דער הוספה צום ספר „דרכי ישרים״ פון ר׳ מנדיל פרימישלאַנער (לעמבערג, 1862).

** סדר הדורות החדש, ז״ז 43—46. דער מחבר, וואָס בדרך כלל ברענגט ער נישט קיין סך פוסטע מעשיות, האָט דאָס מאָל געמאַכט אַן אויסנעם און דערציילט גוזמאות וועגן ר׳ ליבס גרויסקייט, אַזוי אַז ער כאַראַקטעריזירט אים ווי אַ „קדוש עליון כמלאך ה׳ צבאות״... צום סוף פון זיין דערציילונג גיט ער צו: „דאָס איז אַ ביסל פון די זאַכן וואָס איך האָב געהערט וועגן דעם הייליקן רבי ר׳ ליב שרהס ז״ל, און איך האָב זיי פאַרשריבן אין בוך, עס זאָל זיין אויף אַן אייביקן געדעכעניש, וואָרעם דער דאָזיקער הייליקער מאַן איז געווען אַ וואונדער אויף דער ערד, און דער אָרט פון זיין געבוירן איז פאַרהוילן פון אַלעמען... נאָר דאָס האָבן מיר געהערט, אַז ער פלעגט

לעמבערג, און דארט משמעות זיינען צו אים דערגאנגען די קלאנגען מכוח דעם, אז דער קייסער יאזעף וו האט ארויסגעגעבן א גזירה אויף די עסט־רייכישע יידן, אז זיי מוזן זיך לערנען אין גוייִשע שולן, דינען אין מיליטער און טארן נישט חתונה האבן ביז 18 יאר. דא האט ער געטאן זיינע סגולות, ווי עס איז דערציילט אויבן (פארשטייט זיך, נישט אין קייסערס פאלאץ). און הגם ער האט קיין זאך נישט געפועלט, אבער דאך האט ער אויסגענומען ביים פאלק, וואס האט געשאפן אין זיין פ א נ ט א ז י ע די געשטאלט פון א צדיק א קעמפער קעגן די „געפערלעכע" גזירות.

נאך דעם טויט פון בעל־מופת האבן די וואס גלייבן אין אים געפונען א וואונדערלעכע זאך, וואס זאגט עדות אויף זיין הייליקייט. אין דעם קבלה־ספר „רזיאל המלאך", וואס נארישע מקובלים האלטן אז ער שטאמט פון אדם הראשונס צייטן (געדרוקט אין אמשטערדאם 1701), איז אפגע־דרוקט א נוסח פון א קמיע צו באשווערן מלאכים, „זיי זאלן עפענען דאס הארץ פון ל ײ ב ב ן ש ר ה צו לערנען תורה... און זאלן אים אפ־היטן פון כל מיני כישוף ופורעניות". ווי עס ווייזט אויס, איז דאס א שאבלאן פון א השבעה, און דער נאמען ליב בן שרה איז גענומען נאר ווי א ביישפיל אנשטאט פלוני בן פלונית (אין די השבעות און קמיעות פארשרייבט מען נישט דעם פאטערס נאמען, נאר דער מוטערס), אבער די חסידים האבן בתמימות געגלייבט, אז רזיאל המלאך האט נאך אין אדם

ארומפארן פון ארט צו ארט און טאן גרויסע און פארכטיקע מופתים" (ז' 47). אין דער אמתן טאקע איז ר' ליב שרהס געווארן א העלד פון דער פאלקס־לעגענדע, ווי א צדיק וואס זארגט פאר אלע געפלאגטע און געיאגטע. א סך מעשיות ווערן דערציילט וועגן אים אין די פאפולערע מעשה־ביכלעך, ווי „מפעלות צדיקים", „ספורי צדיקים", „קהל חסידים" א"אנד. אויך אין דער אוקראַיִנישער ליטעראטור זיינען די פאלקס־לע־גענדעס ארייַנגעדרונגען. זע: טארנאווסקי, ראבי לייב סורעס: פון די יידישע לעגענדעס (רוסיש, קיעווסקאיא סטארינא, 1883, בוך 7, 473—491). די מעשה אין בוך פון מארקוס „דער חסידיסמוס" (ז' 111, 1901), אז ר' ליב שרהס האט זיך משתדל געווען אין אן ענין פון אן עלילת דם אין יאר 1775 און האט געבראכט צו דער באוואוסטער בולע פון פויפסט קלעמענס דעם 14טן מבטל צו זיין דעם בלוט־בילבול, — האט נישט קיין שום גרונד: די בולע פון דעם פויפסט איז ארויס שוין אין יאר 1763 לויט דער השתדלות פון די פרנסים פון דעם ועד הארצות אין פוילן.

הראשונס צייטן מתפלל געווען אויף דעם קומענדיקן צדיק לייב שרהס, און זייערע געשיכטע־שרייבערס האָבן געשריבן מיט פולן גלויבן: „און אין דעם הייליקן ספר רזיאל המלאך געפינט זיך אַ תפילה וואָס קדמונים האָבן מתפלל געווען אויף אים (אויף ר׳ ליב שרהס)״*. אין דער סביבה, וואו עס איז אין גאַנצן אָפּגעמעקט געוואָרן דער גרענעץ צווישן ווירקלעכקייט און פאַנטאַזיע, צווישן דער רעאַלער וועלט און דער נשמה־וועלט, האָבן מענטשן, וואָס האָבן געגלייבט אין „רואה ואינו נראה״ און אין קפיצת־הדרך, געקאָנט אויך גלייבן, אַז מלאכים האָבן מתפלל געווען פאַר דער נשמה פון אַ צדיק וואָס דאַרף געבוירן ווערן אין פינף טויזנט יאָר אַרום, און דעם דאָזיקן אַבערגלויבן איבערלאָזן בירושה פאַר שפּעטערע דורות.

§ 30. דער באַרדיטשעווער רב און דער מגיד נחום טשערנאָבילער

באַרדיטשעוו — אַ נייער צענטער פון חסידיזם. — ר׳ לוי יצחק און זיינע טרעפעניש. — ״דער באַרדיטשעווער רב״ און די לעגענדעס וועגן זיין הייליקייט און וועגן זיין האַרציקער ליבשאַפט צו יידן. — דאָס עדות־זאָגן פון אַ מתנגד וועגן זיינע נסיעות „איבערן ישוב״. — די תורה און זיין ספר „קדושת לוי״: השגחה פרטית און אַ שטענדיקע השפעה פון דער אייבערשטער וועלט אויפן יידישן פאָלק; דער צדיק דער פאַרמיטלער צווישן באַשעפער און צווישן דעם כלל פון פאָלק; אַ צדיק פאַר זיך און אַ צדיק פאַר דער וועלט; דער מאָראַלישער פרינציפּ; אָפּטימיזם און אַ אַבסאָלוטער ביטחון; די שפּעטערדיקע פאָלקס־לעגענדעס. — ר׳ נחום טשערנאָבילער, דער מגיד און בעל־שם. — גערודפט פון די מתנגדים. — זיין ספר „מאור עינים״: דער „סוד הזיוג״ וואָס אין דביקות; דער צדיק ווי „אַ צינור וואָס פירט אַראָפּ די שפע״ אויף דער ערד; דער פרינציפּ פון ביטחון; יידן און די אומות העולם. — ר׳ זאב וואָלף זשיטאָמירער און זיין ספר „אור המאיר״.

אין דער תקופה, ביי וועלכער מיר האַלטן איצט, איז די חסידישע גאַליציע געווען נישט מער ווי אַ צווייג פון אוקראַינע, דעם גרעסטן צענ־

* שם הגדולים החדש, אונטער „ליב בן שרה״, וואָס ווערט דאָרט אָנגערופן „עיר קדיש נחית מן שמיא״; סדר הדורות החדש, 46—47; ד׳ גאָטלאָבער, זכרונות מימי נעורי („הבקר אור״, תרמ״א, העפט 1).

טער פון חסידיזם. דאָרט האָט די נייע תורה זיך פאַרשפּרייט אומגע־שטערט. די פּוילישע רעגירונג אין די לעצטע יאָרן און די רוסישע רעגי־רונג אין די ערשטע יאָרן נאָכן איינגעמען אוקראַינע (1793) האָבן זיך נישט אַריינגעמישט אין דעם רעליגיעזן לעבן פון זייערע יידישע אונטער־טאַנען. אויך מצד די רבנים אין אוקראַינע איז נישט געווען קיין שום סכנה פאַר דער באַוועגונג פון חסידיזם, וואָס האָט אַרומגענומען כמעט אַלע קהילות און האָט אַריינגעצויגן אין איר ווירקונגס־קרייז דעם גרעסטן טייל רבנים. דער צענטער אין וואָלין, וואָס איז געווען אַראָפּ פון זיין גדולה נאָכן מעזריטשער מגידס טויט, האָט אין צען יאָר אַרום ווידער אויפגעלעבט אין ב אַ ר ד י ט ש ע ו, וואו עס האָט זיך באַזעצט אַרום 1785 איינער פון די באַרימטסטע פירערס פון חסידיזם, ר׳ ל ו י י צ ח ק, וואָס איז באַוואוסט פון דער צייט פון דער ערשטער מחלוקת (אויבן, ב׳ ו, §§ 21, 24).

ר׳ לוי יצחקס לעבנס־גאַנג און זיין ערשטע ווירקונגס־תקופה קאָן מען באַשטימען נאָר על פּי השערה, אויפן סמך פון טראַדיציעס וואָס לאָזן זיך נישט קאָנטראָלירן. ער איז געבוירן געוואָרן אַן ערך אין יאָר 1740 ביי אַ רב ר׳ מ א י ר אין זאַמאָשטשער קרייז, וואָס אין פּוילן. זיין יוגנט־צייט האָט ר׳ לוי יצחק פאַרבראַכט אין דער שטאָט לעווערטאָוו; צווישן די יאָרן 1761 און 1770 פלעגט ער קומען קיין מעזריטש, כּדי צו הערן די תורה פון דעם גרויסן מגיד; אַ קורצע צייט איז ער געווען רב אין ריטשיוואָל, נאָך דעם ווי עס איז פון דאָרט אַוועק זיין חבר ר׳ שמעלקע הורוויץ, און אין יאָר 1771 איז ער אָנגענומען געוואָרן פאַר אַ רב פון דער גרויסער קהילה פּינסק. די רדיפות קעגן חסידים, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן אין ליטע אין יאָר 1772, האָבן אים געצוואונגען אַריבער־צופאָרן אין דער שטאָט זשעלעכאָוו אין פּוילן. אונטערן נאָמען „זשעלע־כאָווער רב" האָבן מיר אים געזען אין די יאָרן 1781—1784 אין דעם וויכוח, וואָס ער האָט געהאַט אין וואַרשע מיטן בריסקער רב, און דערנאָך אין דעם שריפטלעכן וויכוח. אַרום 1785 האָט ר׳ לוי יצחק פאַרנומען די שטעלע פון אַ קהילה־רב אין דער שטאָט באַרדיטשעוו, וואָס איז אין יע־נער צייט געוואָרן די צענטראַלע שטאָט פון וואָלין (אין יאָר 1765 האָט

די פּוילישע רעגירונג באַשטימט אין באַרדיטשעוו די גרויסע יאַר־ירידים, און דער האַנדל וואָס האָט אויפגעבליט אין שטאָט האָט צוגעצויגן מאַסן יידן, וואָס האָבן זיך דאָרט באַזעצט צייטווייליק און אויך אויף שטענדיק). דאָרט איז ער געווען רב און „צדיק“ אין משך פון 25 יאָר, ביז דער פּטירה, 25 טעג אין תשרי פון יאָר תק״ע (1809)*.

„דער באַרדיטשעווער רב“ איז מפורסם געוואָרן צווישן חסידים ווי אַ הייליקער מאַן, וואָס זינט דעם מעזריטשער מגיד איז זיין גלייכן נישט געווען. וועגן זיין „הייליקייט“ פלעגט מען זיך אָנדערציילן חידושים: „זיין שטייגער איז געווען בשעת דער תפילה צו דאַווגען מיט שרעקעניש און ציטערניש, און ער האָט פון פחד נישט געקאָנט איינשטיין אויף אַן אָרט, און אַז אַ מענטש לאָזט אים שטיין אין איין ווינקל, געפינט ער אים אין אַ צווייטן ווינקל. און אַלע וואָס שטייען דערביי בעת זיין דאַווגען, שטעלט זיך זיי די האָר אויפן לייב קאַפּויער, און דאָס האַרץ צעגייט ביי זיי... און ערב דעם הייליקן טאָג (יום כיפור) איז געווען זיין מינהג צו גיין אין שיל אַריין אויף די הענט און פיס, און אַז ער פלעגט זאָגן „יתגדל ויתקדש שמיה רבא“ מיט אַ הויכן און פאַרכטלעכן קול, פלעגט געהייליקט ווערן דעם אייבערשטנס נאָמען אין אַלע הערצער פון די צוהערערס, ביז זיי פלעגן זיך אין גאַנצן אויסטאָן פון דער ווירקלעכקייט און איבערגעבן זיך מיט התלהבות צו השם יתברך. און ער פלעגט תמיד געפינען אַ זכות אויף יידן, בפרט ערב דעם הייליקן טאָג, ער פלעגט דעמאָלט זאָגן (בעת דער עולם פלעגט זיין צונויפגעקליבן אין שיל): זע, רבינו של עולם, דיין פאָלק ישראל, אַלע ווי איינער געפינען זיי זיך אין שיל, עס פעלט קיין איינער נישט, נישטאָ ביי זיי קיין שיכור וואָס זאָל פאַרשלאָפן, עס איז קיינער נישט געבליבן ליגן אין שטוב מחמת ער האָט זיך איבערגעגעסן, אַלע שטייען זיי באָרוועס פאַר דיר, זיי פאַסטן און בעטן רחמים ביי דיר“. אַט דאָס עדות־זאָגן פון תמימותדיקע חסידים** ווערט באַשטעטיקט דורך

---

* שם הגדולים החדש, אונטער ר׳ לוי יצחק; סדר הדורות החדש, 35; גאָטלאָבערס זכרונות — „הבוקר אור“, תר״מ; עשר אורות פון ר״י בערגער, 44 און 11 (וואַרשע, תרע״ג).

** ספר הדורות החדש, 35—36; עשר אורות, 58.

דער דערציילונג פון אַ וואָלינער משכּיל פון אַ שפּעטערדיקער תּקופה*:
„ר׳ לוי יצחק האָט געקראָגן אַ גרויסן שם אין דער וועלט דורך זיינע גענג
אין עבודת השם, וואָרעם זיין שטייגער איז געווען מיט רעש און טומל,
מיט געוויין און געבעט. ווען ער פלעגט קומען אין גאָטס הויז אַריין, פלעגן
די ווענט ציטערן פון זיינע קולות. אַז ער פלעגט גיין ערב ראש־השנה צום
דאַוונען אין זיין בית מדרש אַריין, פלעגט ער נישט גיין גלייך אויפגע־
שטעלט, נאָר אויף אַלע פיר, מיט צוויי שופרות אין די הענט, און ער
פלעגט ווי אַ שופר אויפהייבן זיין קול, און דער גאַנצער עולם אַרום
פלעגט זיין אַ צעציטערטער און פאַרגיין זיך אין געוויין. אַז ער פלעגט
זיך שטעלן פאַרן עמוד דאַוונען, פלעגט ער נישט איינשטיין אויף איין
אָרט, נאָר ער פלעגט פלוצים זיין אָרט פאַרלאָזן און נעמען אַרומלויפן
אַהין און אַהער, אונטערשפּרינגען מיט גאָר זיין כּוח, שרייען מיט אַן
אימהדיקן קול. מיט אַ מאָל פלעגט ער אָנכאַפּן עמעצן פאַר אַ פאָלע און
אָנשרייען אויף אים: צו וועמען דינסטו? און יענער פלעגט ענטפערן מיט
ציטערניש: דעם אייבערשטן גאָט פון הימל און ערד דין איך. דעמאָלט
פלעגט רבי לוי יצחק אָנהייבן מלמד זכות זיין אויפן כּלל ישראל: האַר
פון אַלע וועלטן! דאָס פאָלק ישראל דינט צו דיר, נאָר דיך אַליין הייליקן
זיי און אָכפּערן, און וואו איז נאָך אַזאַ הייליק פאָלק אויף דער וועלט ווי
דיין פאָלק ישראל!... עס האָט אָבער געטראָפן, אַז ער האָט איין מאָל אַזוי
אָנגעכאַפּט אַ פּראָסטן מענטשן אַן אַרבעטער ביי אַ שוסטער, און אַז ער
האָט אים געפרעגט: צו וועמען דינסטו? האָט דער בחור זיך צעטומלט
און געענטפערט: „ביי דעם און דעם שוסטער דין איך״. אָבער אויך אָט
דער משכּיל און שרייבער זאָגט וועגן ר׳ לוי יצחק, אַז ער איז געווען אַ
„למדן מופלג, אַ רעכטפאַרטיקער און ערלעכער מאַן און האָט אַ סך אָפּ־
געהאַלטן פון זינד״.

ר׳ לוי יצחקס „הייליקייט״ איז נישט געווען די הייליקייט פון אַ נזיר,
וואָס דערווייטערט זיך פון מענטשן, נאָר אדרבא, דאָס איז געווען די
רעליגיעזע באַגייסטערונג פון אַ געזעלשאַפטלעכן מענטשן, וואָס קומט

* גאָטלאָבער, זכרונות ימי נעורי („הבוקר אור״, 1880, ז׳ 385).

אַריין אין עקסטאַז גראַד בעת ער געפינט זיך צווישן עולם, אין אַ „קהל חסידים". אין נאָמען פון דעם מגיד ישראל קאָזשעניצער דערציילט מען וועגן באַרדיטשעווער רב, „אַז ער איז געווען אָנגעטאָן אין טלית און תפילין און פלעגט שמועסן מיט יעדן מענטשן מכוח וועלט־עניינים און זאַכן פון ערדישקייט", אַזוי ווי אַ „פּשוטער מענטש פון פאָלק", אָבער בעת אָט די דאָזיקע וואָכעדיקע שמועסן „פלעגט ער נישט איבעררייסן זיין באַהעפטונג מיט דער גאָטהייט אפילו אויף קיין רגע נישט" — און ער פלעגט דערהייבן „די רייד פון די פּשוטע פאָלקסמענטשן צום אייבערשטן שורש"*. עס איז קיין ספק נישט, אַז ר׳ לוי יצחק האָט זיך פאַרנומען אויך מיט „צדיקישע געשעפטן": געבן עצות און ברכות פאַר גלייביקע, טאָן תפילה פאַר קראַנקע און דערשלאָגענע, נעמען „פדיונות" פון זיינע פאַר־ערערס. נאָר נישט דערין איז געווען זיין הויפּט־ווירקונג. מער ווי ער פלעגט מתפלל זיין פאַר יחידים, פלעגט ער מתפלל זיין פאַרן ציבור, בעטן פאַר כלל־ישראל. ער איז געווען שטענדיק אַ פייערדיקער „אוהב ישראל" און פלעגט מיטפילן די צרות פון פאָלק, אָבער ער פלעגט אויך זיך מיטפרייען מיט דעם פאָלקס שימחות. אַז ער פלעגט אַרויספאָרן „אויפן ישוב" און זיך אויפהאַלטן ביי זיינע חסידים אין די שטעטלעך און דערפער פון באַרדיטשעווער געגנט, פלעגן אים באַגלייטן אין וועג זיין גבאי און אַ מנין חסידים, און אומעטום וואו ער פלעגט קומען פלעגט מען לכבוד די אורחים אָפּריכטן סעודות מיט גרויס פּאַראַד און פריי־לעכקייט.

איינער פון די שונאים פון חסידות אין יענער צייט** שילדערט אַזאַ נסיעה מיט אַ באַזונדער פאַרביטערטקייט. „דער רב דער חסיד פון זשע־לעכאָוו, וואָס איז פול מיט תורה און ער איז דער עלטסטער (לו משפט

* אין ספר „באר משה" פון דעם קאָזשעניצער מגידס זון, פרשה ויקרא; ז׳ סדר הדורות החדש, 36—37.

** דער מחבר פון דעם פאַמפלעט „זמיר עריצים" פון יאָר 1798 (דף ד׳, ע׳ ב׳) רופט אָן ר׳ לוי יצחק „הרב החסיד אב״ד דק״ק זעלחאָוו", הגם אין יענער צייט איז ער שוין געווען מפורסם ווי „דער באַרדיטשעווער רב", אפשר דערפאַר, ווייל דער מחבר, אַליין אַ פּוילישער (דוד מאַקאָווער), האָט אים געקענט פון פריער, ווען ער איז געווען רב אין זשעלעכאָוו, נישט ווייט פון זיין שטאָט.

הבכורה), אויך ער פירט זיך נישט אויף ווי געהעריק. אַז ער קומט אויפן ישוב מיט זיין מנין חסידים... שרייט דער גבאי אויפן קול: אויסשווענקען דעם טאָפּ און אַריינגיסן אין אים וואַסער (אויף צו קאָכן די סעודה), איינער ברענגט פייער, דער צווייטער ברענגט האָלץ, דער דריטער צעלייגט פייער אין אויוון (מסדר המערכה לכרות להם כירה)... און דער אָרעמאַן האָט גאָרנישט, נייערט איין קליין לעמעלע, וואָס ער האָט געקויפט אויף שפּייז פאַר זיין הויזגעזינד און ברויט אויף צו דערהאַלטן די נשמה. און מחמת ער שעמט זיך פאַר די גרויסע אורחים, זשאַלעוועט ער נישט דעם גוטן שעפּס און ער טוט דעם אורח זיין רעכט. און אַז די פלייש איז אויסגעקאָכט, קומט צו גיין דער גבאי מיט אַ גאָפּל אין האַנט און וואָס ער כאַפּט אָן מיטן גאָפּל, דאָס איז זיין חלק. און דער רבי זיצט אויפן כבוד־שטול און דער טיש פאַר אים איז געגרייט, און דער רבי זאָגט צום בעל־הבית: דערלאַנג מיר, און איך וועל עסן פון דיינע שפּייזן, כדי מיין נשמה זאָל דיך בענטשן. דער רבי מאַכט אַ ברכה הויך אויפן קול, און נאָך דער ברכה וואַרפט ער זיך אַרויף ווי אַ לייב אויף זיין פאַרצוקונג און מיט זיינע ציין טוט ער שטשירען, און ער עסט אויף די פליייש און די יויך, ביז עס בלייבט אַ לעק נישט איבער... דערנאָך לייגט ער זיך אַריין אין בעט און שלאָפט זיין נאָכמיטאָג־שלאָף... און אַז עס קומט דער פרימאָרגן, ווערט דעם בעל־הבית קאַלעמוטנע אויפן האַרצן (ותפעם רוחו של בעל הבית), וואָרעם ער איז געבליבן ווי אַ וואַסער אָן פיש, נישטאָ קיין מאָלצייט און נישטאָ קיין שפּייז, נישטאָ קיין נביא און נישטאָ קיין נביאות״...

אויב מיר זאָלן פון דער שילדערונג אַראָפּנעמען די גוזמאות און די סאַטירע פון דעם פיינטלעכן מתנגד, האָבן מיר דאָ אַ געוויינטלעך בילד פון אַ צדיק, וואָס באַנוגנט זיך נישט מיט אויפנעמען די חסידים, וואָס קומען צו אים נאָך גייסטיקער הילף, נאָר ער באַזוכט זיי אויך טייל מאָל מיט זיין סוויטע אין זייערע ישובים, טראָגט אַריין אַ טומל און פריילעכקייט אין זייערע הייזער, עסט מיט זיי צוזאַמען און איז זיי מצרף אין דער „עבודת השם מתוך שימחה״, ווי דער בעש״ט האָט באַפוילן. אַוודאי פלעגט אויך ר׳ לוי יצחק אָדער זיין גבאי נעמען „פדיונות״ ביי די פאַרמעגלעכע צווישן זיינע פאַרערערס, אָבער מיר האָבן קיין מאָל נישט געהערט —

אַפילו פון אַ מתנגד וואָס וויל דערציילן זיינע מיאוסע מעשים — אַז נאָר דאָס איז ער געווען אויסן. ער איז געווען אין זיין עצם אַרבעט אַ לערער אין אמונה און פלעגט די גלייביקע געבן אָנווייזן מיט ווערטער און מעשים, ער איז געווען אַ רבּ און אַן אויסגעצייכנטער זאָגער, און אין זיין תורה האָט ער דעם צדיק נישט אַוועקגעשטעלט אין דער בחינה פון אַ מעקלער, וואָס שטעלט צו זיינע חסידים „בני חיי ומזוני״, ווי דאָס האָט געטאָן ר׳ אלימלך ליזענסקער.

ווען מיר קוקן אַריין אין ר׳ לוי יצחקס זאַמלונג פון דרשות, וואָס זיינען אָפּגעדרוקט געוואָרן צום טייל ביי זיין לעבן און צום טייל נאָך זיין טויט אונטערן נאָמען „קדושת לוי״*, פאַרשטייען מיר דעם אונטער־שייד צווישן זיין תורה און דער תורה פון דעם גאַליציאַנער צדיק. אויס־געצייכנט איז זיין פּשוטער סטיל און זיינע קלאָרע מימרות. אין וועלכע עס איז פאַראַן גאָר ווינציק פון דעם דרש־פּילפּול פון דעם גרעסטן טייל חסידישע שרייבערס. דעם מחברס זון זאָגט אויף אים עדות, „אַז טויזנ־טער יידן וואָס האָבן געהערט זיינע הייליקע רייד, איז זייער האַרץ און זייער נשמה אָנגעצונדן געוואָרן צו עבודת השם״**. סימנים פון דער דאָ־זיקער באַגייסטערונג זיינען צו מערקן אין אַ סך ערטער פון זיין ספר. די ערשטע שורות אין דעם ספר „קדושת לוי״ זיינען אַ מוסטער פאַר זיין סטיל: „דער באַשעפער האָט באַשאַפן אַלצדינג, און ער איז אַלצדינג, און זיין השפעה ווערט קיין מאָל נישט אָפּגעשטעלט, וואָרעם אין יעדער רגע איז ער משפיע שפע פאַר זיינע באַשעפענישן און פאַר אַלע וועלטן... און

---

* אין סלאַוויטע אין יאָר תקנ״ח זיינען אָפּגעדרוקט דרשות צו ימים־טובים און חידושי אגדות, און אין באַרדיטשעווער דרוק פון יאָר תקע״ו איז דער ספר אַ פאַר־ענדיקטער אין צוויי טיילן: דער ערשטער טייל האַלט דרשות אויף פרשיות פון דער תורה און ליקוטים פון פירושים אויף די נביאים און כתובים און מאמרים פון דער אַגדה, און דער צווייטער טייל האַלט — חידושי הלכה ואגדה; אין דעם טייל זיינען אויך געבראַכט שריפטן פון דעם מחברס זין. אין אַ שפּעטערדיקער צייט איז אָפּגע־דרוקט געוואָרן נאָך אַ קונטרס „קדושת לוי על פרקי אבות״, וואָס איז געפונען געוואָרן צווישן די כתבים פון דעם מגיד ישראל קאָזשעניצער (לעמבערג, 1863), אָבער די אויטענטישקייט פון דעם דאָזיקן „געפינס״ איז מוטל בספק.

** קדושת לוי, חלק ב׳ (ז׳ 32 אין וואַרשעווער דרוק פון יאָר 1876).

דערפאר זאגן מיר (אין דאווגען): „יוצר אור ובורא חושך" און נישט „יצר אור וברא חושך" („ער באשאפט" — און נישט „ער האט באשאפן"). ווארעם אין יעדער רגע באשאפט ער און איז משפיע חיות פאר אלץ וואס לעבט". אין אן אנדער ארט זאגט ער: „נישט אזוי ווי די פילאסאפן האלטן, אז השם יתברך קוקט נישט אויף דער אונטערשטער וועלט, ווארעם ער איז הויך און דערהויבן; דער אמת איז, אז השם יתברך גיט אכטונג אויף אלע באשעפענישן אין דער וועלט און האלט זיי אונטער ביים לעבן יעדער רגע"*

אט אויף דעם פרינציפּ פון שטענדיקער השגחה פרטית האבן זיך געשטיצט די אנהענגערס פון דער צדיקיסטישער שיטה, כדי צו דערווייזן, אז די שפע נידערט אראפּ פון הימל אויף דער ערד דורך דער פארמיטלונג פון צדיק, וואס פארשאפט פאר אלע, וואס גלייבן אין אים, זייערע מאטעריעלע הצטרכותן. אבער בעת ווען ר' אלימלך און זיינע חברים האבן געמאכט דעם צדיק פאר א סרסור צווישן דעם בורא און איטלעכן אייציקן יידן אין די ענינים פון פרנסה און מישפחה־זאכן, האט ר' לוי יצחק אוועקגעשטעלט א כלל, אז דער צדיק איז מחוייב מתפלל צו זיין אויף די נויטן פון כלל ישראל און איינצוגעווינען דאס פאלק אין אזעלכע תפילות. „הקדוש ברוך הוא גלוסט תמיד משפיע צו זיין טובות אויף זיין פאלק ישראל, נאר די סיטרא אחרא איז מעכב די שפע; אבער ווען יידן זיינען זיך מתעורר מיט שימחה (צו עבודת השם), דעמאלט שטופּט די דאזיקע שימחה אפּ די חיצונים וואס פארהאלטן די שפע, און דעמאלט איז השם יתברך מיט זיין גרויס רחמים משפיע א שפע פון ברכה אויף זיין פאלק ישראל". „און ער זאל זיין [דער חסיד] תמיד אין שימחה, אויב ער זעט, אז יידן האבן גוטס אויף דער וועלט, און אויב חס ושלום פארקערט — מוז ער זיך מצרף זיין אין זייער צער". — „דער צדיק געוועלטיקט איבער דעם אייבערשטנס גזירות, כדי מבטל צו זיין א שלעכטע גזירה אויף יידן, און דאס איז באמת דער אייבערשטער רצון פון גאט פון ישראל, וואס וויל דאס גוטס פון יידן". „דער צדיק קאן מבטל זיין,

* דארט, חלק א', פרשה בראשית אין אנהייב און פרשה וארא צום סוף.

װען הקדוש ברוך הוא" האָט גוזר געװען צום שלעכטן. אָבער װען ער איז גוזר צום גוטן אויף דער כנסת ישראל, דעמאָלט קאָן קיין שום מענטש דאָס נישט מבטל זיין"*.

די מידה פון פולקומענעם ביטחון צייכנט באַזונדערס אויס דעם באַרדיטשעװער רב. אין זיין דרוש צו מגילת איכה זאָגט ער: „הכלל דאָס װאָס השי"י האָט צעשטערט אונדזער בית המקדש, און מיר יידן זיינען אין גלות — דאָס אַלץ איז געװיס אַ טובה פאַר יידן". „װען הקדוש ברוך הוא שיקט אַראָפּ אויף אַ מענטשן חס ושלום נישט קיין גוטע זאַך, דע־מאָלט זאָל ער נישט טאָן קיין שום גשמיותדיקע טועכץ, נייערט ער זאָל זיך פאַרלאָזן אויף גאָט, און ער װעט אַוודאי דאָס אים פאַררעכענען פאַר אַ טובה. און דאָס איז די מידה פון נחום איש גם זו, װאָס ער פלעגט תמיד זאָגן: גם זו לטובה"**. אין זיין שמועס מיטן רבונו של עולם באַ־דאַרף דער צדיק מלמד זכות זיין אויף יידן און זיי פאַרענטפערן פאַרן בית־דין של מעלה. „הכלל, מען באַדאַרף מלמד זכות זיין אויף יידן: װאָס זיי טוען נישט שטענדיק דעם אייבערשטנס רצון, אַזוי װי די מלאכים — איז דאָס מחמת זיי זיינען טרוד מיט זייער פרנסה". „אין אַ מוכיח זיי־נען פאַראַן צוויי בחינות: אייגער שטראָפט מיט גוטע רייד, דהיינו ער זאָגט איטלעכן יידן די גרויסקייט פון זיין מעלה... און פאַראַן אַזעלכער װאָס שטראָפט מיט האַרטע רייד און מיט פאַרשעמענדיקע װערטער... דער װאָס שטראָפט יידן מיט גוטן דער הייבט די יידישע נשמה אַרויף, און ער איז ראוי צו זיין אַ מנהיג פון יידן"***. דאָס נעמלעכע שיידט ר' לוי יצחק אונטער צוויי מינים צדיקים: „פאַראַן אַ צדיק װאָס דינט דעם בורא מיט גרויס התלהבות, און ער איז פאַר זיך און איז נישט מקרב די רשעים, זיי זאָלן אויך װערן דינערס פון בורא; און פאַראַן אַ צדיק װאָס דינט דעם בורא און קערט אום די רשעים, זיי זאָלן אויך װערן דינערס פון בורא". אַ צדיק פון דער ערשטער מדרגה איז געװען נוח, און פון דער צווייטער מדרגה — אברהם אבינו, און די צווייטע איז די העכערע מדרגה.

* דאָרט, פרשה ויצא, וישלח, דרוש לראש השנה.

** דאָרט, מגלת איכה און פרשה וישב.

*** דאָרט, פינחס, חוקת.

אַ צדיק פאַר זיך און אַ צדיק פאַר דער וועלט — איז דער לעצטער גרע־סער פאַרן ערשטן*. ווי הויך ר׳ לוי יצחק שטעלט די מעלה פון דעם צדיק, דאָך וואָרנט ער אים, ער זאָל זיך נישט איבערנעמען מיט זיין גרויסקייט: „באמת, אַ צדיק טאָר זיך נישט גרייסן אַליין און טראַכטן אין זיין האַרצן, אַז זיינע מעשים באַשיצן די וועלט און אַז ער גיט שפייז אַלע ברואים"** — דאָס איז אַנטקעגן דער שיטה פון „בני חיי ומזוני", וואָס ווערן אַראָפּגעבראַכט דורך ר׳ אלימלכס צדיק.

דער באַרדיטשעווער רב שטעלט אַוועק אויפן ערשטן פּלאַץ דעם מ אָ ר אַ ל י ש ן פּרינציפּ פון דער רעליגיע. די מצוות שבין אדם לחברו זיינען נישט ווינציקער חשוב ווי די מצוות שבין אדם למקום, וואָס די חסידות האָט אין זיי אַריינגעטראָגן אַ סך מיסטישע רמזים. די מצוות „ואהבת לרעך כמוך" איז פאַרבונדן מיט דעם פּרינציפּ פון אחדות הבורא: „וויבאַלד אַז איין גאָט האָט אונדז באַשאַפן און אַלע יידן צוזאַמען ווערן אָנגערופן כנסת ישראל, דערפון איז געדרונגען, אַז מיר קומען פון איין שטאַם, און אַז איין מענטש האָט צער, שפּירט דאָס אויך זיין חבר, אַזוי ווי אַ מענטש וואָס ווען עס טוט אים וויי איין אבר, שפּירט דער גאַנצער גוף דעם ווייטיק, און אַז ביי איין יידן איז אַ שימחה, שפּירט אויך זיין חבר די פרייד". און דאָס איז דער טייטש פון פּסוק: „ואהבת לרעך כמוך, אני ה׳" (ויקרא י"ט 18): דאָס וואָס איך זאָג דיר אָן, דו זאָלסט ליב האָבן דיין חבר ווי זיך אַליין, — איז דאָס ווייל איך בין גאָט, און איין גאָט האָט אונדז באַשאַפן"***.

אַ שטראָם פון געהויבענע מאָראַלישע געפילן דרינגט אַרויס פון דעם באַרדיטשעווער רבס רייד, וואָס בכלל שפּאַנען זיי נישט אַריבער דעם באַגרענעצטן קרייז פון דער חסידות. אַ טעמפּעראַמענט פון אַן אָפּטימיסט און אַ פילעוודיק האַרץ האָט אָט דער צדיק געהאַט. אין זיין האַרץ האָט געלעבט אַן „אהבת ישראל", אַ ליבשאַפט צו אַלע מענטשן אָן אונטער־שייד פון שטאַנד. זיין הויפּט־אויפגאַבע האָט ער געזען אין איינשטעלן

* דאָרט, פּרשה נוח אין אָנהייב.

** דאָרט, דרוש לפסח.

*** דאָרט, חלק ב׳, פּירוש אגדות, נישט ווייט פון סוף.

זיך פאַר יידן אַנטקעגן גאָט. און דערפאַר טאַקע איז ער געוואָרן שטאַרק באַליבט ביים פאָלק. אַן אַ צאָל מעשיות זיינען פאַרשפּרייט צווישן פאָלק וועגן זיין הויכן גייסט, וועגן דעם ווי אַזוי ער פלעגט זיך אויסשטעלן מיט גאָט וועגן זיינע יידעלעך. ראש־השנה פלעגט ער אָנהייבן דאָס דאַווענען מיט אַ באַוואוסטן זמר אין יידיש: „איך לוי יצחק בן שרה מבאַרדיטשעוו בין געקומען ביי דיר בעטן פאַרן כלל ישראל. וואָס האָסטו געהאַט צו דיין פאָלק ישראל? ווי נאָר וואָס: דבר אל בני ישראל — צו וועמען רעדסטו? אל בני ישראל! אמור: צו וועמען זאָגסטו? — אל בני ישראל! כה תברכו: וועמען הייסטו בענטשן? את בני ישראל! מחמת דעם פרעג איך דיך: וואָס האָסטו צו די בני ישראל? האָסט דאָך כמה אומות בעולם: כשדיים, בבליים, פרסיים, אמוריים. איז וואָס האָסטו צו די בני ישראל, אלא וואָס דען? מוז געדרונגען זיין: חביבין ישראל שנקראו בנים למקום — געליבט זיינען יידן וואָס זיי ווערן גערופן דעם אייבערשטנס קינדער. ובכן ברוך אתה אלוהינו"... אאַז"וו. איין מאָל האָט דער באַרדיטשעווער רב דערלאַנגט אַ גלעזל בראַנפן זיינעם אַן אורח, ווי נאָר ער האָט זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף, האָט אָבער יענער נישט געוואָלט טרינקען, איי־דער ער האָט אָפּגעגאָסן נעגל־וואַסער; דעמאָלט האָט ר׳ לוי יצחק אויפ־געהויבן זיינע אויגן צום הימל און אויסגערופן מיט התלהבות: זע, רבונו של עולם, וואָס פאַר אַ חילוק צווישן יידן און די אומות העולם*!

אין דער צייט ווען דער באַרדיטשעווער צדיק האָט פאַרמיטלט צווישן זיינע חסידים און דעם בורא עולם מיט רעש און מיט קולי־קולות, איז זיך געזעסן אין קליינעם שטעטל ט ש ע ר נ אָ ב י ל (קיעווער געגנט) אַן אַלטער מגיד, מיטן נאָמען מ נ ח ם נ ח ו ם אָדער „דער טשערנאָ־בילער מגיד", און האָט געלערנט דעם פאָלק אַ דרך אין חסידות דורך זיינע דרשות און תפילות, און ער פלעגט אויך שטילערהייט טאָן „מופ־תים" דורך השבעות און אָפּשפּרעכענישן אויפן שטייגער פון די „בעלי שמות". ר׳ נחום, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1730, איז געווען אַן אָרעמער מלמד און אין זיינע יונגע יאָרן האָט ער געזען דעם בעש"ט אין

* עשר אורות, 47, 48.

מעדזשיבאָזש, אָבער זיין תורה האָט ער איבערגענומען פון דעם מעזריטשער מגיד*. ווייזט אויס, אַז צוערשט פלעגט ער פאַרשפּרייטן די חסידישע תורה אין פאַרשיידענע קהילות ווי אַ מגיד אַן ארומפאָרער, און נאָר אויף די עלטערע יאָרן איז ער געוואָרן שטאָט־מגיד אין טשערנאָביל. ר׳ נחום איז געווען כל ימיו אַן אָרעמאַן און אַ ייד אַ חלוש. אַזוי זאָגט אויף אים עדות ר׳ שניאור זלמן פון ליאָזנע אין זיין רעקאָמענדאַציע־בריוו, וואו ער בעט, מען זאָל אונטערשטיצן ר׳ נחומען, „וואָס גאָטס האַנט האָט אים אָנגערירט שוין אַ צייט מיט יאָרן, און די הוצאה איז געווען גרויס (אויף רפואות פאַר אים), און נאָך איצט איז ער באַשווערט מיט יסורים״**. ווייזט אויס, אַז נישט קיין סך זיינען געווען די וואָס פלעגן קומען צו אים נאָך אַן עצה אָדער אַ מופת, און זיינע הכנסות פון די פדיונות־געלטער זיינען געווען קליינע. דער מחבר פון דעם פאַמפלעט „זמיר עריצים״ (1798) לאַכט זיך אויס פון די וואָס פאָרן קיין טשערנאָביל, בכדי צו בעטן הילף ביים צדיק; ער עצהט זיי, „זיי זאָלן נישט אויסמאַטערן זייערע כוחות אין וועג״ און זאָלן זיך נישט שלעפּן מיט ווייבער און קינדער ׳צו ר׳ נחום מצערנאָבל, וואָס ער איז אַ זקן און אַ שלאָפער, און מען טראָגט אים אויף די אַקסלען, און מען הייבט אים אויף און מען לאָזט אים אַראָפּ, בלייבט ער שטיין און רירט זיך פון אָרט נישט, אַפילו ווען מען שרייט צו אים, ענטפערט ער נישט, פון אַ צרה, העלפט ער נישט״***. די מתנגדים האָבן זיך פאַרהאַלטן מיט גרויס שינאה צו אָט דעם חסידישן מגיד, און עס פלעגט טרעפן, ווען ער פלעגט אַרויספאָרן „אויפן ישוב״ און זיך

---

* שבחי הבעש״ט, בל׳ י״ב און נאָך; סדר הדורות החדש, 41. אין זיינע ספרים דערמאָנט ר׳ נחום אַ סך מאָל דעם בעש״ט אַזוי: „הבעש״ט נבג״ם [= נשמתו בגנזי מרומים] אמר״... אָבער אַז ער ברענגט עפּעס אין דעם מגידס נאָמען שרייבט ער דייטלעך: „מורי ורבי דוב בער מק״ק מעזריטש״ („מאור עינים״, פרשה נשא און נאָך; „ישמח לב״, בל׳ א׳) אָדער „שמעתי ממורי״. נאָר איין מאָל האָב איך געפונען: „אמר מורי הבעש״ט (פרשה כי תשא). זע אויך א. ש. האָראָדעצקי: ר׳ נחום מטשרנוביל וצאצאיו (ברדיטשוב, תרס״ב); האָראָדעצקי איז אַן אוראייניקל פון איינעם פון די טשערנאָבילער צדיקים.

** האָראָדעצקי, אין דערמאָנטן ביכל, 23, 24; בית רבי, ערשטער טייל, 127.

*** זמיר עריצים, דרוק 1798, בל׳ י״ב. עמוד ב׳.

שטעלן זאָגן אַ דרשה אין שיל, פלעגן זיי אים זידלען און אַרויסטרייבן. איין מאָל איז ער געקומען אין אַ שטעטל וואו דער רוב יידן זיינען גע־ווען מתנגדים און האָט געקראָגן פון דעם פרנס הקהל אַ דערלויב צו זאָגן אין שיל. אָבער ווי נאָר ער האָט אָנגעהויבן זיין דרשה, האָבן זיך פון צווישן עולם צוהערערס געלאָזט הערן זידלערייען, און טייל זיינען אַרויף אויף דער בימה און האָבן אַראָפּגעשלעפּט דעם דרשן און געשלאָגן אים ביטערע קלעפּ. דער אָרעמער מגיד, וואָס איז געווען געוויינט צו אַזעלכע זאַכן, איז אַוועק אין אַן אַנדער קלויז, וואו עס זיינען געווען מער אָנהענ־גערס זיינע און האָט דאָרט געענדיקט זיין דרשה*.

ר׳ נחום האָט זיך נישט אויסגעצייכנט מיט ליטעראַרישע פעיקייטן, דערפאַר האָט ער איבערגעגעבן זיינע תלמידים, זיי זאָלן מסדר זיין זיינע דרשות שריפטלעך, און אַז ער האָט איבערגעלייענט דעם כתב־יד וואָס איז געוואָרן צוגעגרייט צום דרוק, האָט ער איינגעפונען, אַז דאָס שטימט מיט דעם וואָס ער האָט געזאָגט אין זיינע דרשות. דער ספר, וואָס איז אָנגערופן געוואָרן „מאור עינים", איז געענדיקט געוואָרן דרוקן אין סלאַ־וויטע אין יאָר תקנ"ח. נאָך איידער דער ספר איז אַרויס, איז דער מחבר געשטאָרבן (י"א חשון תקנ"ח — אָקטאָבער 1797). אויף דעם ספר האָבן געגעבן הסכמות די גרעסטע פון די אוקראַינער צדיקים: ר׳ לוי יצחק באַרדיטשעווער, ר׳ זוסי אַניפּאָלער און ר׳ יעקב שמשון שעפּעטיווקער**. די דרשות אין דעם ספר „מאור עינים" זיינען אויסגעשטעלט לויט דעם סדר פון די פּרשיות פון דער תורה מיט אַ צוגאָב פון „ליקוטים" אויף אגדות און מדרשים. אין דעם זעלביקן יאָר איז אויך אַרויס אין סלאַוויטע זיין קלענערער ספר „ישמח לב" — פּירושים אויף די אגדות לויטן סדר פון די מסכתות פון תלמוד, און אין צוויי יאָר אַרום (1800) האָט מען

* י. האָראָדעצקי, החסידים והחסידות, כרך ב׳, עמוד ס"ז (קענטיק לויט אַ פאָ־מיליע־טראַדיציע).

** די הסכמות פון באַרדיטשעווער רב און פון ר׳ זוסי אַניפּאָלער זיינען געחתמעט מרחשון תקנ"ח אָן דער הוספה „ז"ל"; די דאָזיקע הוספה איז פאַראַן ביי די אַנדערע צוויי הסכמות, וואָס די צייט פון חתמען איז ביי זיי נישט פאַרצייכנט. אין דער הקדמה פון אַרויסגעבער שטייט, אַז דער פאַרשטאָרבענער מחבר האָט איבערגעגעבן דעם זכות צו דרוקן זיין תלמיד אליהו מק"ק יורעוויטש.

אים אָפּגעדרוקט אָ צווייט מאָל אין זשאָלקווע פאַר די גאַליצישע חסי־דימס וועגן, מחמת עס איז געווען אַ דעקרעט פון דער עסטרייכישער רע־גירונג, אַז מען טאָר נישט אריינפירן חסידישע און קבלה־ספרים פון רוס־לאַנד קיין גאַליציע, און די דרוקזאַכן פון סלאַוויטע און רוסישן וואָלין זיינען געווען פאַרבאָטן אין עסטרייך*.

דער טשערנאָבילער מגיד האָט קיין סך מיט זיין תורה נישט מחדש געווען, און אין דעם גרעסטן טייל פון זיינע דרשות חזרט ער איבער די רייד פון עלטערע מחברים. ער האָט אָבער געהאַט אַ באַזונדערע טבע: ער פלעגט זיינע געדאַנקען איינקליידן אין דער פאָרעם פון קבלה און ברענ־גען זייער אָפט דעם „זוהר“, און גראָד די ערגסטע ערטער זיינע. אַזוי למשל דערקלערט ער דעם פרינציפּ פון ד ב ק ו ת, פון באַהעפטונג מיט גאָט, דורך דעם „סוד הזיווג“. די כנסת ישראל איז אין דער בחינה פון דער פרוי, וואָס נעמט אויף די שפע פון דעם באַשעפער, זי גלוסט שטענדיק צו אים, און ער כביכול שטרעבט זיך צו באַהעפטן מיט דער כנסת ישראל, און דער זיווג קומט צו שטאַנד דורך דער תורה. און דאָס איז דער טייטש פון פסוק: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (דברים ל״ג 3) — מען דאַרף נישט לייענען „מורשה“, נאָר „מאורסה“, דורך דער תורה ווערט די כנסת ישראל פאַרבונדן מיט הקדוש ברוך הוא. און דערפאַר איז געזאָגט געוואָרן צו משה רבינו: לך אל העם וקדשתם (שמות י״ט 10) — דאָס הייסט, דו זאָלסט דאָס פאָלק מקדש זיין, ווי מען איז מקדש אַ כלה. „און דעמאָלט ווערט כביכול אַן איינהייט דורך דער פאַר־בינדונג פון ווייבלעכן און מענלעכן פרינציפּ (התכללות בחינת נוקבא ודוכרא), דורך דער גרויסקייט פון דער תשוקה און ליבשאַפט צו אים יתברך, אַזוי ווי באַלף אלפי הבדלות דער קערפּערלעכער זיווג, וואָס דורך דער פאַרבינדונג פון ווייבלעכן מיטן מענלעכן קומט דאָס געבוירן“**.

---

* ז׳ די הסכמה פון די רבנים פון יאָר תקנ״ט צום זשאָלקווער דרוק, אין די שפּעטערע דרוקן פון דעם ספר „מאור עינים“ זיינען צוגעגעבן צום סוף די פּירושים אויף די אגדות פון דעם ספר „ישמח לב“.

** מאור עינים, פרשה בראשית, און נאָך אַ סך מאָל; ישמח לב, מסכת ברכות, אין אָנהייב.

„עס איז באַוואוסט, אַז אַלצדינג איז געוועגדט אָן דער אתערותא דלתתא... און אַז מיר דערוועקן זיך צו באַהעפטן זיך מיט אונדזער באַשעפער פון אונטן אַרויף, דערוועקן מיר כביכול אַ תשוקה און אונדזער באַשעפער משפיע צו זיין אויף אונדז אַל דאָס גוטס און ברכה און לייטזעליקייט און לעבן און שלום. און מיר, די כנסת ישראל, זיינען מיטן בורא יתברך איין גאַנצע זאַך, ווען מיר זיינען באַהעפט מיט אים, און איינער אָן דעם אַנדערן ווערט נישט אָנגערופן גאַנץ, אַזוי ווי דער מאמר זאָגט: דער שטול איז נישט גאַנץ (אין הכסא שלם), וואָרעם מיר ווערן אָנגערופן אַ שטול פאַרן בורא, און ער כביכול ווערט אָן אונדז אויך נישט אָנגערופן גאַנץ"* אַזוי אַרום איז פון דער „ליבשאַפט צו גאָט" געוואָרן אַ ת ש ו ק ה צו גאָט אָדער ת א ו ה צו גאָט. צו דער מדרגה דערהייבט זי זיך (די מתנגדים האָבן געמעגט זאָגן: „דערנידעריקט זי זיך") דורך דער פאַרמיטלונג פון צדיק, וואָס זיין באַהעפטונג מיט דער אייבערשטער וועלט איז אַ שטענדיקע.

דער צדיק איז דער „צינור", דער קאַנאַל, וואָס פירט אַראָפּ די שפע פון דער אייבערשטער וועלט אויף דער אונטערשטער וועלט. דער גאַנצער דור לעבט אין זכות פון צדיק. אין די פאַרצייטיקע דורות פלעגן ביי יידן אויפשטיין צדיקים פאַרן גאַנצן כלל, וואָס איטלעכער פון זיי איז באַשטאַנען פאַרן גאַנצן דור; איצט אָבער אַז די מענטשן זיינען געפאַלן, מוז מען האָבן אַ סך צדיקים, בכדי אויפצוהאַלטן די וועלט. אין אונדזערע צייטן איז שווער צו געפינען אַזעלכע פרומע לייט, וואָס אין זייער זכות זאָל לעבן דער כלל, צווישן „די וואָס לערנען די תורה מיט גרויס פילפול, וואָרעם זיי זיינען ווייט פון דער פאָרכט פאַר גאָט און פון צו דינען אים". און דעריבער מוז דער חסיד זיך ווענדן צו די אמתע צדיקים, וואָס גייען אין דעם בעש"טס וועגן, וואָס פלעגט טאָן מופתים נאָר דורך „יחודים" מיט דער שכינה און תפילה. זיי וועלן שוין פאַרזאָרגן זייערע מאמינים מיט „אַלץ וואָס זיי באַדאַרפן — היילונג, פרנסה און אַנדערע זאַכן"**. אַז מען מוז געבן אַ „נתינה דעם צדיק", פאַרשטייט זיך ממילא, און ר'

---

* מאור עינים, פרשה נח.

** דאָרט, פרשה יתרו; נשא.

נחום טוט דאָס נישט אַזוי אונטערשטרייכן, ווי עס האָט געטאָן זיין חבר ר׳ אלימלך, ער באַרירט דאָס מער נישט ווי פאַרבייגייענדיק. „על פי רוב זיינען די צדיקים נישט קיין מענטשן פון משא ומתן און פאַרנעמען זיך נישט מיט עסקים פון פרנסה וועגן, ווי דער שטייגער פון דער וועלט. און פון דעסטוועגן ווערן זיי געשפייזט בכבוד אָן גרויסער מי, און פאַראַן פון זיי אַזעלכע וואָס ווערן געשפייזט און אויסגעהאַלטן מיט אַלע זייערע באַדערפענישן אין אַ סך אַ העכערער מדרגה פון די גבירים, וואָס פאַר־נעמען זיך מיט עסקים פון פרנסה, וואָרעם דאָס אַלץ איז מחמת זייער גרויסן ביטחון אין בורא״*. דער מחבר האָט דאָ נישט אויסגעטייטשט, אַז דער מקור פון דעם „ביטחון״ איז דאָס, וואָס די צדיקים ציען זייער חיונה פון די „נתינות״ פון יענע, וואָס גלייבן אין זייערע תפילות און מופתים.

ב י ט ח ו ן איז בכלל איינער פון די הויפּט־עלעמענטן פון דער חסידישער פסיכאָלאָגיע, און פון אים נעמט זיך דער אָפּטימיזם פון דער דאָזיקער שיטה. „פון אדם הראשונס זינד איז געוואָרן (אין דער וועלט) אַן אויסמישונג פון גוטס און שלעכטס, און דער מענטש איז אויך אויס־געמישט פון גוטס און שלעכטס, וואָס ער איז אין דער בחינה פון יצר טוב און יצר הרע, און דאָס שלעכטס פון דעם מענטשן ציט זיך צום שלעכטס פון אָביעקט (אין דער גאָרער וועלט), און דאָס גוטס פון דעם מענטשן ציט זיך צום גוטס פון אָביעקט״. אַזוי אַרום איז די אויפגאַבע פון דעם מאמין צו מאַכן שטאַרקער אין זיין האַרץ דאָס גוטס איבער דאָס שלעכטס און אַריינציען צו זיך פון גאַר דער וועלט דעם עלעמענט פון גוטס**.

אין דער מילחמה, וואָס עס פירן אין מענטשן דער יצר־טוב מיטן יצר־הרע, בייטן זיך ניצחונות און מפּלות, און מען טאָר נישט אַראָפּפאַלן ביי זיך אַפילו בשעת אַ מפּלה. „און זע, איך וועל דיר לאָזן וויסן אַ גרוי־סע זאַך — זאָגט ר׳ נחום: אויב עס טרעפט אַ מאָל, אַז אַ מענטש שפּירט ביי זיך, אַז ער איז אַריינגעפאַלן אין שלעכטע מידות, בפרט אין דעם

---

* דאָרט, פרשה ואתחנן.

** דאָרט, פ׳ ראה.

שלעכטס פון דער ליבשאַפט און דער תאווה צו פרויען, זאָל ער וויסן אויף זיכער, אַז מען וויל אים אויפהייבן אַרויף אויף אַ העכערער מדרגה מיט די מידות וואָס זיינען איינגעבוירן אין אים און עפענען זיין האַרץ פאַר דער ליבשאַפט צו אים יתברך. און פאַר דער דערהייכונג גייט די דערני־דערונג (וקודם ההגבהה היא ההשפלה)*. און דער עיקר, אַז דער מענטש זאָל שטענדיק איבערקלערן אַלץ וואָס ער טוט און שטרעבן צו אַנטוויק־לען אין זיין נשמה איטלעכע גוטע מידה און אויסצואוואָרצלען איטלעכע שלעכטע מידה. „אַ מענטש באַדאַרף לייטערן זיינע מידות אַלע טאָג, דהיינו, זונטיק די מידה פון אהבה, מאָנטיק די מידה פון יראה, און אַזוי אַלע טאָג, — ער דאַרף מתקן זיין איטלעכן טאָג באַזונדערס איין מידה, און אויב דאָס איז אים נישט גענוג, זאָל ער בלייבן שטיין ביי דער מידה, ביז ער וועט זי אויסלייטערן. און מיין רבי [דער מעזריטשער מגיד] האָט געזאָגט, אַז ער פלעגט זיך אַזוי נוהג זיין אין אָנהייב: ער פלעגט זיך אויסטאָן פון זיין לערנען און פון אַלע זיינע עסקים, כדי זיך אַריינ־צוטאָן אַ שעה אָדער צוויי שעה אין איין מידה, ביז זי איז ביי אים אויס־געלייטערט געוואָרן אַ קלאָרע און אַ גאַנצע"**. אונדזער צדיק האָט גע־וויס קיין מאָל נישט געהערט וועגן בענדזשאַמען פראַנקלין און האָט נישט געוואוסט, אַז דער דאָזיקער בן־דור זיינער האָט אויך איינגעשטעלט אַן ענלעכן „כלל גדול" אין מידות, נעמלעך: אַז איטלעכע וואָך דאַרף מען זיך איינגעוויינען אין איינער פון די דרייצן גוטע מידות, וואָס ער האָט קאָנסטאַטירט ביים מענטשן, און אַלע אָוונט מאַכן ביי זיך דעם חשבון, וויפל עס איז צוגעקומען אָדער אָפּגעקומען אין דער דאָזיקער מידה פאַרן טאָג***. דאָ האָבן דער עקסטרעמער מיסטיקער און דער ראַציאָנאַליסט זיך באַגעגנט אין איין עטישן פינטל.

אָבער דער אוקראַינישער חסיד האָט דאָך בכלל אָפּגעלייקנט, אַז ביי די אומות העולם קאָן געמאָלט זיין חכמה אָדער מאָראַל. ער האָט געהאַלטן

* דאָרט, פ' לך לך; ווייטער יתרו, נצבים.

** דאָרט, פ' בשלח.

*** Mémoires de B. Franklin, p. 89—93 (Paris 1841).

אַפּילו, אַז אַ נישט־ייד האָט גאָר קיין געטלעכע נשמה נישט. אמת, דער טשערנאָבילער צדיק איז מודה, „אַז צווישן די אומות זיינען צעשפּרייט אַ סך הייליקע נשמות", אַז „עס זיינען אַריינגעפאַלן הייליקע ניצוצות און נשמות צווישן די פעלקער, און דורך דעם האָבן זיי חיות און שפע", אָבער בכלל האָט אַ גוי נאָר אַ בהמהשע נשמה און נישט קיין געטלעכע. „און קיין שום אומה, — זאָגט ר' נחום נאַיוו, — פאַרמאָגט נישט קיין באַוואוסטזיניקייט (דעת), חוץ די יידן, און קיין שום מלוכה קאָן זיך נישט באַגיין אָן יידן, מחמת זיי האָבן נישט קיין דעת, און דערפאַר האָט זיך איטלעכער מלך אַ יידן, אַפּילו אין די ערטער וואו עס זיינען געווען גי־רושים און אונטערדריקונגען*. אַט אַזוי ווייט פוןווירקלעכן לעבן זיינען עס געווען די מנהיגים פון חסידות אין פּוילן און רוסלאַנד אין זייער קוק אויף דער „אויסנווייניקסטער וועלט". אין יענער צייט ווען די יידן אין מערב־אייראָפּע האָבן גענומען זיך דערנענטערן צו איר, מען קאָן אָבער געפינען די סיבה, וואָס האָט געבראַכט צו אַט דעם אומגעלומפּערטן קוק: פאַר די אוקראַינער יידן פלעגט די אַרומיקע וועלט זיך אַנטפּלעקן אין דער געשטאַלט פון שונאים און באַדריקערס, פון רוצחישע היידאַמאַ־קעס און אויספּרעסערישע פּריצים. ר' נחום אַליין האָט געזען מיט זיינע אויגן די שחיטה פון אומאַן און אַלע רציחות פון די באַנדעס פון גאָנטע און זשעלעזניאַק אין יאָר 1768. וועגן אים דערציילט מען, ווי אַזוי ער האָט אַרויסגעראַטעוועט די טשערנאָבילער קהילה פון די הענט פון אַן אַטאַמאַן מיטן נאָמען באַנדאַרענקאָ; לויט דעם צדיקס תפילה איז געשען אַ נס, און די שטאָט איז איבער נאַכט אַרומגערינגלט געוואָרן מיט אַ מויער, און דערווייל איז אָנגעקומען דאָס פּוילישע חייל, האָט צעטריבן די באַנדע, געכאַפּט דעם אַטאַמאַן און זיך אָפּגערעכנט מיט אים אויף זיין שטייגער**.

ר' נחום איז געווען דער אָנהייבער פון אַ צדיקישער דינאַסטיע — די טשערנאָבילער, וועגן וועלכער עס וועט זיין די רייד אין די וויי־טער־

*מאור עינים, פ' לך לך, תולדות, יתרו, אמור.

** אַ פאַרשריבענע פאָלקס־לעגענדע, וואָס איז מיר צוגעשיקט געוואָרן מיט עט־לעכע צענדליג יאָר צוריק.

דיקע קאַפּיטלען. פון זיינע בני־דור איז אין וואָלין געווען מפורסם דער מגיד ז א ב וו אָ ל ף ז ש י ט אָ מ י ר ע ר, דער מחבר פון דעם ספר „אור המאיר" (קאָרעץ, תקנ"ח). אין אָט דער גרויסער זאַמלונג דרושים ברענגט דער מחבר אַ סך זאַכן, וואָס ער האָט געהערט פון זיין רבין דעם מעזריטשער מגיד און אויך אין דעם בעש"טס נאָמען. הגם דער זשיטאָמירער מגיד ווערט גערעכנט צווישן די באַרימטע צדיקים* ווייסן מיר וועגן אים גאָרנישט, חוץ זיין ליטעראַרישער טעטיקייט. ווי עס ווייזט אויס, איז דרשנות און ליטעראַרישע אַרבעט געווען זיין פּראָפעסיע. דער סטיל פון זיין ספר „אור המאיר" צייכנט זיך אויס צום גוטן פון דעם גרעסטן טייל חסידישע ספרים, וואָס זיינען פול מיט גרייזן און געפּלאָנ־טערט אין אינהאַלט. מען איז אָבער חושד, אַז נישט ר' וואָלף אַליין האָט דעם ספר געשריבן, נאָר אַן אַנדערער, וואָס האָט נישט פּינקטלעך אויס־געדריקט זיינע געדאַנקען**. בכל אופן זיינען אין אים אַריין אַ סך זאַכן, וואָס זאָגן עדות, אַז דער מחבר האָט זיך דערהויבן איבער דעם פּאָרשטע־לונגס־קרייז פון זיינע בני־דור. ר' וואָלף שטעלט זיך איין אַנצוואַווייזן אויף די פעלערן פון די חסידים: „מיר זעען מענטשן [וואָס בעת זיי זיי־נען פאַרטאָן] מיט לערנען און דאַוונען, הייבן זיי אויף זייער קול צופיל און פּאַטשן אַ האַנט אָן אַ האַנט וכדומה נאָך אַזעלכע תנועות פון די אברים און שפּרינגען אונטער מיט די פיס, און אַ סך זיינען עמי־הארצים וואָס ריידן זיך איין, אַז דערין איז דער עיקר פון דאַוונען. און אין דער אמתן איז נישט אַזוי: געדאַרפט האָט זיין, אַז דער מענטש זאָל שטיין ביים דאַוונען מיט אימה און יראה און מיט גלייכע פיס, און זיין קול זאָל נישט ווערן געהערט, מער נישט זיינע ליפּן זאָלן זיך באַוועגן" (פרשה תרומה).

* אין דער רשימה פון די צדיקים אין כ"י „שבר פושעים", סימן י"ח, און אין „זמרת עם הארץ", סימן כ"ז.

** שם הגדולים החדש, חלק ב', אונטער „אור המאיר", אין נאָמען פון מחבר פון ספר „נתיב מצוותיך" (לעמבערג, תרי"ח). אויך צווייפל האָט דאָס געהערט (זע „שלום על ישראל" אין די לקוטים צום ערשטן טייל, ז"ז 50—51), און פון דעסטוועגן האָט דאָס אים נישט אָפּגעהאַלטן פון צו ברענגען אַ סך לקוטים פון ספר „אור המאיר" (דאָרט, ז' 69—73).

אַנטקעגן די צדיקים וואָס פאָרן אַרום פון אָרט צו אָרט און מאַכן געשעפט מיט זייער חסידות זאָגט ער: „ווער האָט דאָס געזען אין דעם דור וואָס פאַר אונדזערע עלטערן: די ערשטע צדיקים האָבן געהונגערט נאָך ברויט און געדאָרשט נאָך וואַסער און זיינען אַרומגעגאַנגען נאַקעט אָן אַ בגד, און פון דעסטוועגן האָבן זיי זיך נישט פאַרנומען מיט אַרומפאָרענישן און מיט רבנות, צו מאָנען מיטן מויל, ווי מען איז זיך נוהג אין דעם דור, וואָס האָט אָוועקגעגעבן גאָר זייערע גלוסטיקייטן, דאָס איז די תורה, פאַר עסן צו לאָבן דעם נפש, און אין דער היים טוען זייערע פיס נישט רוען, און זיי האָבן פאַרוואָרפן און פאַרשטויסן התבודדות“ (פרשה צו, בקיצור). דער זשיטאָמירער מגיד באַקלאָגט זיך אויף דער אַלגעמיי־נער ירידה פון די מידות: „מיר זעען, אַז עס האָבן זיך שטאַרק פאַרמערט אַזעלכע וואָס פאַרברענגען זייער צייט, גאָר די צאָל טעג וואָס איז זיי באַשטימט אויף דער ערד, כדי אָנצופילן זייערע הייזער מיט גאָלד און זילבער, און פאַראַן אַזעלכע וואָס פאַרדינגען זיך צו יוונים און צו דעס־פאָטישע פריצים און קויפן פאַר זיך אַ האַר, און דאָס אַלץ כדי צו פאַר־מערן זייער פאַרמעגן, כדי צו קויפן גילדענע אוירינגלעך פאַר זייערע ווייבערס אויערן... זיי זיינען להוט און יאָגן זיך נאָך מותרות“ (פרשה כי תשא). דער מגיד געפינט איין, אַז די נייע גזירות אין דער שכנישער גאַליציע זיינען געקומען ווי אַ שטראָף פאַר די זינד פון דור: „פאַר אונ־דזערע פיל זינד האָט זיך געשטאַרקט די האַנט פון שונא דעם קייסער [פון עסטרייך] צו נעמען זעלנער פון יידן, און נאָך אַ סך צרות וואָס זיי־נען אויף אונדז געקומען“ (פרשה בלק). דאָס וואָס מען האָט דעמאָלט (1790—1798) אָנגעהויבן נעמען אין גאַליציע יידישע בחורים אין מי־ליטער, האָט דערוועקט אַ בהלה צווישן די חסידים, און אַ סך יונגע לייט זיינען אַנטלאָפן קיין וואָלין און אַנדערע פוילישע פראָווינצן, וואָס זיינען געשטאַנען אונטער דער רוסישער ממשלה, כדי פטור צו ווערן פון מי־ליטער־דינסט און אויך פון דער „גזירה“ פון די נייע בילדונג־שולן, וואָס די עסטרייכישע רעגירונג האָט געגרינדעט.

§ 31. דעם בעש״טס אייניקלעך און דעם גרויסן מגידס זון

ר׳ אפרים סודילקאָווער, דער דרשן און שרייבער, מחבר פון ספר „דגל מחנה אפרים״. — פאַרשפּרייט דעם בעש״טס שיטה און זיין לעבנס־לעגענדע. — קריטיק פון אויסנווייניקסטן צדיקיזם. — ר׳ אפרימס חזיר־נות און חלומות. — ר׳ ברוך טולטשינער, דער צדיק וואָס געוועלטיקט און גרייסט זיך מיט זכות אָבות. — זיין שרייערישער לפּנימדיקער ברען. — די חסידישע און די משכּילישע טראַדיציע זאָגן עדות אויף זיינע מי־דות. — דעם רבּיס הויף אין טולטשין און אין מעדזשיבאָזש; ר׳ ברוכס גאווה, זיין גלוסט צו עשירות און צו מאַכט; קריגט זיך אַרום מיט די אַנ־דערע צדיקים. — ר׳ אברהם דער מלאך — אַ צדיק פון הוילער רוחניות; פאַרוואַרפט דעם אויפפיר פון די חסידים נאָך זיין פאָטערס טויט, איז זיך מתבודד און שטאַרבט אין פאַסטיוו. — זיינע יורשים.

דעם זיידנס זכות איז בייגעשטאַנען דעם בעש״טס צוויי אייניקלעך, אַז זיי זאָלן פאַרנעמען אַן אָרט אין דער געשיכטע פון חסידיזם אין אור־קראַינע — איינער אויפן טעאָרעטישן געביט, דער צווייטער אויפן פּראַק־טישן געביט. דעם בעש״טס טאָכטער, אָ ד י ל אָדער ה אָ ד ל, האָט געהאַט צוויי זין: מ ש ה ח י י ם א פ ר י ם (געבוירן אַרום יאָר 1737) און ב ר ו ך (געבוירן אַן ערך 1750)*. וועגן דעם געבוירן פון דעם יינגערן זון דערציילט די לעגענדע אָט וואָס: איין מאָל אום שמחת תורה האָבן די לייט פון דער „חבורה הקדושה״ געטרונקען, געהוליעט און געטאַנצט אין בעש״טס שטוב אין מעדזשיבאָזש. בעתן טאַנצן איז ביי

* צום סוף פון זיין באַוווּסטן בריוו וועגן נס פון דער „עלית נשמה״ פון יאָר תק״ך שרייבט דער בעש״ט: „און אויך מיין אייניקל החתן החשוב אפרים איז אַ גרוי־סער עילוי אין לערנען״. אין יענער צייט פלעגט מען אָנרופן „חתן״ איטלעכן בחור, וואָס איז געקומען צו די יאָרן, ווען ער הייבט אָן שטיין אין שידוכים, דאָס הייסט פון בר מצוה אָן; און אויב אפרים איז אין יאָר תק״ך געווען אַלט דרייצן יאָר, ממילא איז ער געבוירן געוואָרן אַן ערך אין יאָר תצ״ז. בנוגע דער געבוירן־צייט פון ברוכן דאַרף מען זיך פאַרלאָזן אויף דער שפּעטערדיקער לעגענדע. ער איז געווען נאָך אַ קליין קינד אין דער צייט, ווען דער בעש״ט איז נפטר געוואָרן. די השערה פון דעם מחבר פון „שם הגדולים החדש״ אונטער „ברוך״), אַז די ברידער זיינען געווען אַ צווילינג, איז נישט גענוג באַגרינדעט.

איינעם אַ חסיד, אַ ייד אַן אָרעמאַן, צעריסן געוואָרן דער שוך, און עס האָט אים שטאַרק פאַרדראָסן, וואָס ער קאָן זיך נישט באַטייליקן אין דער שימחה של מצווה. האָט דעמאָלט דעם בעש״טס טאָכטער, וואָס איז געווען מעוברת, געזאָגט צו אים: אויב דו וועסט מיר צוזאָגן, אַז איך וועל דאָס יאָר האָבן אַ בן־זכר, וועל איך דיר באַלד געבן נייע שיך; האָט דער חסיד איר צוגעזאָגט — און אין דעם זכות איז געבוירן געוואָרן ברוך*.

די יינגלעך האָבן זיך געהאָדעוועט אין זיידנס שטוב, און די מעזשי־באָזשער סביבה האָט אויף זיי געווירקט. דער עלטערער אפרים האָט זיך אויסגעצייכנט אין זיין לערנען תלמוד, אַזוי ווי דער זיידע זייַנער האָט אויף אים עדות געזאָגט. נאָכן בעש״טס טויט איז ער משמעות געווען אַן איינגייער ביים מעזריטשער מגיד און דערנאָך ביי ר׳ יעקב יוסף, וואָס האָט זיך באַזעצט אין פּאָלאָנע אין וואָלין. דאָס וואָס דער צענטער פון חסידות איז אַריבער פון פּאָדאָליע קיין וואָלין, האָט געבראַכט דערצו, אַז אויך אפרים איז אַריבער אַהין און האָט פאַרנומען די שטעלע פון אַ רב און אַ מגיד אין דער שטאָט סודילקאָוו. דאָרט האָט ער געוואוינט אַ יאָר צוואנציק ביז זיין טויט (פאַר 1803), און נאָר פון צייט צו צייט פלעגט ער אַראָפּפאָרן קיין מעזשיבאָזש אויף קבר־אָבות צום בעש״ט און זען זיך מיט זיין ברודער ר׳ ברוך**.

ר׳ אפרים סודילקאָווער (אַזוי ווערט ער אָנגערופן אין דער חסידישער ליטעראַטור) געהער נישט צו די צדיקים וואָס האָבן געדינט ווי אַ צענטער פאַר אַ גרויסן קרייז חסידים. דער מאַן איז געווען אַ באַשיידענער און אַן עניו און האָט זיך באַפרידיקט מיט האַלטן דרשות

---

* שבחי הבעש״ט, דף ל״א, עמוד ב׳.

** פון עטלעכע נאָטיצן אין זיין ספר „דגל מחנה אפרים״ (פרשה בוא, צו און די „חלומות״ צום סוף פון ספר) איז קענטיק, אַז ער איז געזעסן אין סודילקאָוו אין די יאָרן 1750—1788 און האָט אין יענער צייט געמאַכט אויך נסיעות קיין מעזשי־באָזש. די צייט פון זיין פטירה דרינגען מיר אַרויס דערפון, וואָס אין די הסכמות פון די צדיקים אויף זיין ספר פון יאָר תקס״ג ווערט צום נאָמען פון מחבר צוגעגעבן די ר״ת זצ״ל. ווייזט אויס, אַז געוואָלט האָט מען אָפּדרוקן דעם ספר באַלד נאָכן מחברס טויט, אָבער אַרויסגעגאַנגען איז ער ערשט שפּעטער.

און מיט פאַרשרייבן זיי. זיין ספר מיטן נאָמען „דגל מחנה אפרים" האָט אָפּגעדרוקט נאָך זיין טויט (אין יאָר תקע"א אין קאָרעץ) זיין זון מיט די הסכמות פון די גרעסטע צדיקים פון יענעם דור: ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער, דער מגיד ישראל קאָזשעניצער, ר' יעקב יצחק לובלינער, ר' יהושע העשל אַפּטער און נאָך. ר' אפרים ברענגט אַ סך זאַכן אין נאָמען פון בעש"ט אונטער דער אויפשריפט: „שמעתי מאא"ז [= מאַדוני אבי זקני] ז"ל", און אַ מאָל אונטער: „שמעתי בעצמי מפי אא"ז" (פרשה עקב און אין די ליקוטים צום סוף ספר), אָדער „קבלתי מחכמי הדור שהיו אצל אא"ז" (פרשה שמיני און א'). ער דערמאָנט אויך די רייד פון „המגיד ר' רוב בער ז"ל", פון ר' יעקב יוסף פּאָלנאָער, ר' נחמן האָראָדענקער. אַלץ וואָס איז אַרויס פון דעם בעש"טס מויל איז פאַר אים הייליק. ריידנדיק וועגן דער אור־ליכטיקייט (אור הקדמון), וואָס איז פאַרבאָרגן אין דער תורה און וואָס צדיקים באַנוצן זי, כדי צו זען פון איין עק וועלט ביזן צווייטן, שרייבט ער: „אַזוי ווי מיינע אויגן האָבן ממש געזען, וואָס ער [דער זיידע מיינער] האָט געשריבן צו מיין עלטער־פעטער ר' גרשון קיטעווער אין הייליקן לאַנד, ווי ער האָט אים [דעם פעטער] געזען אין חוץ לארץ און וואָס ער האָט געטאָן אין חוץ לארץ", און דער פעטער האָט אים געענטפערט, אַז יענעם שבת האָט איינער אַ גביר געמאַכט אַ ברית אין חוץ לארץ און האָט נאָך אים געשיקט, ער זאָל זיין ביי אים אַ מוהל*. פאַר אים איז אַ באַגלייבטע זאַך דאָס וואָס דער בעש"ט האָט אים דערציילט, „אַז איין מאָל איז ער אַריבער דעם נעסטער (דעם טייך דנעסטער אין פּאָדאָליע) אָן שום שם (השבעה), מער נישט ער האָט אַוועקגעלייגט זיין גאַרטל [אויפן וואַסער], איז אויף אים אַריבערגעגאַנגען, און ער האָט געזאָגט, אַז דאָס איז ער אַריבערגעגאַנגען מיט גרויס אמונה"**. דאָס אייניקל גלייבט באמונה שלימה אין זיין זיידנס נבואה, אַז די פאַרשפּרייטונג פון חסידות אין דער וועלט וועט פאַרגיכערן דאָס קומען פון

* דגל מחנה אפרים, פּ' בראשית. דער זינען פון דער דאָזיקער דערציילונג איז דער, וואָס דער בעש"ט האָט געוואוסט, אַז זיין שוואָגער האָט געטראַכט וועגן פאָרן קיין חוץ לארץ, הגם ער איז אין דער אמתן נישט געפאָרן.

** דאָרט, פּ' וישלח.

משיח*. פון ר׳ יעקב יוסף הכהן האָט ער געהערט, אַז דער בעש״ט האָט איין מאָל געזאָגט: „אַ מאָל טרעפט, אַז די וועלט שטייט אויף די אייבער־שטע שטאַפּלען, און אַ מאָל שטייט די וועלט אויף די אונטערשטע מדרגות; און איצט, אַז איך בין אויף דער וועלט, שטייט די וועלט אויף אַ הוי־כער מדרגה״. און ר׳ אפרים טייטשט אויס די דאָזיקע מימרא אויף אַזאַ אופן: „אַז עס איז פאַראַן אַ צדיק און אַ חכם אַ מנהיג הדור, און די וועלט איז מיט אים פאַרבונדן און באַהעפט, דעמאָלט ווערן אַלע חכמים, וואָרעם אַלץ גייט נאָכן קאָפּ, גופא בתר רישא גרירא״ (דער גוף ציט זיך נאָכן קאָפּ)**.

דער אויפפיר פון די חסידים אין זיין דור איז ר׳ אפרימען נישט גע־פעלן געווען. „איבער אונדזערע פיל זינד האָט דער שקר זיך פאַרמערט אין דער וועלט, און איטלעכער וויל אויפשטייגן אויפן שטאַפּל פון שלומי אמוני ישראל: ער זעט, זיי גייען אָנגעטאָן שבת ווייסע בגדים און טוען אָן אַ טלית ערב שבת צו מינחה, און ער זאָגט: איך וועל אויך זיין ווי ער״. — „טייל ווייזן זיך פאַר צדיקים און זאָגן: מיר וועלן אָנטאָן ווייסע בגדים, אַזוי ווי די ריינע צדיקים און מיר וועלן פּאַטשן אַ האַנט אָן אַ האַנט מיט התלהבות [אין דאַווגען] און מיר וועלן זיך בויען אַ שטאָט — איינצונעמען שטעט [פאַר די צדיקים צום זיצן]... און דורך זיי זיינען אויפגעוועקט געוואָרן רייסעריי און קריגעריי און שינאת חינם״. און ער דערציילט אַ לעכערלעכע זאַך: איינער אַ חסיד איז געקומען צו ר׳ נחמן (האָראָדענקער) און האָט געזען, אַז ער זיצט אין טלית ותפילין און טרינקט „קאַווע״, איז ער אַוועקגעפאָרן אַהיים און האָט אויך אָנגעהויבן צו פירן זיך אַזוי***.

---

* דאָרט, פּ׳ בשלח. און ר׳ אפרים האָט געפונען אַ רמז דערפאַר אין אַ גימטריא: מען קאָן זאָגן, אַז עס איז פאַראַן אַ רמז אין פּסוק (לויטן „זוהר״): ובני ישראל יוצאים מן הגלות בריש גלי. בריש זיינען די ראשי תיבות פון: רבי ישראל ב״ש; גלי באַטייט „אַז עס וועט נתגלה ווערן זיין תורה און עס וועלן זיך אויסשפּרייטן זיינע קוואַלן, דעמאָלט וועלן זיי אַרויסגיין פון גלות״.

** דאָרט, פּ׳ בלק.

*** דאָרט, פּ׳ נוח, וישלח, במדבר.

ר׳ אפרים וויל אומקערן די חסידות צוריק צו דער פשטות פון די צייטן פון בעש״ט, וואָס האָט אַריינגעטראָגן קדושה אין איטלעכער וואָ־כעדיקער זאַך. „עס טרעפט אַ מאָל, דער צדיק זיצט צווישן מענטשן און רעדט מיט זיי וועגן גשמיותדיקע זאַכן און דערציילט מעשיות, וואָס אין פּלוג זיינען זיי דברים בטלים, און ער טראַכט און באַטראַכט [און זעט] דערין רוחניותדיקע זאַכן. און אַזוי אין אַלע וועלטלעכע מעשיות באַ־טראַכט ער [און זעט] הייליקע זאַכן. און אַזוי ווי איך האָב געהערט פון מיין זיידן, זיין ליכט אין גן־עדן, איז דאָס וואָס די אומות העולם זינגען ל י ד י ר * איז אין זיי אַלע פאַראַן די בחינה פון יראה און אהבה אין דער אויסשפרייטונג פון אויבן אַראָפּ (בהתפשטות מעילא לתתא) דורך אַלע אונטערשטע מדרגות״**.

אמת, אַזאַ „אַרויפברענגען די ניצוצין״ פון אַלע לעבנס־דערשיינונ־גען איז אַן ענין נאָר פאַר פולקומענע צדיקים. און דאָ חזרט ר׳ אפרים איבער וואָס עס שטייט געזאָגט וועגן דער ווערדע פון די צדיקים „אין די הייליקע ספרים פון דעם כהן הגדול, הרב מפולנאה״***. דער צדיק שטייט לגבי זיינע בני־דור ווי דער קאָפּ אַנטקעגן די אַנדערע אברים פון גוף. פון דער דאָזיקער הנחה איז געדרונגען אַזאַ פּראַקטישער אויספיר: „בעת דער קאָפּ איז פריי, דאָס הייסט ווען דער צדיק האָט הרחבת הדעת און ער איז פריי פון אַלע עסקים און טרדות, דעמאָלט קאָן ער ממילא אויפהייבן אַלע אברים, דאָס הייסט די פּאָלקס־מאַסן, און ברענגען פאַר זיי קלאָרקייט און זריזות פאַר דער עבודת הבורא״. אָט די שותפות פון די „אנשי הצורה״ (די מענטשן פון פאָרעם — די צדיקים) מיט די „אנשי החומר״ (די מענטשן פון דער מאַטעריע — די מאַסע) — דער דאָזיקער יסוד פון יעקב יוסעפס שיטה ווערט אויף פאַרשיידענע אופנים אויסגעטייטשט אין ספר „דגל מחנה אפרים״. „פאַראַן מענטשן וואָס דער צדיק דערהייבט זיי [צו אַ גייסטיקער מדרגה] דורך זיין תורה און תפילה, און פאַראַן מענטשן

* אַזוי שטייט אין טעקסט — לידער.

** דאָרט, פּ׳ וירא.

*** אַזוי רופט ער אָן טייל מאָל ר׳ יעקב יוסף הכהן (דאָרט, פּ׳ מקץ, ויגש און נאָך).

וואָס ער קאָן זיי דערהייבן נאָר מיט זיין שמועס, אַפילו מיט אַ וואָכעדיקן שמועס״*.

וואָס איז דער חילוק צווישן חסידים און מתנגדים בנוגע דעם לער־נען די תורה? „וואָס די וועלט זאָגט, אַז די לומדים [די מתנגדים] ל ע ר נ ע ן י ו א ו ה ח ס י ד י ם ל ע ר נ ע ן נ י ט**, איז דער אמת דערין דאָס, וואָס די ערשטע וואָס מער זיי לערנען אַלץ גרעסער זיינען זיי ביי זיך אין די אויגן, און די חסידים — וואָס מער זיי לערנען אַלץ קלענער זיינען זיי אין די אייגענע אויגן און זיי לערנען זיך צו זיין קליין און ני־דעריק״. ווען איז דאָס גערעדט — ווען מען לערנט די יידישע תורה ממש, אָבער „פרעמדע חכמות״ — צו זיי טאָר מען זיך נישט צורירן. „אַזאַ חכמה איז גאָר קיין חכמה נישט, וואָרעם זי האָט אַ סוף ווי אַלע תענוגים פון דער וועלט און אַלע גשמיותדיקע זאַכן... און נאָר די חכמת התורה איז אָן אין סוף ווי דער השם יתברך וואָס ער איז אין סוף, וואָרעם אוריתא וקודשא בריך הוא וישראל איז אַלץ איינס״. פאַראַן אויך אַ לערנען תורה אויפן שטייגער פון פרעמדער חכמה: „אַלע אפיקורסים און מינים ברענ־גען פאַר זיך אַ ראיה פון דער תורה פאַר זייער שטותעריי״*** — און מען דאַרף זיין אָפּגעהיט פון דעם. בכלל דאַרף דער שכל זיין אַן אייביקער קנעכט צו דער אמונה.

און ר׳ אפרימס אמונה איז טאַקע געווען גרעסער פון זיין שכל. ער גלייבט אין אַלץ וואָס זיין זיידע האָט אים דערציילט קינדוויין און וואָס ער האָט אים געזאָגט אין חלום. ער פאַרשרייבט זיינע חלומות, פונקט ווי עס האָט געטאָן אין זיין צייט דער מקובל חיים וויטאַל. איין מאָל, מוצאי ראש השנה, האָט אים דערציילט זיין זיידע דער בעש״ט, האָט ער געזען אין הימל דעם יום הדין, ווי עס שטייען די „אבות העולם״ פאַרן „מלך המישפט״ און זיינען מלמד זכות אויף יידן, און משה רבינו לויפט אַרום אין אַלע ווינקעלעך „אַזוי ווי אַ סרסור״, און טראָגט אַריין אין בוך אַלע זכיות און גיט אַכטונג, עס זאָלן נישט אַריינקומען די מקטרגים און קאַליע

* דאָרט, פ׳ כי תשא, צו, מצורע.

** די צעוואָרפענע ווערטער שטייען אין העברעישן טעקסט.

*** פ׳ ויקרא, חיי שרה, מקץ.

מאַכן. ווידער אַ מאָל האָט אים זיין זיידע געזאָגט: אויב נאָך איין מענטש וואָלט געקאָנט זאָגן די תפילות „אל רחום וחנון" אָדער „ענגו", אַזוי ווי איך זאָג זיי, וואָלט איך אַראָפּגעבראַכט משיחן. נאָך האָט ער אים געזאָגט: „דאָ שווער איך אייך*, אַז עס איז פאַראַן אַ מענטש אויף דער וועלט וואָס הערט תורה פון קודשא בריך הוא און זיין שכינה און נישט פון אַ מלאך"** דער בעש"ט פלעגט נאָכן טויט אָפט מאָל קומען צו חלום זיין אייניקל. „אין דער נאַכט אויף מאָנטיק פּינחס תקמ"א האָב איך געזען מיין זיידן ז"ל און איך האָב געגעגנט צו אים ממש פנים אל פנים, און ער האָט מיך אַרומגענומען מיט ביידע הענט און האָט צו מיר געזאָגט בזה הלשון: „מיין נאָמען און דיין נאָמען וועלן קלינגען אין דער וועלט, מיין בעל־שם און דיין גוטער נאָמען, אַז דו וועסט דינען דעם אייבערשטן און לערנען און זאָגן תורה פאַר יידן"***. מיט דעם דאָזיקן גלויבן פון אַן אייניקל פון „געטלכן מאַן" האָט ר' אפרים געלעבט אַלע זיינע יאָרן און מיטן דאָזיקן גלויבן איז ער אַריבער אויף יענער וועלט, וואָס דאָרט איז ער זיכער געווען צו טרעפן זיין זיידן צווישן די צדיקים וואָס קוויקן זיך אין שיין פון דער שכינה.

גאָר אַן אַנדער מענטש איז געווען זיין ברודער ר' ברוך טולטשינער אָדער ברוך מעדזשיבאָזשער. פּונקט ווי דער איז געווען אַן עניו און אַ שטילער, אַ פאַרטיפטער אין זיינע מחשבות און אָפּגעזונדערט פון דער וועלט, איז יענער געווען אַ בעל־גאווה, אַ זוכער פון מאַכט, פון כבוד און עשירות. אין משך פון דרייסיק יאָר (אַן ערך 1780—1811)**** איז ר' ברוך געשטאַנען בראש פון דער געמיינדע חסידים אין פּאָדאָליע. פון זיין פּאָטער־שטאָט מעדזשיבאָזש איז ער אַוועק קיין טולטשין, וואָס איז באַוואוסט פון דער צייט פון גזירות ת"ח, און

---

* די פיר ווערטער שטייען אַזוי אין טעקסט.

** דאָרט, ליקוטים צום סוף: „אלה הדברים אשר שמעתי מפי או"ז ז"ל".

*** דאָרט, „החלומות שנמצאו בכתב ידו של המחבר", צום סוף ספר.

**** אין דעם יאָר, ווען זיין בר־פלוגתא ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער איז נפטר געוואָרן (תשרי תק"ע), האָט ער נאָך געלעבט (ז' סדר הדורות החדש, 25) און איז געשטאָרבן, ווייזט אויס, אַ יאָר שפּעטער.

אין די עלטערע יאָרן האָט ער זיך אומגעקערט אין דעם בעש״טס הייליקער שטאָט*. פון דער גאַנצער חסידישער תורה איז ביי אים געבליבן נאָר יענע שרייערישע התלהבות אין דאַוונען וואָס איז געווענדט מער אויף אויסנווייניק, ווי אויף אינעווייניק, וואָס דינט נאָר ווי אַ מיטל איבערצושרעקן די צוהערערס, אַרויפצוואַרפן אויף זיי אַן אימה און אַ שרעק פאַר דער גרויסקייט פון צדיק, און נישט צו באַגייסטערן זיי צו דער עבודת הבורא. מען דערציילט וועגן אים, אַז ערב שבת נאָך דער טבילה פלעגט ער זאָגן „שיר השירים״ מיט אַזאַ ברען, אַז אַלעמען ווער עס איז געשטאַנען דערביי פלעגט זיך אויסדוכטן, אַז אַ פייער פלאַקערט אַרום אים. דער גאַליציאַנער צדיק צבי הירש זידיטשעווער דערציילט, אַז איין מאָל אין זיינע יונגע יאָרן איז ער געקומען קיין מעדזשיבאָזש מיט נאָך איינעם אַ חבר זיינעם, אַ חסיד, און זיי האָבן זיך ביידע באַהאַלטן אין אַ צימער אין ר׳ ברוכס שטוב, כדי צו הערן אים לייענען שיר השירים. אַז ער איז געקומען צום פסוק „כי חולת אהבה אני״, איז ר׳ הירשס חבר אַזוי פאַרציטערט געוואָרן, אַז פון גרויס שרעק איז ער אַרויסגעלאָפן פון צימער. ער אַליין האָט זיך געשטאַרקט צו הערן נאָך, נאָר אַז ער האָט געהערט, ווי ר׳ ברוך האָט געזאָגט די פסוקים „אני לדודי ועלי תשוקתו״ און צו לעצט „כי עזה כמות אהבה רשפיה רשפי אש שלהבתיה״ — איז ער כמעט אַראָפּ פון זינען „פאַר גרויס התלהבות און גלוסטונג״**.

דערשיינונגען פון דעם מין זיינען געווען מעגלעך אין דער סביבה, וואו מען האָט געדרשעט וועגן „סוד הזיווג״ אין דאַוונען. אין דעם ליבעדיאַלאָג צווישן דער כנסת ישראל און דער שכינה, ווי די מיסטיק האָט

* אין ר׳ ברוכס בריוו צו ר׳ מנחם מנדיל וויטעבסקער אין ארץ־ישראל שטייט געשריבן: „אין אָנהייב חודש חשון בין אָנגענומען געוואָרן צו באַזעצן זיך אויף שטענדיק אין ק״ק טולטשין״ (בוצינא דנהורא, 52). דאָ פעלט דאָס יאָר, אָבער בכל אופן איז דאָס פאַרן יאָר תקמ״ח, ווען ר׳ מנדיל איז געשטאָרבן. עס איז שווער צו באַשטימען גענוי, ווען ר׳ ברוך האָט געוואוינט אין יעדערער פון די צוויי שטעט, און אפשר פלעגט ער אַרומפאָרן פון איינער אין דער צווייטער.

** סדר הדורות החדש, 23—24; מעשי צדיקים 13—17; בוצינא דנהורא, ז׳ 51 (וואַרשע, תרמ״ט).

אויסגעטייטשט דעם ספר „שיר השירים״, איז דער רעליגיעזער עקסטאַז געווען קאַפּאַבל אָפּצומעקן דעם גרענעץ צווישן דער שכלדיקער ליבע, דער amor dei intellectualis און דער קערפּערלעכער גלוסטונג און תאווה. מיר האָבן אַ ביישפּיל דערפון אין דער קריסטלעכער קירך אין מיטל־עלטער, ווען די מאָנאַכן פלעגן זיך צעהיצן אין זייערע תפילות צו דער „הייליקער בתולה״ אָדער ביים לייענען „שיר השירים״, וואָס אויך זיי פלעגן אים אויסטייטשן ווי אַ דיאַלאָג צווישן דער קירך און גאָט. די חסידים פלעגן זאָגן אויף ר׳ ברוכן, אַז ער פלעגט זיך אַזוי באַגייסטערן אין שיר השירים, ווייל אין אים איז אַריין די נשמה פון שלמה המלך. מען קאָן טאַקע געפינען אין אָט דעם צדיק געוויסע מידות פון אָט דעם פאַר־צייטיקן הערשער: די שטרעבונג צו אויסנווייניקסטער פראַכט און צו אומ־באַגרענעצטער הערשאַפט.

מיר האָבן צוויי טראַדיציעס וועגן ר׳ ברוכס לעבן: איינע קומט פון חסידישע קרייזן און די צווייטע פון דעם קרייז פון די ערשטע משכילים אין אוקראַינע.ביידע, ווי ווייט זיי זיינען אויך אָפּגעשיידט לויט זייער אָפּשטאַם, זיינען לפי דעם עצם אינהאַלט נישט סותר איינע די אַנדערע. די חסידישע טראַדיציע* אין געצוואונגען אויסצוזאָגן דעם אמת, אַז ר׳

---

* „בוצינא דנהורא: לקוטים יקרים, אמרי נועם... של מורינו ורבינו ר׳ ברוך ממעזיבוז, נכד הבעש״ט״. געדרוקט אין לעמבערג תר״מ און אַ צווייט מאָל מיט הוספות אין פּעטריקאָוו תרמ״ט, מיט הסכמות פון דעם רב צבי אָרנשטיין פון לעמבערג און פון די צדיקים פון סאַדיגערע, טשאָרטקאָוו און הוסיאַטין פון די יאָרן תרל״ט און תר״מ. אין דער הקדמה פון דעם אַרויסגעבער ווערט געשריבן, אַז די דאָזיקע כתבים האָבן זיך געפונען ביי איינעם פון ר׳ ברוכס קרובים, אָבער די דאָזיקע באַהויפּטונג שטייט אונטער אַ ספק. צום סוף פון ספר (ז״ז 51—53) איז אָפּגעדרוקט דער אויבן דערמאָנטער בריוו פון ר׳ ברוך צו ר׳ מנדיל וויטעבסקער, וואו ער איז מודיע, אַז ער האָט זיך באַזעצט אין טולטשין, מחמת די שטאָט־לייט האָבן ביי אים שטאַרק געבעטן זיך, און אַז ער איז שטאַרק פאַרנומען מיט די קהלשע עסקים, אַ סך ווענדן זיך צו אים מיט איטלעכער „גרויסער און קליינער זאַך״. פון טולטשין האָט ער געשיקט קיין ארץ ישראל אַ סך זילבערנע חפצים, וואָס ער און די מענטשן וואָס דאַוונען אין זיין שטוב האָבן מנדב געווען אויף צו בויען אַ שול אין הייליקן לאַנד. אין צווייטן בריוו (פון יאָר תקס״א), וואָס איז געשיקט געוואָרן פון דעם צדיק יעקב שמשון שעפּעטיווקער פון טבריה צו ר׳ ברוכן אין מעדזשיבאָזש, פאַרענטפערט זיך דער שרייבער פאַר

ברוך האָט זיך נישט אויסגעצייכנט נישט מיט זיין קענען לערנען, נישט מיט זיינע גוטע מידות. אַז ער האָט פאַרבראַכט אין זיינע יונגע יאָרן אין דער שטאָט אָסטרע און דער צדיק פּינחס קאָרעצער האָט אים געבעטן, ער זאָל „זאָגן תורה", האָט אים ר' ברוך געענטפערט דורך הלצה מיט אַ פּסוק פון שיר השירים (ח' 8): „אחות לנו קטנה" — מיר האָבן אַ קליי־נעם שכל, „ושדים אין לה" — נישטאָ פון וועמען צו זייגן נייעם שכל; „מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה" — וואָס זשע וועלן מיר טאָן מיט אונדזער שכל, וויבאַלד מיר וועלן אים אויסליידיקן דורך זאָגן, און עס וועט ביי אונדז גאָרנישט נישט בלייבן?*.

להיפוך צו דער אָנגענומענער מיינונג, אַז דער צדיק באַדאַרף זיך אויפ־פירן מיט מער קדושה, ווי סתם אַ מענטש, זאָגט דעם בעש"טס אייניקל אָט וואָס: „די צדיקים דעם אייבערשטנס הייליקע, ווען זיי פירן זיך ווי דער שטייגער פון גאָר דער וועלט, זיי עסן און טרינקען און שלאָפן און דאַוונען ווינציק און דאָס רוב וואָס זיי ריידן איז מכוח די עסקים פון דער וועלט, איז [אַפילו] מיט די דאָזיקע מידות דינען זיי גאָט, און קיין מענטש טאָר פון זיי קיין ראיה נישט נעמען, וואָרעם דעם צדיקס מחשבות זיינען נאָר פאַרן שם יתברך... אָבער אַ [פּשוטער] מענטש, וואָס באַדאַרף מתקן זיין זיינע מעשים, ווען ער וועט אויך וועלן דינען גאָט אויפן זעלביקן שטייגער, וועט דער יצר הרע אים פאַרפירן"**. אַזוי אַרום מאַכט דער צדיק זיך גרינג און זיינע חסידים מאַכט ער שווער.

ער האָט פיינט צו בלייבן איינער אַליין און צו פאַרטיפן זיך אין

זיינע „פּשעים" ביים צעטיילן דאָס געלט פאַר אָרעמעלייט אין ארץ ישראל און בעט ביי זיין מעזשיבאָזשער חבר מיט גרויס הכנעה, ער זאָל אים מוחל זיין. — עטלעכע ליקוטים פון אַ קליינעם ווערט, וואָס אַנדערע האָבן געשריבן פון ר' ברוכס רייד, זיי־נען אויך אָפּגעדרוקט צום סוף פון ספר „חסד לאברהם", פון ר' אברהם דעם מלאך, דעם מעזריטשער מגידס זון (טשערנאָוויץ, תרי"א).

* בוצינא דנהורא, ז' 9. אין אַן אַנדער אָרט ווערט דאָרט (ז' 23) דערציילט, אַז איין מאָל איז ר' ברוך געווען צו גאַסט ביי איינעם אַ באַרימטן גביר, „און ער האָט שבת נישט געקענט זאָגן קיין תורה", האָט ער געפונען אַ תירוץ דערפאַר, „אַז גע־ווים איז דאָרט געווען אין שטוב איינער אַ רשע".

** דאָרט, ז' 10.

דער תורה. דעם נישט־קלאָרן מאמר (אין אבות, פּרק ב׳ משנה ג׳) „אל תהי רשע בפני עצמך" טייטשט ער אײן אַזוי: „איטלעכער מענטש איז באַשאַפֿן געוואָרן, כדי עפּעס מתקן צו זיין אין דער וועלט. דערפֿון איז גע־דרונגען, אַז אָדער ער דאַרף האָבן די וועלט אָדער די וועלט דאַרף אים האָבן. און פֿאַראַן אַ מענטש וואָס זיצט שטענדיק איינגעשלאָסן אין חדרי חדרים און לערנט דאָרט שטענדיק און גייט נישט אַרויס אין דרויסן צו ריידן מיט מענטשן, און דערפֿאַר ווערט ער אָנגערופֿן ר ש ע, וואָרעם אויב ער וועט ריידן מיט מענטשן, וועט ער מתקן זיין די זאַך, וואָס צוליב דעם איז ער באַשאַפֿן געוואָרן. און דאָס איז דער טייטש פֿון „ואל תהי רשע בפני עצמך" — זיי נישט קיין רשע פֿ אַ ר זיך, ווען דו זיצסט אַליין אָפּגעזונדערט פֿון דער וועלט"*. ער חזרט אויך איבער דעם פּרינ־ציפּ פֿון חסידות, אַז מען מוז זיך דערווייטערן פֿון עצבות, ער גיט אָבער דערפֿאַר אַ מער קאָנקרעטן טעם: „טרויעריקייט פּטרט אָוועק די פּרנסה, דערפֿאַר דאַרף אַ מענטש זען, ער זאָל האָבן שימחה"**. אויף דעם סמך האָבן חסידים געזאָגט, אַז מען מעג דערוועקן פֿרייד אַפֿילו דורך טרינקען בראָנפֿן. און דער צדיק, וואָס איז אַליין אויך געווען ווייט פֿון אַ נזיר אין דעם פּרט, האָט אויף זיי אָנגעשריען אויף קאַטאָוועס: „פֿאַראַן מענטשן וואָס ווען זיי טרינקען משקה דערמאָלט ווערין זיי פֿ ר ו ם, דע־רויף זאָגט דער פּסוק ואלהי מ ס כ ה לא תעשו לכם"***.

די מידה פֿון ענִיוות האָט נישט געהערט צו ר׳ ברוכס גוטע מידות, הגם איין מאָל האָט ער געהאַט די העזה צו זאָגן וועגן זיך: „אויב זיי [די ענווים] זיינען טויזנט, בין איך פֿון זיי, און אויב זיי זיינען צוויי — בין איך פֿון זיי". די זעלביקע חסידישע לעגענדע, וואָס דערציילט אַזוינס****,

---

* דאָרט, ז׳ 12.

** דאָרט, ז׳ 16.

*** דאָרט, 37. די צעוואָרפֿענע יידישער ווערטער שטייען אין טעקסט. ז׳ וואָרט־שפּיל באַשטייט אין דעם גלייכן קלאַנג פֿון דעם וואָרט „משקה", ווען מען לייענט עס, ווי טייל ליטוואַקעס, „מאַסקע" און דאָס וואָרט „מסכה", ווען מען זאָל אַרייַנשטעלן אין דעם כ אַ דגש.

**** דאָרט, ז׳ 4; דאָס ווייטערדיקע דאָרט, ז״ז 43—48.

גיט אַ־בער אַ סך ווערטער זיינע, וואָס ווייזן פּונקט דעם היפּוך: „פאַר מיין נשמה איז נישטאָ קיין שום פאַרבאַהאַלטענע זאַך, מיר זיינען קלאָר אַלע פאַרהוילענע זאַכן אין דער תורה". „איין מאָל איז ער געזעסן ביי דער סעודה חמישה עשר בשבט און איז געווען שטאַרק אויפגעלייגט און האָט דערציילט אַ חלום וואָס האָט זיך אים געחלומט: „עס זיינען גע־זעסן אַרום טיש כמה וכמה צדיקים, פון זיי אַזעלכע וואָס האָבן נאָך גע־לעבט און טייל וואָס זיינען געווען אויפן עולם האמת, און רבי שמעון בן יוחאי איז געזעסן אויבנאָן, און איך בין געשטאַנען ביים עק טיש אַנט־קעגן אים. און רבי שמעון בן יוחאי האָט זיי געזאָגט שטראָף־רייד און מוסר בזה הלשון: „אַזוי דינט מען דאָס אַ גרויסן און פאַרכטיקן גאָט, ווי איר דינט? און פון גרויס שרעק האָט מיין פּנים גענומען געל ווערן. איז רבי שמעון בן יוחאי אויפגעשטאַנען פון זיין שטול און איז צוגעגאַנגען צו מיר ביים עק טיש און האָט אַ קלאַפּ געטאָן מיר אויפן אַקסל מיט ליב־שאַפט און געזאָגט צו מיר: ,ברוכיל סערצי, ניט דיך מיין איך, דו ביסט איין אדם השלם". און איין מאָל האָט ער צוגעדריקט דעם זוהר צו זיין האַרץ און האָט געזאָגט: „רבי שמעון בן יוחאי, איך קען דיך און דו קענסט מיך".

דעם בעש"טס אייניקלס גאווה איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז ער האָט פון די איבעריקע צדיקים גאַרנישט געהאַלטן, און „פלעגט ריידן וועגן זיי מיט כעס, אַז זיי ווילקלען זיך איין אין אַ פרעמדן טלית און זאָגן תורה על פּי קבלה און דאַווענען מיט כוונות". אין דער קהילה טולטשין איז אויפ־געשטאַנען אַ קעגנערשאַפט קעגן דעם רבין דעם בעל־גאווה, און דערפאַר איז ער אַוועק צוריק אין זיין געבורטנשטאָט מעדזשיבאָזש*: דערצו האָט געבראַכט די פּשוטע סוחרישע קאָנקורענץ: ר' ברוך האָט געהאַלטן די גאַנצע געמיינדע חסידים פאַר זיין ירושה, וואָס ער האָט געקראָגן פון זיין זיידן, און ער איז געווען ברוגז אויף די „פרעמדע" מענטשן, נישט פון דער הייליקער מישפּחה, וואָס רייסן זיך אריין אין זיין גבול. אַז זיין הויפּט־שטרעבונג איז געווען צו קריגן „פּדיונות" — דערויף זאָגט עדות בתמי־

* דאָרט, ז' 46—48; זע נאָך ז' 22 און ז' 38: „איין מאָל האָט ער אָנגעהויבן זידלען און מבזה זיין אַלע צדיקים... האָבן אַלע צוהערערס זיך געוואונדערט".

מות די חסידישע טראַדיציע גופא. ר׳ ברוך רעדט וועגן דעם קלאָרערע דיבורים אַפילו ווי ר׳ אלימלך ליזענסקער. ער פרעגט: אויף וואָסער אופן האָט דער צדיק אַ פאַרבינדונג מיטן המון עם? און ער ענטפערט: „דער אייבערשטער האָט אַריינגעגעבן אין זייערע [די צדיקימס] הערצער, זיי זאָלן גלוסטן נאָך געלט, און דורך דעם פאַרבינדן זיי זיך מיטן כלל יידן און דערהייבן זייער תפילה״. די צדיקים זייגען די עפענונגען פון די טויערן, וואָס דורך זיי גייען דורך די יידישע תפילות אויפן הימל אַרויף, און דע־ריבער מוז מען זיי באַצאָלן פאַר זייער טרחה. „אַ משל צו אַ מלך וואָס האָט אַ סך טויערן אין זיין פּאַלאַץ און וועכטערס ביי איטלעכן טויער״; „און ווער עס וויל געזעגענען צום מלך, לאָזט אים צוערשט דער פשוטער וועכטער נישט דורכגיין דורך זיין טויער, און ער [דער אורח] גיט אים געלט און גייט דורך; און איטלעכס מאָל ווען ער קומט צו אַ טויער וואָס איז נעענטער צום מלך און עס שטייט דאָרט [אויף דער וואַך] אַ מער בכבודיקער שר, איז ער געצוואונגען צו געבן אַלץ מער געלט, כדי ער זאָל אים לאָזן דורכגיין דורך דעם טויער, ביז ער קומט צום גרעסטן שר, און ער איז געצוואונגען אויסצוגעבן פון זיינעטוועגן אַ סך געלט, ער זאָל אים לאָזן אַריינגיין אינעווייניק אין מלכס הויז״*. דער נמשל איז פאַרשטענד־לעך פון זיך.

נאָך דעם אַלעמען מעגן מיר גלייבן דער משכילישער טראַדיציע (מער נישט אָן די גוזמאות) וועגן דעם „קיניגלעכן הויף״ אין טולטשין און מעד־זשיבאָזש**. ר׳ ברוך, וואָס האָט געהאַט גאָר ווינציק פון זיין זיידנס גייסטיקייט, האָט געשטרעבט גאָר צו הערשאַפט און צו תענוגים. אין טול־

* החסידים והחסידות ספר ג׳, ז׳ ט״ו, וואו עס איז אָנגעוויזן דער מקור — „בוצינא דנהורא״. אָבער אין דער צווייטער אויפלאַגע פון דעם ספר האָב איך נישט געפונען נישט דאָס ווערטל נישט דעם משל; אפשר האָט דער מחבר גענומען פון דער ערשטער אויפלאַגע (תר״מ), און אין דער צווייטער אויפלאַגע איז דאָס אַרויסגעלאָזט געוואָרן, מחמת דאָס דערנידעריקט דעם צדיק.

** „זכרונות ימי נעורי״ פון א״ב גאָטלאָבער („הבוקר אור״, תר״מ, 321 א״ו): גאָטלאָבער איז געבוירן אין יאָר 1811, דאָס יאָר ווען ר׳ ברוך איז געשטאָרבן, בכן האָט ער געקאָנט הערן דערציילן פון מענטשן וואָס זיינען אַליין געווען אין ר׳ ברוכס הויף.

משין, און בפרט אין מעדזשיבאָזש, האָט ער געהאַט אַ „הויף״, וואָס איז שטענדיק געווען פול געפּאַקט מיט חסידים, וואָס האָבן געבראַכט מתנות דעם רבין און געדינט צו גאָט מיט שימחה, ממילא אויך גענומען אַ טרונק בראָנפן. דער צדיק פלעגט גערן אויפנעמען זיינע געסט, און אַ מאָל פלעגט ער אַליין צופאָרן צו זיינע חסידים אין די פּאָדאָליער קהילות, כדי צו פאַרגרעסערן זיינע הכנסות. און געלט האָט דער צדיק באַדאַרפט האָבן גאָר אַפולע. ער האָט שטאַרק געהאַלטן פון די תענוגים פון דער וועלט און האָט זיך געפירט מעשה פּוילישער פּריץ אָדער ביסקופּ: פלעגט פאָרן אין אַ קאַראַט געשפּאַנט מיט ברענענדיקע פערד, האָט געוואוינט אין אַ פּיי־נעם הויז, אַרומגערינגלט מיט גבאים און משרתים, און פלעגט מאַכן סעו־דות און הוליאַנקעס כלומרשט לשם מצווה.

אין דעם צדיקס הויף איז אויך געווען אַ „לץ״ אָדער „בלאַזען״, אַ מין „הויף־נאַר״ ווי ביי די פּאַרצייטיקע מלכים, וואָס זיין עובדא איז גע־ווען צו מאַכן פריילעך דעם האַר און זיינע געסט. דאָס איז געווען ה ע ר־ ש ע ל ע א ָ ס ט ר א ָ פּ א ָ ל ע ר, וואָס האָט געהאַט אַ שם מיט זיינע שאַרפזיניקע וויצן. הערשעלע האָט נישט נאָר פריילעך געמאַכט דעם רבין, ער פלעגט אויך מיט אַ משל און אַ מעשהלע אַ מאָל זאָגן אים מוסר און אָנווייזן אויף זיין שלעכטן אויפפיר. איין מאָל האָט ר׳ ברוך געפונען זיך אַזוי באַליידיקט פון דעם קלוגן לצס קלאָרע אָנצוהערענישן, אַז ער האָט געהייסן זיינע שיכורע חסידים אַראָפּוואַרפן אים פון אַלע טרעפּ. זיי האָבן עס געטאָן, און דער אומגליקלעכער לץ איז געפאַלן און צעבראָכן אַלע ביינער. אַ צייט לאַנג איז ער גאָך דעם געלעגן קראַנק, ביז ער איז גע־שטאָרבן.

פון די עדות־זאָגונגען פון ביידע צדדים קומט אַרויס אַ קלאָרער היסטאָרישער אויספיר. אַ באַגרענעצטער אין שכל און אַ שלעכטער אין זיינע מידות, האָט ר׳ ברוך געוואָלט אויסנוצן זיין יחוס ווי אַן אייניקל פון בעש״ט צוליב זיין אייגענעם נוצן, אָנצוקלייבן געלט און צו לעבן ווי אַ שררה, צו געוועלטיקן איבערן פאָלק און אַפילו איבער די איבעריקע צדיקים. די מאַסן חסידים, וואָס פלעגן קומען אַלע יאָר קיין מעדזשיבאָזש מתפלל זיין אויפן בעש״טס קבר, פלעגן זיך שטעלן מיט יראת הכבוד

פאַרן בעש״טס אייניקל. יענע וואָס פלעגן אוועקלייגן „קוויטלעך״ מיט בקשות אויפן זיידנס קבר פלעגן געבן זייערע מתנות דעם אייניקל און קריגן אַנשטאָט דעם ברכות און הבטחות. אין די לעצטע צען יאָר פון זיין לעבן איז ר׳ ברוך געוואָרן אַזוי גרויס ביי זיך, אַז ער האָט גענומען זיך אַרומקריגן מיט די גרויסע צדיקים, וואָס ער האָט מקנא געווען זייער השפעה, אָדער ער האָט געהאַלטן, אַז זיי רייסן זיך אַריין אין זיין גבול. ער האָט זיך אַפילו נישט אָפגעשטעלט פון צו באַליידיקן די גרעסטע צדי־קים — דער באַרדיטשעווער רב און ר׳ שניאור זלמן ליאָזנער. צו דער „מחלוקת פון די צדיקים״ וועלן מיר זיך נאָך אומקערן.

אַנטקעגן דעם פּאָדאָליער צדיק, וואָס איז געווען אין גאַנצן גשמיות, שטייט פאַר אונדז די געשטאַלט פון אַ וואָלינער צדיק, וואָס איז געווען כולו רוחניות לויט זיין מהות און אויך לויט זיין נאָמען: ר׳ א ב ר ה ם מ ל א ך, דער זון פון מעזריטשער מגיד. אברהם האָט זיך אויפגעהאָדע־וועט אין דעם קדשי־קדשים פון דער חסידות, אין דעם שטאַם־אָרט פון צדיקיזם, פון וואַנען ער האָט זיך פאַרשפּרייט איבער דער וועלט. זיין נאָענטסטער חבר נאָך פון זיינע יונגע יאָרן ביים פאָטער אין שטוב איז געווען זיין עלטער־חבר ר׳ שניאור זלמן ליאָזנער. ביידע יונגע לייט האָבן צוזאַמען געלערנט תלמוד און קבלה: דער ליטוואַק דער חריף האָט אַריי־בערגעשטיגן זיין חבר אין „נגלה״ — מיט זיינע ידיעות אין תלמוד, און ר׳ אברהם האָט זיך מער פאַרטיפט אין „סתרי תורה״, אַזוי אַרום האָבן זיי ממלא געווען איינער דעם צווייטן. נאָך דעם ווי די חברים האָבן זיך צעשיידט, זיינען אויך זייערע וועגן זיך צעגאַנגען: ר׳ שניאור זלמן האָט צונויפגעמישט דעם נגלה און דעם נסתר און געמאַכט דערפון איין תורה — די תורה פון חב״ד, און ר׳ אברהם האָט זיך אַזוי אַריינגעטאָן אין קבלה און חסידות, אַז ער איז געוואָרן „אַ מענטש נישט פון דער וועלט״, אַ מין מלאך פון הימל, וואָס עס איז אויף אים אַרויפגעלייגט געוואָרן צו פאַרברענגען אַ שטיקל צייט אין ערדישן גלות. מען דערציילט וועגן אים, אַז ווען זיינע עלטערן האָבן אים יונגערהייט חתונה געמאַכט (דער חתן איז דעמאָלט געווען אַלט 13 יאָר און די כלה 12) און מען האָט דאָס פאַר־

פאָלק אַריינגעפירט נאָך דער חופה אין אַ באַזונדער חדר, „האָט דער בחור אויפגעהויבן אַ קול יללה, מחמת עס איז אים געווען שווער צו דערנידעריקן זיך צו אַ גשמיותדיקן זיווג, און פון דער יללה איז געפאַלן אין חלשות זיין פרוי און איז געווען אַ צייט לאַנג קראַנק". אויך שפּעטער האָבן געטראָפן אַזעלכע פאַלן*. אַט דער נאַטירלעכער רעזולטאַט פון אומצייטיקע שידוכים, ווי זיי האָבן זיך געפירט אין יענע צייטן, האָט דאָ באַקומען דאָס אויסזען פון אַ באַזונדער הייליקייט.

נאָך ר' אברהם איז טאַקע געווען ווייט פון די „הבלים פון ד ע ר וועלט". אַז זיין פאָטער דער מגיד איז נפטר געוואָרן, האָבן זיינע תלמידים איינגעזען, אַז זיין זון איז נישט מסוגל צו זיין זיין יורש אין דער אָנפירונג פון די חסידים, און ער אַליין האָט דאָס פאַרשטאַנען מער פאַר אַלעמען. אין דעם ספר וואָס ווערט צוגעשריבן צו ר' אברהם מלאך** זאָגט

* סדר הדורות החדש, ז' 29; זע אויך שבחי הבעש"ט, דף י"ב, י"ג.

** „חסד לאברהם — דרושים על התורה מקדוש ה' אשר פי כל יקבנו בשם ר' אברהם המלאך". דערצו זיינען צוגעגעבן ווי ליקוטים בריוו פון ר' אברהם קאַליסקער און ר' ברוך דעם בעש"טס אייניקל און נאָך, טשערנאָוויץ תרי"א; וואַרשע תרמ"ג. דער אַרויסגעבער דערציילט (ז' 70 פון דער וואַרשעווער אויסגאַבע), אַז ר' אברהם מלאכס שריפטן זיינען געווען באַהאַלטן ביי זיין אייניקל דעם באַרימטן צדיק ר' ישראל רוזשינער, אָבער „מען האָט זיי אַרויסגעגנבעט בעת דעם פאַרשאָלטענעם טומל", דעמאָלט בעת דער צדיק איז אַרעסטירט געוואָרן אויפן באַפעל פון דער רוסישער רעגירונג, און דערפאַר האָט ער זיי אַרומגעזוכט און מיט מי געפונען אָן אָפּשריפט ביי ר' אהרן טשערנאָבילער, און ווערליק דער אָפּשריפט איז דער ספר אָפּגעדרוקט. ר' ישראל רוזשינער האָט געגעבן אַ הסכמה צום ספר אין תשרי תרי"א און איז מעיד, אַז נאָך דעם ווי ער האָט זיך שוין געהאַט מייאש געווען פון זיין זיידנס כתבים, וואָס זיינען פאַרלוירן געגאַנגען, „בעת די גויים האָבן גערופן רשעות אויף מיר" (בעת מישפחות גויים קראו עלי שטנה), האָט ער זיך שטאַרק דערפרייט מיט דער צווייטער אָפּשריפט, וואָס האָט זיך אויסגעפינען ביים אַרויסגעבער. צו דער דאָזיקער הסכמה האָבן צוגעגעבן די ברידער שלום יוסף און אברהם יעקב, די זין פון רוזשינער צדיק, וואָס איז געשטאָרבן אין חשון תרי"א, אין אַ חודש אַרום נאָך דעם ווי ער האָט געחתמעט זיין דערמאָנטע הסכמה. מען מעג משער זיין, אַז אויך אין דער צווייטער אָפּשריפט זיינען געבליבן אייניקע זאַכן וואָס זיינען טאַקע אָפּגעשריבן פון ר' אברהם מלאכס כתב־יד אָדער פון דעם כתב־יד פון זיינעם אַ חבר, אָבער געוויס זיינען אין אים אַריין הוספות און שינויים. די ציטאַטן וואָס ווערן ווייטער געבראַכט אין טעקסט זיינען גענומען פון דעם מחברס הקדמה אין אָנהייב און נאָענט צום סוף.

ער: „פאַראַן אַ געהויבענער צדיק, וואָס קאָן נישט פירן דעם דור, וואָס דער דור קאָן אים נישט פאַרטראָגן; ער שטייט איבערן גאַנצן פאָלק, דהיינו זיין השגה איז אַזוי גרויס, אַז דער דור קאָן אים נישט פאַרטראָגן: ער איז פון דער אייבערשטער חכמה און ער קאָן נישט קומען צו דער מדרגה פון די אונטערשטע, כדי אויפצוהייבן דעם דור״. דעם מחבר האָט אויס־געוויזן, אַז ער שטייט העכער פון דער נייער חסידות, אַז ער דערהייבט זיך צו דער הויכער מדרגה פון דער טעאָרעטישער קבלה. און קוקט אַריין אין די סודות פון דער וועלט. די הקדמה צו זיין ספר הייבט ער אָן מיט אַזאַ מעלדונג: „די אַנטפּלעקונג פון דעם מהות פון השם ברוך הוא איז פאַרקערפּערט געוואָרן אין דער אמתער תורה וואָס ווערט אָנגערופן ק ב ל ה. און זי איז די אמתע תורה, מער נישט וואָס זי איז פאַרפינצ־טערט און שטאַרק פאַרגשמיותט געוואָרן פאַר אונדזערע זינד... דער איי־בערשטער האָט געזאָגט „ויהי אור״ און האָט אָנגעהויבן צו לייכטן אויף זיינע קנעכט: אונדזער לערער [דער בעש״ט?] און מיין רבי און לערער, די ליכטיקייט פון אונדזערע אויגן [דער גרויסער מגיד?]. און אָט האָבן מיר געזען, אַז אויך דאָס האָט אָנגעהויבן ווערן פאַרגשמיותט״. אָט די באַהאַלטענע טענה קעגן די אָנפירערס פון חסידות נאָכן טויט פון בעש״ט און דעם מגיד דערקלערט אונדז צום טייל, פאַרוואָס ר׳ אברהם איז נישט געגאַנגען אין דעם אויסגעטראָטענעם וועג פון די צדיקים פון זיין דור. דורך דער פאַרמיטלונג פון ר׳ נחום טשערנאָבילער איז ער אויפגענומען געוואָרן פאַר אַ מגיד אין דער שטאָט פאַסטיוו (פאַסטאָוו), קיעווער גו־בערניע, אָבער ער פלעגט זיצן „איינגעשלאָסן״ (סגור ומסוגר) ביי זיך אין שטוב, און נאָר זעלטן ווען פלעגט ער זיך באַווייזן צווישן זיינע חסידים*. און עס האָט נישט לאַנג געדויערט און ער איז יונגערהייט אַוועקגע־שטאָרבן**. די מענטשן פון זיין דור האָבן גערדשעט אויף אים דעם פסוק:

---

* שבחי הבעש״ט, דף י״ב; ז׳ האָראָדעצקי, החסידות והחסידים, ספר ב׳, ז׳ נ״ג—נ״ י (צוגעגעבן לעגענדעס בעל־פה).

** יוסף לעווינשטיין, דור דור ודורשיו, ז׳ 19, סימן תת״ו (וואַרשע תר״ס) גיט אָן די דאַטע פון זיין טויט תקל״ז, דער מקור איז נישט אָנגעוויזן, ווייזט אויס, אַז דער מחבר האָט באַשטימט די צייט לויט אָפּשאַץ אָדער לויט אַ טראַדיציע.

„ויתהלך חנוך את אלהים ואיננו כי לקח אותו אלהים". „דער מלאך" האָט זיך אומגעקערט צו זיין שורש.

נאָר אין דעם עולם השפל האָט דער „מלאך" איבערגעלאָזן יורשים, וואָס האָבן אויסגענוצט די ירושה פון זייער זיידן דעם גרויסן מגיד פונקט אַזוי, ווי ברוך מעדזשיבאָזשער האָט אויסגענוצט זיין זיידנס ירושה. ר' אברהמס זון, שלום שכנא פּאַהרעבישטשער (קיעווער גוב') איז נאָך געווען אַ פּראַקטישערער צדיק פון די קליינע, וואָס זייער שם האָט נישט אַריבערגעשפּרייזט דעם גרענעץ פון זייער שטאָט און איר סביבה*, אָבער ר' שלומס זון, ר' ישראל רוזשינער (פון יאָר 1813) איז געוואָרן אַ צדיק באַרימט אין דער גאַנצער חסידישער וועלט. אַז עס איז אונטערגעגאַנגען די זון פון ר' ברוך אין מעדזשיבאָזש, איז אויפגעגאַנגען די זון פון ר' ישראל אין רוזשין (קיעווער גוב'). דעם מעזריטשער מגידס אייניקל האָט נאָך אין אַ ברייטערער מאָס געטאָן דאָס, וואָס דעם בעש"טס אייניקל האָט געטאָן אין דעם פריערדיקן דור. דער דאָזיקער כהן גדול פון חסידות איז רייך געוואָרן פון מתנות פון זיינע מאמינים און האָט געגרינדעט אַ דינאַסטיע צדיקים, וואָס אירע צווייגן האָבן זיך אויסגעשפּרייט פון אוקראַינע ביז בוקאָווינע און רומעניע (די סאַדיגערער דינאַסטיע).

---

* גאָטלאָבער דערציילט אין זיינע זורונות („הבוקר אור", תרמ"א), אַז ר' שלום „האָט זיך מתקנא געווען אויף ר' ברוכן דעם בעש"טס אייניקל און האָט זיך אויך געמאַכט אַ קאַראָט מיט פערד און אין געוואָרן רבי אין לאַנד". פון אַנדערע מקורות הערן מיר גאָר נישט וועגן דעם כבוד. ר' שלום איז טאַקע געווען אַ „רבי" אין פּאַהרעבישטש און דער סביבה, אָבער אין לאַנד איז ער נישט געווען באַוואוסט. זיין נאָמען ווערט נישט דערמאָנט אין דער רשימה פון די באַרימטע צדיקים פון דעם דור, וואָס עס האָבן צונויפגעשטעלט די מתנגדים אין יאָר תקנ"ח (אין „שבר פושעים", „זמרת עם הארץ" און דעם צווייטן „זמיר עריצים"). אמת, עס זיינען דאָרט אויך נישט דערמאָנט די נעמען פון דעם בעש"טס אייניקלעך און ר' אברהם מלאך. — געדרוקט זיינען געבליבן נאָר „הנהגות ישרות" פון ר' שלום שכנא (אין דעם אויבן דערמאָנטן ספר „חסד לאברהם", ז"ז 75—79 פון דער וואַרשעווער אויסגאַבע).

§ 32. דער נייער צענטער אין קרוין־פּוילן

די זיילן פון חסידות אין קרוין־פּוילן: יעקב יצחק פון לאַנצוט און פון לובלין און דער מגיד ישראל קאָזשעניצער. — דער לאַנצוטער צדיק לויט די רייד פון די מתנגדים. — ר׳ ישראל קאָזשעניצער דער וואונ־דערמאַן און קראַנקן־היילער. — מאַסן עולי רגל אין קאָזשעניץ. — די תרעומות פון די מתנגדים. — די פּרייסישע הערשאַפט און פּראָיעקטן פון רעפאָרמעס אין יידישן לעבן. — די שטים פון אַ בערלינער משכיל וועגן דער סכנה פון חסידיזם.

אַ צייט לאַנג איז קרוין־פּוילן מיט אירע צענטערס לובלין, וואַרשע און גאַנץ מאַזאָוויע געשטאַנען אויסער דעם ווירקונגס־קרייז פון דער חסי־דות. אָבער אין די לעצטע צען יאָר פון 18טן י״ה, בעת דאָס גוססדיקע קיניגרייך פּוילן האָט געקעמפט זיין לעצטן קאַמף, וואָס האָט זיך געענ־דיקט דערמיט, וואָס פּרייסן און עסטרייך האָבן פאַרכאַפּט די דאָזיקע צענ־טערס, האָט זיך דאָ די חסידישע באַוועגונג אויסגעשפּרייט מיטן אימפּעט פון אַ שטראָמענדיקן טייך. עס האָט געהאַט דאָס אויסזען, אַזוי ווי אָט די נייע באַוועגונג איז געקומען גראָד אין דער צייט פון די פּאָליטישע איבערקערענישן, בכדי אָנצואוואָרפן אַ שווערן שלאָף אויף דעם יידישן קיבוץ, ער זאָל נישט שפּירן גאָר די אָפּעראַציעס וואָס זיינען דורכגעפירט געוואָרן איבער אים גופא, בעת די לעצטע יאָרן פון די פּוילישע טיילונ־גען, אונטער דער פּרייסישער און עסטרייכישער אויבערהערשאַפט און שפּעטער בעת די נאַפּאָלעאָנישע מילחמות, אין צייט פון דעם וואַרשע־ווער הערצאָגטום און די איבעריקע פּאָליטישע קאָמבינאַציעס פון דער שטורעמדיקער תקופה. בראש פון דער חסידישער באַוועגונג אין קרוין־פּוילן זיינען געשטאַנען צוויי פירערס: ר׳ יעקב יצחק הורוויץ פון לאַנצוט, וואָס איז געוואָרן שטאַרק באַרימט, נאָך דעם ווי ער האָט זיך באַזעצט אין לובלין („דער לובלינער רבי״) און דער מגיד ר׳ ישראל קאָזשעניצער („דער קאָזשעניצער מגיד״).

דער קוואַל פון חסידות אין קרוין־פּוילן איז געוועזן די שטאָט זשע־ליכאָוו (שעדלעצער קאַנט), וואו עס האָט זיך באַזעצט ר׳ לוי יצחק, נאָך דעם ווי ער איז געצוואונגען געוועזן צו פאַרלאָזן פּינסק מחמת די

רדיפות אויף חסידים (§ 30). צו אים פלעגן קומען צוויי יונגע לייט, יעקב יצחק און ישראל, צו הערן פון אים חסידישע תורה, און אז זייער רבי איז אוועק קיין באַרדיטשעוו און האָט דאָרט באַנייט דעם וואָלינער צענטער, האָבן זיי געפונען אַ ברייט פעלד פאַר זייער ווירקונג אין קרוין־פוילן. די לעגענדע רעכנט זיי צו צו די „הערשן" — די תלמידים פון מעזריטשער מגיד, נאָר ריכטיקער איז מסתמא, אַז זיי זיינען געווען תלמידי־דים פון זיינע תלמידים. ר' יעקב יצחק פון לאַנצוט אין גאַליציע האָט געוואוינט נישט ווייט פון ליזענסק און איז געווען אַ מקורב סיי ביי ר' אלימלך, דעם באַשעפער פון דער שיטה פון פּראַקטישן צדיקיזם, סיי ביים מגיד יחיאל מיכל פון זלאָטשעוו*. אין די לעצטע צען יאָר פון 18טן י"ה איז דער „לאַנצוטער צדיק" באַרימט געוואָרן פאַר אַ הייליקן מאַן, אַ וואָרזאָגער און וואונדער־טוער. צו זיין וואוין־אָרט פלעגן זיך ציען מאַסן חסידים, וואָס האָבן געלעכצט נאָך גלויבן און געטראָגן „פּדיונות". וועגן זיין לעבן אין לאַנצוט האָבן מיר נאָר די שילדערונגען פון די מתנגדים, וואָס אין זייערע גוזמאדיקע מליצות איז פאָרט פאַראַן אַ שטיק אמת**. דער שרייבער וואָס וויל דערציילן וועגן די צדיקים פון זיין דור מיאוסע זאַכן רופט אים אָן „א י צ י ק ל אַ נ צ ו ט ע ר" — וואָס ביי חסידים אין מויל האָט דאָס געקלונגען ווי אַ צערטל־נאָמען, און אין מויל ביי די מתנגדים האָט עס געהאַט אַ טעם פון ביטול. אין זיין געגראַמטער מליצה שפּעט ער פון אים: „ער האָט אָנגעהויבן צו זיין אַ העלד פון געיעג אין לאַנד***, צו אים פאַרזאַמלען זיך חסידים טשערעדעסווייז (עדרים עדרים)... אין די ימים נוראים ווערן אַלע חסידים פאַרוואָגלט צו זוכן שוץ אין זיין שאָטן... ער יאָגט זיך נאָך געצאָלט, מיט די באַשווערערס און

---

* אין זיינע ספרים „דברי אמת", „זאת זכרון" און „זכרון זאת" ווערן געבראַכט מימרות פון זיינע רביים אַ סך מאָל אונטער אַזעלכע קעפּלעך: „שמעתי בשם הרב המגיד ממעזריטש" (טייל מאָל „מראַוונאַ", און אויך מיטן טיטל „רבי"), „שמעתי מרבי ר' אלימלך", „שמעתי מהרב המגיד ר' מיכל מזלוטשוב" (טייל מאָל צוגעגעבן „מורי"), „שמעתי מהרב דפינסק שיחיה, שהיה רב בק"ק זעלחוב" און אויך „מהרב הגאון דק"ק באַרדיטשוב".

** „זמיר עריצים" פון יאָר תקנ"ה, ז"ז ד', ט', יוד, י"א.

*** לויטן פסוק אויף נמרודן, בראשית י, 8—9.

מכשפים (רודף שלמונים, עם האובות והידעונים), און זאָגט: איך בין אַ היילער״... „איציק לאַנצהוטער וואָס איז קיין מאָל קיין תלמיד־חכם נישט געווען און וועט נישט זיין... אַן אָנפּרוכטיקער בוים פון די ביימער אין וואַלד, אַ נאַר און אַ נישט־ווייסער (אילן סרק מעצי היער, כסיל ובער). אַט איז ער פאַרכאַפּט פון גאָלד און זילבער, און גאָר קיין גייסט איז אין אים נישטאָ״. „און מיר זעען, אַז ר׳ איציק לאַנצוטער און דער רב פון נעסכיזש זיינען נתעשר געוואָרן און זיינען אויפגעקומען פון פרעמדן געלט, פון דעם פדיון נפש וואָס זיי נעמען פון אומגליקלעכע אָרעמע לייט, נישט צו העלפן און נישט צו נוצן, נאָר צו שאַנד און צו חרפה... און מיר זעען, אַז דאָס רוב חסידים (צדיקים) זיינען פעט געוואָרן און באַוואַקסן מיט שמאַלץ (שמנו ועשו פימה עלי כסל)... און רבי איציק לאַנצהוטער צווישן זיי, און זיי פאַרברענגען זייערע טעג אין פרייד און וואוילטאָג און האַלטן [דאָס אַלץ] פאַר אַ שימחה של מצווה״.

אַ צווייטער מתנגדישער שרייבער שפּעט אָפּ פון ביידע פּוילישע צדיקים, וועגן וועלכע מען האָט דערציילט, אַז זיי דערקענען דעם מענטשנס געדאַנקען, ווען זיי גיבן אַ קוק אויף זיין פּנים: „דער קאָזשעניצער רב און רבי יצחק לאַנצוטער האָבן נישט פאַרשטאַנען ווער איך בין, בעת איך בין געווען ביי זיי דעם פאַרגאַנגענעם ווינטער (תקנ״ז) און האָב זיי געזאָגט, אַז איך בין אַ חסיד פון זייער כת, און זיי האָבן געגלייבט און האָבן אַפילו מתפלל געווען פאַר מיר, אַז עס זאָל אויסגעפירט ווערן מיין פאַרלאַנג און ווילן. און וואָס איז געווען מיין ווילן? צו באַשטיין קעגן די אַפּיקורסים וואָס גייען אַרויס פון זיי״*.

פון דעם אַלעמען קאָן מען אָפּלערנען, אַז די צוויי צדיקים זיינען שוין געווען היפּש באַרימט צום סוף 18טן י״ה, אָבער ר׳ יעקב יצחקס נאָמען איז באַזונדערס גרויס געוואָרן, ווען ער האָט זיך אַריבערגעקליבן פון לאַנצוט אין דער גרויסער שטאָט לובלין (אַרום 1800) און איז מפורסם געוואָרן אונטערן נאָמען „דער לובלינער רבי״. וועגן דעם וועט ווערן דערציילט אין דער געהעריקער צייט, אין איינעם פון די ווייטערדיקע קאַפּיטלען.

* ספר הויכוח פון ר׳ ישראל לייבל, דף י״ח, עמוד א׳ (וואַרשע, תקנ״ח).

צווישן די פאָלקס־מאַסן אין פוילן איז די השפעה פון קאָזשעניצער מגיד געוועזן גרעסער ווי ר׳ יעקב יצחקס. אין זיינע יונגע יאָרן האָט רבי ישראל, אַ זון פון אַן אָרעמען אייננבינדער אין אָסטראָוועצע, געלערנט מיט גרויס התמדה און איז געוועזן אַריינגעטאָן אין סיגופים. דאָס האָט גע־בראַכט דערצו, אַז ער איז זייער אָפּגעשוואַכט און זייער מאָגער געוואָרן, ממש אַ „זאַק מיט ביינער״, און איז געלעגן אַ צייט לאַנג אין בעט*. אָבער ווען ער פלעגט עפּענען זיין מויל תפילה צו טאָן, „האָט ער גע־ברענט ווי אַ פייערדיקער שטורקאַץ״ און האָט אויסגעוויזן פאַר אַלע צו־הערערס ווי אַ העלד וואָס איז אָנגעגורט מיט אַ שווערד און רייסט אײַן הימלען. אַ סך האָט ער געלערנט ביי די חסידישע גדולים**. פון רבי אלימלך ליזענסקער האָט ער אָפּגעלערנט די מלאכה פון „מעקלעריי״ צווישן מענטשן און דעם רבונו של עולם, און ער האָט די „מעקלעריי״ אויסגעפירט מיט דער גרעסטער קונציקייט. אַז ער איז אָנגענומען געוואָרן פאַר אַ מגיד אין קאָזשעניץ, האָט זיך באַלד פאַרשפּרייט ווערגן אים דער שם, אַז ער באַווייזט וואונדער אין היילן קראַנקע דורך תפילות און קמיעות, און דער עיקר אַז ער היילט אויס ווייבער עקרות, וואָס בעטן ביי גאָט קינדער. ער האָט געהאַלטן, אַז אָט די היילונג איז איינע פון די וויכטיקסטע אויפגאַבן פון צדיק: „דער צדיק באַדאַרף מתפלל זיין פאַר יידן און אָראָפּברענגען היילונג פאַר קראַנקע און דערמאָנונג פאַר עקרות און פאַר איטלעכן זיין נויטבאַדערפעניש״***. דער צדיק פלעגט היילן קראַנקע נישט נאָר מיט תפילות און קמיעות, ער האָט אויך געהאַט ביי זיך אין שטוב צוגעגרייט

---

* דאָרט, דף י״ח ע״ב: „דער קאָזשעניצער מגיד איז אַ גרויסער חלוש, מחמת ער האָט זיך געפּייניקט אין זיינע יונגע יאָרן, און דערפאַר האָט דער דאָקטאָר אים גע־הייסן איצט אויף דער עלטער טרינקען וויין״.

** אין זיין ספר „עבודת ישראל״ דערמאָנט ער אָפט מאָל זיינע לערערס: דער מעזריטשער מגיד, אלימלך ליזענסקער און ר׳ לוי יצחק, און אַפילו זיין בן־דור „הצדיק קדוש ה׳ ר׳ ברוך נכד הריב״ש״. ז׳ סדר הדורות החדש, ז׳ 40, און די לעגענדן־זאַמ־לונג „עשר אורות״, ז׳ 68 א״וו.

*** עבודת ישראל, פרשה ויגש אין אָנהייב. דער מחבר ברענגט דעם דאָזיקן כלל אין נאָמען פון דעם גרויסן מגיד דוב בער: „ושמעתי מפה הקודש אדמו״ר הגאון מו״ה הד״ב זצ״ל״.

פאַרשיידענע קרייטעכער און זאַלבן. מען דערציילט, אַז אַלע זיינע זאַלבן זיינען געווען אויסגעמישט מיט שטויב פון צעשטויסענעם בורשטין און בוימל, וואָס די קראַנקע האָבן געדאַרפט קויפן ביי דעם צדיקס טאָכטער אין קראָם*. באַלד האָט מען געגומען פאָרן קיין קאָזשעניץ פון אַלע עקן לאַנד.

די בני־דור, די מתנגדים האָבן זיך געמיט אויפצודעקן די אָפּנאַרע־ריי פון דעם וואונדערמאַן, נאָר עס איז זיי נישט געראָטן. איינער פון די באַשולדיקערס** לייקנט אָפּ די רייד פון די חסידים, וואָס זאָגן אויפן צדיק, אַז ער איז אַ גרויסער תלמיד חכם און ער לערנט תורה טאָג און נאַכט, און פרעגט זיי מיט ביטערן שפּאָט: „ווי אַזוי קאָן דאָס געמאָלט זיין, אַז ער פאַרנעמט זיך נאָר מיט לערנען תורה? ער מוז דאָך לאָזן צייט אויף צו היילן די קראַנקע און צו בענטשן די ווייבער און צו נעמען פּדיו־נות און צו געבן רפואות לפי קבלה, אויפצוריכטן עקרות און צו געבן תשובות צו זינדיקע מענטשן (און צו מאַכן) עליות נשמה... און נאָך די אַלע טרדות האָט ער געוויס קיין צייט נישט צו לערנען (אַפילו) איין שעה אַ חודש אָדער אַ גאַנץ יאָר, סיידן אין אַ צייט וואָס איז נישט טאָג און נישט נאַכט". מיט שטעכיקער איראָניע לויבט דער קריטיקער דעם קאָ־זשעניצער קדוש: „וואויל דיר, ישראל, ווער איז דיר גלייך! אַלע מיילער לויבן דיך, איבער גאָר דער וועלט איז דיין כבוד, אַ שטרויכלענדיקן שטעלן דיינע רייד אויף, און ווייבער גיסטו אַ קינד, דיין שטוב איז ברייט אָפן... דו זיצסט אויף אַ בכבודיקן שטול ביי אַ גרייטן טיש... און די פרויען די לייכטזיניקע האָבן דיין שיינקייט געקרוינט... דו האָסט אויסגעשפּרייט דיינע פליגלען צו בענטשן זיי מיט הונדערט ברכות, געהיטע און איינ־געשטעלטע, פון האָבן און פון לייב און פון טראָגן, און זיי האָבן דיך גע־שטיצט מיט ערשטלינג־מתנות... און געלויבט איז זיין ליבער נאָמען וואָס האָט געקרוינט ישראל אין פּראַכט, צו פאַרזיכערן איטלעכער עקרה מיטן

---

* דעם דאָזיקן סוד האָט אויסגעזאָגט איינער פון די משכילים פון יענעם דור אין אַ בוך אונטערן נאָמען Das Wesen der Sekte Chassidim, וואָס געפינט זיך נאָך אין כתב־יד (זע ב' III אַנאַליז פון די מקורים, נומער 19 אין דער ערשטער הוספה).

** זמיר עריצים (תקנ"ח), דף ח' עמוד ב'.

פולן מויל: דו ביסט טראַגעדיק"*. אין אַ צווייטן ספר פון דעם זעלביקן בן־דור** איז נאָך צוגעגעבן: „דער מגיד אין קאָזשעניץ קלייבט צונויף זילבער ווי שטויב און גאָלד ווי ליים פון די ווייבער וואָס קומען מיט פדיונות אויף צו דערמאָנען עקרות און געווינען זכרים. און אַ באַגלייבּ־טער מענטש האָט מיר געזאָגט, אַז ער האָט געזען דעם קאָזשעניצער מגיד ראש־השנה, ווי ער איז געזעסן אויף אַ שטול בעת דער תפילה פסוקי דזמרה... און אַז דער בעל־תפילה האָט אָנגעהויבן „המלך", איז ער אויפ־געשטאַנען פון זיין שטול מיט אַ ברומען ווי אַ בער און האָט זיך אַרי־בערגעזעצט אויף אַ צווייטן שטול, צו ווייזן אַז ער שטייט אויף פון כסא־דין און זעצט זיך אויפן כסא־"רחמים".

אין יענער צייט איז די שטאָט וואַרשע און דער גרעסטער טייל קרויך־פּוילן געשטאַנען אונטער דער פּרייסישער אויבערהערשאַפט (1796—1806). די וואַרשעווער רעגירונג פון דעם פּרייסישן שטאַטהאַלטער הוים (Hoym) האָט אָנגעהויבן קלערן וועגן איינפירן רעפאָרמעס אין לעבן פון יידן אין פּוילן. פון בערלין, דער היים פון דער נייער השכלה פון מענדל־סאָן און זיינע תלמידים, האָבן אַ צי געטאָן נייע ווינטן. עס האָבן זיך גע־פונען „בערלינטשיקעס", וואָס שטרעבן צו השכלה, אויך אין וואַרשע. איינער פון זיי, י ע ק ב ק ל מ נ ס אָ ן, האָט אין יאָר 1796 אָנגעשריבן אין פראַנצויזיש אַ ביכל אונטערן נאָמען: „אַ פּרואוו וועגן דעם איצטיקן צושטאַנד פון די יידן אין פּוילן און וועגן דער מעגלעכקייט זיי אויסצובעסערן***, וואָס איז געווען געהייליקט דעם שטאַטהאַלטער הוים. צווישן די פּראָיעקטן פון רעפאָרמעס, וואָס דער מחבר לייגט פאָר דער פּרייסישער רעגירונג, איז פאַראַן אַ באַזונדער פונקט וועגן דער פאַרטי־ליקונג פון חסידיזם. „די סעקטע חסידים" איז, לויט קלמנסאָנס מיי

---

* דאָרט, דף יוד.

** כתב־יד „זאת תורת הקנאות", און דעם בריוו פון ר' דוד מאַקאָוו וואָס שטייט דאָרט צום סוף (ז' ב' ווו פון דעם ווערק, די דריטה הוספה).

*** Jacques Calmanson, Essai sur l'état actuel des juifs de Pologne et leur perfectibilité. Varsovie 1796. דער נאָמען פון מחבר שטייט נישט אויפן שער־בלאַט, נאָר אין דער הקדמה, אין דער הייליקונג צו דעם גראַף הוים.

נוגג, אַ חברה פאַנאַטיקערס (Zélateurs, piétistes) וואָס איז מיט צוואַנציק יאָר צוריק אויפגעקומען אין פּאָדאָליע צווישן די אומוויסנדיקע מאַסן, וועלכע האָבן זיך צוגעבונדן צו איינעם אַ „פאַנאַטישן רבי" און האָבן אים געמאַכט פאַר אַ נביא, בעל־מופת און קראַנקען־היילער. די סעקטאַנטן זיינען קעגן לערנען תורה און אַנערקענען נאָר די קבלה. זיי האַלטן פון הארצנס־גלויבן און קאָנטעמפּלאַציע אָדער באַהעפטונג מיט דער גאָטהייט אין געדאַנק. זיי לעבן אין געמיינשאַפט פון אייגנטום(?), וואָס זיי גיבן דאָס איבער זייערע רביים, די „אַנפעלערדיקע" (infaillibles) צדיקים. דער מחבר זעט איין אין אַט דער באַוועגונג פון פאַרפירערישע און פאַרפירטע פאַנאַטיקערס אַ סכנה פאַרן יידישן קיבוץ אין פוילן. לויט זיין מיינונג, באַדאַרף מען אָפּשטעלן די אויסשפרייטונג פון דער דאָזיקער סעקטע, און דאָס דאַרף טאָן די נייע רעגירונג. חוץ דעם לייגט דער מחבר פאָר רעפאָרמעס אין די יידישע קהילות און אין זייער פירונג, אין דער קינדער־דערציאונג, אין די אויסנווייניקסטע מינהגים פון יידן וואָס שיידן זיי אָפּ פון די אַנדערע איינוואוינערס פון לאַנד און כדומה אַזעלכע זאַכן.

אייניקע רעפאָרמעס פון די וואָס די משכילים האָבן פאָרגעלייגט האָט די פּרייסישע רעגירונג טאַקע אָנגענומען און אַריינגעטראָגן זיי אין דעם באַוואוסטן געזעץ פון פּרייסישן קיניג פון יאָר 1797 („גענעראַל־יודענ־רעגלאַמענט פיר זיד־ אונד נייאָסטפּרייסען"): עס זיינען פאַרווערט געוואָרן פּריצייטיקע שידוכים, עס זיינען איינגעשטעלט געוואָרן שטרענגע כללים וועגן יידישע פּרנסות און וועגן דער אייבער־השגחה פון דער רעגירונג איבער דער פירונג פון די קהילות*. אָבער די חסידישע באַוועגונג האָבן די נייע אייבערהאַרן נישט אָנגערירט — און האָבן נישט געקאָנט טאָן מיט איר עפּעס. עס איז געווען אַן אומרואיקע צייט אין פוילן און אין אַלע לענדער פון מערב־אייראָפּע, די נאַפּאָלעאָנישע מילחמות האָבן אויפגערודערט די וועלט, און רעגירערס האָבן געמוזט האָבן אין זינען וויכטיקערע זאַכן, ווי די יידישע פראַגע. די חסידים ווידער האָבן אין די מהומות און מילחמות איינגעזען אַ סימן פון „קץ" און האָבן געגלייבט, אַז

---

* דובנאָוו, וועלטגעשיכטע דעס יידישען פאָלקעס, VIII, § 27 און אויך § 42.

זייערע צדיקים זיינען טאַקע צוליב דעם אַראָפּגעקומען אין דער ריכטי־
קער צייט אויף דער וועלט. כדי מקרב צו זיין די גייסטיקע גאולה. באַלד
וועלן מיר זען, ווי אַזוי די פּוילישע צדיקים האָבן זיך, אויף זייער שטיי־
גער, אַריינגעמישט ווי פאַרמיטלערס צווישן מלכותא דארעא און מלכותא
דרקיעא*.

* זע ווייטער אַכטער קאַפּיטל.

זעקסטער קאַפּיטל

דער חסידיזם אין ליטע און רייסן און די שיטה פון חב״ד

§ 33. די „קאַרלינער״ אין ליטע און זייער צעצווייגונג

דער קאַמף פאַרן קיום. — די חסידישע קלויז אין מינסק ווערט געשלאָסן. — דער פּינסקער רב אביגדור בן חיים רודפט די סעקטע. — די „קאַרלינער״ און זייערע צדיקים: ר׳ אשר סטאָלינער און ר׳ מרדכי לעכעוויצער. — פּראַקטישער צדיקיזם אין דער ליטע. — ר׳ מרדכי לעכעוויצער און זיין השפעה אויף די וואָכעדיקע עסקים פון זיינע חסידים. — צוויי צדיקישע דינאַסטיעס אין דער ליטע: די סטאָלינער און די לעכעוויצער. — חסידישע „מנינים״ אין ווילנע. — דער צענטער אין גראָדנער קרייז און ר׳ שמואל אַמדורער.

בעת אין אוקראַינע האָט די חסידות געוועלטיקט אין דעם רוב קהילות, זיינען די חסידים אין ליטע געווען גענויט צו באַשיצן זייער קיום קעגן דעם מתנגדישן רוב. אמת, די גרויסע אָנפאַלן פון די יאָרן 1772 און 1781 זיינען שוין נישט געווען, אָבער די צוזאַמענשטויסן פוןביידע לאַגערן אין אַלע קהילות האָבן נאָך נישט אויפגעהערט. די מענטשן פון דער „כת״ — און אין דער ליטע האָבן די חסידים נאָך געפונען זיך אין מצב פון אַ „כת״ — זיינען געשטאַנען אונטער אַ שטרענגער השגחה פון די פּרנסים און רבנים, וואָס האָבן געהאַלטן פאַר זייער חוב אָפּצוהיטן די פריערדיקע חרמות און נישט צו דערלאָזן, אַז די „אַנשיקעניש״ זאָל זיך אויסשפּרייטן. אין די קרייזן ווילנע, מינסק (פּינסק), גראָדנע און סלוצק איז דער קיום פון די חסידישע מנינים געווען געוועגדט אָן דער דעה פון די קהלשע תקיפים, און יענע פלעגן טייל מאָל אויסנוצן זייער מאַכט אויף צו שעדיקן דער סעקטע.

אַזוי האָבן די ראשי הקהל אין מ י נ ס ק אַרויסגעגעבן אַ באַפעל 21 טעג אין תמוז תקנ״ד (יולי 1794) צו פאַרמאַכן די חסידישע קלויז.

אויף אויסצופירן דאָס זיינען באַשטימט געוואָרן דריי פּאַרטרעטערס און עס איז זיי געגעבן געוואָרן רשות אויסצוגעבן פון דער קהלשער קאַסע געלט וויפל עס איז נייטיק וועדליק זייער אייגזען, און אויף די שמשים איז אַרויפגעלייגט געוואָרן דער חוב צו פאָלגן וואָס אַט די באַפולמעכטיקטע וועלן זיי הייסן טאָן*. דאָס איז געשען באַלד נאָך דעם, ווי אוקראַינע און דער מינסקער קרייז זיינען פּאַראייניקט געוואָרן מיט רוסלאַנד, און אַן ערך מיט אַ יאָר פריער, איידער רוסלאַנד האָט צוגענומען אויך דעם מיטלסטן טייל ליטע (ווילנער און גראָדנער קאַנט). קענטיק, אַז די מינסקער מתנגדים האָבן אויסגענוצט דעם איבערבייט פון דער פּאָליטישער הערשאַפט, כדי אָנצוהייבן פון דאָס ניי די רדיפות אויף די חסידים. און אפשר איז דאָס געלט פון דער קהלשער קאַסע נייטיק געווען, כדי אונטערצוקויפן די באַאַמטע פון דער נייער רעגירונג, וואָס האָבן געקאָנט נעמען שוחד אויך פון צווייטן צד. אין יענער צייט האָבן טאַקע ביידע צדדים אָנגעהויבן צו באַנוצן די דאָזיקע טאַקטיק אין קאַמף. אין פּינסק איז דעמאָלט געזעסן פאַר אַ רב הגליל א ב י ג ד ו ר ב ן ח יי ם, וואָס האָט געראָדפט די חסידים אין זיין קרייז און האָט קעגן זיי אויפגערייצט דעם ווילנער גאון. שפּעטער איז דער דאָזיקער אביגדור געוואָרן מפורסם לגנאי — פון זיין מסירה אויף די אָנפירערס פון דער חסידישער סעקטע אין פּעטערבורג**. דער חסידישער צענטער אין קאַרלין ביי פּינסק איז צעפאַלן געוואָרן, און די „קאַרלינער" (ווי מען האָט יענע צייטן גערופן אין ליטע די חסידים) האָבן זיך צעשפּרייט אין אַלע זייטן.

אָבער די יורשים פון ר' אהרן „דעם גרויסן" און פון ר' שלמה קאַר־

---

* די באַשטימונג פון קהל איז אָפּגעדרוקט אין אַ רוסישער איבערזעצונג אין דעם „בוך פון קהל" פון דעם באַוואוסטן משומד יעקב בראַפמאַן (צווייטער באַנד, ג' 9, פּעטערבורג 1888), וואָס ער האָט געהאַט דעם פּינקס פון אַלטן מינסקער קהל. אין דער ריכטיקייט פון דאָקומענט קאָן קיין ספק נישט זיין, הגם ער איז אָפּגעדרוקט אין אַ טריפענעם מקור. דער אָריגינעלער טעקסט פון פּינקס איז נאָך עד היום נישט אָפּגעדרוקט.

** וועדליק אביגדורס עדות־זאָגן אין דער בקשה־שריפט, וואָס ער האָט דערלאַנגט דעם קייסער פּאַול אין יאָר 1800, זאָל ער דאָס האָבן געבראַכט דערצו, אַז די חסידישע ספרים זיינען פאַרברענט געוואָרן אין ווילנע. זע Еврейская старина, pp. 104, SQ.

לינער זיינען נישט געפאַלן ביי זיך איבער די צרות און האָבן געפּרואווט זייער מזל אין אַנדערע ערטער. שוין אין דער צייט ווען ר׳ שלמה איז געוועזן אין גלות אין וואָלין (אויבן ב׳ ו, § 24), האָבן זיינע תלמידים געגרינדעט צוויי נייע צענטערס פאַר דער חסידות אין מינסקער גובער־ניע: ר׳ א ש ר, ר׳ אהרן דעם גרויסנס זון, האָט זיך אַריבערגעקליבן פון קאַרלין אין דער שטאָט סטאָלין אין פּינסקער קרייז, און ר׳ מ ר ד כ י האָט זיך באַזעצט אין דער שטאָט ל ע כ ע וו י ץ אין סלוצקער קרייז (Lachowicz)*. און אַז ר׳ שלמה איז דערהרגעט געוואָרן אין וואָלין בעת דער מילחמה (1792), זיינען די דאָזיקע צוויי צדיקים געוואָרן זיינע אָפיציעלע יורשים און האָבן צווישן זיך צעטיילט די ממשלה איבער די חסידישע קהילות אין דער ליטע.

ר׳ א ש ר ס ט אָ ל י נ ע ר האָט זיך נישט אויסגעצייכנט נישט מיט זיין תורה, נישט מיט זיינע מעשים, אים איז נאָר בייגעשטאַנען דער זכות פון זיין פאָטער און פון זיין רבין, און עס האָבן זיך אַרום אים צו־נויפגעקליבן חסידים פון ווייט און ברייט און האָבן אים געמאַכט פאַר אַ פירער. ער האָט זיך געחברט מיט די גרויסע צדיקים פון זיין דור, מיט ר׳ שניאור זלמן ליאָזנער פון איין זייט און מיט ר׳ ברוך מעדזשיבאָזשער פון דער צווייטער זייט; ער האָט זיך דורכגעשריבן אויך מיטן קאָזשעני־צער מגיד**. פון זיינע ווערטלעך וואָס זיינען אָפּגעדרוקט איז צו זען, אַז ער איז געווען נוטה צום פּראַקטישן צדיקיזם פון די צוויי צולעצט אָנ־געוויזענע חברים זיינע: „דער וואָס איז אַ מקורב צום צדיק זיינען אַלע גוטע טועכצן (דעם צדיקס; כל העשויות הטובות) אַזוי ווי ער וואָלט זיי אַליין געטאָן"; „מען קאָן זיך נישט דערנעענטערן צום צדיק סיידן מען זאָל אים עפּעס געבן אָדער מען זאָל פון אים נעמען"; „דאָס געבן עסן דעם צדיק איז אין דער בחינה פון שושבין, וואָס דערנעענטערט די ניצו־צות בכדי זיי צו דערהייבן"***.

* „דברי שלום" פון ר׳ שלום פּערלאָוו פון קוידאַנאָוו, די הקדמה (ווילנע תרמ"ב); שם הגדולים החדש אונטער די געהעריקע זוך־ווערטער; סדר הדורות החדש, ז׳ 74.

** „בית אהרן", דרושים וליקוטים לר׳ אהרן השני מקאַרלין (בראָד תרל"ה), עמוד 27, 293—297.

*** דאָרט, 285, 286.

אין זיין טעאָרעטישער תורה האָט ר׳ אשר קיין זאַך נישט מחדש געווען. אין זיינע דרשות אויף דער תורה, וואָס זיינען אָפּגעדרוקט פראַג־מענטנווייז, חזרט ער איבער די רייד פון די פריערדיקע צדיקים און ברענגט אַ סך ווערטלעך אין נאָמען פון זיין רבין „הקדוש מקרלין״*. אין דעם צעטל פון זיינע „אזהרות״ שטעלט ער איין אַזאַ כלל גדול פאַר אַ חסיד: „אַז מענטשן ווילן אים זידלען פאַר זיין עבודה אין דאַוונען אָדער אין אַנדערע זאַכן, זאָל ער זיי נישט ענטפערן אַפילו מיט גוטן, כדי זיי זאָלן נישט קומען צו מחלוקת און צו באַרימעניש (גבהות)״**.

פון ר׳ אשר סטאָלינערס איבעריקע פירעכצן איז אונדז באַוואוסט נאָר דאָס וואָס ווערט דערציילט אין דער חסידישער לעגענדע: „עס פלעגן זיך צונויפקלייבן ביי אים אַ סך יידן צו הערן תורה פון זיין מויל און צו פאַרברענגען אונטער זיין הייליקן שאָטן. און מיר האָבן געהערט וואונדער פון זיין עבודה, אַז ער איז געווען ווי אַ מלאך ה׳ צבאות און מיט זיין תפילה פלעגט ער שפאַלטן הימלען, און אַלע וואָס זיינען געשטאַנען אַרום פלעגן אַנטלויפן פאַר זיין קול, ווייל ער פלעגט שרייען ווי אַ לייב און אויס־גלייכן אַלע קרומקייטן (מפשיט כל העקמומיות) אין האַרץ פון זיינע הערערס״***. ווי עס ווייזט אויס, האָט די ממשלה פון דעם סטאָלינער צדיק געדויערט אַרום 20 יאָר, לערך צווישן 1792 און 1812. אין יאָר 1799, בעת ר׳ שניאור זלמן ליאָזנער איז געוואָרן אַרעסטירט און גע־בראַכט געוואָרן קיין פעטערבורג, איז אויך ר׳ אשר געווען צווישן די אַרעס־טירטע צדיקים, אָבער ער איז אין גיכן באַפרייט געוואָרן צוזאַמען מיט די איבעריקע (ווייטער, § 38).

מער באַרימט פון זיין געזעלשאַפטלעכער ווירקונג איז געוואָרן דער צווייטער ליטווישער צדיק פון יענעם דור, ר׳ מרדכי לעכעוויצער (אַן ערך 1785—1815)****. די מתנגדישע שרייבערס פון זיין דור האָבן אים אַרייג־

---

* דאָרט, 18, 29, 37.

** דאָרט, ז׳ 4.

*** סדר הדורות החדש, ז׳ 74.

**** אין „סדר הדורות החדש״ און אין „שם הגדולים החדש״ ווערט זיין נאָמען דערמאָנט מיט גרויסע לויב־געזאַנגען, אָבער אָן שום כראָנאָלאָגישע דאַטעס. איינער פון

געשטעלט אין דער רשימה פון די באַרימטע צדיקים פון סוף 18טן י״ה*. ר׳ מרדכי האָט זיך אויפגעפירט לויטן מינהג פון די נייע אוקראַינער צדיקים: ער פלעגט צונויפקלייבן אַרום זיך חסידים, פירן זיי נישט נאָר אין עניגים פון תורה, נייערט אויך אין וועלט־זאַכן, ער פלעגט געבן זיינע באַזוכערס עצות און ברכות, ער פלעגט היילן קראַנקע און בענטשן עקרות. דערפאַר האָבן די מנהיגים פון דער קהילה אין דער קרייז־שטאָט סלוצק אים גערודפט**. דער סלוצקער מגיד ר׳ ישראל לייבל, וואָס איז געוואָרן דער שליח פון די מתנגדים צוליב פראָפּאַגאַנדע קעגן חסידות אין אַלע לענדער, זאָגט עדות אין זיין „ספר הויכוח״ (1798) אויף ר׳ מרדכי לעכעוויצער, אַז ער פלעגט זיינע חסידים געבן עצות אין מיסחר־זאַכן; פלעגט דער עסק זיך ענדיקן גוט, פלעגן זיי לויבן דעם צדיק און קרוינען אים פאַר אַ נביא, טאָמער פלעגט דער סוחר אָנווערן ביים עסק, פלעגט מען זאָגן מיט הכנעה, אַז מיסתמא האָט ער נישט זוכה געווען, אַז דעם צדיקס ברכה זאָל אויף אים מקוים ווערן. „אין ר׳ מרדכיס כת, אַז זיי האָבן ביי אים געפרעגט וועגן קויפן קאָסעס (עסק קנית הקסעת), וואָס מען שניידט דערמיט היי, האָט ער געזאָגט חס ושלום, אַז זיינע לעכעווי־טשער זאָלן דאָס קויפן, און עס האָבן געקויפט קלעצקער און האָבן פאַר־דינט כמה אלפים; און איינעם האָט ער געזאָגט, ער זאָל קויפן האָניק אויף צו פירן קיין ווילנע — און ער האָט אָנגעוואָרן״. און פון דעסטוועגן גלייבן די חסידים נאָך אַלץ אין צדיק און דערציילן וועגן זיינע מעשים, „ווי וועגן יציאת מצרים, ביינאַכט און בייטאָג און אין מסיבות, און אַלע האָרכן און

זיינע אייניקלעך, דער מחבר פון אויבן דערמאָנטן ספר „דברי שלום״, דערמאָנט אים אין זיין הקדמה און אין טעקסט פון ספר, אָבער אויך אָן ידיעות וועגן זיין צייט. אָבער פון אַ בריוו פון ר׳ מרדכיס זון, נח לעכעוויצער, וואָס איז געשריבן אין יאָר תקפ״ד (דאָרט, ז׳ 25), איז קענטיק, אַז זיין פאָטער איז שוין דעמאָלט געווען געשטאָרבן.

* שבר פושעים, סימן י״ח; זמרת עם הארץ, סימן כ״ז; ספר הויכוח, הקדמה.

** „די איינוואוינערס פון סלוצק זיינען אויך שונאים אונדז, זיי האָבן געמאַכט גרויסע רדיפות קעגן די חסידים פון לעכעוויץ, ווי דאָס איז באַוואוסט און מפורסם, וואָס וועגן דעם איז אַרויס אַ פסק דין פון דער פּראַוולעניע אין מינסק״ — אַזוי שרייבט ר׳ שניאור זלמן צום פעטערבורגער געריכט אין זיין ענטפער אויף די פראַגעס פון דעם פינסקער רב אביגדור. זע „יעווריעסקאַיאַ סטאַרינאַ״ פון יאָר 1910, ז׳ 267.

נעמען אַן פּאָר אמת אַלע שטותים און ליגנס". אַזוי האָבן די חסידים בתמימות געמיינט, אַז דער מינסקער גובערנאַטאָר („וואָיעוואָדאַ") איז אַראָפּגעזעצט געוואָרן פון זיין אַמט נאָר דערפאַר, „ווייל ער איז געווען שלעכט צו חסידים, און דער לעכעוויצער רבי האָט אים אַראָפּגעזעצט און איבערגעגעבן די שטאָט לעכעוויץ אין די הענט פון אַן אַנדער שר"*. דער צדיק אַליין פלעגט געבן אָנצוהערעניש זיינע מאמינים, אַז מער ווי ער טוט בנגלה, טוט ער בנסתר. איינער פון ר' מרדכיס אייניקלעך דער־ציילט וועגן אים, אַז ווען דער זון זיינער האָט איין מאָל געפרעגט ביי אים, צי ווערן די חסידישע צדיקים פאַררעכנט צווישן די ל"ו פאַרבאָרגענע צדיקים פון איטלעכן דור, האָט דער צדיק געענטפערט בזה הלשון: „אַ שיינער משא ומתן וואָלט געווען אַז מיר וואָלטן מער נישט געווען נאָר ווי מען זעט אונדז"**. ר' מרדכי האָט נישט געלאָזן נאָך זיך קיין שום חיבור אין חסידות, און זיין גייסטיקע פיזיאָנאָמיע איז געבליבן אַ מטושטשדיקע — אפשר איז זי טאַקע געווען אַזעלכע אין דער ווירקלעכ־קייט.

די צוויי ליטווישע צדיקים, ר' אשר סטאָלינער און ר' מרדכי לעכע־וויצער, זיינען געווען די גרינדערס פון צוויי רביישע דינאַסטיעס, איי־נער פון דער קאַרלינער־סטאָלינער און דער צווייטער — פון דער לעכע־וויצער־קוידענאָווער, וואָס זיינען געשטאַנען בראש פון חסידיזם אויפן גרענעץ צווישן ליטע און רייסן אין משך פון גאַנצן 19טן י"ה. אויף יע־נער זייט פון דעם גרענעץ, דאָס הייסט אויסער מינסקער גובערניע, וואָס איז העלפט ליטע און העלפט רייסן, האָט די השפעה פון די צוויי צדיקי־שע הייזער זיך נישט אויסגעשפרייט: אין רייסן האָבן זיי נישט געקענט קאָנקורירן מיט די אָנפירערס פון דער שיטה חב"ד, וואָס עס האָט גע־גרינדעט ר' שניאור זלמן, און אין דער צענטראַלער ליטע זיינען די גרױ־

* ספר הויכות פון ר' ישראל לייבל, אין דער הקדמה דף ב'. זע רמזים וועגן דעם אין דער בקשה־שריפט פון דעם פינסקער רב אביגדור, אין דעם אויבן ציטירטן ווערק, ז' 106, און אויך העסען: Евреи въ Россіи ז' 151 אין דער אָנמערקונג (פּעטערבורג, 1906). אָנשטאָט דעם רוסישן טיטל „גובערנאַטאָר" באַנוצט דער מחבר פון „ספר הויכוח" דעם פוילישן טיטל „וואָיעוואָדאַ".

** דער אויבן ציטירטער ספר „דברי שלום", ז' 81.

פעס חסידים געווען אַזוי צעברעקלט אין די קהילות פון די מתנגדים, אַז זיי האָבן נישט געקאָנט זיך קאָנצענטרירן אַרום איין אָנפירערשאַפט.

אין ווילנע, דער פעסטונג פון דער רבנות, האָט אַ קליינע גרופּע חסידים געקעמפט פאַרן קיום אין מיטן אַ „קהילה קדושה" פון פאַנאַטיקערס פון דעם ווילנער גאונס חדר. די דאָזיקע גרופּע איז געווען צעשפּאָלטן צווישן צוויי „מנינים": דעם מנין פון די „קאַרלינער" וואָס זיינען געווען אָנהענגערס פון די צדיקים פון קאַרלין, סטאָלין און לעכעוויץ, און דעם מנין חסידים חב"דניקעס, וואָס זייער מנהיג ר' שניאור זלמן ליאָזנער האָט געוואוינט ווייט פון זיי*. בראש פון דעם צווייטן מנין איז געשטאַנען איינער אַ באַהאַרצטער מענטש, מאיר רפאלס, וואָס האָט געהאַט דעם מוט זיך איינצושטעלן פאַר זיינע חברים אַפילו אַנטקעגן דעם גאון, וואָס האָט אויף אַלעמען געוואָרפן אַן אימה, און האָט זיך געמיט אַריינצוברענגען זיי בעת די וואַלן אין ועד הקהילה, כדי אָפּצושוואַכן דאָרט די השפעה פון די מתנגדים.

אין גראָדנער קרייז האָט אין יענער צייט נאָך עקסיסטירט דער חסידישער צענטער אין אמדור, וואָס עס האָט געגרינדעט ר' חיים חייקא (אויבן, ב' ו, § 24). נאָכן טויט פון אָט דעם צדיק דעם „מורד" אין יאָר 1787 האָט אָפּגעירשנט זיין „שטול" זיין זון שמואל אַמדורער**. די חסידישע טראַדיציע דערציילט וועגן אים אויף איר שטייגער, אַז „אַ סך יידן פלעגן זיך צונויפקומען הערן פון זיין מויל גאָטס וואָרט און זיין

---

* פון, קריה נאמנה, ז' 264, 275 (1860); מצרף העבודה, צום סוף; בריוו פון ר' שניאור זלמן „לאנשי שלומנו המנין דק"ק ווילנא" פון יאָר תקנ"ז; שבר פושעים, סימן י"ד: אָפּשריפט פון פּינקס פון ווילנער קהל; זמרת עם הארץ, סימן כ"ד; „יעוורעיסקאַיאַ סטאַרינאַ" 1910, ז' 107.

** אונטער דעם נאָמען ווערט ער דערמאָנט אין דער רשימה פון די צדיקים פון יאָר תקנ"ח אין „שבר פושעים" און אין „זמרת עם הארץ". אין „ספר הויכוח" פאַרערט אַרויס דער מחבר ישראל לייבל פיר פון די „רבני הכת", זיי זאָלן זיך שטעלן צו אַן עפנטלעכן וויכוח מיט אים, דאָס זיינען: שמואל אַמדורער, מרדכי לעכעוויצער, זלמן ליאָזנער און מאָטל טשערנאָבילער (הקדמה). דערפון איז געדרונגען, אַז דער צווייטער צדיק אין אַמדור האָט בשעתו געהאַט אַ גרויסע השפעה.

תורה״*. אָבער אין דער חסידישער ליטעראַטור איז פון זיין תורה גאָר־נישט געבליבן. אויך ער האָט קענטיק זיך געפירט לויטן גאַנג פון די פּראַקטישע צדיקים און איז געוואָרן מפורסם נאָר ווי אַ פירער און אָרגאַניזאַטאָר אין די גרופּעס פון די ליטווישע חסידים. ר׳ שמואל האָט זיך מתחתן געווען מיט דער מישפּחה פון זיין חבר ר׳ מרדכי לעכעווי־צער, און ווי עס ווייזט אויס, האָבן די צוויי צדיקים געטיילט צווישן זיך די אָנפירונג צווישן די „קאַרלינער״ חסידים. נאָך ר׳ שמואלס טויט (נאָך 1798) זיינען אַלע קאַרלינער אַריבער צו די רביים פון לעכעוויץ און סטאָ־לין, און דער באַטייט פון דעם אַמדורער צענטער איז געגאַנגען אַראָפּ, ביז ער איז אין גאַנצן בטל געוואָרן**.

§ 34. ר׳ שניאור־זלמן ליאָזנער, דער ראש פון די רייסישע חסידים

אַ ייִנגל אַ „מופלג״ אין לערנען. אַ וויטעבסקער אײדעם, גייט אַריבער פון נגלה צו נסתר. גייט קיין מעזריטש און טרעט אַריין אין דער גרופּע פון מגידס תלמידים (אַן ערך 1768). — דער „ליטוואַק״ צווישן אוקראַיִנער. — שניאור־זלמן לערנט תורה מיטן מגידס זון, אברהם מלאך. — זיין אָנהייב אַרבעט אין אַ נייעם אויסשטעל פון דעם „שולחן ערוך״. — די חרמות פון 1772. — נאָך זיין צוריקקער קיין רייסן: אַ תלמיד און אַ חבר פון ר׳ מענדל וויטעבסקער, און דערנאָך דער ראש פון די חסידים („דער ליאָזנער רב״). — די נעסט פון פּאַנאַטיקערס אין שקלאָוו און די רדיפות פון 1784. — דער כרוז פון יאָר 1787 און די גזירות קעגן חסידים. — די שריפטן פון אַ חסיד אַ פּורץ גדר אין בראָד און דער טומל אין שקלאָוו. — דער צוצי־כוח פון דעם ליאָזנער רב.

אויף איר וועג פון דרום קיין צפון האָט די חסידות דערגרייכט אַ הויכע מדרגה אין דער מדינה ר יי ס ן, אָדער ווייסרוסלאַנד, אין די צוויי גובערניעס מאָהילעוו און וויטעבסק, וואָס ליגן אויפן גרענעץ פון צענטראַל־רוסלאַנד, צווישן מאָסקווע און פּעטערבורג. אויף דעם וועג האָבן

---

* שם הגדולים החדש, אונטער זיין נאָמען.

** זע „חיים וחסד״, וואָס איז צוגעשריבן ר׳ חיים חייקא פון אַמדור, אין דער הקדמה, ז׳ 5—6 (וואַרשע, 1891).

מיר שוין עטלעכע מאָל באַגעגנט די ריזן־פיגור פון דער חסידישער באַוועגונג: רבי שניאור־זלמן פון ליאָזנע. איצט דאַרפן מיר אויספאָרשן די פּערזענלעכקייט פון דעם דאָזיקן מאַן און זיין באַזונדערע שיטה, וואָרעם אים איז באַשערט געווען צו שטיין אין צענטער פון דעם דריטן און אַנטשיידנדיקן קאַמף אין דער געשיכטע פון חסידיזם.

שניאור־זלמן בר׳ ברוך איז געבוירן געוואָרן אין קליינעם שטעטל ליאָזנע, אָרשער קרייז, אויפן גרענעץ צווישן מאָהילעווער און וויטעבסקער גובערניע, אין יאָר 1748 (תק״ח)*. פון קינדוויי; אויף האָט דאָס יינגל געלערנט אַ סך תלמוד מיט די מפרשים, און אַז ער איז געוואָרן 13 יאָר, האָט מען אים פאַרשריבן אין פּינקס „חברא קדישא״ פון דער קהילה: „החכים המופלג תנא ופליג [= אַ גרויסער למדן אַ בעל־פּילפּול] החתן ומהר״ר שניאור־זלמן**. און וויבאַלד ער איז געוואָרן בר־מצווה —

* די מקורים פאַר דער ביאָגראַפיע פון ר׳ שניאור זלמן פאַר דער צייט, איידער ער איז מפורסם געוואָרן אין דער וועלט, זיינען: א) די הקדמה פון זיינע זין צו זיין „שולחן ערוך״, וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין יאָר תקע״ד אין קאָפּוסט, צוויי יאָר נאָכן מחברס פּטירה; ב) מסורות פון דער מישפּחה אונטערן נאָמען „תולדות האדמו״ר הזקן״ אין כתב־יד (זע דעם אַנאַליז פון די מקורים נומער 18, ווייטער אין די הוספות); ג) שבחי הרב: חסידישע לעגענדעס וועגן דער גרויסקייט פון ר׳ שניאור זלמן, צונויפגעקליבן דורך מ. ל. פרומקין (לעמבערג, 1864); ד) עמודי חב״ד — ר׳ שניאור זלמנס לעבנס־באַשרייבונג אין אַ ליטעראַרישער באַאַרבעטונג, פון דעם זעלביקן מחבר, וואָס האָט איבערגעמאַכט זיין נאָמען אויף ראָדקינסאָן, נאָך דעם ווי ער איז געוואָרן פון אַ חסיד אַ משכיל (קיניגסבערג, 1876). אין אַ שפּעטערער צייט זיינען אָפּגעדרוקט געוואָרן צוויי אויספירלעכע ביאָגראַפיעס פון דעם „אַלטן רבי״: איינע האָט אָנגעשריבן ח. מ. היילמאַן, אַ חסיד אַ חב״דניק, וואָס האָט צונויפגעקליבן דעם גאַנצן געדרוקטן מאַטעריאַל און אויך דעם וואָס געפינט זיך אין כתב־יד ביי דער מישפּחה שניאורסאָן — דאָס איז דער ספר „בית רבי״, חלק ראשון: תולדות אדמו״ר הזקן, בערדיטשעוו תרס״ב. די צווייטע איז: „הרב מלאדי ומפלגת חב״ד״, כרך ראשון, ורשא תר״ע, פון מ. טייטלבוים, וואָס האָט אויסגענוצט דעם זעלביקן מאַטעריאַל אויף אַ מער וויסנשאַפטלעכן שטייגער. דער דאָקומענטן־מאַטעריאַל, וואָס איז שייך צו דער ביאָגראַפיע פון ר׳ שניאור זלמן און דעם פעריאָד פון דעם קאַמף מיט די מתנגדים, איז פאַרצייכנט אויפן געהעריקן אָרט אין די פריערדיקע און ווייטערדיקע קאַפּיטלען.

** אין אַן אַלטן פּינקס וואָס מען האָט מיר צוגעשיקט פון ליאָזנע איז אויף בלאַט ד׳ זייט ב׳ פאַראַן אַ פאַרצייכעניש פון יאָר תקכ״א וועגן דעם, אַז מען האָט דאָס יינגל

און אַ „מופלג“ איז ער געווען — איז ער גאָר גיך, לויטן מינהג פון יענעם דור, געוואָרן אַ חתן. צו פופצן יאָר האָט אים איינער אַ וויטעבסקער גביר גענומען פאַר אַן איידעם. דער יונגערמאַן איז אַריבער קיין וויטעבסק צום שווער אין הויז און האָט דאָרט ווייטער געלערנט מיט גרויס התמדה. אַז ער האָט זיך שוין געהאַט אָנגעשאַפט גרויס בקיאות אין דער גאַנצער רבנישער ליטעראַטור און זיך געגרייט עולה רגל צו זיין אין דער הייליקער שטאָט פון דער רבנות — קיין ווילנע, וואו עס איז געזעסן דער גאון ר׳ אליהו, האָט ער דערשפּירט, אַז עס פעלט אים עפּעס צו זיין שלימות, און צו 18 יאָר האָט ער אָנגעהויבן זיך צו פאַרטיפן אין קבלה. דער דאָזיקער וועג האָט אים געפירט צום צענטער פון דער חסידות — קיין מעזריטש. קענטיק, אַז אין יענער צייט האָט שניאור־זלמן זיך באַקענט מיט ר׳ מענדל וויטעבסקער, איינעם פון מעזריטשער מגידס בעסטע תלמידים, וואָס פלעגט אַרומגיין איבער די שטעט און פאַרשפּרייטן די תורה פון חסידות. און אפשר האָט אויף שניאור־זלמנען משפּיע געווען אויך דער צווייטער לאַנדסמאַן זיינער, דער „מיסיאָנער“ ר׳ ישראל פּאָלאָצקער. אַן ערך אין יאָר 1768 האָט שניאור־זלמן פאַרלאָזן זיין פרוי און זיין שווערס הויז און איז אַוועק קיין מעזריטש.

דער מגיד ר׳ דוב בער האָט באַלד דערקענט, אַז זיין נייער תלמיד וועט זיין אַ גדול: אין אים איז געווען אַ פיינע קאָמבינאַציע פון שאַרפקייט פון שכל מיט אַ פאַרטיפונג אין „סתרי־תורה“, אַ פאַרבינדונג פון דענקען מיט רעליגיעזן עקסטאַז. אין אַ קורצער צייט האָט דער „ליטוואַק“ איבערגענומען די תורה פון בעש״ט און די שיטה פון דעם מגיד און האָט דאָס איבערגעאַרבעט אין זיין מוח אויף אַן אייגענעם שטייגער, נישט לפי דעם דרך פון די אוקראַינער. אין דער חסידישער לעגענדע איז פאַראַן אַ רמז דערויף, אַז צוערשט האָבן די דרומדיקע תלמידים געקוקט אויף זייער חבר, וואָס איז געקומען פון די צפונדיקע קאַנטן, אַ ביסל מיט חשד, ווי מען איז זיך נוהג געווען אין אוקראַינע בנוגע צו „ליטוואַקעס“. דער לערער אָבער האָט דערויף קיין אַכט נישט געגעבן. איין מאָל, אַז שניאור־

וואָס איז געוואָרן בר־מצווה אָנגענומען פאַר אַ חבר אין דער חברה קדישא; אין נאָך פאַרצייכענישן ווערן דערמאָנט אויך די איבעריקע בני מישפּחה פון ר׳ שניאור זלמן.

זלמן איז אַריין צום מגיד, האָט ער אויסגערופן: „דער ליטוואַק איז קאַליע געוואָרן!” אַז ער האָט דערזען, ווי דער תלמיד האָט זיך פאַרשעמט, האָט ער צוגעגעבן: „האָב קיין מורא נישט, טייערער, נישט ד ו ביסט קאַ־ליע געוואָרן, נאָר דער ליטוואַק אין דיר איז קאַליע געוואָרן, און איצט ביסטו אַזוי ווי איינער פון די אונדזעריקע”. און דער ליטוואַק איז ביי אים אַזוי באַליבט געוואָרן, אַז ער האָט אים אַוועקגעזעצט לערנען מיט זיין זון אברהם וואָס איז שפּעטער באַרימט געוואָרן אונטערן צונאָמען דער „מלאך”. די צוויי יונגע מענטשן האָבן געלערנט צוזאַמען נגלה און נסתר, תלמוד און חסידות. מיר האָבן שוין (אויבן, § 31) געזען, אַז אין תלמוד איז דער ליטוואַק געווען אַ גרעסערער קענער, ווי דער וואָלינער.

ווען דער מגיד האָט פאַרקלערט צונויפצושטעלן אַ נייעם „שולחן ערוך”, וואָס זאָל אַריינגעמען אַלע דינים צוזאַמען מיטן טעם פון איט־לעכן דין און מיט דער אָנווייזונג פון זיין מקור אין דער עלטערער און שפּעטערער ליטעראַטור, האָט ער אויסגעקליבן פון אַלע תלמידים דעם בקי שניאור־זלמנען און האָט אַרויפגעלייגט אויף אים די וויכטיקע אַר־בעט. מיט גרויס פרייד איז דער יונגערמאַן צוגעטראָטן צו דער אַרבעט, מחמת ער איז געווען „גלוסטיק מזכה צו זיין יידן, אַז איטלעכער זאָל קאָנען וויסן דעם קלאָרן דין מיט זיינע טעמים, וואָס דאָס איז די אָנט־פּלעקונג פון דעם אייבערשטן ווילן”. און אין יאָר 1771 האָט ער פאַר־ענדיקט די ערשטע פּרקים. ער איז דעמאָלט געווען אַלט אַרום 23 יאָר*.

שניאור־זלמן איז געזעסן אין וואָלין, מיט קורצע הפסקות, אַ יאָר פינף, ביז זיין רבינס טויט אָנהייב 1773. דאָס לעצטע יאָר פון זיין אויפ־האַלט אין מעזריטש און ראָוונע איז ער אויפגעטרייסלט געוואָרן דורך דעם דונער פון די חרמות וואָס זיינען אויסגערופן געוואָרן אין ווילנע און אין בראָד. ער האָט גענומען אָנטייל אין דער ראָוונער אַסיפה (אויבן, ב׳ ו, § 21) און האָט מסכים געווען מיט דער מיינונג פון זיין רבין דעם מגיד, וואָס האָט געשטראָפט זיין יונגן תלמיד אברהם קאַליסקער פאַר זיין לייכט־זין און זיין חוצפה קעגן די מתנגדים. שניאור־זלמן איז געווען מעסיק

* הקדמה צום „רבס” שולחן ערוך אורח חיים (דרוק תקצ״ד).

און איינגעהאַלטן אין זיין אויפפיר, פונקט ווי זיין עלטערער חבר ר׳ מענדל וויטעבסקער.

אַז ר׳ מענדל האָט זיך באַזעצט אין האַראַדאָק און איז געוואָרן דער ראש פון די חסידים אין רייסן, איז שניאור־זלמן געווען זיין געטרייסטער באַהעלפער אין זיין געבוירן־שטאָט ליאָזנע, האָט אים באַלייט אויף זיין רייזע קיין ווילנע צוליב דעם וויכוח מיטן גאון, און דערנאָך אויף זיין רייזע קיין ארץ־ישראל ביז דער שטאָט מאָהילעוו אין פּאָדאָליע. אַז ער איז צוריק געקומען פון דער דאָזיקער נסיעה אין יאָר 1778 קיין ליאָזנע, איז ער עטלעכע יאָר געווען אַזוי ווי אַ ממלא מקום פון ר׳ מענדלען אין דער אָנפירונג פון די רייסישע חסידים. נאָך דעם ווי ר׳ מענדל איז געשטאָרבן אין ארץ־ישראל אין יאָר 1788, איז ר׳ שניאור־זלמן געבליבן דער איינציקער מנהיג אין די צפונדיקע לענדער*. קיין ליאָזנע פלעגן זיך קלייבן מאַסן חסידים פרעגן ביי אים עצות און בעטן ביי אים אַ ברכה. „עס שטייען אַרום אים (מענטשן) פון פרי ביז שפּעט, איטלעכער באַדריקטער און פאַרביטערטער... און זיינען אים מטריח מיט קלייניקייטן", און דער רב פלעגט „זיך מתקרב זיין צו טייל פון זיי און זיך מיחד זיין מיט זיי, כדי צו געבן זיי די עצה וואָס פּאַסט פאַר זיי... [כדי] מקרב צו זיין די גייע [צו דער חסידישער תורה], [און אַפילו] פון דעם אָרעמען המון, וואָס זיינען נישט קיין בני תורה" — אַזוי שרייבט וועגן אים זיין חבר ר׳ אברהם קאַליסקער וואָס האָט פאַרבראַכט דעם גרעסטן טייל פון זיין לעבן אין ארץ־ישראל**.

די מעכטיקע השפעה פון דעם „רב" (דער געוויינטלעכער טיטל פון דעם ליאָזנער לערער איז געווען און געבליבן „דער רב", און נישט „צדיק" אָדער „רבי", ווי עס איז געווען דער מינהג אין אוקראַינע) האָט אים געמאַכט פאַר אַ ציל פאַר די פיילן פון די מתנגדים. אָנגעהויבן האָט זיך די צרה פון דער שטאָט שקלאָוו. די דאָזיקע רייסישע קהילה איז געווען ווי אַ מין אָפּצווייג פון דער ליטווישער ווילנע. דאָרט האָבן זיך צונויפגעקליבן אין הויז פון דעם גביר דעם תלמודיסט י ה ו ש ע צ ײ ט ל י ן די

* בית רבי, חלק א׳ ז׳ 14, 23 א״וו.

** די בריוו אין ספר „פרי הארץ" (תקע״ד); בית רבי, ז׳ 29.

גרעסטע רבנים פון די פאַרערערס פון ווילנער גאון, און אין דער זעלביקער קהילה זיינען פון טאָג צו טאָג אַלץ מער געוואָרן די אָנהענגערס פון חסידות, די פאַרערערס פון דעם ליאָזנער רב.

מיר האָבן שוין געזען (אויבן, ב׳ I, § 25), ווי אַזוי מען האָט אין שקלאָוו אויסגערופן אַ חרם אויף די לייט פון דער „כת״ און ווי אַזוי עס האָבן זיך אין מאָהילעוו ביים דניעפּער צונויפגעקליבן אין יאָר 1788 די אָנפירערס פון די מתנגדים און האָבן גערופן צום דין ר׳ שניאור־זלמנען און וואָס דער באַליידיקטער רב האָט זיי געענטפערט. אין דריי יאָר אַרום איז די מחלוקת באַנייט געוואָרן. אין יאָר 1787 האָבן די רבנים און די קהילה־פּרנסים פון שקלאָוו זיך מיישב געווען און האָבן באַשלאָסן אַרויסצושיקן צו אַלע קהילות אַזאַ מין כרוז*:

„בעוונותינו הרבים זיינען אַרויס פון אונדז מענטשן וואָס רופן זיך אַז מיטן נאָמען חסידים, דאַוונען אין באַזונדערע מנינים און לויט אַ באַזונדער נוסח און מאַכן משונהדיקע תנועות ביים דאַוונען; עס זיינען אויך אָפּגעדרוקט געוואָרן ספרים פון זייערע רביים, וואָס אין זיי זיינען פאַראַן זאַכן קעגן אונדזער הייליקער תורה און אַ סך פוסטע מעשיות וועגן די מופתים וואָס זייערע רביים האָבן געטאָן. מען טאָר אין די דאָזיקע שקרים נישט גלייבן. דאָס אַלץ האָט געבראַכט צו אַ מהומה אין מחנה ישראל, און אַ סך וואַרפן אַראָפּ פון זיך דעם עול תורה ומצוות. און דערפאַר האָבן מיר די אונטן געחתמעטע באַשלאָסן אַרויפצולייגן אַ חוב אויף איטלעכער קהילה, אַז זי זאָל אָפּהיטן אַלע תקנות וואָס זיינען אויסגערעכנט אין דעם דאָזיקן כרוז, כדי צו פאַרשטאַרקן די גרונטפעסטן פון אונדזער הייליקער אמונה, און זי זאָל זיי פאַרשרייבן אין איר פּינקס צום אָנדענק אויף דורות... און דאָס זיינען די תקנות: א) אויסצורופן אַ תענית און אַ תפילה בציבור 25 טעג אין טבת דאָס יאָר אין אַלע קהילות; ב) בטל צו מאַכן די מנינים פון די אַפּיקורסים אין אַלע קהילות, אַז זיי זאָלן נישט קאָנען

---

* דעם דאָזיקן דאָקומענט האָט אָפּגעדרוקט פ. מאַרעק פון כתב־יד אין אַ רוסישער איבערזעצונג אין זשורנאַל „יעווריעיסקאַיאַ סטאַרינאַ״, באַנד XII, ז״ז 126—127. דעם אָריגינאַל־טעקסט האָב איך נישט. דער כרוז איז געחתמעט זונטיק, צען טעג אין טבת תקמ״ז (אָנהייב 1787).

זיך צונויפקלייבן אין איין אָרט; ג) אַכטונג צו געבן מען זאָל נישט לייענען זייערע ספרים און מאַכן חקירות אין דעם פּרט; ד) מיר באַשטעטיקן מיט גאָר דער מאַכט די תקנות וואָס זיינען איינגעשטעלט געוואָרן אין ק״ק בראָד און אין ק״ק ווילנע בנוגע דעם איסור צו פאָרן צו די ראשי הכת; ה) מען טאָר נישט עסן פון זייער שחיטה, דאָס פלייש פון דער דאָזיקער שחיטה איז בשר נבלה און די כלים וואו עס איז געקאָכט געוואָרן זיינען טריפה; ו) קיין מענטש טאָר נישט לאָזן אויפהאַלטן זיך אין זיין שטוב קיינעם פון די רביים פון דער כת; ז) קיין קהילה טאָר נישט נעמען קיינעם פון זיי [פון די חסידים] פאַר אַ חזן, אַ רב אָדער אַ מגיד; מען דאַרף באַזונדערס בודק זיין די מלמדים, אַז זיי זאָלן נישט לערנען מיט קינדער אין שטעט און דערפער אָן דער הסכמה פון אָרטיקן רב״*.

וואָס האָט דאָס אַזוי אויפגערייצט די שקלאָווער מתנגדים צו אָט דעם נייעם אָנפאַל אויף די חסידים? די פאַנאַטישע מתנגדים אין שקלאָוו האָבן שטענדיק געפאָרשט וועגן דעם וואָס עס טוט זיך ביי די סעקטאַנטן און האָבן כסדר געזוכט ביי זיי „חטאים״, זינד קעגן געזעצן פון מאָראַל און צניעות, כדי צו פאַרענטפערן די רדיפות קעגן זיי. היות ווי זיי האָבן נישט געפונען אַזעלכע באַווייזן אויפן אָרט, זיינען זיי אַוועק זוכן באַווייזן אין דער ווייט און האָבן אויסגענוצט ידיעות וואָס זיינען געקומען קיין שקלאָוו פון גאַליציע, וואו די סעקטע איז געווען אויפן פערד.

דער „אברך״ משה, דער זון פון דעם נגיד ר׳ יהושע צייטלין, אַ יונגערמאַן אַ וואויללערנער, האָט אָפּגעקויפט ביי איינעם פון די בראָדער חסידים די „טורים״ מיט די פירושים פון די גרויסע פּוסקים יוסף קאַרו און משה איסרליש („בית יוסף״ און „דרכי משה״). אַז מען האָט גענומען קוקן אין די ספרים אַריין, האָט מען געפונען אויף טייל גליונות פון

---

* איינער פון די דריי געחתמעטע אויפן כרוז איז געווען דער באַרימטער שקלאָווער רב חנוך העניך שיק, וואָס אין אַ צייט אַרום האָט ער שלום געמאַכט מיט ר׳ שניאור־זלמנען און איז געווען איינער פון די פאַרמיטלערס צווישן די מתנגדים און חסידים. זיין זון פינחס שיק איז געוואָרן אַ תלמיד מובהק פון ר׳ שניאור זלמן און איז צוגעשטאַנען צו די חסידים. זע „שם הגדולים החדש״ אונטער „חנוך״ און „בית רבי״, חלק א׳, ז׳ 39.

די בלעטער און צווישן די געדרוקטע שורות — „בין השיטין״ — פאַרצייכענישן וואָס עס האָט פאַרשריבן איינער אַ חסיד מיטן נאָמען ל יי ב מ ל מ ד. אין די דאָזיקע פאַרצייכענישן האָט מען אַרויסגעלייענט הערות פול מיט „פאַלשקייט און אַפּיקורסות״ (דברי פלסתר מינות ואפיקורסות), און אויך מיט פריצות און ניבול פה. עס איז געווען קלאָר, אַז דער שרייבער פון די הערות לייקנט אין די דינים פון די עלטערע און נייערע פוסקים, אַז ער זינדיקט אַליין און מאַכט זינדיקן אַ וועלט.

האָט מען באַלד די דאָזיקע „כתבים טמאים״ געבראַכט אין שקלאָווער בית־דין אַריין, און דאָרט האָט מען זיי אָפּגעשריבן און די אָפּשריפטן אָוועקגעשיקט קיין ווילנע, צום גאונס הויכן בית־דין. פון ווילנע האָט מען געשיקט אַן אָפּשריפט קיין בראָד, וואו דער „מין״ האָט געוואוינט, מיט אַן ענערגישער פאָדערונג, אויפצוזוכן אים און נאָכצופאָרשן די „מעשים רעים״ פון די סעקטאַנטן. דער שרייבער פון ווילנע באַמערקט אין דער הקדמה צו זיין בריוו*, ווי וויכטיק עס איז דאָס דאָזיקע געפינס און ער זאָגט: „און איצט דאַרפן מיר דאַנקען גאָט וואָס עס איז אויפגעדעקט געוואָרן זייער [די חסידימס] שאַנד, וואָס זיי אַליין האָבן אַנטפּלעקט זייער סוד אין זייערע געדרוקטע ספרים, און וואָס עס פעלט אויס אין דרוק, האָט אַנטפּלעקט איינער פון זיי אין זיינע טמאַדיקע געשריפטסן**... און איטלעכער וואָס הערט ביי אים קלינגט אין די אויערן״.

און באמת: אין די הערות פון דעם גאַליציאַנער מלמד (אָדער פון דעם ליטוואַק וואָס איז געקומען קיין בראָד) זיינען געווען אַ סך זאַכן וואָס האָבן געקאָנט מאַכן אויפציטערן די הערצער פון די רבנים און באַליידיקן דעם מאָראַלישן געפיל, אָבער עס איז אויך קענטיק אין זיי אַ שטרע־

* דער ווילנער בריוו צוזאַמען מיט די אָפּגעשריבענע כתבים, געחתמעט דורך דעם שקלאָווער בית־דין אין די חדשים שבט און אדר תקמ״ז, געפינען זיך אין צוויי נוסחאות אין די כתב־ידן „שבר פושעים״ (סימן 20—22) און „זמרת עם הארץ״ (סימן 30). די דאָזיקע דאָקומענטן האָב איך אויסגענוצט אין מיין אַרטיקל „חסידים פורצי גדר״ וואָס איז געווען געדרוקט אין זשורנאַל „השלוח״ 1901, באַנד 7, ז״ז 312—320.

** אין דעם וואַריאַנט פון „זמרת עם הארץ״ שטייט, אַז די אָפּשריפטן פון דעם כתב „בין השיטין״ זיינען פאַרקויפט געוואָרן מער פון צוואַנציק מאָל, איידער זיי זיינען אָנגעקומען צו די שקלאָווער רבנים.

בונג צו פריידענקעריי און סימנים פון מרידה קעגן די אַנגענומענע אויטאָריטעטן. אין זיינע אַנמערקונגען צו די הלכות איסור והיתר און די דינים וועגן פאַרבאָטענע שפּייזן וואָס אין „טור יורה דעה" זאָגט זיך דער שרייבער אַרויס קעגן די חומרות פון דעם „בית יוסף" און פון רמ"א און פּסקנט אומעטום לקולא. ער באַנוצט דאָ זייער שאַרפע ווערטער קעגן די פּוסקים די מחמירים; למשל, ווען דער „בית יוסף" פּסקנט, אַז פליש פון אַ נישט געוויינטלעכער שחיטה איז טריף, אָדער ווען דער רמ"א איז מוסיף: „ואני אומר שמנהגנו להטריף", באַמערקט דער גלאָסאַטאָר: „און איך האָב אליין דאָס כשר געמאַכט און געגעסן אויפן בעסטן אופן, און אַלע מיינע חברים האָבן געגעסן"; „דאָס איז אַ מינהג־שטות און נישט קיין דין"; „דער בית־יוסף האָט דאָ אַ טעות געהאַט; די מישנה און גמרא און אַלע פּסקים פון די גאונים זיינען נישט מיט אים... און ער פירט שטענדיק איבער די רייד פון אונדזערע לערערס די גאונים... און וואָס זאָל טאָן אַ מענטש ווי איך, וואָס איך קאָן נישט מבטל זיין זיינע פּסקים?"; „איך וואונדער זיך אויף אונדזער לערער דעם טור וואָס ער האָט אויך אַ טעות געהאַט דערין"; „דער מחמיר איז פון די שוטים".

אָבער ווען דער „מין" נעמט זיך מקיל זיין אין סעקסועלע ענינים, דעמאָלט רעדט ער אַ מאָל מיאוסע רייד. מען קאָן אים נישט באַשולדיקן, ווען ער איז קעגן דעם איסור פון „יחוד", וואָס לויט דעם טאָרן אַ מאַנסביל און אַ פרעמדע פרוי אַפילו אויף קיין איין ווײַלע נישט זיצן צוזאַמען אין איין צימער; ער איז אָבער נוטה מתיר צו זיין „יחוד" גאָר פון אַן אַנדער מין, וואָס איז אויסן אַרויסצובערענגען די הייליקע ניצוצות פון דער קליפּה לויטן סוד פון קבלה און חסידות: „איין מאָל, דערציילט ער, האָב איך געהאַט יחוד מיט אַ פרוי... אין אַן אויסגעבעטעטער בעט... און זי האָט ביי מיר געבעטן צו זיין מיט איר... אָבער איך האָב איר נישט געפאָלגט, איך האָב נאָר געקוקט אויף איר לייב און אויף איר גרויסער שיינקייט, ביז עס איז געקומען אויף מיר אַ גרויסע קדושה. און איך האָב געזאָגט געוויינטלעך. דעריבער זאָל איטלעכער זען, ווען ער וועט זען אַ פרוי, צו האָבן אַ תאווה צו איר, און פון דעסטוועגן גאָרנישט צו טאָן, נאָר זייער צוקוקן זיך, גוט זיך איינצוקוקן, דעמאָלט וועט ער ביישטיין דעם נסיון און וועט

דערגרייכן צו אַ גרויסער מדרגה, און פאַר דעם וואָס פאַרשטייט איז גע־נוג". מיט רעכט האָט ער טענות קעגן דעם איסור „צו קוקן אַפּילו אויפן קליינעם פינגערל פון אַן אשה", און איז דערצו מוסיף: „און דווקא מיט די גשמיותדיקע חושים, אָבער מיט די רוחניותדיקע חושים מעג מען" — און באַלד גייט ער איבער צו ניבול־פה: „און אויך מוציא זרע זיין בעתן דאַוונען [מעג מען], און ער וועט אויפשטייגן צו אַ גרויסער מדרגה, וועדליק איך האָב דערקלערט"... „מען דאַרף טראַכטן בעתן דאַוונען, אַז אַן אשה אַ נקבה שטייט פאַר אים, און דעמאָלט וועט ער קומען צו אַ מדרגה, כידוע"*. אָט די געמישעכץ פון טומאה מיט קדושה איז אַרויסגע־דרונגען פון דער חשודיקער טעאָריע פון „אַרויפברענגען די מחשבות זרות צו זייער מקור". די רבנים האָבן מיט רעכט דערין איינגעזען אַ סכנה פאַר דער ריינקייט פון די מידות ביי יידן.

אַנדערע הערות פון אָט דעם חסיד דעם אפּיקורס זאָגן עדות, ווי גרויס עס איז געווען די שינאה צווישן חסידים און מתנגדים אין יענער צייט פון רעליגיעזן קאַמף. ווער עס געהער נישט צו דער סעקטע, איז ביי אים פאַררעכנט פאַר אַן אמתן גוי. אין זיין הערה צום דין וואָס דערלויבט צו אַנטלייען גויים אויף פּראָצענט שרייבט ער: „און איטלעכער, וואָס איז נישט פון אונדזער חבורה איז זיין דין ווי אַ גוי, וואָרעם זיי [די מתנגדים] וייסן לחלוטין נישט קיין יידישן דין... דער איסור פון רבית איז געווענדט נאָר לגבי דעם, וואָס עס איז פאַר אונדז אַ מצווה אים אויפצוהאַלטן ביים לעבן, אָבער דער [מתנגד] איז פאַר אונדז גאָר קיין מצווה נישט אים אויסצוהאַלטן, און צו געבן אים צדקה". אַפּילו אַ גוי מעג מען געבן צדקה פון דרכי שלום וועגן, אָבער ניט קיין מתנגדים, „ווייל עס איז אַ מצווה זיי צו רודפן". אין בית־דין זיינען כשר צו זאָגן עדות נאָר מענטשן „פון דער סעקטע"; „ווער עס איז נישט פון דער סעקטע געהער נישט צו כלל יש־ראל... וואָרעם ער ווייס נישט דעם עיקר און דעם מקור פון השם יתברך, און זיין גאָטספאַרכטיקייט איז נישט קיין פולע גאָטספאַרכטיקייט, וואָ־רעם ער האָט איבער זיך נישט קיין אייבערהאַר און קיין שרעק פאַרן רבין

---

* אין דעם פּרט זיינען פאַראַן אין די „בין השיטין" נאָך אַ סך מיאוסע הערות, וואָס מען קאָן זיי נישט אַרויפברענגען אויף דער פּעדער.

(אימת הרב), אזוי ווי דאס איז ביי אונדזער סעקטע, דערפאר האט ער קיין מורא נישט צו זאגן ליגן, און דערפאר נעמט מען נישט אן זיין עדות זאגן".

אזא איבערמאסיקער פאנאטיזם איז געווען ווי אן ענטפער אויף דעם פאנאטיזם פון די רבנים און די קהילה־פרנסים וואס האבן גערודפט די חסידים, און דער שרייבער פון די „בין השיטין" איז זיכער געווען איינער פון יענע וואס די פאנאטיקערס פון דער רבנות האבן פארטשעפעט.

עס איז קלאר, אז פון אט דעם יחיד וואס הייסט לייב מלמד קאן מען נישט אפלערנען אויף דעם גאנצן כלל פון דער „כת". אבער די דאזיקע געשריפטסן באווייזן דאך, אז עס האבן זיך געפונען אייניציקע צווישן די חסידים, וואס זיינען געווען אזוי שטארק פארביטערט, אז זיי האבן געוואלט דורכברעכן אלע צאמען. מען קאן נאר משער זיין (אויב דא איז נישטא קיין פעלשונג), אז אט דער „צאמען־ברעכער" איז געווען איינער פון די רעשטלעך פון די פראנקיסטן אין גאליציע, וואס איז אוועק פון דער סעקטע, נאך דעם ווי די איבעריקע האבן זיך געשמדט, אבער ער האט נאך געהאלטן פון דעם פרינציפ „עבירה לשם מצווה", וואס ער האט פאר אים געפונען א שטיק אין דער טעאריע פון ארויפברענגען די ניצוצות*.

---

* פון צוויי הערות אין די „בין השיטין" ווייזט אויס, אז לייב מלמד פלעגט פירן וויכוחים מיט די רבנים פון בראדער קרייז מכוח פארשיידענע דינים. ער שרייבט: „דער רב פון פאדקאמען האט זיך מפלפל געווען מיט מיר מכוח דעם, ער האט זיך אבער שטארק טועה געווען, און מחמת ער איז מיינער א גוטער פריינד, וויל איך נישט אנשרייבן זיין טעות און אים מבזה זיין, ווארעם ער איז א בן־קדושים" און ווייטער: „און איך האב דאס באוויזן דעם רב אב"ד דק"ק בראד און איך האב אים געוויזן די דאזיקע השגה (אין הלכות טריפות) און ער האט צו מיינע רייד נישט מסכים געווען, אבער איך קוק אויף אים נישט, ווארעם זיין קאפ און זיין שכל איז קרום, און אלע תלמידים זיינע ווייסן נישט אין קיין ארט דעם פשוטן פשט, און מיינע תלמידים די געשארפטע ווייסן גאט צו דאנקען צו פארענטפערן קשיות און חומרות, וואס ער ווייס נישט... און הגם ער איז א רב און איך א מלמד, פון דעסטוועגן איז מיין שכל קלאר און זיין שכל קרום" אאז"וו. אין דער זעלביקער הערה איז דער שרייבער מוסיף, אז ער האט שוין אויפגעקלערט די פראגע אין זיין ספר „מיט גרויס חריפות און עמקות".

ווי דאָס זאָל נישט זיין, האָט דאָס אַלץ קיין שום שייכות נישט געקאָנט האָבן צו די תלמידים פון ליאָזנער רב, און אויף זייער כשרער יידישקייט האָט קיין שום חשד נישט געקאָנט זיין. דער רב אַליין האָט אויסגעטייטשט דעם „שולחן ערוך" לחומרא, איז געווען שטרענג בנוגע די מצוות פון דער תורה און די געבאָטן פון מאַראַל, האָט געשטרעבט צו אַ צונויפגיסונג פון דער חסידות מיט דער רבנות און איז געווען ווייט פון די געגג פון די דרומדיקע צדיקים און די עקסטרעמע חסידים. און פון דעסטוועגן האָבן די שקלאָווער מתנגדים זיך נישט אָפּגעזאָגט פון דער געלעגנהייט אויסצונוצן אָט די כתבים, כדי אָנצופאַלן אויף זייערע קעגנער. עס איז פאַראַן אַ קלאָרער צוזאַמענהאַנג צווישן דעם אויבנדערמאָנטן כרוז, וואָס די שקלאָווער ראשי הקהילה האָבן טבת תקמ"ז געשיקט צו די אַנדערע קהילות, און צווישן דער שיקונג פון די אָפּשריפטן פון די „בין השיטין", וואָס זיינען באַשטעטיקט געוואָרן דורך די חתימות פון דעם „בית־דין־צדק" אין שקלאָוו אין שבט און אין אָדר דאָס זעלביקע יאָר*. געוויס האָבן די כתבים פון דעם „מין" זיך געפונען ביי די שקלאָווער רבנים אין די הענט שוין פריער, און זיי האָבן דאָס זיי באַוואויגן צו פאַרעפנטלעכן די תקנות קעגן די חסידים, און דערנאָך האָבן זיי אַוועקגעשיקט די אָפּשריפטן פון די כתבים קיין ווילנע, כדי צו פאַרענטפערן זייערע מעשים פאַרן אייבערשטן בית־דין פון ר' אליהו גאון.

אין די ווייטערדיקע יאָרן, צווישן 1788 און 1795, איז דאָס פייער פון דער מחלוקת אין רייסן פאַרשטיקט געוואָרן און האָט נישט אויפגעפלאַקערט צו אַ גרויסן פלאַם, אָבער אין די קהילות גופא האָבן די קריגע־

דערפון איז געדרונגען, אַז ער איז געווען אַ געניטער תלמודיסט און האָט געהאַט אַ שם צווישן די לערנערס.

* די אָפּשריפט פון די הערות צום טור יורה דעה איז באַשטעטיקט געוואָרן דורך די חתימות פון בית־דין און געחתמעט זונטיק ט"ז שבט תקמ"ז; צום טור אורח חיים — כ"ג שבט תקמ"ז, און צום טור אבן עזרא — כ"א אדר תקמ"ז. צום סוף פון דער לעצטער אָפּשריפט איז צוגעשריבן „כל התועבות האלו נכתבו בגליון בכ"י רשע ובליעל, ושמו ליב מלמד, שם רשעים ירקב וכל הנ"ל הועתק אות באות מגוף הכתב של הרשע הנ"ל אאַז"ה. די נעמען פון די געחתמעטע דיינים זיינען: שמואל בר' אריה לייב, אהו־בר' יעקב, יעקב בר' ירחמיאל.

רייען פון די צדדים נישט אויפגעהערט. אין אַ סך מישפּחות האָבן זיך געקריגט די טאַטעס מיט די זין, וואָרעם אַ סך יונגע מענטשן „זיינען אַריינגעפאַלן אין נעץ פון חסידות" און פלעגן פאָרן קיין ליאָזנע הערן תורה פון דעם רבס מויל. די נייקייט פון דער חסידישער באַוועגונג און די שטרעבונג אַריינצוברענגען אַ לעבעדיקן גייסט אין די פאַרטריקנטעביינער פון דער רבנות — זיי האָבן דאָס געצויגן די אמת־זוכערס צו יע־נעם וואונדערלעכן מאַן, וואָס האָט פאַרשטאַנען צו פאַראייניקן אין איין גאָס די רבנות מיט דער חסידות, און דורך דעם האָט ער גרינגער געמאַכט פאַר די „גרים" אַריינצוגיין אין לאַגער פון די חסידים.

אין יענער צייט איז ר' שניאור־זלמן געזעסן על התורה ועל העבודה: געזאָגט תורה פאַר אַ מאַסע יידן וואָס זיינען געקומען צו אים, צונויפגע־שטעלט זיין „שולחן ערוך", און ועל כולם — געשריבן אַ ספר וואָס איז כולל אַ גאַנצע נייע שיטה אין חסידות — דער ספר „תניא", וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין די יאָרן 1790 און 1797.

§ 35. דער „תניא“ און די פילאָסאָפיע פון חסידות

דער „תניא“ און זיין באַזונדערע פאָרעם. — ער ווערט פאַרענדיקט אין דרוק אין יאָר תקנ״ז, נאָך דעם ווי ער איז פאַרשפּרייט געוואָרן אין אָפּשריפטן. — די טיילן פון ספר. — די לערנונג וועגן דער באַשאַפונג און דער גאָטהייט אין דער טייל „שער היחוד והאמונה“: רעליגיעזער פאַנטעיזם אַנטקעגן דער שיטה פון שפּינאָזע און פון די דעיסטן; אַן אָפּקלאַנג פון דער פילאָסאָפיע וואָס האַלט, אַז מען קאָן נישט באַנעמען די זאַכן ווי זיי זיינען פאַר זיך און דער רעליגיעזער באַשייד פון דער וועלטרעטעניש. — „ספר של בינונים“: פּסיכאָלאָגיע און עטיק. — די בהמהשע נשמה און די געטלעכע נשמה. — דער יסוד פון דער געטלעכער נשמה איז דער שכל אין דריי בחינות: חכמה, בינה, דעת. די בהמהשע נשמה און איר יניקה פון דער וועלט: אומריינע און ריינע קליפּות; דער אונטערשייד צווישן יידן און אַנדערע פעלקער. — דער ראַציאָנאַליזם און די תורה־קענטשאַפט אין דער שיטה פון „תניא“. — דער עקסטאַז וואָס קוואַלט אַרויס פון פאַרטיפטן דענקען. — פאַרבאָט פון „חכמות חיצוניות“, וואָס זיינען מטמא די געטלעכע נשמה. — דער יאָך פון תורה און דער יאָך פון מצוות. — קעגן אַסקעטיזם און עצבות; דאָס אויפהייבן די מחשבות זרות צו זייער שורש. — די וויכטיקסטע אויסבעסערונג: די אָפּשאַפונג פון דעם גלויבן אין צדיקים אין זיין עקסטרעמער פאָרעם; ר׳ שניאור־זלמנס בריוו צו זיינע אָנהענגערס. — די שיטה פון חב״ד אין דער קרייז־באַוועגונג פון חסידיזם. — ערב דער דריטער מחלוקת.

אַז מיר גייען אַריבער פון די „חיבורים“ פון די ערשטע לערערס פון חסידות צום ספר „תניא“, נעמט אונדז אַרום אַ באַזונדער געפיל, אַזוי ווי מיר וואָלטן אַריבערגעגאַנגען פון אַ פינצטערן צימער אין אַ צימער וואָס איז אַ ביסל באַלויכטן. אין יענע חיבורים טאַפּט דער פאָרשער אין דער פינצטער, כדי צו געפינען אַ וועג אין דער פלאָנטעריניש פון אָפּגעריסענע ווערטלעך אָדער לאַנגע דרשות, און פון דעם אַלעמען בויט ער אויף אַ סיסטעם וואָס איז געווען אין דעם מחברס געדאַנק, אָבער זי איז אין זיין ספר נישטאָ (אָפט מאָל האָט גאָר אַן אַנדערער געשריבן פאַר אים דעם ספר). דאָ אָבער האָבן מיר, אויב נישט קיין סיסטעם גופא, איז דאָך דער מאַטעריאַל געאָרדנט און צוגעגרייט פאַר אַ סיסטעם: נישט קיין פּילפּולדיקע און געפּלאָנטערטע דרשות און נישט קיין ברעקלעך געדאַנקען,

נאָר קלאָרע טעזיסן, ווי ווייט דאָס איז מעגלעך אין אַ מיסטישער שיטה, און דעם פאָרשער בלייבט איבעריק נאָר אַריינצושטעלן זיי ווי רינגען אין דער קייט פון אַ סיסטעם: דער ספר „תניא" איז אין דעם פּרט איינציק אין זיין מין. דאָס איז אַ מין „מורה נבוכים" פון חסידות, אַן ערשטער פּרואוו פון אַ פילאָסאָפיע אין דעם ווינקל, וואו עס האָט אפילו אַ שטוי־בעלע פון פילאָסאָפיע נישט געטאָרט פאַלן.

אַנהייב יאָר תקנ"ז (סוף 1796) איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין דעם וואָלינער שטעטל סלאַוויטע אַ קליינער ספר מיטן נאָמען: „תניא: ליקוטי אמרים". דער נאָמען פון מחבר איז אויפן שער פון ספר נישט דערמאָנט. און אפילו אין די הסכמות וואָס זיינען געדרוקט אויף יענער זייט בלאַט ווערט דער מחבר אָנגערופן נאָר מיט זיינע טיטלען: „גאון איש אלהי קדוש וטהור, חסיד ועניו". משמעות, אַז ר' שניאור־זלמן האָט געהאַט מורא פאַר בייזגינערס און האָט זיין נאָמען אויסבאַהאַלטן. אָבער דער סוד איז געווען באַוואוסט אין דער וועלט, וואָרעם נאָך איידער דער ספר איז געווען אָפּגעדרוקט, זיינען שוין געווען קונטרסים פון אים פאַרשפּרייט אין כתב־יד. דער באַרימטער צדיק משולם זוסי אַניפּאָלער, דעם מחברס אַ חבר פון מעזריטשער בית־מדרש, שרייבט אין זיין הסכמה פון יאָר תקנ"ו: [דעם מחברס] „ווילן איז געווען נישט צו ברענגען די דאָזיקע כתבים צום דרוק, מחמת זיין שטייגער איז נישט אַזוי, נאָר ווייל די קונטרסים האָבן זיך פאַרשפּרייט צווישן יידן אין פיל אָפּשריפטן פון די הענט פון פאַרשיידענע שרייבערס, און מחמת דער פילקייט פון די פאַר־שיידענע אָפּשריפטן זיינען געוואָרן זייער אַ סך שרייבער־גרייזן, דעריבער [איז דער מחבר] געצוואונגען געוואָרן צו ברענגען די דאָזיקע קונטרסים צום דרוק".

אין דעם ערשטן דרוק איז דער ספר איינגעטיילט אין צוויי טיילן: „ספר של בינונים" און „שער היחוד והאמונה" אָדער „חינוך קטן". דער ספר איז פאַרשפּרייט געוואָרן אין רוסלאַנד, אָבער אין דער עסטרייכישער גאַליציע האָט מען אים נישט געקאָנט קריגן, ווייל אַ דאַנק דער השפעה פון די משכילים פון דעם באַוואוסטן האַמבערגס קרייז האָט די רעגירונג געהאַט פאַרווערט אַריינצופירן חסידישע ספרים פון רוסלאַנד קיין עסט־

דייך. דעריבער האָבן די גאַליציאַנער חסידים זיך געקליגט און האָבן אי־בערגעדרוקט דעם ספר אין זשאָלקווע אין יאָר תקנ״ט. אין יאָר תקס״ו האָט דער מחבר אָפּגעדרוקט זיין ספר נאָך אַ מאָל אין שקלאָוו און האָט צו׳ איט צוגעגעבן אַ דריטן טייל, מיטן נאָמען „אגרת התשובה״. נאָך זיין פּטירה איז דער „תניא״ ווידער אָפּגעדרוקט געוואָרן מיט אַ נייער הוספה: „אגרת הקודש״ — אויסגעקליבענע שטיקער פון די בריוו פון ר׳ שניאור־זלמן צו זיינע אָנהענגערס אין די ענינים פון חסידות (שקלאָוו, 1814).

ר׳ שניאור־זלמנס גרונט־תורה איז אויסגעשטעלט אין די צוויי ער־שטע טיילן פון „תניא״. מער נישט וואָס לפי זייער אינהאַלט באַדאַרף דער פאָרשער איבערבייטן דעם סדר: דער צווייטער און קירצערער טייל (12 קליינע פרקים), וואָס הייסט „שער היחוד והאמונה״, איז דער מע־טאַפיזישער פונדאַמענט פון דער גאַנצער סיסטעם, די טעאָריע פון דער שאַפונג און פון דער גאָטהייט, איר קאָסמאָגאָניע און טעאָסאָפיע. און דער ערשטער גרעסערער טייל (53 פרקים), וואָס הייסט „ספר של בינו־נים״, נעמט אַריין די פסיכאָלאָגיע און די עטיק פון חסידות. לויט אָט דעם סדר ווילן מיר פּרואוון פירצוטראָגן דעם תמצית פון דער שיטה, וואָס איז אין אַ שפּעטערער צייט געקרוינט געוואָרן מיטן נאָמען די שיטה פון חב״ד (חכמה, בינה, דעת).

דער רעליגיעזער פּאַנטעיזם וואָס איז אין די ווערטלעך פון בעש״ט און אין די דרשות פון גרויסן מגיד געווען איינגעהילט אין וואָלקנס פון משלים און רמזים, באַקומט אין דער תורה פון ר׳ שניאור־זלמן אַ קלאָ־רערע געשטאַלט. די גאַנצע וועלט איז געשאַפן געוואָרן דורך גאָטס וואָרט, און גאָטס וואָרט איז דער לעבנס־גרונט פון יעטוועדער באַשעפעניש נישט נאָר בעת איר ווערן, נייערט אויך די גאַנצע צייט פון איר עקסיסטענץ. און דערויף זאָגט דער פּסוק (תהילים קי״ט, 89): לעולם ה׳ דברך נצב בשמים (אויף אייביק בלייבט דיין וואָרט באַשטיין אין הימל): דעם באַשעפערס וואָרט בלייבט שטענדיק אין דעם באַשאַף. מען דאַרף נישט לייענען: „אתה מחיה את כולם״ (נחמיה ט׳, 6: דו באַלעבסט אַלצ־דינג), נאָר: אַתה מהוה את כולם, דו גיסט אַלעמען דאָס זיין, וואָרעם גאָט גיט דאָס זיין (הויה) צו יעדער באַשעפעניש אין יעדער צייט, און אויב

אַט דער כוח הפועל וואָלט אַוועק פון דעם נפעל, וואָלט ער געוואָרן צו־נישט־זיין (אַין)*. און פון דאַנען איז געדרונגען „אַן ענטפער די אַפּיקור־סים און אַן אַנטפּלעקונג פון דעם טעות פון די וואָס לייקענען אין השגחה פּרטית... וואָס זיי גלייכן צו די מעשים פון גאָט דעם באַשעפער פון הימל און ערד צו דער טועכץ פון אַ מענטשן און זיינע אויסטראַכטענישן. וואָ־רעם ווען אַ כלי גייט אַרויס פון דער מייסטערס האַנט, דאַרף שוין מער די כלי צום מייסטער נישט אָנקומען... פאַרשטאָפּט זיינען זייערע אויגן פון צו זען דעם אונטערשייד צווישן דער טועכץ פון מענטשן, וואָס זי איז י ש מ י ש, און ער פאַרענדערט מער נישט די פאָרעם פון אַ שטיק זילבער צו דער געשטאַלט פון אַ כלי, און צווישן דער באַשאַפונג פון הימל און ערד וואָס זי איז אַ י ש מ אַ י ן"**. אַט דאָ איז דער שטריך וואָס שיידט אָפּ צווישן דעם רעליגיעזן און דעם פילאָסאָפישן פּאַנטעיזם, אַ שאַרפער שטריך וואָס באַשטימט אַ גרענעץ וואָס איז נישט אַריבערצו־טרעטן. עס איז שווער צו באַהויפּטן, אַז מיט זיינע ווערטער „אַ ן ע נ ט פ ע ר ד י אַ פּ י ק ו ר ס י ם" איז דער מחבר אויסן געווען דירעקט די שיטה פון שפינאָזע, וואָרעם מיר האָבן דאָך נישט קיין קלאָרן באַווייז, אַז ער האָט געוואוסט אָדער געהערט וועגן איר מהות: געוויס זיינען אויך צו אים נישט דערגאַנגען די ווינטן וואָס האָבן געבלאָזן אין דער אייראָפּעישער וועלט אין 18טן י"ה, די מיינונגען פון די דעיסטן און ראַציאָנאַליסטן, — אָבער עס איז קיין ספק נישט, אַז ער האָט געהאַט אין זינען די מיינונגען פון די פריידענקערס פון די עלטסטע דורות ביז די לעצטע.

אַן אָפּקלאַנג פון פילאָסאָפיע (אַן דעם אַז דעם מחבר זאָל זיין באַ־וואוסט, אַז ער פילאָסאָפירט חלילה) הערן מיר אין דריטן פּרק פון דעם „שער היחוד והאמונה". עס איז כדאי צו ברענגען דאָ בקיצור די ווערטער פון דעם רב אין דעם דאָזיקן פּרק, מחמת דאָס איז דער תמצית פון זיין מעטאַפיזישער סיסטעם.

„אַלץ וואָס איז געשאַפן און איז פאַראַן (כל נברא ויש) איז אין דער

* תניא, חלק שני: שער היחוד והאמונה, פרק א' און ב'.

** דאָרט, פרק ב'.

אמתן געראַכנט פאַר ממש גאָרנישט און נישט (אין ואפס) לגבי דעם ווירקנדיקן כוח וואָס אין דעם באַווירקטן (כוח הפועל שבנפעל), וואָס ער גיט אים תמיד ז יי ן און ברענגט אים אַרויס פון אַין צו יש. און דאָס וואָס אַל דאָס געשאַפענע און באַווירקטע דוכט זיך אונדז אויס ווי אַ יש און אַ ממשות, איז עס דערפאַר וואָס מיר זיינען נישט משיג און מיר זעען נישט מיט אויגן פון פלייש גאָטס כוח און דעם גייסט פון זיין מויל וואָס געפינט זיך אין דעם באַשאַף; אָבער אויב עס וואָלט געגעבן געוואָרן רשות דעם אויג צו זען און צו באַנעמען דאָס חיות און די רוחניות וואָס אין גאַנצן באַשאַף, וואָס קוואַלט אין אים אַרויס פון גאָטס וואָרט (ממוצא פי ה׳), וואָלט די גשמיות פון דעם באַשאַף און זיין חומר און זיין ממש גאָר נישט געזען געוואָרן פאַר אונדזערע אויגן, וואָרעם ער איז בטל (בטל במציאות) אַנטקעגן דעם חיות און דער רוחניות וואָס איז אין אים... און דער משל דערצו איז די ליכטיקייט פון דער זון וואָס לייכט פאַר דער ערד און פאַר אירע איינוואוינערס, וואָס זי איז אַ שיין און אַ ליכטיקייט וואָס שפּרייט זיך אויס פון דער זון גופא (גוף בשמש) און זי ווערט געזען פאַר אַלעמענס אויגן ווי זי לייכט אויף דער ערד און אין דעם חלל פון דער וועלט; און אָט די דאָזיקע ליכטיקייט און שיין איז פאַראַן אויך אין דעם גוף און דעם חומר פון דעם זון־קיילעך גופא וואָס אין הימל, מער נישט וואָס אין איר אָרט (אין איר מקור) ווערט די דאָזיקע שיין געראַכנט פאַר נישט און גאָרנישט, וואָרעם זי ווערט בטל אַנטקעגן דעם גוף פון דעם זון־קיילעך, און נאָר אין דעם וועלט־חלל זעט זי אויס ווי אַ ממשדיקער יש. און אַזוי זיינען אויך אַלע באַשעפענישן לגבי דער געטלעכער שפע, וואָס קוואַלט אַרויס און פאַרקערפּערט זיך אין זיי (מתלבש בתוכם) און ברענגט זיי אַרויס פונעם נישט־זיין צו זיין, און דערפאַר ווערן זיי בטל אַנטקעגן זייער מקור, מער נישט וואָס פאַר אונדזערע אויגן פון פלייש זעט זיך אָן די גשמיות פון די געשאַפענע זאַכן און זייער חומר״*.

ר׳ שניאור־זלמן האָט נישט געוואוסט, אַז ער פילאָסאָפירט דאָ אין גייסט פון דער פילאָסאָפיע פון 18טן י״ה, — פון בערקלי, יום און קאַנט.

---

* דאָרט, פרק ג׳, בקיצור.

ווערליך וועלכע מיר זיינען משיג נישט די זאַך ווי זי איז פאַר זיך, גאָר ווי זי דערשיינט פאַר אונדזערע אויגן (פענאָמענאַליזם), דאָס הייסט, אַז איטלעכע זאַך איז דער באַשאַף פון אונדזער אויפנעם, און וועגן איר ווירק־לעכער עקסיסטענץ ווייסן מיר גאָרנישט. אויף דער פראַגע: וואו איז דער מקור פון דעם אמתן און אַבסאָלוטן זיין? — האָבן די ראַציאָנאַליסטישע פילאָסאָפן געענטפערט: מיר ווייסן נישט. און אונדזער פילאָסאָף האָט געפונען אַן אַבסאָלוטן ענטפער: עס איז פאַראַן אַן ערשטער און איינצי־קער וואָס איז, און אין אים זיינען נכלל אַלע געשאַפענע זאַכן. אַזוי דרשנט ער דעם פסוק (דברים ד׳, 39): וידעת היום והשבות אל לבבך כי יהוה הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת   א י ן   ע ו ד   (און זאָלסט וויסן היינט און באַטראַכטן זיך אין דיין האַרצן, אַז יהוה איז דער גאָט אין הימל און אויף דער ערד אונטן, נישטאָ מער קיינער) — נישטאָ מער קיין זאַך אין דער ממשותדיקערווירקלעכקייט, — וואָרעם אַלץ וואָס אונ־דזערע אויגן זעען, איז גאָרנישט און נישט מחוץ דער גאָטהייט*. ר׳ שניאור־זלמן האָט אין גאַנצן פאַרזען דעם היסטאָרישן טייטש פון דעם פסוק: יהוה דער גאָט פון ישראל איז דער איינציקער אמתער גאָט, און אַלץ וואָס איז פאַראַן חוץ אים אין דער וועלט פון אָפּגעטערייַ איז גאָר־נישט מיט נישט. פאַרן ליאָזנער רב איז קיין שום ספק נישט געווען דע־רין, אַז מיטן דאָזיקן פסוק האָט משה רבנו דווקא מכוון געווען   ז יי ן   אויסטייטש און האָט דערמיט אָוועקגעשטעלט אַן אייביקן פונדאַמענט אין דער לערנונג פון „יחוד און אמונה״.

דער „שער היחוד והאמונה״ איז געווען באַשטימט פאַר לייענערס פון אַ העכערן גראַד, וואָס זיינען אין שטאַנד זיך צו פאַרטיפן אין פראַגעס פון מעטאַפיזיק און תופס צו זיין אַבסטראַקטע באַגריפן. אַקעגן זשע איז דער ערשטער און דער גרעסטער טייל פון „תניא״, וואָס פאַרנעמט זיך מיט פסיכאָלאָגיע און עטיק, באַשטימט פאַר מיטעלע מענטשן, וואָס זוכן אַ גלויבנס־וועג אין לעבן, ענטפערס אויף פראַקטישע פראַגעס אין דעם אויפפיר פון דעם מאמין. און אפשר דערפאַר האָט דער מחבר אָנגערופן דעם דאָזיקן טייל „ספר של בינונים״, חוץ דעם עטישן טעם פון דעם דאָ־

* דאָרט, פרק ה׳; פאַרגל׳ ערשטער טייל, פרק כ׳ און מ״ח.

זיקן נאָמען, ווי עס איז דערקלערט אין ערשטן פּרק. „בינונים" — מיטל־מענטשן — דאָס זיינען יענע מענטשן וואָס שטייען צווישן גאַנצע צדיקים און גאַנצע רשעים, וואָס אין זייער נשמה ראַנגלען זיך דער יצר טוב און דער יצר הרע. דער שורש פון ביידע יצרים שטעקט אין דעם מענטשנס נשמה, וואָס באַשטייט פון צוויי עלעמענטן: דער „בהמישער נשמה" און דער „געטלעכער נשמה"*. „איטלעכער ייד פאַרמאָגט צוויי נשמות: איינע מצד דער קליפּה און סיטרא אחרא (נישט מצד דער קדושה), און זי קליידט זיך עס אָן אין דעם מענטשנס בלוט צו באַלעבן דעם גוף, און פון איר קומען אַלע שלעכטע מידות, פון די פיר עלעמענטן אין איר**, דהיינו: כעס און גאווה פון דעם עלעמענט פייער, דער גלוסט צו תענוגים פון עלעמענט וואַסער, הולטייסטווע און ליצנות און באַרימעריי און דברים בטלים פון דעם ווינט, פוילקייט און עצבות פון דעם עלעמענט ערד... און די צווייטע נשמה ביי יידן איז אַ געטלעכער טייל פון הימל (חלק אלוה ממעל), אַזוי ווי עס שטייט געשריבן: ויפח באפּיו נשמת חיים (בראשית, ב׳, 7: ער האָט אַריינגעבלאָזן אין זיין נאָז אַ גייסט פון לעבן)", אין איטלעכער יידישער נשמה איז פאַראַן אַ געטלעכער טייל אין פאַרשיידענע מדרגות: „פאַראַן צענער טויזנטער פאַרשיידענע מדרגות (רבבות חילוקי מדרגות) אין נשמות, העכער איבער הויך אָן אַ סוף... און אין איטלעכן דור זיינען פאַראַן ראשים פון ישראל (ראשי אלפי ישראל), וואָס זייערע נשמות זיינען אין דער בחינה פון קאָפּ און מוח לגבי די נשמות פון דעם המון עם"***

---

* אין ספר של בינונים, פּרק א׳, דערמאָנט דער מחבר אַזאַ מין איינטיילונג פון ר׳ חיים וויטאַל אין זיין „שער הקדושה" און „עץ חיים": אַ נשמה מצד דער קליפּה און אַ נשמה מצד דער גאָטהייט. אין „שער הקדושה" (חלק א׳ שער ב׳) אונטערשיידט וויטאַל צווישן דער עלעמענטאַרער אָדער נאַטירלעכער נשמה — „נפש יסודית" איז דער „אינטעלעקטועלער נשמה" — „נפש שכלית". ר׳ שניאור־זלמן באַנוצט צוערשט די טערמינען „קליפּה" און „אלהות", אָבער דערנאָך גייט ער איבער צו אַ קלאָרערער איינטיילונג: בהמישע נשמה און געטלעכע נשמה (תניא, חלק א׳, פּרק א׳—ז׳).

** ווי באַוואוסט האָבן די אַלטע פאָרשערס געפונען אין דער נאַטור פיר עלעמענטן: פייער, לופט, וואַסער, ערד. פון דעם דאָזיקן פּרינציפּ האָבן געהאַלטן אויך די יידישע חכמים, צווישן זיי אויך די מקובלים.

*** ספר של בינונים, פּרק א׳.

דער יסוד פון דער געטלעכער נשמה איז דער ש כ ל אין זיינע דריי מאָסן: ח כ מ ה, ב י נ ה, ד ע ת. דער מחבר אונטערשיידט נישט גענוי צווישן די דאָזיקע מאָסן. אָבער מען קאָן אָננעמען, אַז בינה איז דער אַקטיווער שכל וואָס טראַכט זיך אַריין אין יעדער זאַך, דעת איז די באַנעמונג פון דער פנימיות אָדער דער געטלעכקייט פון איטלעכער זאַך (אויפן שטייגער פון „ודע את ה׳ אלהיך״), און חכמה איז דער אוצר פון די אַלע באַנעמונגען. פון אָט די דריי „מידות השכל״ זיינען געדרונגען זייערע עמאָציאָנעלע תולדות: די ג אָ ט - ל י ב ש אַ פ ט און די ג אָ ט - פ אָ ר כ ט י ק יי ט (אהבה און יראה), וואָס זייער פאַרווירקלעכונג דריקט זיך אויס אין מקיים זיין די תרי״ג (613) מצוות פון דער תורה, וואָס זיינען איינגעטיילט אין רמ״ח (248) מצוות עשה און שס״ה (365) מצוות לא תעשה. „די ליבשאַפט איז דער שורש פון אַלע רמ״ח מצוות עשה, וואָרעם דער וואָס איז זיי מקיים האָט ליב דעם אייבערשטן און וויל זיך באַהעפטן מיט אים מיט אַן אמת; און די יראה איז דער שורש פאַר די שס״ה לא תעשהס, וואָרעם (דער גאָטספאָרכטיקער) האָט מורא מורד צו זיין קעגן דעם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא״. צום מקיים זיין די מצוות קומט צו די ק ע נ ט ש אַ פ ט פ ו ן ד ע ר ת ו ר ה, וואָרעם דורך קענען די תורה און דורך משיג זיין זי, קליידט זיך אָן דעם מענטשנס נשמה אין דעם באַשעפערס חכמה און אין זיין רצון. דאָ ווערן צונויפגעוועבט אין איין שטיק די דריי „לבושים״ פון דער געטלעכער נשמה: ד ע ר ג ע ד אַ נ ק — דאָס אַריינטראַכטן זיך אין דעם געטלעכן שכל, וואָס איז אַנטפלעקט און פאַרבאָרגן אין דער תורה, ד אָ ס וו אָ ר ט — דאָס לערנען די געטלעכע רייד וואָס אין איר, ד אָ ס ט אָ ן — דאָס אָפּהיטן אַלע מצוות וואָס שטייען אין דער תורה*.

כדאי מוסיף צו זיין, אַז דער מחבר גלייבט אַז עס זיינען פאַראַן גוטע מידות אַפילו אין דער בהמהשער נשמה, וואָס זי איז די נעסט פון קליפות, דאָס הייסט די כוחות וואָס קומען נישט פון דער זייט פון געטלעכקייט, נייערט נאָר פון דער זייט פון דער גשמיות אָדער נאַטירלעכקייט. ער אונטערשיידט צווישן אומריינע און ריינע קליפות. פון די ער-

* דאָרט, חלק א׳, פרק ד׳ און ח׳.

שטע קוואַלן אַרויס נידעריקע תאוות און שלעכטע מידות, און די לעצטע, וואָס זיינען אַריינגענומען אין דער קבלה אונטערן נאָמען „קליפּות נוגה“, זיינען דער מקור פון די נויטבאַדערפעגישן פון גוף, וואָס אַליין פאַר זיך איז אין זיי נישטאָ קיין אַבסאָלוט שלעכטס און זיי זיינען מסוגל צו אַ גייסטיקער דערהייבונג, ווען זיי ווערן געפירט דורכן שכל אָדער דורך דער תורה. און דאָ איז פאַראַן אַן אונטערשייד צווישן יידן און אַנדערע פעלקער: די וויטאַלע אָדער בהמהשע נשמה אין איטלעכן יידן שעפּט איר יניקה פון די ריינע קליפּות, וואָס אין זיי איז פאַראַן אַן אויסגעמיש פון שלעכטס און גוטס, און דערפאַר ליגן אין דער נאַטור פון אַ יידן די מידות פון רחמנות און גמילות חסד, אָבער די נשמות פון די אַנדערע פעלקער ציען זיך פון די אומריינע קליפּות, וואָס אין זיי איז קיין גוטס גאָר ניטאָ*. אָט דער האַרבער גזר דין, וואָס אַ היינטיקער ייד וועט אים נישט אָננעמען, וואָלט געקאָנט שפּעטער אָנטאָן אַ גרויסע צרה דעם רב, דעמאָלט ווען ער איז אַרעסטירט געוואָרן אויף דער מסירה פון די מתנגדים, אָבער צו זיין גליק האָבן זיינע באַשולדיקערס דערויף קיין אַכט נישט געלייגט און האָבן אָנגענומען דעם תירוץ, אַז ער האָט דאָס געמיינט די געצנדינערס.

די פאַרשטאַרקונג פון שכל איבער דעם געפיל אָדער די „הערשאַפט פון מוח איבערן האַרץ“ („שליטות המוח על הלב“) — דאָס איז דער געוואונטשענער ציל אין דעם קאַמף צווישן דער געטלעכער און דער בהמהשער נשמה. „דער זיץ־אָרט פון דער בהמהשער נשמה וואָס פון דער קליפּה נוגה איז ביי איטלעכן יידן אין האַרץ וואָס איז פול בלוט, ווי עס שטייט געשריבן: דאָס בלוט איז דער נפש (דברים, י״ב, 23)... אָבער דער זיץ־אָרט פון דער געטלעכער נשמה איז אין מוח פון קאָפּ.ביידע נשמות פירן מילחמה צווישן אַנאַנד אין זייער שטרעבונג צו הערשן איבערן גוף און אַלע זיינע אברים. און אָט אַז דער מענטש שטאַרקט זיין געטלעכע נשמה און פירט מילחמה מיט זיין בהמהשער נשמה, ביז ער טרייבט אַרויס און

* דאָרט, פּרק ו׳ צום סוף און אויך פּרק א׳ צום סוף. אין די דרוקן וואָס זיינען דורכגעגאַנגען דורך דער צענזור זיינען אַרויסגעוואָרפן די ווערטער „אומות העולם“ און אַנשטאָט דעם שטייען „אומות עובדי גילולים“, וכדומה.

פאַרטיליקט דאָס שלעכטס אין איר, ווערט ער אָנגערופן צדיק, און אויב זיין ניצחון איז נישט פול, ווערט ער אָנגערופן בינוני, און אַז די בהמהשע נשמה איז מנצח, ווערט ער אָנגערופן רשע״*.

די הערשאַפט פון שכל אין זיינע דריי דערמאָנטע מאָסן (חכמה — בינה — דעת), דאָס איז דער ציל פון דעם העכערן מענטשן. דאָס איז נישט דער שכל פון די ראַציאָנאַליסטן פון רמב״מס חדר, וואָס פאַרשט און שיידט אָפּ צווישן דעם עיקר פון גלויבן און דעם טפל, נאָר אַ שכל וואָס איז אונטערטעניק צו אַלץ וואָס איז אָנגענומען אין דער אמונה און וואָס איז מחויב אַריינצוברענגען אַ העכערע כוונה אין אַלע מצוות פון דער תורה. די תורה־קענטשאַפט פאַרנעמט ווידער אין ר׳ שניאור־זלמנס סיסטעם פון חסידות יענעם חשובן אָרט, וואָס זי האָט אָנגעוואָרן אין דער שיטה פון בעש״ט. „דאָס לערנען תורה איז שקול אַנטקעגן אַלע מצוות, וואָרעם די מצוות זיינען נאָר לבושים (פאַרן אייבערשטנס רצון) און די תורה איז אי שפּייז אי אַ לבוש פאַר דער שכלדיקער נשמה, וואָס זי קליידט זיך אָן אין אים דורך איר פאַרטיפן זיך אין לערנען״. דער וואָס איז מקיים אַ מצווה אָדער איז עוסק אין תורה ווערט אַ „מרכבה פאַרן אייבערשטן רצון״, וואָס איז אַנטפּלעקט אין דעם דאָזיקן געבאָט אָדער אין די ווערטער פון דער תורה. אַפילו אין די הלכות פון תלמוד אַנטפּלעקט זיך דער געטלעכער רצון, וואָרעם „אַלע הלכות זיינען אינעווייניקסטע ציאונגען פון דעם אייבערשטן ווילן, וואָרעם דאָס איז געווען זיין ווילן יתברך אַז די זאַך איז מותר צי כשר, פּטור צי זכאי אָדער פאַרקערט״. און אין דעם זינען איז דאָס געזאָגט געוואָרן „אורייתא וקודשא בריך הוא כולא חד״ — די תורה פאַרקניפּט דעם מענטשן מיט גאָט. און אַזוי דאַרף מען אויך אויסטייטשן דעם מאמר פון תלמוד: „משחרב בית המקדש אין לו להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה״ (זינט דער בית המקדש איז חרוב געוואָרן, האָט הקדוש ברוך הוא אין זיין וועלט נישט מער ווי די ד׳ אמות פון דער הלכה״. און דער מחבר דערגייט צו אַ מסקנא וואָס איז פרעמד אין דער חסידישער תורה, אַז „די מעלה פון דעם וואָס

---

* דאָרט, פּרק ט׳—י״ב.

לערנט די תורה איז גרעסער ווי פון אַלע מצוות, און אַפּילו ווי פון דער תפילה וואָס זי איז דער יחוד פון אייבערשטע וועלטן״*. דורך לערנען די תורה דערגרייכט דער מענטש צו דער מדרגה פון „דחילו ורחימו שכליים״ („פאָרכטיקייט און ליבשאַפט דורך שכל״), וועלכע איז העכער פאַר דער מדרגה פון „דחילו ורחימו טבעיים״: די ליבשאַפט צום בורא און יראת השם דורך דערקענען זיין רצון אין דער תורה זיינען מער ווערט פאַר יע־נער ליבשאַפט און פאָרכטיקייט וואָס שטאַמען אַרויס פון האַרצנס־גע־פיל, פון דער נאַטור פון דער מענטשלעכער נשמה, וואָס ציט זיך צו איר מקור**.

אַזוי אַרום שטייט דער פּרינציפּ פון טראַכטן אין ר׳ שניאור־זלמנס סיסטעם אויף אַ העכערער מדרגה, ווי דער פּרינציפּ פון עקס־טאַז, דער זייל פון תורה דערהייבט זיך איבער דעם זייל פון תפילה. „התבוננות איז העכער פון התפעלות״ — אין דעם איז זיין שיטה אָפּגע־טראָטן פון דעם בעש״טס וועג און פון זיינע דרומדיקע יורשים. דאָס האָט קלאָר פאָרמולירט דעם בעל־התניאס זון***: „מיין אַריינפיר דאַרף באַ־לייכטן דעם ענין פון די גרונט־אונטערשיידן (חלוקי הכללות) צווישן די אַלטע דרכים פון חסידות און צווישן די דרכים פון חסידות וואָס עס האָט אונדז איבערגעלאָזט מיין האַר מיין פאָטער און מיין לערער זכרונו לברכה... נישט איין מאָל און נישט צוויי האָב איך געהערט פון זיין מויל, אַז זיין עיקר שטרעבן און מיען זיך מיט מסירת נפש פאַר אונדזערע אנשי שלומנו [איז געווען] נאָר אַז ער זאָל איינפּעסטיקן אין זייער נשמה די אַנטפּלעקונג פון דער גאָטהייט, דהיינו, אַז די התפעלות פון זייער נשמה זאָל זיין דווקא אַ געטלעכע התפעלות און נים קיין התפעלות פון דעם גוף־לעבן... און דאָס איז דער אונטערשייד פון די וואָס דינען צו גאָט מיט זייער נשמה ביז יענע וואָס דינען צו גאָט מיט זייער גוף״... און ווייטער דערקלערט דער מחבר,

* דאָרט, פּרק ה׳ צום סוף, כ״ג, נ״ב, נ״ג און נאָך.

** דאָרט, פּרק ט״ז, מ״ד, ג׳ און נאָך.

*** קונטרס ההתפעלות לר׳ דוב בער בר׳ שניאור זלמן. תקפ״ח (אָן דרוק־אָרט), דף ב׳.

אַז ער האָט אין זינען דעם „רוב המון", וואָס זיין „אויסנווייניקסטע התפעלות אין דאַוונען" נעמט זיך פון אַ „פאַלשן דמיון און פון אַן אויסנווייניקסטן געשריי פון אַ חומרדיקן הארצן, אַן ליכטיקייט און אינעווייניקסטן חיות", נישט פון „געטלעכער התבוננות". און הגם דער עולם רופט אויך דאָס אַן דבקות אָדער התלהבות, אָבער דאָס איז לחלוטין אַ פאַלשע דבקות".

אַזוי איז געשאַפן געוואָרן די ש י ט ה פ ו ן ח ב" ד, וואָס האָט אָוועקגעשטעלט פאַרן יסוד פון גלויבן דעם שכל פון דער געטלעכער נשמה און זיינע דריי בחינות: חכמה, בינה, דעת. דער געטלעכער שכל איז אַנגעקליידט אין תורה און מצוות*. און וואָס איז מחוץ פון דעם, קומט אַלץ פון דער קליפה, פון דער סיטרא אחרא. דער מענטשלעכער שכל וואָס אַנטפּלעקט זיך אין די וויסנשאַפטן, אין די חכמות חיצוניות, שטאַמט פון אַן אומריינעם מקור און פאַראומרייניקט דעם געטלעכן שכל אין דעם מענטשנס נשמה. „דער וואָס פאַרנעמט זיך מיט די חכמות פון די אומות העולם, דער זינדיקט מיטן חטא פון דברים בטלים און פון ביטול־תורה. די טומאה פון די חכמות חיצוניות איז נאָך גרעסער פאַר דער טומאה פון דברים בטלים, ווייל די זיינען מטמא נאָר די בהמהשע נשמה, בעת די חכמות חיצוניות „זיינען מטמא די בחינות חכמה בינה דעת וואָס אין דער געטלעכער נשמה". פאַרנעמען זיך מיט חכמות חיצוניות מעג מען נאָר לשם פּרנסה אָדער אויף צו העלפן דערמיט דער עבודת הבורא און דער תורה, ווי עס האָבן געטאָן דער רמב"ם, דער רמב"ן און זייער גלייכן**.

דער בעש"ט האָט גרינגער געמאַכט דעם „עול התורה", אַראָפּגעזעצט דעם ווערט פון לומדות, און ר' שניאור־זלמן האָט צוריק אָוועקגעזעצט אויף דעם בכבודיקן אָרט דעם למדן. און נישט נאָר דאָס: ער האָט נאָך שווערער געמאַכט דעם ע ו ל פ ו ן מ צ ו ו ת דורך זיין נטיה צו חומרות: ער פאַרלאַנגט, עס זאָלן אָפּגעהיט ווערן אַלע דינים און מינהגים לויטן לעצטן וואָרט פון די מפרשים פון „שולחן ערוך", וואָס ער איז

* תניא, חלק א', פרק נ"ב.

** דאָרט, פרק ח'.

אויך געווען איינער פון זיי. מיר האָבן שוין געזען, אַז לויט זיין גאַנג אַנטפּלעקט זיך דער רצון פון בורא אין אַלע מצוות פון יידישקייט, די געבאָטן און די פאַרבאָטן (עשה און לא תעשה), און אַפילו אין די גרינגסטע פון זיי, אין איטלעכן איסור פון די רבנים; און פונקט ווי דער וואָס איז מקיים אַ מצוות עשה איז מצרף זיין ווילן צום אייבערשטן רצון, אַזוי איז אויך דער וואָס איז עובר אויף אַ מצווה פון דער תורה אָדער פון די רבנן אַ ווידערשפּעניקער קעגן דעם אייבערשטנס רצון, אַ מורד קעגן מלכות שמים און איז ווערט האַרבע שטראָפן. דערפאַר דאַרף דער מענטש זיין אָפּגעהיט אין אַ גרינגער מצווה פונקט ווי אין אַ האַרבער, „נישט אָפּצוטרעטן אַפילו אין דער קלענסטער עבירה פון דברי סופרים, זיך מיען אין תורה, תפילה און עבודת הבורא", און אַזוי כסדר לפי דעם גאַנג פון די בעלי־מוסר פון דעם אר"יס תלמידים*.

דער בעל התניא גייט אָבער נישט אַריבער דעם גרענעץ צווישן דער פּראַקטישער קבלה און דער חסידות אין פּרט פון אַ ס ק ע ט י ז ם און ע צ ב ו ת. וועגן אַסקעטיזם זאָגט ער**: „אין אונדזערע דירות איז נישטאָ קיין מעגלעכקייט צו פאַסטן אַזוי פיל תעניתים ווי עס שטייט אין די תיקוני תשובה פון דעם אר"י ז"ל אויף אָפּצוריייניקן די נשמה [פון זינד און עבירות], כדי צו ראַטעווען זי פון דער רייניקונג אין גיהונם", און גלייכער איז, אַז דער מענטש זאָל תשובה טאָן אין האַרצן דורך תפילה און פולער חרטה. אין פּרט פון עצבות שטייט ער צווישן די צוויי עקסטרעמען: מען דאַרף זיך דערווייטערן פון עצבות, וואָס שטאַמט פון די דאגות פון דער וועלט און וואָס פאַרשטאָפּט דאָס האַרץ אַזוי, אַז מען קאָן נישט דינען דעם אייבערשטן מיט שימחה און דבקות; אָבער פון דער אַנדער זייט טאָר מען נישט באַנוצן קערפּערלעכע מיטלען אויף צו דערקוויקן די נשמה, מאַכן משונהדיקע תנועות אין דאַווענען וכדומה אַזעלכע זאַכן.

אַן אויסבעסערונג האָט ר' שניאור־זלמן אַריינגעטראָגן אין דער טעאָריע פון חסידות בנוגע דעם ענין פון „אַרויפברענגען די מ ח ש ב ו ת

* דאָרט, פּרק כ"ד, כ"ה.

** דאָרט, אין אגרת התשובה פּרק י"ב; ד' נאָך פּרק ב', כ"ו.

זרות צו זייער שורש״, דאָס וואָס האָט געבראַכט צו ווילדע מעשים צווישן חסידים און אין דער הנהגה פון די צדיקים. ר׳ שניאור־זלמן פאַר־נעמט זיך נישט מיט דער פראַגע פון „ארויפברענגען די ניצוצות״ און זעט איין אַ סכנה דערין, וואָס דער מענטש פאַרטיפט זיך אין זינדיקע געדאַנקען, כדי אַרויסצוציען די קדושה פון דער טומאה, די גייסטיקע גלוסטונג פון דער קערפערלעכער. אויב עס קומען צום מענטשן שלעכטע מחשבות, אַ שטייגער הרהורים פון ניאוף סיי בהיתר און סיי באיסור, דאַרף ער זיך גובר זיין איבער זיי „און אַפּווענדן זיין געדאַנק פון זיי, כדי מקיים צו זיין וואָס עס שטייט געשריבן: ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם (במדבר ט״ו 39; און איר זאָלט נישט נאָכגיין נאָך אייער האַרץ און נאָך אייערע אויגן, וואָס איר ציט זיך נאָך זיי). און אַפילו ווען עס פאַלן אים אַריין הרהורים פון תאווה און אַנדערע מחשבות זרות בעת דער עבודה, ביים לערנען אָדער דאַווענען, זאָל ער אויף זיי קיין אַכט נישט געבן, נייערט ער זאָל זיי באַלד זיך אַרויסשלאָגן פון זינען. און ער זאָל אויך נישט זיין קיין שוטה צו פאַרנעמען זיך מיט דער אַרויפברענגונג פון די מידות פון דער מחשבה זרה, ווי דאָס איז באַוואוסט, וואָרעם די דאָזיקע רייד [פון דעם בעש״ט און פון זיינע תלמידים] זיינען גערעדט געוואָרן נאָר אויף צדי־קים, וועמען עס פאַלן נישט איין קיין אייגענע מחשבות זרות, נייערט נאָר פרעמדע״*. פון דאַנען איז אַן ענטפער יענעם פאַרשייטן חסיד פון בראָד, וואָס האָט אין זיינע הערות „בין השיטין״ צו די „טורים״ צעבראָכן דעם צאַם פון מאָראַל און געגעבן אַ געלעגנהייט די שקלאָווער מתנגדים צו פאַרמיאוסן פאַר דער וועלט די חסידים בכלל און זייער רייסישן מנהיג בפרט (אויבן, § 34).

די וויכטיקסטע אויסבעסערונג וואָס ר׳ שניאור־זלמן האָט אַריינגע־טראָגן אין חסידות איז דאָס וואָס ער האָט אָפּגעשאָפט די עקסטרעמע פאָרעם פון דער „אמונת צדיקים״. בעת ווען אין פוילן און אוקראַינע זיי־

---

* תניא, חלק א׳, פרק כ״ז און בפרט פרק כ״ח.

נען די צדיקים געוואָרן די מעקלערס צווישן דעם אייבערשטן און דעם כלל מאמינים אין די ענינים פון „בני חיי ומזוני“, אין דער זעלביקער צייט ווען ר׳ אלימלך ליזענסקער, דעם בעש״טס אייניקל ברוך טולטשינער, דער קאָזשעניצער רבי און נאָך אַ סך אַנדערע האָבן גענומען „פּדיונות“ און פאַרקויפט „ברכות“ זייערע חסידים, האָבן באַוויזן מופתים, געהיילט קראַנקע און פוקד געווען עקרות, האָט דער ליאָזנער צדיק אָנגעשריען אויף זיינע חסידים, וואָס האָבן געוואָלט אים אַראָפּזעצן צו דער מדרגה פון אַזאַ סרסור. אין איינעם פון זיינע בריוו וואָס ער פלעגט שיקן צו זיינע אָנהענגערס אויף מדריך צו זיין זיי אין וועג פון חסידות, הערן מיר רייד וואָס אַזעלכע האָבן מיר געהערט פריער נאָך פון זיין עלטערן חבר מענדל וויטעבסקער (אויבן, ב׳ I, § 21): „מיינע ליבע ברידער און פריינד! אַן אָפענע שטראָף פון פאַרבאָרגענער ליבשאַפט: לאָמיר זיך דורכריידן, דערמאָנט זיך אַמאָליקע צייטן, די פריערדיקע דורות. צי איז ווען אַזוינס געווען פון פאַרצייטן, און וואו האָט איר דאָס געפונען אַזאַ מינהג אין איינעם פון אַלע ספרים פון די חכמי ישראל, די ראשונים און די אחרונים, עס זאָל זיין אַ מינהג און אַ תיקון צו פרעגן אַן עצה, וואָס צו טאָן אין די ענינים פון דער גשמיותדיקער וועלט? אַפילו צו די גרעסטע חכמי ישראל, די ראשונים, אַ שטייגער די תנאים און אמוראים, וואָס קיין סוד איז פאַר זיי נישט געווען פאַרהוילן און עס זיינען פאַר זיי געווען אָפן די שטעגן פון הימל [פלעגט מען זיך נישט ווענדן צו פרעגן עצות], נייערט נאָר צו נביאים ממש, וואָס זיינען געווען אַמאָל ביי יידן, ווי שמואל הרואה, צו וועמען עס איז געגאַנגען שאול אויף צו פרעגן וועגן די אייזעלינס וואָס זיינען פאַרלוירן געגאַנגען ביי זיין פאָטער, וואָרעם באמת ווערן אַלע מענטשלעכע ענינים, חוץ דברי תורה און יראת שמים, אויפגענומען נאָר דורך נבואה“... דער שרייבער פאַרענטפערט זיינע אנשי שלומו, וואָס מחמת „צער הגוף“ און דאגת פרנסה „קלאַפּן זיי אָפּ זייערע פיס פון שטאָט צו שטאָט צו פרעגן עצות פון ווייטנס, און ווענדן זיך נישט צו גאָט אומצוקערן זיך צו אים מיט אַ געפאַלענעם געמיט און אונטערטעניקייט פון גוף, אָנצונעמען זיין שטראָף מיט ליבשאַפט, וואָרעם דעם וואָס גאָט האָט ליב יענעם שטראָפט ער“. אויב אַ מענטשן איז ענג, דאַרף

ער זיך ווענדן צום פאָטער אין הימל, און נישט צו „פירשפרעכערס" אויף דער ערד: „אויב אַ דערבאַרעמדיקער פאָטער שלאָגט אַ זון, באַדאַרף אַ קלוגער זון נישט לויפן זוכן פאַר זיך הילף אָדער אַפילו אַ מ ל י ץ י ו ש ר ביי זיין דערבאַרעמדיקן פאָטער, נייערט צו זיין מיטן פאָטער, פנים אל פנים, צו ליידן זיינע קלעפּ מיט ליבשאַפט, כדי עס זאָל אים גוט זיין אַלע מאָל"*.

די דאָזיקע מיינונג, וואָס איז געווענדט קעגן די „צדיקים" פון יענעם דור, איז אַרויסגעזאָגט נישט אין דעם „תניא" גופא, נאָר אין אַ באַזונדער בריוו. אָבער אויך אין דעם גרונד־ספר פון חב"ד געפינען מיר נישט קיין שום רמז אויף יענעם צדיקים־קולט, וואָס איז געוואָרן אַ הויפּט־פּרינציפּ פון דער דרומדיקער חסידות. אין איטלעכן פרק פון דעם „ספר של בינונים" חזרט דער מחבר איבער זיין גרונד־געדאַנק, אַז א י ט ל ע־כ ע ר יי ד (כל איש ישראל) איז מחויב איינצושטעלן זיינע מעשים אויף די דריי בחינות פון דער געטלעכער נשמה: חכמה, בינה, דעת, און אַט די דאָזיקע רייד חזרן זיך איבער אַזוי אָפט, אַז זייערע ראשי תיבות ח ב" ד זיינען געוואָרן דער לאָזונג פון דער נייער שיטה.

אַזוי האָבן מיר אַ קרייז־באַוועגונג אין דער חסידישער וועלט: צוערשט איז דער צענטער פון חסידות אַריבערגעטראָגן געוואָרן פון דעם מאַסן־מענטש צום אייבער־מענטש, פון דעם חסיד צום צדיק, ביז דער צדיק איז געבליבן דער איינציקער אַקטיווער כוח אין די אייבערשטע וועלטן, און דער חסיד איז געבליבן נאָר אַ פּאַסיווער אויפנעמער, וואָס לעבט נאָר מיט זיין גלויבן, מיט זיין איבערגעגעבנקייט צו זיין פאַרטרעטער אין הימלשן קיניגרייך**; אַזוי אַרום איז אַראָפּגענומען געוואָרן דער עול פון חסידות פון דעם המון, וואָס איז פאַרטאָן מיט די דאגות פון ד ע ר ו ו ע ל ט, און איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אויפן צדיק, וואָס איז געוואָרן אַ שתדלן אין די ע ו ל מ ו ת ה ע ל י ו נ י ם. די שיטה פון

---

* אגרת הקודש, סימן כ"ב (הוספה צום „תניא").

** „דאָס איבערגעבן דעם געדאַנק דעם צדיק" (מסירת המחשבה לצדיק) — פאַר דעם חטא פלעגן די מתנגדים שטראָפן די חסידים אין זייערע שריפטן („שבר פושעים" און אַנד').

חב״ד האָט איבערגעדרייט די ראָד אויף אַן אַנדער וועג: זי האָט אַרויס־געוואָרפן די שווערקייט פון דער חסידות אין איר הארבסטער פאָרעם אויפן אַקסל פון דעם „מיטל־מענטש״ (כדאי צו באַמערקן, אַז מיט דעם מאַסן־מענטש, מיטן „עם הארץ״, פאַרנעמט זיך די דאָזיקע שיטה לגמרי נישט) און פאַרן צדיק האָט זי איבערגעלאָזט נאָר די ראָלע פון לערער און מדריך. אין דרום האָט דער צדיקיזם איינגעשלונגען די חסידות, און אין צפון פאַרקערט איז דער שווערפונקט אַריבערגערוקט געוואָרן פון דעם צדיקים־קולט צום חסידס גלויבן, וואָס קומט פון פאַרטיפטן דענקען.

אויב מען זאָל די שיטה פון חב״ד אָפּשאַצן פון אַ ריין רעליגיעזן שטאַנדפּונקט, איז זי אַוודאי אַן אויפטו, אָבער זי האָט זיך אָנגעשטויסן אָן פּסיכישע פאַקטאָרן, וואָס האָבן געמוזט ברענגען צו דער פאַרשטאַר־קונג פון צדיקיזם. אויב די חסידות פון בעש״ט וויל פאַרשיכורן דעם המון מיטן ווייַן פון גלויבן, וואָס אין זיין צענטער שטייט דער צדיקים־קולט, צוליב וואָס דאַרף זי האָבן אַט די ניכטערקייט פון די חב״דניקעס? און אויב יאָ אַזוי, בלייבט דאָך די אַלטע קשיא: וואָס טוט מען מיט די פאָלקס־מאַסן, וואָס זיינען מיד געוואָרן צו טראָגן דעם יאָך פון דער רבנות און דעם יאָך פון דער הארבער מאַראַל פון די מקובלים? אויב די שיטה פון חב״ד איז נאָר אַ נייע אויסגעבעסערטע אויפלאַגע פון דעם אר״יס שיטה, טאָ וואָס האָבן אויפגעטאָן די ערשטע חסידים? אויף דער דאָזיקער פראַגע האָט דער חסידיזם געענטפערט מיט זיין וויטערדיקער אַנטוויקלונג: די שיכרות פון גלויבן האָט גובר געווען די ניכטערקייט פון חב״ד, די דרום־דיקע חסידים האָבן די שיטה פון חב״ד נישט אָנגענומען, און אפילו אין צפון האָט די דאָזיקע שיטה פאַקטיש זיך אומגעביטן און האָט זיך צוגע־פּאַסט צו דער פאָדערונג פון דער מאַסע, וואָס איז אמת אינטעלעקטועל געשטאַנען אויף אַ העכערער מדרגה, ווי די דרומדיקע מאַסע.

קיין ספק נישט, אַז אין אַ געוויסער מאָס האָט ר׳ שניאור־זלמן אַרוי־בערגעוואויגן די וואָגשאָל אויף דער זייט פון דער רבנות צוליב אַפּאָלאָ־געטישע צוועקן, כדי צו פאַרלויפן דעם וועג די טענות פון די מתנגדים, וואָס האָבן באַשולדיקט די חסידים בכלל, אַז זיי זיינען מבטל די תורה און די לערנערס, אַז זיי זיינען נוטה זיך גרינג צו מאַכן דאָס אָפּהיטן די מצוות,

אַז זיי האָבן פאַרדאָרבענע מידות, וכדומה. אָבער דאָס אַלץ האָט נישט געהאָלפן: גראָד אין דער צייט ווען דער „תניא" איז אָפּגעדרוקט געוואָרן, האָט זיך פאַרשטאַרקט דער אָנפאַל אויף דער חסידות, און עס האָט זיך אָנגעהויבן די דריטע מחלוקת, וואָס איז געווען די שטאַרקסטע אין דער געשיכטע פון דעם רעליגיעזן קריג אין סוף פון 18טן יאָרהונדערט.

זיבעטער קאַפּיטל

די דריטע מחלוקת

(1801 — 1796)

§ 36. די באַנייאונג פון דער מחלוקת אין ליטע (1769)

אַ נייע „קריגס־טאַקטיק": די צדדים ווענדן זיך נאָך הילף צו רוסישע רעגירונגס־באַאַמטע. — די קאַרלינער אין מינסקער גובערניע און דער פּינסקער רב אַביגדור. — דער ספר „צוואת הריב"ש" ווערט פאַרברענט אויפן באַפעל פון ווילנער גאון. — די חסידים פאַרשפּרייטן קלאַנגען, אַז דער גאון האָט חרטה אויף זיין קעגנערשאַפט; דער אָפּנאַרער אין דייטשע קהילות. — דער בריוו פון גאון (סיון תקנ"ו) וואָס זאָגט אָן, אַז ער שטייט אויף דער וואַך אין קאַמף קעגן דער סעקטע. — די שאלה פון די ראשי־הקהל אין מינסק און דער ענטפער פון „אליהו קנא" (תשרי תקנ"ז). — די גזירות אין מינסק און די פּראָפּאַגאַנדע פון די מתנגדים אין די איבעריקע קהילות. — אַלגעמיינער אָנפאַל.

די אָרגאַניזירונג פון די חב"דניקעס אין רייסן און די פאַרשטאַרקונג פון די קאַרלינער אין ליטע האָבן געבראַכט צו אַ נייעם אויסבראָך פון דער רעליגיעזער מילחמה אין די לעצטע יאָרן פון 18טן י"ה. עס איז אויך צוגעקומען אַ נייע טאַקטיק: די צוויי צדדים האָבן שוין נישט גע־קעמפט נאָר מיט רעליגיעזן געווער, מיט כרוזים און חרמות, זיי האָבן גענומען זיך ווענדן צו „גוישע הענט"; מען האָט גענומען אונטערקויפן די רוסישע מלוכה־באַאַמטע און שיקן מסירות צו גרויסע האַרן. אָט די טאַק־טיק האָט מען אָנגעווענדט באַזונדערס אין ל י ט ע די ערשטע יאָרן פון דער רוסישער הערשאַפט איבערן דאָזיקן לאַנד. צוערשט האָט געבעטן הילף פון אויסנווייניק דער שוואַכער צד, דער חסידישער מיעוט אין די קהילות, די וואָס האָבן געליטן פון דעם דרוק פון דער מתנגדישער מער־

הייט. מיט דער הילף פון אונטערגעקויפטע מלוכה־באַאַמטע פלעגן די חסידים אָפט מאָל באַווייזן אַריינצוזעצן אין דער אָנפירונג פון די קהילות זייערע מענטשן און בייצוקומען זייערע שונאים.

דאָס האָבן געטאָן די „קאַרלינער“ אין פינסקער קרייז, וואָס זיינען שוין נישט געווען מער בכוח אויסצוהאַלטן דעם דרוק מצד דעם קרייז־רב, דעם פאַנאַטיקער אַביגדור בר׳ חיים (אויבן, § 33). אין אַביגדורס קרייז האָבן זיך געפונען די צענטערס פון די ליטווישע חסידים, קאַרלין און סטאָלין, און דאָרט האָבן די אָנפירערס פון דער סעקטע זיך באַמיט אַרייבערצוציען אויף זייער צד די ראשי הקהל און אַראָפּצוזעצן דעם קעגנערישן רב פון זיין אמט. זיי האָבן אָנגעמסרט פאַרן מינסקער גובערנאַטאָר, אַז דער רב איז אַן אוהב בצע און באַדריקט די בעלי־בתים וואָס שטייען אונטער זיין ממשלה, און האָבן אויפגעהערט אים אויסצוצאָלן שכירות*. אויך אין ווילנע האָט אַ גרופּע חסידים זיך געמיט אַריינצודרינגען אין דער אָנפירונג פון דער קהילה און צו ווענדן זיך אין פאַל פון נויט צו דער הילף פון דער שטאָט־פאַרוואַלטונג און פון רוסישן גובערנאַטאָר.

און דער ראש פון די רבנים אין ליטע, דער גאון ר׳ אליהו ווילנער, האָט דאָס אַלץ געזען און האָט געשוויגן. דער הויפּט־קאָמאַנדיר פון די מתנגדים אין די מילחמות פון 1772 און 1787 האָט אַזוי ווי אַוועקגעלייגט דאָס געווער און האָט מער קיין כוח נישט געהאַט צו באַשטיין קעגן דער חסידישער באַוועגונג. דער מאַן איז שוין געווען אַ זקן, אַ יאָר 75 אַלט, שוואַך אין גוף און אַריינגעטאָן אין לערנען. אמת, איין מאָל איז ער אַרויס פון זיין גדר און האָט אויף דער בקשה פון פינסקער רב אַביגדור געהייסן פאַרברענען אויפן ווילנער שול־הויף קעגנאיבער דער גרויסער שול דעם

* אין דער קלאָג־שריפט וואָס ר׳ אביגדור האָט אָנגעגעבן דעם קייסער פאַוול אין אַ שפּעטערער צייט (אין יאָר 1800) באַקלאָגט ער זיך, אַז ער מישפּט זיך אין די מלוכה־אינסטאַנצן מיט זיינע שונאים פון דער סעקטע חסידים אין משך פון זעקס יאָר („יעוורי סטאַרינאַ“ 1910, ז׳ 16). אַזוי אַרום זיינען די חסידים אויפגעשטאַנען קעגן אים אַן ערך אין יאָר 1794. פון דעם דאָזיקן דאָקומענט איז צו זען, אַז אין יענער צייט איז אויפגעקליבן געוואָרן פאַר אַ ראש־הקהילה אין פינסק איינער פון די סעקטאַנטן, הירש קאַלאַדנער, וואָס איז געווען אַ תקיף ביים מינסקער גובערנאַטאָר.

ספר „צוואת הריב״ש״, וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין יאָר תקנ״ג און איז אָנגענומען געוואָרן ביי יידן ווי די אמתע צוואה פון בעש״ט*, דער־נאָך אָבער האָט ער זיך צוריקגעצויגן און האָט גאָרנישט נישט געזאָגט קעגן די באַמיאונגען פון די חסידים איינצונעמען די קהילות.

דאָס דאָזיקע שטילשווייגן פונעם גאון האָבן אויסגענוצט די אָנפּי־רערס פון דער סעקטע און האָבן פאַרשפּרייט אַ קלאַנג אין אַלע קהילות. אַז דער פירער פון די מתנגדים האָט חרטה אויף די נגישות וואָס ער האָט פריער אָנגעטאָן די חסידים און איז איצט חוזר בתשובה. אַזעלכע קלאַנ־גען זיינען פאַרשפּרייט געוואָרן אויך אין די קהילות פון דייטשלאַנד, ווי קיניגסבערג, ברעסלע און האַמבורג, וואָס זיינען געשטאַנען אין האַנדלס־פאַרבינדונגען מיט ווילנע און אַנדערע ליטווישע שטעט. אין חודש אייר פון יאָר תקנ״ו איז אויפגעדעקט געוואָרן אַזאַ מין רמאות מצד די חסי־דים: איינער אַ חסיד איז אַרומגעפאָרן איבער די יידישע קהילות אין דייטשלאַנד באַגלייט פון זיין יונגן משרת, וואָס האָט אַרויסגעגעבן זיין בעל־הבית פאַר אַ זון פון ווילנער גאון. און אַז מען האָט ביי יענעם גע־פרעגט, וואָס האַלט איצט זיין פאָטער דער גאון מכּוח חסידות, האָט ער געענטפערט: „איך שעם זיך אַרויסצוברענגען פון מויל דאָס וואָס מיין פאָטער רעדט. ער זאָגט אַזוי: וויי איז מיר, וואו וועל איך נעמען אַזוי פיל טעג אויף צו טאָן תשובה דערויף וואָס איך האָב אָנגעטאָן די חסידים!

---

* אין דער דערמאָנטער שריפט פון ר' אַביגדור (דאָרט, ז' 105) שטייט געשריבן, אַז לויט זיין בקשה האָט דער גאון באַשלאָסן צו פאַרברענען „דעם ספר פון דער סעק־טע עפּנטלעך" אין ווילנע, און אַז דאָס האָט אויפגעוועקט קעגן אים דעם גרימצאָרן פון די חסידים אין פינסקער קרייז. און היות ווי די מחלוקת צווישן ר' אביגדורן און זיין קהילה איז אויסגעבראָכן, ווערליק מיר האָבן געזען, אין יאָר 1794, ממילא איז דער־פון געדרונגען, אַז אין דער זעלביקער צייט איז געשען די פאַרברענונג פון ספר. אין איין דאָקומענט פון יאָר תקנ״ו (דער קונטרס „מחשבות כסילים", סימן 4, אין ז״ב „דביר", ב' ו, ז' 302) דערציילט דער שרייבער: „[דער גאון] האָט אויך פאַרברענט די צוואת ריב״ש פאַר אַ גרויסן עולם עפנטלעך פאַר ביעור חמץ". אין זיין בקשה־שריפט האָט אַביגדור נישט אָנגערופן דעם נאָמען פון פאַרברענטן ספר, אָבער פון דעם ליט־ווישן גובערנאַטאָרס ענטפער איז צו זען, אַז דאָס איז געווען „צוואת הריב״ש" („יעווריַ סטאַרינאַ" 1910, ז' 260).

ווען איך וואָלט געווען ייִנגער, וואָלט איך געפאַסט און געקלאָגט און געוויינט און מתפלל געווען פאַרן אייבערשטן, ער זאָל מיר מוחל זיין, וואָס איך האָב זיך געקריגט מיט זיי, און איך וואָלט געגאַנגען פון אָרט צו אָרט צו שטראָפן יידן, פאַר וואָס זיי זאַמען זיך מיטן צושטיין צו די דאָזיקע פיינע לייט". און אַ קלאַנג האָט זיך פאַרשפרייט איבער יידישע קהילות, אַז דעם גאונס זון גייט אַרום „אָפּריכטן גלות" אויף אויסצוקויפן זיין פאָטערס זינד און אָנצוזאָגן, אַז ער האָט תשובה געטאָן. נאָך אָט דעם אָנזאָגער זיינען שוין אַראָפּגעקומען פון ליטע חסידישע זאָגערס, וואָס האָבן געזוכט צו געווינען נייע אָנהענגערס.

איין מאָל איז אַראָפּגעקומען קיין ברעסלע איינער פון די חשובע יידן פון ווילנער קהילה, ר' זונדל, און אַז מען האָט ביי אים געפרעגט, וואָס מאַכט דער גאון, האָט ער געענטפערט, אַז ער האַלט זיך שטאַרק ווי פריער. האָט מען ביי אים געפרעגט: „סטייטש, דעם גאונס זון וואָס ריכט אָפּ גלות אין אונדזערע מדינות זאָגט בפירוש, אַז זיין פאָטער האָט חרטה אויף דעם, וואָס ער האָט פריער געטאָן". האָט ר' זונדל געענטפערט: „אָט ווי ווייט עס גייט די פאַלשקייט פון די חסידים! דעם גאונס צוויי זין זיצן זיך אין ווילנע און לערנען תורה, און דער גאון האָט אויסגעוואָרצלט די כת ביי זיך אין שטאָט, ווי ווייט זיין האַנט גרייכט, און ער האָט אויך פאַרברענט דעם ספר צוואת הריב"ש עפנטלעך ערב פסח פאַר ביעור חמץ". אַז די ברעסלער האָבן דערהערט די דאָזיקע רייד, האָבן זיי באַלד אַוועקגעשיקט בריוו צו די אַנדערע קהילות, צו לאָזן זיי וויסן, אַז דער אַרומפאָרער וואָס גיט זיך אויס פאַרן ווילנער גאונס זון איז אַ רמאי. און טאַקע, אַז דער אַרומפאָרער איז געקומען קיין האַמבורג און איז אַריין צום רב פון דער קהילה רפאל כהן, וואָס איז געווען פריער רב אין פינסק, האָט מען אויפגעוויזן אים זיין ליגן אין פנים אַריין און מען האָט אים געשמיסן מיט בייטשן. באַלד האָט מען וועגן דעם געלאָזט וויסן דער ווילנער קהילה — און דאָס איז געווען אַ סיגנאַל צו באַנייען די מילחמה קעגן דער שעדלעכער סעקטע*.

* געשריבענער קונטרס „מחשבות כסילים", סימן 4 („דביר", ב' I, 302): „העתק מאגרת דק"ק ווילנא". די דאָזיקע אָפּשריפט איז קענטיק אַרויסגענומען פון די כתבים

זיינען די ווילנער ראשי הקהל געקומען צום גאון און האָבן אים אויפגעוויזן, אַז עס איז איצט אַ מצווה אַרויסצוגיין קעגן די חסידים די רמאים. אין דעם אויפגערעגטן האַרץ פון דעם זקן האָט זיך ווידער אויפ־געוועקט די שינאה צו דער „כת רשעים", וואָס האָט אים אַוועקגעשטעלט בראש פון די פאַנאַטיקערס מיט 24 יאָר צוריק. און מען האָט באַשלאָסן צו פאַרעפנטלעכן די אָפּנאַרעריי פון די חסידים אין אַ בריוו געשריבן פון גאון אַליין, אויפצואוועקן די קהילות אין ליטע און רייסן צו אַ נייער מילחמה קעגן דער סעקטע און אַרויסצושיקן צוליב דעם צוויי משולחים, איינעם פון די ווילנער רבנים ר' חיימען, און איינעם פון די פרנסים ר' סעדיהן. זיי אין האַנט אַריין האָט מען געגעבן אַ בריוו געחתמעט דורכן גאון כ"ח סיון תקנ"ו (22 יוני 1796). דער בריוו לייענט זיך אין דער יידישער איבערזעצונג אַזוי:*

„צו די וואָס ציטערן איבער דעם אייבערשטנס וואָרט, בני אברהם יצחק ויעקב, הייליקער זאָמען, ערשטלינג פון זיין צוקום, די וואָס היטן זיינע געבאָטן און געזעצן, ער זאָל דערמאָנען פאַר זיי זיין בונד און זיי זאָלן זוכה זיין אויפצוגיין קיין ירושלים, די שטאָט פון זיין הערלעכקייט.

„איך האָב געהערט ריידעניש פון פיל מענטשן, אַ הויכן קול פון לעסטערונגען און זידלענישן הער איך, אַז די כת פון שלעכטע און נידער־ריקע מענטשן, וואָס רופן זיך אָן מיטן נאָמען ח ס י ד י ם, וואָס בוג־

פון שלמה דובנאָ, וואָס זיי האָט אויסגעגנוצט ש"י פין אין זיין בוך „קריה נאמנה" (ז' 140 אין דער הערה).

* דער בריוו איז אָפּגעדרוקט צוערשט אין „ספר הויכוח" פון דעם מגיד ישראל לייבל, דף ד' (וואַרשע, תקנ"ח), און פון דאָרט איז ער איבערגעדרוקט אין צווייפלס „שלום על ישראל", חלק ב', ז' 42. ביי מיר געפינען זיך נאָך צוויי וואַריאַנטן אין כתב־יד: אין דערמאָנטן קונטרס „מחשבות כסילים" סימן 4, און אין אַן אָפּשריפט פון אַן אַלטן כתב וואָס איז מיר צוגעשיקט געוואָרן פון פּאָניוועזש אין דער ליטע אין יאָר 1892. אין „ספר הויכוח" איז פאַרצייכנט די צייט: יום ג' ר"ח סיון תקנ"ו, אָבער אין דערמאָנטן קונטרס שטייט: יום כ"ח סיון אָן דעם וואָכנטאָג. אויב מיר וועלן נעמען אין אַכט, אַז דעם גאונס חתימה איז באַשטעטיקט געוואָרן דורך די חתימות פון בית־דין 6 טעג אין תמוז, ממילא איז געדרונגען, אַז די לעצטע דאַטע איז מער קרוב לאמת, ווײַ־רעם עס איז שווער משער צו זיין, אַז די באַשטעטיקונג פון דער חתימה האָט זיך פאַרהאַלטן אַ וואָכן פינף.

טעוועז זיך קעגן זייער האר דעם פאטער אין הימל, בארימען זיך און ריידן רייד, אז איך האב חרטה אויף דעם וואס איך האב געזאגט אויף זיי ביז איצט, און אז איצט בין איך מסכים צו אלע זייערע מעשים און אז דער דאזיקער וועג [זייערער] איז דער רעכטער, און אין דער זאך פאנגען זיי א סך פון די זין פון אונדזער פאלק, נשמות וואס זאלן נישט געפאנגען ווערן. און מחמת איך בין חושד, טאמער און אפשר וועלן זיין מענטשן וואס וועלן געבן אן ארט פאר זייערע רייד, דערפאר לאז איך וויסן אויף זיכער, אז מען זאל מיר נישט אנהענגען קיין פוסטע זאכן חס ושלום, און עס זאל אזוינס ביי יידן נישט זיין, ווארעם איך שטיי אויף מיין וואך פונקט ווי אמאל אזוי אויך איצט. און דערפאר איז ווער עס רופט זיך אן מיטן נאמען ייד און וואס יראת השם האט אנגערירט זיין הארץ, איז אויף אים ארויפגעלייגט א חוב זיי צו שטופן און צו יאגן מיט אלע מיני רדיפות, ביז וואנען א יידישע האנט גרייכט (לויט דת ישראל). ווייל זייער זינד איז פארבאהאלטן אין זייער בוזעם און ווייל זיי זיינען שווער פאר יידן ווי אן אנשיקעניש (זאל זייער נאמען אויסגעמעקט ווערן).

„און עס האבן אויף זיך גענומען איצט צוויי איידעלע לייט, דאס זיינען הרב המובהק מו״ה חיים (פון טשערהיי) מ״ץ דק״ק הנ״ל (פון אונדזער קהילה) און מיט אים הרבני המפורסם מו״ה סעדיה בר׳ נתן נטע, ארויסצופארן איבער די מדינות ליטע און רייסן מפרסם צו זיין די זאך פאר אלע אונדזערע ברידער בני ישראל. דעריבער איז נייטיק זיי צו העלפן מיט אלע מיני הילף, סיי מיט גוף סיי מיט געלט, צו אלע באדערפענישן וואס עס וועלן באדארפן די אויבן אנגערופענע, טאמער און אפשר וועט דאס געראטן די זאך, אז מען זאל קאנען אויסוואָרלען זייער נאמען [פון די חסידים] פון דער וועלט. דאס זיינען די רייד פון אליהו במו״ה שלמה זלמן״.

אין א וואך ארום האבן די „דייני צדק״ פון דער קהילה באשטעטיקט דעם גאונס חתימה מיט זייערע חתימות (דוד במהר״יל, אליהו בר׳ מרדכי, שלמה בר׳ דוד בער, שלמה הירש בר׳ צמח, דוד משה בר׳ זוסיל).

אז אן אפשריפט פון ווילנער בריוו איז אנגעקומען קיין מינסק, האבן

די חסידים זיך שטאַרק איבערגעשראָקן און האָבן פאַרשפּרייט אין שטאָט אַ קלאַנג, אַז די מתנגדים האָבן דעם גאונס חתימה געפעלשט. אויך ביי אַ סך מתנגדים האָט זיך דערוועקט אַ חשד, ווייל זיי האָבן גערעכנט, אַז דער זקן האָט לאַנג שוין אויפגעהערט זיך אַריינצומישן אין דער מחלוקת. האָבן זיך צונויפגעקליבן די ראשי הקהל און האָבן באַשלאָסן צו שיקן קיין ווילנע צוויי שליחים אָנצופרעגן ביים גאון גופא, וואָס איז זיין מיינונג וועגן דעם ענין. די שליחים אויף דער האַנט האָט מען געגעבן אַ בריוו געחתמעט פון אַלע פאַרזאַמלטע ה׳ תשרי תקנ״ז (8 אָקטאָבער 1796) בזה הלשון*:

„ווי פרימאָרגן ליכטיקייט זאָל שיינען ליכטיקייט צו אונדזער געערטן האַר, מורנו ורבנו, רבן של כל בני הגולה, אַ הייליקער מאַן זאָגט מען וועגן אים... מו״ה אליהו נ״י.

„היות ווי עס האָבן זיך פאַרמערט די פּריצי הדור אין אונדזער קהילה... וואָס רופן זיך מיטן נאָמען ח ס י ד י ם, און האָבן אַראָפּגעפירט פון וועג די איינוואוינערס פון זייער שטאָט... און זייער נעץ איז אויסגעשפּרייט צו פאַנגען צאַרטע און איידעלע נשמות, יונגע קינדער וואָס לערנען ביי זייער רבין... און זיי פּטרן זייער געלט, ווי עס איז צום מיינסט באַוואוסט זייער טבע דעם מאַן וואָס אַ געטלעכער גייסט איז אין אים**... אָבער מיר האָבן געטראַכט, וואָס איז צו טאָן, ווען דער מאַן וואָס דער קיניג פאַרלאַנגט זיין הערלעכקייט, דאָס איז אונדזער באַשיצער, שטייט פון דער ווייטנס אַזוי אַז מען הערט נישט זיין שטים אָפּצושניידן די וווּדערשפּעניקע און צו פאַרטיליקן די דערנער, דעמאָלט האָט אויך ביי אונדז נישט געקלעקט קיין מוט צו זיין פון די אַרויסטרעטנדיקע אין שטרייט קעגן זיי. און ווי נאָך ווען זיי ענטפערן אונדז עזותדיק אַזוי צו זאָגן: אָט דער גרויסער ריזן־מענטש וואָס איר פאַרלאָזט זיך אויף אים האָט אויך צוריקגעצויגן זיין רעכטע האַנט און איז מסכים מיט אונדז... ביז מיר

---

* ספר הויכוח, דף ה׳; שלום על ישראל ח״ב ד״ז 44—45; מחשבות כסילים, „דביר״, ז׳ 300.

** דאָ פעלט דער סוף פון זאַץ: „האָבן מיר איינגעזען אַרויסצוגיין קעגן די דאָזיקע פאַרפירערס״.

האָבן אין אונדזער אויסוואָרטעניש געהערט זיין שטים פון זיין בריוו, מיר האָבן געזען די פּיין פון זיין נשמה, ווען ער האָט זיך געבעטן ביי דעם כלל פון יידישן פאָלק, זיי זאָלן זיך באַוואָפענען קעגן זיי און זיי באַזיגן. דעמאָלט האָט זיך אונדזער מוט אומגעקערט צו אונדז און מיר זיינען געוואָרן ווי איין מאַן, איינער האָט דעם אַנדערן געהאָלפן, אפשר וועט דער אייבערשטער רחמנות האָבן אויפן אָרעמען פאָלק אין אַזאַ עת צרה און די רשעות וועט פאַרשווינדן ווי אַ רויך...

„און איצט אונדזער געליבטער מליץ יושר, מיר זיינען בכוח צו טאָן מיט זיי לויט אונדזער ווילן און זיי אונטערטעניק צו מאַכן ביז וואַנען אונדזער האַנט גרייכט אין אונדזער גובערני, און ווערדליק מיר מיינען, אַז וויבאַלד זיי וועלן אָנהייבן פאַלן פאַר אונדז, וועלן זיי שוין מער נישט אויפשטיין אויך אין גובערני ווילנא און סלאָנימע*. און פון דעם וועט מען זען און אַזוי וועט מען טאָן אין אַלע ערטער וואו זיי האָבן זיך פאַרשפּרייט און געשטאַרקט... אָבער מיר ווייסן נישט וואָס מיר זאָלן טאָן, מחמת מיר האָבן נישט זוכה געווען צו זען אייער הייליקן בריוו גופא, נייערט נאָר אַן אָפּשריפט פון אים. דערצו טוען [די לייט פון דער כת] ריידן ווידערשפּעניק און באַרימען זיך אין שטאָט צו זאָגן אויף אייערע ריינע ווערטער, אַז זיי זיינען געשריבן געוואָרן מיט פעלשונג און אַז זיי זיינען נישט אַרויסגעגאַנגען פון אייער הויכער הייליקייט. און זיי טוען נאָך מער שלעכטע מעשים און האָבן זיך געמאַכט הייזער און האָבן אָנגעהויבן צו בויען זייער פאַרזאַמלונגס־הויז מחוץ למחנה... און אויב מיר וועלן נאָך אַ מאָל הערן די שטים פון אונדזער האַר [דעם גאון] גוט דייטלעך געחתמעט פון זיין ריינער האַנט, דעמאָלט זיינען מיר אַלע ווי איינער גרייט צו טאָן אַלץ ווי עס וועט אַרויס פון זיין מויל. און אונדזער בקשה איז אויסגעשפּרייט צו דערקלערן אונדז גוט באריכות... דאָס זיינען די רייד פון די וואָס קוקן אַרויס און וואַרטן אויף זיין הויכער תשובה קציני נגידי מנהיגי ק"ק מינסק יצ"ו. נאום אוריה בר' דוד מווילנא; ונאום

* שפּעטערדיקע גראָדנער גובערניע.

יעקב ישראל בצירוף אדומ״ו הרב הגאון פה קהלתנו״... (און נאָך 24 חתימות).

פון אָט דער שאלה וואָס איז אָנגעקומען פון מינסק האָט דער גאון פאַרשטאַנען, אַז נישט נאָר אין די ווייטע מקומות, נייערט אויך אין די נאָענטע ערטער צו ווילנע באַמיען זיך די חסידים צו פאַרשפּרייטן פאַלשע ידיעות וועגן זיין באַציאונג צו דער סעקטע. די מינסקער שליחים זיינען אָנגעקומען קיין ווילנע קורץ פאַר יום־כיפור, און פון זייערע רייד האָט דער גאון אייַנגעזען, אַז די סעקטאַנטן זיינען פעסט אין זייער ווידערשפּעניקייט און האָבן גאַרנישט בדעה צו בעטן סליחה אויף זייערע זינד. אויב יאָ אַזוי, איז דאָך פאַר זיי קיין כפרה נישטאָ. אויף מאָרגן נאָך יום־כפור, נאָך אָפּגעשוואַכט פון תענית און פון דער תפילה, האָט דער זקן געהייסן זיינע זין אָנשרייבן אַן אַלגעמיינעם בריוו צו די הויפּט־קהילות אין רוסלאַנד*. דער דאָזיקער בריוו איז לויט זיין אינהאַלט און סטיל איינער פון די בעסטע פון אַלע כרוזים וואָס זיינען אַרויס פון גאון אָדער מיט זיין הסכם. איבערמאָסיקער פאַנאַטיזם און טיפער צער איבער דער סכנה וואָס שוועבט איבער דער יידישקייט, אַ רוף צום רעליגיעזן קאַמף און אַ ביטער געשריי פון אַ צעווייטיקטן האַרצן אויפן חורבן פון דער אומה, וואָס ווערט צעפּיצלט אויף ברעקלעך, און צוגלייך דערמיט אַנטהאַלט דער רוף דונערנדיקע רייד פון אַ גרימצאָרנדיקן נביא, — אָט דאָס אַלץ איז געוואָרן פאַראייניקט אין דעם דאָזיקן בריוו, וואָס איז ביי זיין ערשטן אָפּדרוק אָנגערופן געוואָרן מיט רעכט „תשובת אליהו קנא שקנא קנאת ה׳ צבאות״**.

„געטרייע בני ישראל וואָס ציטערן איבער גאָטס וואָרט, וואָס שטעלן

---

* וועגן די געשעענישן אין מינסק און אין ווילנע זע דעם בריוו פון די מינסקער דעלעגאַטן פון כ״ו תשרי תקנ״ז, מחשבות כסילים, „דביר״ I, 300. ער ווערט דערמאָנט אויך אין פינס בוך „קריה נאמנה״, 141.

** אונטער דעם נאָמען איז דער בריוו אָפּגעדרוקט אין „ספר הויכוח״ פון ר׳ ישראל לייבל, דף ו׳, און פון דאָרט איבערגעדרוקט אין „שלום על ישראל״ ח״ב, 45—47. פאַראַן ביי מיר אויך אַן אָפּשריפט פון אַן אַלטן כתב, וואָס האָט זיך אויפגעהי״ט ביי אייניקל פון ווילנער גאונס אייניקלעך אין פּאָניוועזש. איך האָב אויסגעקליבן די בעסערע פון די צוויי וואַריאַנטן און האָב דורכגעלאָזן נאָר די מליצות, וואָס האָבן נישט

זיך איין אין די ריסן צו פאַרצאַמען אַ צאַם אין וויינגאַרטן פון ישראל, אָפּצורייניקן אים פון שטיינערנעם האַרצן, צו באַאַרבעטן אים און צו באַוואָרענען און צו היטן די שאָף פון זיין פאַשע ווי אַ פאַסטעך זיין טשע־רעדע... דאָס זיינען די עלטסטע פון פאָלק, קהל גובערני ק״ק מינסק, זאָל זיי באַהיטן דער געאַכפּערטער גאָט, זיי קומט די בכורה, ווייל זיי זיינען אַרויס די ערשטע. זאָל אַרויסגיין דאָס פייער פון זייער אייפער און זאָל טרעפן די דערנער און זאָל זיי פאַרלענדן פון גאָטס וויינ־גאָרטן, דעם פאָלק וואָס ער האָט אויסגעקליבן פאַר אַן אַרב. אויב שפּע־טערס וועלן שפּעטן (די חסידים), זאָלן זיי שפּאַלטן זייערע שאַרבנס, און נאַראָנים זאָלן קלוג ווערן, זיך צו באַטראַכטן, וואָס וועט זיין זייער סוף, און נישט אומקערן זיך צו נאַרישקייט. זיי [די מינסקער ראשי־הקהל] וועלן אויפשטייגן די ערשטע צו פאַרצאַמען דעם צאַם... און מיט זיי זייע־רע פאַסטעכער (זייערע פריינד) די אויסגעקליבענע אין קהל גובערסקי. און מיט זיי, די בערג פון ישראל, איטלעכע גובערני מיט אירע דרשנים, איטלעכע גובערני מיט אירע פרנסים, דאָס זיינען די אָנפירערס פון קהל גובערסקי מאָהילאָב, קהל גובערסקי פּאָלאָצק, און קהל גובערסקי זיטאָמיר, און קהל גובערסקי ווינציאַה, און קהל גובערסקי דק״ק קאַמניץ־פּאָדאָלסק... וואָס זיי פאַר־מאָגן כוח אויסצואוואָרצלען די וואָס פאַרוואָרפן דעם גערעכטן מישפּט וואָס גייט פון זיי אַרויס.

„אַ שטים רופט אין זייערע אויערן: ווי געשריגן צו אַ דור וואָס שילט זיין פאָטער און זיין מאַמען בענטשט ער נישט!... זיי האָבן עובר גע־ווען די תורה, פאַרבייגעגאַנגען דעם געזעץ, און אויסגעטייטשט די תורה נישט ווי דער דין איז... אַ דור וואָס נישט געטריי צו גאָט איז זיין גייסט... און אין תורת משה דער גערשעטער האָבן זיי געשלאָסן אַ נייעם בונד... זיי רופן זיך מיטן נאָמען חסידים, אַ חסד איז דאָס*.

קיין ממשותדיקן אינהאַלט אָדער וואָס אין זיי זיינען איבערגעחזרט זאַכן, וואָס זיינען געזאָגט דערנעבן אין אַ קלענערער פאָרעם.

* דאָ איז „חסד״ אין טייטש פון ויקרא כ׳ פסוק 17, וואו עס באַטייט פאַר־שייטקייט.

„דער דור, ווי פאַרשטאָכן זייַנען זייַנע אויגן (מה רמו עיניו), און רייד טוט ער ריידן קעגן אייבערשטן: דאָס איז דיין גאָט ישראל, איטלעך האָלץ און איטלעכן שטיין! און זיי טייַטשן פאַלש אויס דעם פסוק „ברוך כבוד ה׳ ממקומו" און דעם פסוק „ואתה מחיה את כולם"*. ווי׳ געשרייען אויף די שלעכטע פאַסטעכער צווישן זיי, וואָס האָבן אויסגעטראַכט פון זייער קאָפּ אַ ניי רעכט און אַ נייע לערנונג, און עס האָבן געטרונקען די תלמידים וואָס קומען צו זיי, און גאָטס נאָמען ווערט דורך זיי פאַרשוועכט! אויך אויף זייערע פאַלעס געפינט זיך בלוט פון אָרעמע אומשולדיקע נשמות, וואָס גייען בתמימות ווי אַ שאָף, וואָס ווערט געפירט צום שעכטן. אָך און ווי׳ געשריען צו אַ דור וואָס אין זייַנע טעג האָט זיך אַזוינס פאַר־לאָפן! צי איז ווען אַזוינס געווען ביי יידן, אַז צוריקגעצויגן איז געוואָרן אמונה און אמת איז געשטרויכלט געוואָרן אין גאַס, געטרעטן געוואָרן מיט פיס פון שקר און טריט פון גנאר! און אויב מיר זאָלן ווען דער־ציילן ווי אַזוי, וועט די האַנט מיד ווערן און עס וועט קיין פאַפיר נישט קלעקן אויף אויסצושרייבן זייערע דרכים און זייערע שלעכטע טועכצן...

„אין ישראל, די צעשפּרייטע שאָף, איז געקומען דער שטן און האָט צעמישט די אָרדענונג... און דאָס איז די רו — צוצואיילן אַ שיצונג פון שטורעם־ווינט, אויסצוגלייכן קרימענישן, און אָפּצוראַמען די שטרויכ־לונג פון וועג, און נעמען נקמה פאַר גאָטס תורה, וואָס אָט די ווידערשפּע־ניקע האָבן אַראָפּגעוואָרפן אויף דער עדה איר שיינקייט, צו שטראָפן עפנטלעך שוטים וואָס האָבן געזינדיקט מיט בייטשן (שוטים) און סקאָר־פּיאָנען. קיין מענטש זאָל זיך אויף זיי נישט דערבאַרעמען און זאָל זיי נישט שוינען, און מען זאָל זיי אָפּשיידן צום שלעכטן פון אַלע שבטים פון ישראל... און דער וואָס הערט זיך צו צו זיי זאָל אויסגעצויגן ווערן אויפן שטענדער... קליידט זיך אָן מיט אייפער פאַר גאָט און זאָלן פונקען אויפ־שטייגן פאַר אייך, פון אייער מויל זאָלן שטורקאַצן פלאַקערן, ווי דער בליץ פון שווערד וואָס נעמט נקמה פאַרן בונד און ווי די תורה וואָס נעמט נקמה. און די איבעריקע וועלן זען און זיך פרייען, וואָרעם עס איז אַ פרייד

* לויט דער טעאָריע פון חסידות ווייזן די דאָזיקע פסוקים, אַז אומעטום זייַנען פאַראַן ניצוצות פון קדושה.

פאַרן פרומען צו טאָן גערעכט, און צו די שאַלקהאַפטיקע אַ בראָך. גאָט זאָל פאַרגיכערן (די גאולה) אין איר צייט.

„עס רעדט מיט געבעט און פיין פון זיין נשמה (עורך שוע בצר נפשו), וואָרעם שלעכט איז אים צו טאָן דאָס, דער וואָס אייפערט זיין אייפער און צו אים דערהייבט ער זיין נשמה, אליהו במהורר שלמה זלמן ז״ל״.

נאָך דעם גייט די באַשטעטיקונג פון בית־דין, געחתמעט פון זעקס דיינים:

במיתב בי דינא נתקיים חתימת יד הגאון האמתי הזקן והישיש החסיד המפורסם מו״ה אליהו הנ״ל. ומדאיתברר לנו חתימת דו אישרנוהו וקיימנוהו כדחזי. ובאנו עה״ח אנחנו בי דינא רבה דק״ק ווילנא יום ה׳ י״א תשרי תקנ״ז לפ״ק״ (14 אָקטאָבער 1796). געחתמעט זיינען זעקס דיינים.

באַוואָפנט מיט אָט דעם מילחמה־כרוז האָבן די שליחים זיך אומגעקערט קיין מינסק און האָבן אויפגערודערט די קהילה. לויטן באַפעל פון די ראשי הקהל איז דעם גאַנצן בריוו איבערגעלייענט געוואָרן אין אַלע מינסקער שילן „לעיני כל ישראל״. און דעם זעלביקן טאָג האָבן די קהלס־פירערס געהייסן צומאַכן דעם חסידישן „מנין״ אין מינסק און האָבן געצוואונגען די חסידים אויסצוהערן דאָס עפנטלעכע לייענען דעם כרוז*. אויף דער באַראַטונג פון דעם גובערניאַלן קהל** כ״ו תשרי תקנ״ז (29 אָקטאָבער 1796) זיינען אָנגענומען געוואָרן פיר החלטות אָדער „פונקטין״: א) נישט צו לאָזן די חסידים דאַווענען אין אַ מנין פאַר זיך, אַפילו נישט מינחה און מעריב; ב) אַז זיי טאָרן נישט איבערמאַכן דעם נוסח

* דאָס איז געדרוקט פון בריוו פון די מינסקער ראשי הקהילה פון כ״ו תשרי תקנ״ז (מחשבות כסילים, אין דערמאָנטן אָרט): „וגם תיכף קודם הקריאה בטלו את המעוררים שלהם הנוקפים ונמשכים אחריהם במנין שלהם והמה עתה בזמננו דבר שבמנין בטלה [?] והיו כולם בעת קריאת המגילה ברבים״.

** לויט דעם רוסישן געזעץ איז אין יעדערער פון די גובערניע־שטעט פון יידישן תחום געגרינדעט געוואָרן אַ גובערניאַלער קהל. אין דעם גאַנצן אויבן געבראַכטן כרוז זיינען זיי אויסגערעכנט.

פון דאַוונען אויף נוסח ספרד; ג) זיי טאָרן נישט קוילען קיין בהמות מיט געשליפענע חלפים; ד) קיין איינער פון די חסידים זאָל נישט פאָרן צו זייערע „רביים״ [די גוטע יידן] אָן אַ „בילעט״ פון דעם „ממונה פון דער שטאָט״, און ביים קומען צוריק מוז ער אָפּגעבן דעם בילעט דעם ממונה, כדי דער ממונה זאָל קאָנען „מישפטן אים כפי הזאקאָן״ [לויטן געזעץ], אויב ער האָט עפּעס וואָס עובר געווען. אויף אַכטונג צו געבן דערויף זיינען אויסגעקליבן געוואָרן דריי מענטשן, וואָס איינער פון זיי איז געווען אַ שרייבער אין מינסקער מאַגיסטראַט*.

בכדי צו פאַרהיטן, אַז די פאַרביטערטע חסידים זאָלן נישט פוגע כבוד זיין דעם ווילנער גאון איז אויסגערופן געוואָרן אין די שילן אין נאָמען פון קהל אַזאַ כרוז:

„הרב הגאון אב״ד דקהלתנו ק״ק מינסק ובית דין צדק בצירוף הנבחרים מאת קהל גובערניע דפה קהלתנו ומאת האסיפה רבה, לאזין מכריז ומודיע זיין: היות בעוונותינו הרבים אנשים מכת החסידים אשר מזלזלים בכבוד אדמו״ר הגאון הגדול החסיד האמתי האלקי המפורסם בתורה נגלה ונסתר ביראת ה׳ כל הימים, רבן של כל בני הגולה, הנקרא בפי כל ר׳ אליהו חסיד מווילנא, והוא מחמת המחלוקת שהיא לשם שמים אשר עמהם [היות ווי עס געפינען זיך פון די חסידים מענטשן וואָס זיינען מזלזל דעם כבוד פון דעם ווילנער גאון מחמת דער מחלוקת וואָס ער האָט מיט זיי] — לזה איז מען מכריז ומודיע באזהרה גדולה ואיומה: באם חס ושלום יהיה מי שיהיה וועט מיקל זיין בדבר עיקר, היינו ער וועט מיקל זיין בכבוד הגאון הנ״ל, ופשיטה ווער עס וועט פוגע זיין בכבודו, איז ער מוחרם ומנודה משני עולמות, והוא מופרש מקדושת ישראל, ויהיה נדון ע״פ קהל גובערניע כדין עובר על חרם... ווער עס וועט הערין איין זלזול מוז ער מודיע זיין להגאון אב״ד דקהלתנו״**.

אין דער זעלביקער צייט האָבן די ראשי הקהל פונאַנדערגעשיקט אָפּשריפטן פון דעם ווילנער גאונס כרוז צו די קהילות פון די קרייזן („אויעזדין״) פון מינסקער גובערניע און האָבן אויף זיי אַרויפגעלייגט די

---

* מחשבות כסילים, „דביר״ ו, 301.

** דאָרט, 301, 302.

פליכט פירצולייענען אים עפנטלעך און איינצופירן אין זייערע ערטער תקנות אַן ערך ווי די וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן אין דער גובערניע־שטאָט. „פון אונדז זאָלן זען — שטייט געשריבן אין בריוו פון די מינסקער ראשי הקהל — און אַזוי זאָלן טאָן אויך זיי מיט זייער קלוגשאַפט צו צעברעכן די צייך פון שאַלקהאַפטיקן... און צוערשט אַפּשאַפן זייערע מנהגים און זיך פירן מיט זיי לפי די פּונקטיין וואָס ביי אונדז, כדי נוקם צו זיין דעם אייבערשטנס נקמה... קיינער זאָל זיין ברודער און זיין זון נישט שוינען, דער וואָס זאָגט צו זיין פאָטער און מוטער, איך האָב זיי נישט געזען, און זיי זאָלן זיך אויף זיי נישט דערבאַרעמען, ביז דאָס שלעכטס וועט שוין מער נישט בליען און די חטאים וועלן זיין אויס, און זיי זאָלן נישט אומקערן זיך צו דער נאַרישקייט. און איטלעכער אויעזד און זיין פירער זאָל באַפעלן די שטעט וואָס אין זייער סביבה אַלץ ווי עס איז דערמאָנט אויבן. און עס זאָל ביי זיי זיין אַן אַפשריפט פון גאָר דעם אויבן דערמאָנטן, אַז איטלעכער זאָל פון צייט צו צייט לייענען דערין מיט זיין הויזגעזינד. און מיר בעטן צו לאָזן וויסן [אונדז] דעם טאָג ווען זיי האָבן געקראָגן און אויסגעפירט דאָס וואָס שטייט אין דעם בריוו, כדי מיר זאָלן וויסן וואָס צו טאָן מיט די ווידערשפּעניקע. און מיר האָבן בכוח זיי צו שטופן און צו יאָגן, וואָרעם מיר האָבן געקראָגן מיטן אייבערשטנס הילף מאַכט און שטאַרקייט פון אונדזער יענעראַל גובערנאַטאָר, און ער האָט אונדז באַפוילן צו שרייבן וועגן יידן, ווי עס איז געפעלן גאָט און לייט לויטן דת און דין, אַז אַזויגס זאָל מער נישט זיין ביי יידן, אַז עס זאָלן נישט זיין ווי צוויי תורות, נאָר מיר זאָלן זיין כל ישראל געאייניקט, ווי מיר זיינען געווען פון אייביק אָן איין פאָלק, ווי דאָס איז באַוואוסט אויך די אומות העולם. און כל ישראל זאָלן הערן און פאָרכטן זיך און נישט מוטוויליקן צו האַלטן די גענג פון דער כת"*.

אַזוי אַרום האָט דער מינסקער קהל געצויגן די לעצטע מסקנא פון דעם כרוז פון „אליהו קנא" צו די הויפּט־קהילות אין רוסלאַנד. די קהל־

* דאַרט, 300, 301.

באַאַמטע, וואָס האָבן געהאַט אַ „יד" אין שטאָט־מאַגיסטראַט און אויך אין הויף פון רוסישן גענעראַל־גובערנאַטאָר, האָבן געקראָגן פון לכתחילה אָן אַ הכשר אויף אַלצדינג וואָס זיי וועלן טאָן צוליב דעם הייליקן צוועק — דער פאַרטיליקונג פון חסידיזם. דער ציל הייליקט די מיטלען. פאַנאַטי־קערס און בעלי־מחלוקת האָבן געקראָגן פרייע הענט צו טאָן וואָס זייער האַרץ גלוסט קעגן דער געיאָגטער סעקטע. דער ווילנער גאון, וואָס איז געווען אָפּגעזונדערט פון דער וועלט אין זיינע ד׳ אמות פון תורה, האָט נישט געוואוסט, ווי ווייט דאָס קאָן דערגיין, ווען מען זאָל זיך צולאָזן צו זוכן הילף ביי מלוכה־באַאַמטע. געוויס איז דאָס געווען דער פּלאַן פון די ווילנער און מינסקער קהל־לייט, וואָס האָבן שוין פריער אָנגעהויבן אָנצואווענדן אַזאַ טאַקטיק. די ווילנער משולחים ר׳ חיים און ר׳ סעדיה האָבן געטאָן דאָס זייעריקע אין די איבעריקע גרויסע קהילות. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַן אַלגעמיינע אַטאַקע קעגן דער „כת", אַ מער פאַרפּלאָנ־טערטע מילחמה ווי די וואָס איז אויסגעבראָכן מיט 25 יאָר צוריק.

§ 37. דער ענטפער פון די חסידים, די פּטירה פון גאון און די גזירות פון ווילנער קהל (1797)

די ווילנער חסידים בעטן דעם רבֿ שניאור־זלמן, ער זאָל קומען צו אַ וויכוח אָדער צו אַ מישפּט מיטן גאון. — דעם רבס ענטפער: נישט גע־ראָטענע פּרוואוון, שטראָף און התנצלות. — דעם גאונס פּטירה און די אבלות־טעג אין ווילנע (חול־המועד־סוכות תקנ״ח). — אַ מיאוסע מעשה פון די חסידים: אַ נאַכט פון הוליאַנקע און שימחה און רייצן זיך מיט די מתנגדים. — די נקמה פון די מתנגדים; עס ווערט אויסגעקליבן אַ „וועד פון פּינף" צוליב דער מילחמה מיט דער חסידות דורך דעם „רודף הנעלם". — נייע גדרים. — די רעליגיעזע מחלוקת גייט איבער אין צו־שטאַנד פון אַ בירגער־קריג.

אין דעם הויפּט־שטאָב פון די מתנגדים אין ווילנע האָט מען זיך גע־גרייט צו שטורעמען דעם הויפּט־לאַגער פון די רייסישע חסידים מיט זייער קאָמאַנדיר ר׳ שניאור־זלמן. די ווילנער שליחים, ר׳ סעדיה און ר׳ חיים, זיינען געקומען קיין שקלאָוו און האָבן זיך געהאַלטן עצות מיט די

אַנפירערס פון די מתנגדים אין דער קהילה, ווי אַזוי צו אַנטפּלעקן די סכנה וואָס שטעקט אין דער שיטה פון ליאָזנער רב, וואָס איז אין יענער צייט פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין דרוק אין ספר „תניא"*, און ווי אַזוי צו פאַרמיידן די פאַרשפּרייטונג פון חסידיזם אין רייסן. צווישן ווילנע און שקלאָוו זייַנען געפלויגן בריוו פון די קנאים פאַרן גלויבן, די קריגס־לייט וואָס פאָלגן דעם באַפעל פון גאון. אין ווילנע גופא האָבן זיך גע־שטאַרקט די רדיפות אויף דער גרופּע חסידים. די געדרודפטע, וואָס אַ סך פון זיי זייַנען געווען פאַרערערס פון ר' שניאור־זלמן, האָבן זיך געווענדט צו זייער רבין מיט דער בקשה צו קומען קיין ווילנע, כדי זיך מתווכח צו זיין מיטן גאון און צו דערווייזן אים, אַז ער איז חושד בכשרים, אַז די שיטה פון חב"ד וויל גאָר נישט משנה זיין דעם אַנגענומענעם קוק פון יידישקייט אויף דעם באַשעפער און דער באַשאַפונג, אַז זי האָט קיין מאָל נישט גרינג געשאַצט דאָס לערנען תורה און זי האָט נישט גערייצט די חסידים קעגן דער רבנות. אָבער ר' שניאור־זלמן האָט זייער בקשה אָפּ־געזאָגט, מחמת ער האָט שוין געוואוסט פון ביטערער דערפאַרונג, אַז מען קאָן די זאַך נישט פאַרווירקלעכן.

אין זיין ענטפער צו זייַנע ווילנער אָנהענגערס** שרייבט ער „מכות

---

* אויפן שער פון ספר שטייט: סלאַוויטאַ תקנ"ו, אָבער צום סוף שטייט ותשלם המלאכה ביום כ' כסלו תקנ"ז, ד"ה אין צוויי חדשים אַרום, נאָך דעם ווי עס איז אַרויס דער כרוז פון ווילנער גאון. די סתירה צווישן די צוויי דאַטעס דערקלערט זיך דערמיט, וואָס די ערשטע בויגנס זייַנען אָפּגעדרוקט געוואָרן אין יאָר תקנ"ו און די לעצטע אין יאָר תקנ"ז. זע די אָנמערקונג פון טייטלבוים אין זיין בוך „הרב מלאדי ומפלגת חב"ד", חלק א', ז"ז 55—56. פאַראַן אַ יסוד פאַר זיין השערה, אַז איינציקע געדרוקטע בויגנס (און אפשר, לויט מיין מיינונג, פון די אָפּשריפטן וואָס האָבן זיך פאַרשפּרייט אין כתב־יד פאַרן אָפּדרוקן) האָט דער גאון געהאַט פאַר די אויגן, בעת ער האָט געשריבן זיין כרוז, און אויף דעם האָט ער מרמז געווען מיט זיין פּראָטעסט קעגן די וואָס טייטשן אויס פאַלש די תורה (המגלים פנים בתורה שלא כהלכה, אויבן § 36, און אויך אין דעם פירטראַג פון דער חבדישער שיטה, § 35).

** דאָס איז דער בריוו מיט דער אויפשריפט „אהובי אחי ורעי העומדים על התורה והעבודה אנשי שלומנו המנין דק"ק ווילנא". ער איז אָפּגעדרוקט אין דעם פּאָלעמישן ספר „מצרף העבודה" (קיניגסבערג, תרי"ח) און געפינט זיך ביי מיר אין אַן אָפּשריפט, צוגעשיקט פון דער פאַמיליע שניאורסאָן (שפּעטער איז אַזאַ אָפּשריפט אָפּגעדרוקט גע־

דעם וויכוח מיט אונדזערע קעגנערס״ (בדבר הויכוח עם שכנגדינו): „ווען עס וואָלט נאָר מעגלעך געווען צו קומען צו אַ ריכטיקן גמר מיט זיי, אוודאי איז נישטאָ קיין גרעסערע מצווה ווי צו מאַכן שלום ביי יידן... אָבער וואָס האָבן מיר נאָך צו טאָן וואָס מיר האָבן נישט געטאָן? זייער אַפּולע האָבן מיר זיך געמיט, און עס איז אונדז נישט געראָטן״. און דאָ דערמאָנט דער רב זיין פּרואוו זיך מתווכח צו זיין מיטן גאון אין ווילנע מיט עטלעכע יאָר צוריק, בעת עס האָט נאָך געלעבט ר׳ מענדל וויטעבסקער (אויבן, ב׳ ו, § 21). און דערנאָך שרייבט ער ווייטער: „און דערנאָך אין אונדזערע מדינות זיינען מיר געפאָרן קיין שקלאָוו אויך צו אַ וויכוח, און עס איז אונדז נישט געראָטן, און זיי האָבן מיט אונדז געטאָן מעשים וואָס מען טאָר נישט טאָן, און זיי האָבן איבערגעביטן זייער הבטחה וואָס זיי האָבן אונדז מבטיח געווען נישט צו טאָן אונדז גאָרנישט, נאָר אַז זיי האָבן געזען, אַז זיי האָבן נישט וואָס צו ענטפערן אויף אונדזערע רייד, זיינען זיי געקומען מיט אַ געוואַלד און האָבן זיך אָנגעהאַנגען אָן אַ גרויסן בוים, דעם גאון דעם חסיד (ר׳ אליהו) נרו יאיר״*. דער רב איז נוטה צו פאַרענטפערן דעם גאון, „היות ווי ביי אים איז די זאַך שוין באַשלאָסן

וואָרן אין ספר „בית רבי״ חלק א׳, פּרק י״ב). די צייט ווען דער בריוו איז געשריבן איז אויף אים נישט פאַרצייכנט, אָבער פון זיין אינהאַלט איז צו זען, אַז ער איז געשריבן אין לעצטן לעבנס־יאָר פון ווילנער גאון, צווישן חשון תקנ״ז, נאָך דעם ווי עס איז פאַר־עפנטלעכט געוואָרן זיין כרוז צו די קהילות, און צווישן תשרי תקנ״ח, ווען דער גאון איז געשטאָרבן. פון איין זייט ווערט אין בריוו דערמאָנט דער ווילנער משולח סעדיה, וואָס איז אין יאָר תקנ״ו אַרומגעפאָרן אויפן גאונס באַפעל; פון דער צווייטער זייט איז קענטיק, אַז דער גאון האָט נאָך געלעבט, און אַז דער בריוו איז נישט געווען קיין פאַר־שפּעטיקטע התנצלות; און דריטנס איז אין אים פאַראַן אַ שטיקל וויכוח מכוח דעם ספר „תניא״, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען אָנהייב תקנ״ז. עס איז כמעט ווי זיכער, אַז דער בריוו פון ר׳ שניאור־זלמן צו זיינע ווילנער אָנהענגערס איז געשריבן אין מיטן 1797 (תקנ״ז).

* ער האָט נישט אויסגעטייטשט קלאָר, ווען עס איז געווען דער פּרואוו פון אַ וויכוח אין שקלאָוו: צי אין יאָר 1784, ווען ר׳ שניאור־זלמן האָט זיך געמישפּט פאַר דער אסיפה פון די קהילות אין מאָהילעוו (אויבן, ב׳ ו, § 25, וואָס אויך דאָרט שטייט אין זיין בריוו צו די אָנטיילנעמערס אין דער אסיפה: „ונעשו מעשים אשר לא יעשו״), אָדער אין אַ שפּעטערער צייט, ווען די שקלאָווער מתנגדים האָבן געפּאַרשט און אויס־געפונען „חטאים״ ביי די חסידים (§ 34).

לחלוטין אָן שום ספק אין דער וועלט, און דער דין איז ביי אים פאַרענ־דיקט לויט גבית עדות פון אַ סך וואָס זיינען אָנגענומען פאַר כשרע מענטשן".

אָבער אויב ר' שניאור־זלמן איז געצוואונגען זיך אָפּצוזאָגן פון אַ נייעם פּרואוו פון אַ וויכוח בעל פּה מיטן גאון, שרייבט ער אָבער זיין בריוו אין אַזאַ שטייגער, אַז ער זאָל קאָנען דינען ווי אַ מין שריפטלעכער וויכוח, וואָס אפשר וועט ער דערגיין צום גאון אָדער צו זיינע תלמידים און וועט ווירקן אויף זיי צום גוטן. פאַרוואורף און התנצלות בייטן זיך אין דעם דאָזיקן בריוו, אין אים שפּיגלט זיך אָפּ די טראַגישקייט פון דעם מצב פון דעם חסידישן פירער אַנטקעגן דעם טראַגיזם פון דעם ראש פון די מתנגדים און דעם ענטפער פון "אליהו קנא". דער שרייבער באַקלאָגט זיך, וואָס דער גאון האָט זיך פאַרלאָזן אויף די רייד פון דעם "באַוואוסטן סרסור" (הסרסור הידוע)*, וואָס האָט אים אויסגעטייטשט אַ סך זאַכן אין די חסידישע ספרים נישט ווי עס געהער צו זיין, "מיט אַ שטיקל שינוי פון לשון" וואָס דורך דעם ווערט דער ענין פאַרדרייט גאָר קאַפּויער, און דער־פאַר "האָט ער נישט געוואָלט אָננעמען פון אונדז קיין שום טענה ומענה און קיין שום תירוץ אין דער וועלט; און אויך איצט הערט מען פון אים נישט קיין שום חרטה". און דאָ אַנטפּלעקט דער שרייבער אַ סוד פון די טרעפּעגישן פון דער מחלוקת: אַז דער גאון האָט געפאָדערט ביי די חסי־דים וואָס האָבן אים אַרויסגערופן צום וויכוח "צוויי טויזנט רויטע טאָ־לערס אויף צדקה אָדער אַן אַנדער מצווה", ווי אַ מין שטראָף־געלט. אָדער — איז מוסיף דער רב מיט אַ שטאָך — "ווייל ער האָט נישט געוואָלט זיך מטריח זיין אומזיסט" (שלא רצה לאטרוחי בכדי). דערין זעט דער רב איין אַ מין אַרויסמאַכן זיך פון וויכוח מצד די מתנגדים, "וואָרעם זיי איז באַוואוסט, אַז ביי מיר זיינען געוויס פאַרענטפערט אַלע קשיות, וואָס זיינען באַוואוסט און פאַרשפּרייט אין אונדזערע מדינות, אָבער זיי האָבן די תירוצים נישט אָנגענומען, ווי מיר האָבן דאָס געזען מיט אונדזערע אויגן אין שקלאָוו". און ער פרעגט זיינע אָנהענגערס: "אויב יאָ אַזוי, טאָ

* ווער איז דאָס "דער באַוואוסטער סרסור" — די דאָזיקע רעטעניש איז שווער צו באַשיידן. דער פירער פון די מתנגדים האָט געהאַט אַ סך סרסורים.

צוליב וואָס זאָל איך זיך מאַטערן אומזיסט? וואָרעם עס איז דאָך באַוואוסט וואָס אונדזערע חכמים ז"ל האָבן געזאָגט: פּונקט ווי עס איז אַ מצווה צו זאָגן אַ זאַך וואָס מען הערט זיך צו דעם צו, אַזוי איז אַ מצווה נישט צו זאָגן אַ זאַך וואָס מען הערט זיך צו דעם נישט צו". און בכלל איז שווער צו שטיין אין אַ וויכוח אין הויכע וועלט־ענינים „נאָך דער גרויסער גוואַלדיקער מעשה, נאָך די גרויסע גוואַלדיקע רעות וואָס מען האָט אָנגעטאָן אַנשי שלומנו אין אונדזערע מדינות ליטע און רייסן לויט דעם גילוי דעת פון דעם גאון דעם חסיד באַזונדערס צו זיינע תלמידים".

„און איך — איז מוסיף דער רב — האָב געזען מיט מיינע אויגן אַ בריוו פון איינעם פון זיינע תלמידים אין ווילנע אין נאָמען פון זיין רבין, אַזעלכע זאַכן וואָס איך וויל זיי נישט אַרויסברענגען אין דער שריפט מחמת כבוד התורה".

„פון אייער בריוו — ווענדט זיך ר' שניאור־זלמן צו זיינע אָנהענגערס וואָס רופן אים קיין ווילנע — איז קענטיק און מיר איז פאַרשטענדלעך, אַז דאָס אַלץ איז פון אייך נישט פאַרהוילן, מער נישט וואָס איר פאַרלאָזט זיך דער עיקר אויף צוויי חשובע מענטשן, וואָס זאָלן מכריע זיין, ווי ווער איז דער דין*. און נישט פון קלוגשאַפט האָט איר דאָס פאַרלאַנגט, וואָרעם געוויס איז די חשיבות [פון די בוררים מצד די חסידים] ממש גאָר נישט ווערט אַנטקעגן דער מיינונג פון דעם גאון דעם חסיד, וואָס ער וועט אַריינלייגן אין מויל פון זיין שליח ר' ס ע ד י ה, וואָס וועט אַלץ ריידן אין נאָמען פון זיין רבין, און בפרט אין דער אויסטייטשונג פון דעם ספר ל ק ו ט י א מ ר י ם ** און כדומה, וואָס זיינען באַגרינדעט אויף דער הייליקייט פון דעם אַר"י ז"ל. ווערדליק מען הערט, איז אין דער מדינה ליטע נישטאָ קיין איינער, ווער עס זאָל נישט מבטל זיין זיין מיינונג פאַר דער מיינונג פון דעם גאון דעם חסיד און זאָל זאָגן

* פון דאַנען איז געדרונגען, אַז די חסידים האָבן פאַרגעלייגט נישט גאָר אַ וויכוח, נאָר אַ בוררות־געריכט.

** ער מיינט דאָ דעם ספר „תניא", וואָס זיין צווייטער נאָמען איז „לקוטי אמרים". עס איז שווער משער צו זיין, אַז דאָ רעדט זיך וועגן דעם ערשטן „לקוטי אמרים" אָדער „מגיד דבריו ליעקב" פון דעם מעזריטשער מגיד.

מיט אַ פּולן מויל: ער רעדט נישט ריכטיק, סיידן אין ווייטע מדינות, ווי טערקיי און איטאַליע און דעם רוב דייטשלאַנד און גרויס־ און קליין־פּוילן״.

דאַ גייט דער רב אַריבער צום עצם וויכוח: „ווערליק מען הערט אין אונדזערע מדינות פון זיינע תלמידים, איז דאָס די טענה פון דעם גאון אויף דעם ספר ל ק ו ט י א מ ר י ם און זיינס גלייכן, וואָס אין זיי איז אויסגעטייטשט „ממלא כל עלמין ולית אתר פנוי מיניה״ [ער איז פול אַלע וועלטן און עס איז נישטאָ קיין אָרט ליידיק פון אים] ממש לויטן פשט, און אין דעם גאונס אויגן איז עס פולע אַפּיקורסות צו זאָגן, אַז גאָט ברוך הוא געפינט זיך ממש אין שפלע און נידעריקע זאַכן. און לפי אייער בריוו איז דערפאַר פאַרברענט געוואָרן דער באַוואוסטער ספר*. (אָבער) אין דעם אויסטייטש פון די דערמאָנטע מאמרים האָבן זיי [די חסידים] אַ פאַרבאָרגענעם און וואונדערלעכן וועג, ומלא כל הארץ כבודו — דאָס איז די השגחה**... און וועגן דעם „לקוטי אמרים״ און זיינס גלייכן אין דעם ענין פון אַרויפברענגען די ניצוצין פון די קליפּות, איז דאָך אָט דער עיקר דערמאָנט נאָר אין דער קבלה פון אר״י ז״ל אַליין און נישט ביי די פריערדיקע מקובלים און אויך נישט אין זוהר הקדוש בפירוש. און אונדז איז באַוואוסט מיט פולער קלאָרקייט, אַז דער גאון דער חסיד גלייבט נישט, אַז די קבלה פון אר״י איז אין גאַנצן פון אליהוס מויל, נייערט מער נישט אַ ביסל איז פון אליהוס מויל, און דאָס איבעריקע איז פון זיין גרויסער חכמה, און עס איז נישטאָ קיין חיוב צו גלייבן אין איר... און וואָס זאָלן מיר ריידן און וואָס זאָלן מיר זיך פאַרענטפערן פאַר אים?... ווער עס גלייבט נישט אין אַ זאַך, דער איז נישט קיין האַר צו מישפּטן און צו פסקענען אין דער זאַך. די מכריעים דאַרפן זיין די גדולי ישראל, וואָס זיינען מפורסם, אַז זיי גלייבן אין דער קבלה פון אר״י, אַז זי איז אין גאַנצן פון אליהוס מויל, ווי די חכמי ספרדים און זייער גלייכן״...

---

* „תולדות יעקב יוסף״ אין יאָר 1781 אָדער „צוואת הריב״ש״ נאָך 1793? — שווער אויפצוקלערן, וואָס דאַ איז געמיינט.

** דאַ האָב איך איבערגעביטן דעם סדר פון די פראַגמענטן אין ר׳ שניאור־זלמנס בריוו און האָב זיי צונויפגעשטעלט לויטן אינהאַלט.

און נאָך אַ מאָל קערט זיך ר׳ שניאור־זלמן אום צו זיין אַמאָליקן פאָרשלאָג: מען זאָל מאַכן אַ וויכוח בעל פה אָדער בכתב מיטן אָנטייל פון מומחים פון ביידע צדדים. „הלוואי וואָלט איך זיך געטראָפן מיט אים [מיטן גאון] און וואָלט אויסגעשטעלט פאַר אים אונדזער מישפּט, אָפּ־צוטאָן פון אונדז זיינע פילאָסאָפישע אָפּפרעגענישן און טענות, אַזוי ווי איך האָב איבערגענומען פון מיינע רביים נ״ע [נשמתם עדן] אַן ענטפער איין מאָל פאַר אַלע מאָל (תשובה נצחת) אויף אַלצדינג. און אויב אים וועט שווער זיין אָפּצוקערן זיך פון זיין וועג, אויף וועלכן ער איז אויסגעוואַקסן פון יונגוויז אָן און מיינע רייד וועלן אין זיינע אויגן נישט אָנגענומען ווערן, דעמאָלט זאָל זיין עניוות זיך פאַרבינדן מיט זיין גדולה אויסצו־טייטשן גוט שריפטלעך אַלע זיינע טענות צו אונדז בנוגע דעם דאָזיקן גלויבן, און ער זאָל זיך חתמען בכבודו ובעצמו, און איך וועל קומען נאָך אים און וועל ממלא זיין זיינע רייד צו ענטפערן אויף אַלע זיינע טענות אויך געשריבן און אונטערגעחתמעט, און די צוויי בריוו זאָלן אָפּגעדרוקט ווערן און פונאַנדערגעשיקט צו אַלע חכמי ישראל די גאָענטע און די ווייַ־טע, אַז זיי זאָלן אַרויסזאָגן זייער מיינונג דעריבן, און אחרי רבים להטות. און דערמיט וועט זיין שלום אויף ישראל״.

צום סוף פון בריוו זאָגט דער רבֿ אַן זיינע תלמידים, זיי זאָלן זיך אָפּהאַלטן פון מחלוקת און אויפרייצנדיקע רייד: „און מכוח דעם פאַר־ברענען וואָס זיי האָבן פאַרברענט דעם באַוואוסטן ספר*, איז דאָס נישט אייער זאַך זיך איינצושטעלן פאַרן בעש״ט זצ״ל און אויפוועקן קריגע־רייען. נישט דאָס איז די שטאָט און נישט דאָס איז דער וועג, וואָס גאָט וויל. אין אייערע אויגן איז דאָס אַ נייע זאַך, אָבער אַזוינס איז שוין גע־ווען. דערמאָנט זיך פאַרצייטיקע טעג, ווער איז גרעסער פאַר משהן און זיין דור, דאָס איז דער רמב״ם ז״ל, וואָס אין זיין לאַנד שפּאַניע איז ער גרויס געוואָרן מיט אַ גוטן נאָמען, אָבער אין די ווייטע לענדער האָט מען אים געהאַלטן פאַר אַן אַפּיקורס און אַ כופר אין דער הייליקער תורה און

---

* פון דעם וואָס דאָ איז געזאָגט, איז קענטיק, אַז דאָס איז שייך צו דער לעצ־טער פאַרברענונג פון „צוואת הריב״ש״ אָדער „כתר שם טוב״.

מען האָט פאַרברענט אין מיטן גאַס זיינע ספרים, דהיינו דעם ערשטן ספר פון ספר ה י ד [יד החזקה]״*...

דער ליאָזנער בריוו איז אָנגעקומען קיין ווילנע קורץ פאַר דעם ווילנער גאונס פּטירה. דער 77־יעריקער זקן איז געשטאָרבן אום חול־המועד סוכות (י״ט תשרי תקנ״ח — 9 אָקטאָבער 1797). „די שימחה פון יום־טוב איז פאַרקערט געוואָרן צו טרויער, און אין אַלע גאַסן פון ווילנע האָט מען געהערט נאָר קלאָגן״**. עס איז געפאַלן דער ריז פון דער רבנות, דער אָנפירער פון די מתנגדים, נאָך דעם ווי ער האָט אויפגערופן דאָס גאַנצע פאָלק צום הייליקן קאַמף קעגן דער סעקטע חסידים. די גערודפטע סעקטאַנטן האָבן דערין געזען אַן „אצבע אלהים״: דאָס האָט מען אין הימל זיך אפשר דערבאַרעמט איבער זיי און מען האָט געגעבן זייערע שונאים אַן אָנצוהערעניש, זיי זאָלן אויפהערן זיי צו באַדריקן. עס איז געווען יום־טוב־צייט, און די ווילנער חסידים האָבן געהוליעט אום שימחת בית השואבה און האָבן נישט געקוקט דערויף, וואָס די קהילה איז אין טרויער.

איינער פון די פאַנאַטיקערס פון דער רבנות*** דערציילט וועגן דעם בזה הלשון: „באַלד נאָך דער פּטירה (פון גאון) האָבן די חסידים זיך צונויפגעקליבן און געמאַכט אַ מאַלצייט און אַ שימחה, געטייט רינדער און געשאָכטן שאָף, און האָבן געטרונקען און זיך איינגעשיכורט, און האָבן געשיקט נאָך קלעזמער און האָבן געשפּרונגען און געטאַנצט די גאַנצע נאַכט״. נאָך אַ צווייטער ווערסיע האָט דער מאַלצייט זיך געענדיקט מיט געשלעגן און הריגות (אפשר ווייל פאַנאַטישע מתנגדים האָבן זיך אַריינגעריסן אין שטוב און זיינען אָנגעפאַלן אויף די געסט): דריי חסידים זיינען דערהרגעט געוואָרן און פינף האָט מען אָפּגעפירט אין תפיסה; די קערפּערס פון די הרוגים זיינען אָוועקגעשלעפּט געוואָרן און אַריינגעוואָרפן

---

* ר׳ שניאור־זלמן האָט אויסגעמיטן צו דערמאָנען, אַז אין מאָנפּעליע האָבן די פאַנאַטיקערס אין יאָר 1233 פאַרברענט נישט נאָר דעם „ספר המדע״, דאָס ערשטע בוך פון דער „משנה תורה״, נייערט אויך דעם „מורה נבוכים״, וואָס איז געווען פּסול ביי די אָרטאָדאָקסן אויך אין דער צייט פון ווילנער גאון.

** עליות אליהו, 74 (ווילנע, 1875).

*** דוד מאַקאָווער אין כ״י „שבר פושעים״, סימן 15; אין אַ צווייטן וואַריאַנט אין כ״י „זמרת עם הארץ״, סימן 25.

אין אַ גרוב אויף יענער זייט פּאַרקאַן פון בית־הקברות*. מיר מעגן נישט שטאַרק גלייבן אין אָט דער שרעקלעכער מעשה, נאָר עס איז קיין ספק נישט, אַז אין אָט דער חול־המועדיקער נאַכט האָבן אָפּגעטאָן מיאוסע זאַכן די חסידים, און אפשר אויך דער אַנדערער צד. אויף מאָרגן אין דער פרי, אַז מען איז די זאַך געוואָר געוואָרן אין דער פּאַרטרויערטער שטאָט, האָט זיך דער גרימצאָרן פון די מתנגדים אָנגעצונדן ווי אַ פייער. די קנאים פון דער קהילה האָבן בשעת דער קבורה געשוואָרן אויפן קבר פון גאון, אַז זיי וועלן זיך נוקם זיין אָן זייערע שונאים, פאַר וואָס זיי האָבן פאַרשוועכט דעם כבוד פון „געטלעכן מאַן"**.

דעם זעלביקן טאָג איז טאַקע די שבועה אויסגעפירט געוואָרן. עס האָבן זיך צונויפגעקליבן צען מענטשן פון ווילנער קהלס־לייט, פון דער גרופּע רח"ש (רבנים, חזנים, שמשים) און האָבן באַשלאָסן צו רודפן די חסידים מיט אַלע מיטלען וואָס קהל פאַרמאָגט. זייערע החלטות האָבן זיי איבערגעגעבן די איבעריקע ראשי הקהילה, און יענע האָבן צו זיי מסכים געווען אין קהל־שטיבל „לויט פאַרבאָרגענע שטימען" (עפּ"י דעות נעלמות), כדי מען זאָל די שונאים נישט אויסזאָגן דעם סוד פון זייער טאַקטיק. אויף יענער זיצונג זיינען אויסגעקליבן געוואָרן פינף מענטשן פון די ראשי הקהילה, וועמען עס איז געגעבן געוואָרן רשות אויסצופירן אַלע החלטות און מצרף צו זיין צו זיך אַלעמען וועמען זיי וועלן האַלטן פאַר פּאַסיק פאַר דעם צוועק.

הושענא רבה (כ"א תשרי) איז אין אַלע ווילנער שילן מיט שופר־

* אַזוי טייטש איך אויס דעם פאַרדאָרבענעם טעקסט פון „זמרת עם הארץ", סימן כ"ה: „הבוקר אור, ואנשים החסידים נסו איש לביתו, כי חדרה גדולה נפלה עליהם, מאשר נתפגרו שלשה והובלו בח"נ (?) חמשה... ואת השר ינתפגרו סחוב השלך באחד הפחתים המגועלים". מען דאַרף זיין שטאַרק געהיט בנוגע צו אָט דער הוספה פון שפּעטערדיקן איבערשרייבער, וועלכער איז געוואוינט „זיך נוקם צו זיין אָן די חסידים" מיט גוזמאות און גראָבע זידלערייען קעגן זיי.

** אַ מסורה פון דער פאַמיליע שניאורסאָן (כ"י „תולדות אדמו"ר", ז' 11). זע אויך „קריה נאמנה", 213 (1860). די מסורה וועגן דער שבועה אויפן גאונס קבר ווערט באַשטעטיקט דורך אַ שפּעטערדיקן דאָקומענט פון ווילנער גובערנאַטאָר קוטוזאָוו („יעוור' סטאַרינאַ", 1910, ז' 260).

בלאָזן און ביי אויסגעלאָשענע ליכט אויסגערופן געוואָרן אַ „מודעה רבה" אויפן יסוד פון דער וויטערדיקער החלטה וואָס איז פאַרשריבן געוואָרן אין קהלשן פינקס*:

„עס זיינען אַרויס מענטשן פון דער מחנה און האָבן איינגעבראָכן אַן אייביקן גדר, זיינען משנה פון דער פורעם וואָס עס האָבן אויסגעפאַר־רעמט די חכמים אין ברכות און תפילות, הייבן אויף אַ קול ביים דאַווענען און אין אַנדערע פירעכצן זיינען זיי אַנדערש פון גאַנצן פאָלק ישראל, און זיי רופן זיך אָן מיטן נאָמען ח ס י ד י ם, און זיי ווערן אָנגערופן [אויך] קאַרלינער. און זיי מאַכן חבורות און באַשטימען פאַר זיך איין מענטשן און רופן אים אָן ר ב י. און די חכמים האָבן זיך שוין געמיט מיט זייערע תקנות אויסצובעסערן דאָס געקרימטע אין די יאָרן תקל"ב און תקל"ג, דאָס זיינען די רוזנים נגידים פון די פינף ערשטע קהילות פון ליטע און זייערע גאונים. און אָט איצט, אין אַ סך צייט אַרום זיינען ווידער אויפגעשטאַנען פון וייער כת און האָבן זיך דערוועגט צו פאַרשטאַרקן זייערע מעשים. דעריבער באַפעלן מיר, צען מענטשן פון דער אסיפה פון די רח"ש, לויט דער באַשטימונג, די שמשים פון אונדזער קהילה און דעם רבני דעם שרייבער פון דאַנען, ער זאָל פרעגן די לייט פון דער אסיפה פון רח"ש, צי זיי זיינען מסכים צו אַלע גדרים און סייגים און איסורים

---

* דער דאָזיקער דאָקומענט איז פאַראַן אין צוויי וואַריאַנטן: אין כ"י „שבר פושעים", סימן 14, און „זמרת עם הארץ", סימן 24, אונטערן נאָמען: „העתקה מפנקס הקהל דק"ק ווילנא". ווי עס ווייזט אויס, איז דאָס אַן אָפּשריפט פון די דערמאָנטע החלטות וואָס זיינען אָנגענומען געוואָרן אין קהל־שטיבל און זיינען פאַרשריבן גע־וואָרן אין פינקס, איידער מען האָט זיי אויסגערופן אויף מאָרגן אום הושענא־רבה. צי עס איז אויסגערופן געוואָרן עפּנטלעך דער דאָזיקער דאָקומענט, גאַנצערהייט אָדער נאָר אַ טייל פון אים — איז שווער אויפצוקלערן. ווי עס ווייזט אויס זיינען אין דעם כרוז דורכגעלאָזט געוואָרן אַזעלכע אויסדרוקן ווי „ברודף הנעלם". און אַפילו אין פינקס גופא זיינען נישט פאַרשריבן געוואָרן די „פאַרבאָרגענע" החלטות וואָס זיינען נישט באַשטימט געווען צו פאַרעפנטלעכן, כדי די חסידים זאָלן זיי נישט אויסניצן צום שאָדן פון די מתנגדים. מען דאַרף משער זיין, אַז דער אינהאַלט פון די החלטות איז איבערגעגעבן געוואָרן ביים אויסרופן אויף אויסנווייניק אין דעם געוויינטלעכן סטיל אין יידיש, שטאַרק אויסגעמישט מיט העברעיש. אויסגעלאָזן זיינען דאָ נאָר די ווער־טער, וואו עפּעס איז איבערגעחזרט אומזיסט.

און חרמות, וואָס מען האָט פון דעמאָלט אָן געהאַלטן בנוגע די מענטשן פון דער דערמאָנטער כת, ווי עס איז דערקלערט באריכות אין די פינקסים און אין די שריפטן פון די הויפּט־קהילות און פון זייערע גאונים.

„און צוגעגעבן דערצו [צו די ערשטע גדרים]: אַז ווער פון די מענטשן פון אונדזער קהילה וואָס עס וועט אויפגעקלערט ווערן וועגן אים, אַז ער האַלט אונטער די דאָזיקע מענטשן, זיי אַלעמען אָדער טייל פון זיי, און אַ פּשיטא שוין ווער עס וועט גיין אין זייערע וועגן און וועט זיך פירן לויט זייערע מינהגים, לא די וואָס דער דאָזיקער מענטש וועט ניט גערעכנט ווערן אין גאַנצן פאַר אַ יידן און ער וועט אין אַלצדינג זיין ווי אַ נכרי, דהיינו זיין ברויט איז פּת כותי אאַז״וו, וועט דער דאָזיקער מענטש אין גאַנצן אַרויסגע־טריבן ווערן פון דאַנען, דער הייליקער קהילה, און ער וועט נישט האָבן קיין חזקת ישוב, און אַ פּשיטאַ שוין, אַז ער וועט נישט האָבן קיין שום התמנות אין קהל און אין אַן אסיפה און אין קיין שום חברה, און אַלץ לויט דעם באַפעל פון פאַר־בארגענעם רודף. און דער רבני דער שרייבער איז מחוייב צו פאָלגן דעם דערמאָנטן רודף אָן שום אָנפרעגעניש ביי אַ ראש און דיין. און איטלעכער פון די מענטשן פון אונדזער קהילה קאָן זיין אַ רודף ווי דערמאָנט, אַז די רייד פון דעם רודף זאָלן זיין דערין, ווי עס וואָלט אויס־געקומען דורך אַ הסכם דורך דער גאַנצער אַסיפה פון רח״ש, און איטלע־כער פון די אָנטיילנעמערס אין דער אַסיפה האָט רשות צו באַשטימען גדרים אין דער זאַך דעם רבני דעם שרייבער, און דער שרייבער איז מחוייב אָנצונעמען און צו פאַרשרייבן אַלע גדרים פון דעם דאָזיקן ענין אין פינקס. און (זיי) זאָלן האָבן גילטיקייט (ווי) אַלע גדרים וואָס זייגען אויסגערעכנט אין פינקס הקהילה און אין פינקס המדינה אין אַנדערע ענינים...

„עס איז אויך אָן איסור פאַר איטלעכן יידן צו מינערן אַפילו אַ קוצו של יוד פון אַלצדינג, וואָס מען איז געקומען דערין צו אַ הסכם... און אַלע די אויסגערעכנטע גדרים [בלייבן] ביי ר׳ לייב פון לובטש... און אויך די שמשים פון דער קהילה און די שמשי בית־דין און דעם שרייבער זאָגן מיר

אַז, נישט אַנצוגעמען קיין אויסרייד אין הסכם צו מינערן אַפילו אַ קוצו של יוד פון דעם אויבן דערמאָנטן... און די שמשים זיינען מחוייב צו פאָלגן אים [דעם שרייבער], אַזוי ווי דער באַפעל וואָלט אַרויסגעגאַנגען פון די זיבן טובי העיר און פון דער אסיפה פון רח״ש, ביי שטראָף פון אָראָפּזעצן די שמשים און פון דעם רודף הנעלם, אויב זיי וועלן נישט פאָלגן... [און מיר האָבן באַשטימט], אַז עס זאָל נישט זיין קיין שום מ נ י ן פון די מענטשן פון דער דערמאָנטער כת דאָ אין דער הייליקער קהילה, סיי פון די איינוואוינערס פון דער קהילה סיי פון אורחים, און דורך דעם רודף הנעלם [ווערט באַשטראָפט] איטלעכער בעל־הבית, וואָס עס וועט זיין אַ מנין ביי אים אין שטוב אָדער אין הויף.

„און עס זאָלן אויך אויסגעקליבן ווערן דורך דער אַסיפה פ י נ ף מ ע נ ט ש ן וואָס זיינען אויסגערעכנט אונטן, וואָס זייער מאַכט זאָל זיין ווי די מאַכט פון די זיבן טובי העיר און ווי די גרויסע אַסיפה אין דעם ענין, און וואָס עס וועט אויסקומען לויט זייער הסכם זאָל זיין גילטיק אַזוי ווי דער הסכם פון די זיבן טובי העיר און די גאַנצן מענטשן... און אויך אין פרט פון הוצאה, וואָס וועט זיין נייטיק אין דעם ענין זאָל זיין זייער מאַכט ווי די מאַכט פון די זיבן טובי העיר... און אַ פשיטא אַז זיי דאַרפן זיך צונויפקלייבן, ווען זיי וועלן וועלן אין קהל־שטיבל אָן שום שטערערס און פאַרהאַלטערס... און עס זיינען אויסגעקליבן געוואָרן פינף מענטשן, און דאָס זיינען זיי: דער ראש מ׳ ליב בר׳ בער, און דער ראש מ׳ דוד בר׳ יעקב, און דער ראש מ׳ מ ש ה ב ה ר ב נ י מ׳ א ש ר, און דער ראש מ׳ אייזיק בר׳ אברהם סג״ל, און דער מנהיג מ׳ רפאל בר׳ מרדכי... און פאַרן עבר ווערט די דערמאָנטע מענטשן [די חסידים] פאַרגעבן, אויב זיי וועלן פאַרלאָזן זייער וועג. און אַלע ספרים וואָס זיינען געמאַכט פון זייער כת און די כתבים וואָס זיינען דורך זיי געשריבן, זאָלן ווערן געבראַכט צום רב דעם מורה צדק״.

אַזוי אַרום איז געגעבן געוואָרן דעם באַזונדערן קאָמיטעט פון פינף מענטשן רשות צו באַשטימען אַ רדיפה אויף איטלעכן מענטשן וואָס איז חשוד אין חסידות, אָן איבערצוגעבן זיין מישפט צום בית־דין, אַז מען זאָל דאַרפן אויסהערן עדות און עפנטלעך אויספאָרשן. דאָס אויג פון

„פאַרבאַרגענעם רודף" איז געוועז אָפּן אויף איטלעכן פון די סעקטאַנטן און זייערע מיטהעלפערס, און דער פסק־דין פון דעם „פינפער־קאָמיטעט" ווערט אויסגעפירט אויך דורך אַ „פאַרבאַרגענער רדיפה": עס ווערט אי־בערגעגעבן פון איינעם צום אַנדערן אַ שטילער הסכם צו דערגיין דעם „פושע" דאָס לעבן, אָפּצושניידן אים די פרנסה און צו צווינגען אים צו פאַרלאָזן זיין וואוין־אָרט. אין דעם ווירקונגס־קרייז פון דעם „פאַרבאַר־גענעם רודף" איז, ווייזט אויס, אַריינגעגאַנגען אויך צו מסרן פאַר דער רע־גירונג אויף דער סעקטע אין גאַנצן און אויף אירע פירערס באַזונדער, כדי צו פסלען זיי בעת די וואַלן צום קהל אָדער אָפּצושטופּן די אויסגע־קליבענע פון יעטוועדער אַמט אין דער אָנפירונג פון דער קהילה. צווישן די חברים פון דעם „פינפער־קאָמיטעט", דעם אינקוויזיציע־טריבונאַל קעגן די חסידים, זיינען געוועזן פיר „ראשים" (ד"ה ווילנער ראשי הקהל) און איינער מיטן טיטל „מנהיג". איינער פון די ראשים איז געוועזן יענער „משה בר' אשר", וואָס איז אין גיכן באַרימט געוואָרן אונטערן נאָמען „משה אָשעראָוויטש" אין זיין שטרייט מיט די חסידים אין די רעגירונגס־אַמטן, ווי מיר וועלן דאָס דערציילן ווייטער. ער איז געשטאַנען בראש פון די פאַנאַטיקערס, וואָס האָבן געשוואוירן אויפן גאונס קבר צו נעמען נקמה פון די חסידים, אויסצואוואָרצלען די סעקטע פון דער ווילנער קהילה און פון אַלע אַנדערע יידישע קהילות*. די רעליגיעזע מחלוקת איז אַריבער איר גרענעץ און איז אַריין אין צושטאַנד פון בירגער־קריג.

* „קריה נאמנה", 213—216.

§ 38. דער רב אַרעסטירט אין פּעטערבורגער פעסטונג (1798)

די רודפים און די נקמה פון די געררודפטע. — דער מגיד ישראל לייבל און זיין פּראָפּאַגאַנדע קעגן דער „כת״. — זיין וואָרענונג קעגן די ליט־ווישע „צדיקים״, זיי זאָלן זיך שטעלן צום מישפּט מיט אים לויט „דעם קייסערס באַפעל״. — אַ מסירה־שריפט פון די ווילנער פאַנאַטיקערס צום הויפּט־פּראָקוראָר אין פּעטערבורג מכוח די „מלוכה־שעדלעכע מעשים״ פון די אָנפירערס פון די חסידים. — דער אַרעסט פון ר׳ שניאור־זלמן און זיינע חברים. — דער רב זיצט אין תפיסה אין פּעטערבורג און ווערט געמישפּט אין דער געהיימער קאַנצעלאַריע. — די אויסלייזונג פון אַרעס־טירטן. — זיין באַפרייאונג י״ט כסלו תקנ״ט. — זיינע בריוו וועגן דער אויסלייזונג.

דער קריגס־רוף וואָס איז אַרויס פון גאון אַ יאָר פאַר זיין פּטירה איז פאַר זיינע פאַרערערס נאָך זיין טויט געוואָרן ווי אַ מין הייליקע צוואה. די מילחמה האָט זיך אויסגעשפּרייט איבער גאַנץ ליטע און רייסן. די פּרנסים פון די קהילות און די רבנים האָבן געהאַלטן פאַר אַ הייליקן חוב אַרויסצולאָזן גזירות אויף די חסידים, צו שליסן זייערע מנינים, צו דער־ווייטערן זיי פון אַלע קהילה־ און דערציאונגס־אינסטיטוציעס, אויך אָפּ־צושניידן זייערע פּרנסות, אָפּצושטעלן איטלעכן משא ומתן מיט די „רשעים״ און צו רודפן זיי מיט וואָס נאָר זיי קענען. דער חסידישער מי־עוט פלעגט טייל מאָל זיך נוקם זיין אָן זיינע רודפים מיט די מיטלען, וואָס דער שוואַכער באַשיצט זיך קעגן דעם שטאַרקן: מיט איינציקע טעראָר־מעשים און מיט אכזריות וואָס שטאַמט פון אָנמאַכטיקן צאָרן.

אין יענער צייט פלעגט אַרומגיין איבער יידישע שטעט איינער אַ פאַנאַטישער מתנגד. מיטן נאָמען ישראל לייבל*, וואָס איז געוועזן מגיד אין די קהילות מאָהילעוו אין רייסן און אין נאָוואָרעדאָק, און איצט איז ער מצד דעם גאון און זיינע תלמידים באַשטימט געוואָרן אַרומצופאָרן און דרשענען קעגן די חסידים. די ווינציקע חסידים אין די קהילות האָבן נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט זיך מתווכח צו זיין מיטן וואַנדערנדיקן מגיד

* וועגן אים און זיינע ספרים וועט גערעדט ווערן בפרוטרוט ווייטער § 40.

און אַפּצולייקענען זיינע רייד, נאָר ווען עס האָט זיך זיי געמאַכט אַריינצו־כאַפּן אים אין אַ ווינקעלע, פלעגן זיי אים שלאָגן און אָנטאָן אים בזיונות. אַזוי האָבן זיי אויך געטאָן מיט אַנדערע אַגיטאַטאָרן קעגן חסידות. „עס איז ביי זיי שוין אַ היתר — באַקלאָגט זיך ישראל לייבל* — צו הרגע־נען די מתנגדים און צו שלאָגן זיי און צו מסרן זיי, ווי זיי האָבן געטאָן מיטן רבני שלום ליובאַוויטשער ז״ל און מיט רב יעקב שקלאָווער און מיטן רב פון ק״ק וואָלפע, וועמען זיי האָבן אויסגעטאָן זיינע קליידער און ער איז געווען געצוואונגען אַריינצוגיין אין שטאָט אַ נאַקעטער, און ווי זיי האָבן געטאָן מיטן פאַרשטאָרבענעם יצחק אייזיק יאַנאָווער, וואָס איז גע־ווען מגיד און מורה הוראה אין ק״ק ראָהאַטשאָוו״. דער געררודפטער רודף קאָנסטאַטירט אַ כלל: „די חסידים האָבן אונדז [די מתנגדים] פיינט מער פון אַלע אומות, און טייל פון זיי זיינען מתיר אונדזער בלוט ווי דאָס בלוט פון בהמות און חיות רעות״. דערפאַר האַלט ער זיך פאַר מחוייב „אַרויסצוגיין קעגן זיי מיט אַלע מיני תחבולות״, און ער רופט אָן איינע פון די דאָזיקע „תחבולות״: מסרן פאַר דער רעגירונג. „איך האָב געזען דעם געזעץ פון קייסער ירום הודו, וואָס איטלעכע גרויסע זאַך קומט צו אים, און עס איז אויך אָפּגעדרוקט אין זאַקאָן, אַז קיין איין מענטש טאָר נישט מאַכן קיין נייע אמונה; „און איך האָב אויך געזען און געהערט פון דעם גאון דעם חסיד דעם געטלעכן מאַן, אַז ער איז גרייט צו שטיין קעגן זיי״. און אַזוי אַרום האַלט ער פאַר זיך פאַר אַ חוב צו פאָלגן ביידע באַ־פעלן: „און אויב (עס איז אַרויס) דער באַפעל פון קייסער ירום הודו, אַז עס זאָל נישט זיין קיין נייע אמונה, איז (איטלעכער מענטש) מחוייב זיך מוסר נפש צו זיין און אויסצופירן דעם באַפעל. און אויב עס איז געווען די אָנווייזונג פון דעם אמתן גאון, וועדליק עס איז אויסגעטייטשט אין זיין בריוו, איז אויך איטלעכער מענטש מחוייב אים צו פאָלגן. און אוודאי וועט הקדוש ברוך הוא אַריינגעבן אין קייסערס האַרץ, אַז ער זאָל נישט פאַרלאָזן יענעם מענטשן, וואָס איז זיך מוסר נפש כדי אויסצופירן זיין רצון און בפרט אַז מיר האָבן זוכה געווען אין אונדזער דור צו אַ קייסער, וואָס ער איז נישט נושא פנים און טוט קיין עוולה נישט, אויך זיינע שרים

* „ספר ויכוח״ פון ר׳ ישראל לייבל, אין דער הקדמה, דף ג׳ (תקנ״ח).

גייען אין זיינע טריט, און דער זכות פון גאון וועט אונדז אויך באשירע־
מען, אז [די סעקטאנטן] זאלן נישט קאנען פרואוון דערגיין אונדז די
יארן".

א נייע מוזיק הערן מיר אין די דאזיקע רייד, וואס זיינען געשריבן געווארן אין דעם גאונס לעצטע טעג און זיינען אפגעדרוקט געווארן באלד נאך זיין טויט. אין יענע צייטן זיינען דערגאנגען צו די מתנגדישע קרייזן קלאנגען, אז דער נייער רוסישער קייסער פאוול דער ערשטער מאכט אן אויספארשונג מכוח די מאסאנען־געזעלשאפטן, ווי די אילומינאטן, וואס זיינען געווען חשוד אין סימפאטיעס צו די אידייען פון דער פראנצויזי־שער רעוואלוציע; דעריבער איז זיי אריין אין זינען, אז מען קאן דאס אויסנוצן, בכדי אריינצונעמען אויך די סעקטע חסידים צווישן די חשוד־דיקע סעקטעס, כדי דאס מלכות זאל זיך צו זיי נעמען. אויך דער מגיד ישראל לייבל האט זיך געפעדערט אויסצונוצן אט דעם כלי־זיין. אין זיין ספר לייגט ער פאר די אנפירערס פון די חסידים, זיי זאלן זיך שטעלן צו אן עפנטלעכן וויכוח מיט אים און מיט זיינע חברים, און סטראשעט זיינע פיינד מיט א שטראף פון מלכות: „און בכן בין איך מתרה אלע רבנים פון דער דאזיקער כת, זיי זאלן זיך שטעלן צו א וויכוח מיט מיר און מיט די איידעלע לייט וואס מיט מיר, וואס אייפערן גאטס אייפערונג: ר' שמואל אמדורער און ר' מרדכי לעכעוויצער און ר' מאטל טשערנאבילער*. דעם קייסערס א באפעל וועלן זיי דאך נישט האלטן גרינג. און זאלן זיי וויסן, אז איך וועל מאכן א מאניפעסט אין טריבונאל [טריבונאל], אז איך וויל מיט זיי גיין פאר א מישפט, און לויט זייערע געזעצן ווערט אויך [דער וואס ווערט געלאדן צום דין], זאל זיין ווער עס וויל, אנגערופן פאד שודאם, דאס הייסט אונטערן געריכט. אויב איר וועט טאן שלעכטס מיט מיר אדער מיט די מענטשן וואס העלפן מיר, זאלט איר וויסן זיין, אז דאס וועט אויך

* „ספר ויכוח" דף ג', עמוד ב'. דער מחבר רופט דא אן צוויי ליטווישע צדיקים און איין אוקראינישן, וואס האט געהאט א ווירקונג אין די שכנישע רייסישע קהילות (טשערנאביל איז נאענט צום גרענעץ פון מאהילעווער גובערניע). קענטיק, אז באזונ־דערס האבן אים אנגעטאן צרות די חסידים פון אט די רביים.

זיין אַ מרידה קעגן געזעץ פון געריכט און קעגן חוק פון דער קיסריות יר״ה״.

די פאַנאַטישע מתנגדים האָבן אָנגעהויבן ריידן מיטן טאָן פון פּאָ־ליציסטן. עס האָט זיי אויסגעוויזן, אַז מיט דער הילף פון דער רעגירונג וועלן זיי קאָנען בייקומען זייערע שונאים, לכל הפחות זיי איינשרעקן. שטילערהייט איז צוגעגרייט געוואָרן אַ פּלאַן פון אַ מסירה אויף די אָנ־פירערס פון דער חסידות, בראש מיט ר׳ שניאור־זלמן און די צדיקים פון די קאַרלינער, אין פינסקער קרייז, וואו עס איז געזעסן דער באַליידיקטער רב אביגדור בן חיים. דער ווילנער „רודף הנעלם״ האָט געטאָן דאָס זיי־ניקע. אין יאָר 1798, אין דער צייט ווען ישראל לייבל האָט אין זיין „ספר הויכוח״ אויסגעזאָגט עפּעס פון די מתנגדישע פּלענער, האָט איינער אַ ווילנער הירש בן דוד (הירש דאַווידאָוויטש אין רוסישן דאָקומענט) דער־לאַנגט אַ מסירה אויף דער סעקטע חסידים דעם גענעראַל־פּראָקוראָר לאָ־פּוכין אין פּעטערבורג*. אין דער מסירה־שריפט איז געווען גערעדט „וועגן די שעדלעכע מעשים פאַר דער מלוכה פון דעם רב זלמן בן ברוך וואָס וואוינט אין דער ווייסרוסישער גובערניע אין שטעטל ל אָ ש נ אָ (ליאָז־נע)״. די דאָזיקע שריפט איז צו אונדז נישט דערגאַנגען, און דערפאַר ווייסן מיר נישט, וואָס זיינען דאָס פאַר אַ „שעדלעכע מעשים פאַר דער מלוכה״, וואָס דער מסור האָט איינגעפונען אין די טועכצן פון דעם חסי־דישן פירער. עס קאָן זיין, אַז ער האָט געפּרוווט אַריינצונעמען די חסי־דים אין כלל פון די אילומינאַטן, יענער פריימויערער־גרופּע וואָס איז געווען גערודפט אין דייטשלאַנד און אין רוסלאַנד**, אָדער ער האָט גע־

---

* אין רוסישן דאָקומענט (ענטפער פון ליטווישן גובערנאַטאָר צום גענעראַל־פּראָ־קוראָר, יעוור׳ סטאַרינאַ, 1910, ז׳ 258) שטייט, אַז די מאַכט האָט נאָכגעפאָרשט נאָך דעם וואוין־אָרט פון דעם דאָזיקן מסור און האָט אַזאַ מענטשן אין ווילנע נישט געפונען. עס קאָן זיין, אַז דער קאָלעקטיווער מסור — די אויספירערס פון די באַפעלן פון דעם „רודף הנעלם״ — האָט אויסגעקלערט אַ פאַלשן נאָמען צו חתמען די מסירה־שריפט.

** אין בוך פון דעם רוסישן דיכטער, דעם סענאַטאָר דערזשאַווין, וואָס האָט אין יאָר 1799—1800 באַזוכט ווייסרוסלאַנד לויטן קייסערס באַפעל און אויסגעפאָרשט די „יידישע פראַגע״, שטייט געשריבן: „אייניקע אויפגעקלערטע יידן״ האָבן מיר געזאָגט, אַז די דאָזיקע סעקטע (די חסידים) איז ענלעך צו די אילומינאַטן, און האָבן צוגע־

סטאַרעט זיך צו דערווייזן פון דעם „תניא“, אַז די סעקטאַנטן זיינען נישט געטריי דער מלוכה און פאַרהאַלטן זיך מיט פאַראַכטונג צו גוים. דער מסור האָט נאָך מוסיף געווען, אַז ר׳ שניאור־זלמן שיקט אַוועק אַלע יאָר געלט קיין טערקיי צוליב אַ חשודיקן צוועק, און האָט נישט געפונען פאַר נייטיק צו דערקלערן, אַז דאָס איז דאָס נדבות־געלט צו שטיצן די אָרעמע־לייט אין ארץ־ישראל, וואָס פלעגט ווערן צונויפגעקליבן פון אומעטום. דער רוסישער דאָקומענט וואָס געפינט זיך פאַר אונדז גיט נאָר אַ שפּעטערן קורצן איבערבליק איבער דער געשעעניש מצד אַ ווילנער רעגירונגס־באַאַמטן, ביי וועמען די צענטראַלע רעגירונג אין פּעטערבורג האָט אָנגעפרעגט מכות חסידים*.

זאָגט צוצושטעלן אַ בוך וועגן איר“. (דערזשאַוויגס אַלע ווערק, באַנד VII, ז׳ 284, אין דער אַקאַדעמישער אויסגאַבע, פּעטערבורג 1878). איך בין משער, אַז אַט די „אויפגעקלערטע“ האָבן גענומען די דאָזיקע ידיעה פון שלמה מיימונס אויטאָביאָגראַפיע, וואָס איז אָפּגעדרוקט אין יאָר 1792—1793 — דאָרט (אין צוואַנציקסטן קאַפּיטל) איז דאָס ערשטע מאָל פאַראַן אַן אָנצוהערעניש אויף אַט דעם משונהדיקן געדאַנק. אויך אין די שריפטן פון די רבנישע מתנגדים געפינען מיר אַ רמז דערויף: „און זיי (די חסידים) זיינען גלייך צו דער אומה (?) וואָס ווערט אָנגערופן מניסטין... אָדער פריימארין“ („זמרת עם הארץ“, סימן 44, „שבר פושעים“, סימן 38—39). פריימארין דאָס זיינען די פריימויערער.

* דאָס איז דער פירטראַג פון ווילנער גובערנאַטאָר קוטוזאָוו, וואָס איז געשיקט געוואָרן צום גענעראַל־פּראָקוראָר אָבאָליאַנינאָוו אין פּעטערבורג אין יאָר 1800, בעת דער צווייטער מסירה אויף די חסידים („יעוור׳ סטאַרינאַ“ 1910, ז״ז 257—261). אין דעם דאָזיקן פירטראַג דערמאָנט דער גובערנאַטאָר ווי אַזוי פריער אין יאָר 1798 זיינען אַרעסטירט געוואָרן אָנפירערס פון די חסידים, און איינער פון זיי, דער רב „זאַלמאַן באָרוכאָוויטש“ פון ליאָזנע, איז געבראַכט געוואָרן קיין פּעטערבורג און אויסגעפאָרשט און איז געפונען געוואָרן פאַר אומשולדיק אין דעם פאַרברעכן וואָס מען האָט אים דערין באַשולדיקט. מילואים צום דאָזיקן דאָקומענט זיינען פאַראַן אין די איבעריקע פּאַפּירן פון די רוסישע אַנשטאַלטן אין דעם ענין (דאָרט, 272, 277,273, 278, 281). אָבער אויספירלעכע דאָקומענטן וועגן דעם עצם ענין פון יאָר 1798 זיינען ביז איצט אין די רוסישע רעגירונגס־אַרכיוון נישט געפונען געוואָרן. — וועגן דעם בילבול מכות די געלט־שיקונגען קיין ארץ־ישראל שטייט אין דער צווייטער מסירה אַט וואָס: „דערנאָך (אין יאָר 1798) איז אַרויסגעפאָדערט געוואָרן אַהער (קיין פּעטערבורג) דער פירער פון דער סעקטע שלמה (זלמן) פון ליאָזנע, און אַז מען האָט ביי אים געפרעגט פאַרוואָס

אַז די מסירה־שריפט איז אָנגעקומען אין פּעטערבורג, איז אַרויסגע־שיקט געוואָרן אַ קייסערלעכער באַפעל צו די גובערנאַטאָרן אין ליטע און רייסן צו כאַפּן דעם רב זלמן פון ליאָזנע און זיינע חברים און צו ברענגען זיי אונטער אַ שטרענגער וואַך אין דער רעזידענץ־שטאָט. סוף תשרי תקנ״ט (אָקטאָבער 1798) זיינען אַרעסטירט געוואָרן אין פאַרשיידענע ערטער און געבראַכט קיין ווילנע צוויי און צוואַנציק אָנפירערס פון דער סעקטע קאַרלינער (אין די אָפיציעלע דאָקומענטן הייסן זיי „קאַראָלינער״). דער גרעסטער רוב פון זיי זיינען אַרויס פריי נאָך אַ קורצער אויספאָר־שונג, און נאָר זיבן מאַן זיינען געבליבן אַרעסטירט, ווייל מען האָט זיי חושד געווען, אַז זיי האָבן געווירקט צוזאַמען מיטן הויפּט־באַשולדיקטן, דעם רב זלמן. זיי אַלע זיינען אַוועקגעשיקט געוואָרן קיין פּעטערבורג אונ־טער דער וואַך פון פּאָליציי. אַז זיי זיינען געקומען אונטערוועגס קיין רי־גע, זיינען באַפרייט געוואָרן אויך די זיבן אַרעסטירטע און זיינען אַוועק אַהיים, און נאָר ר׳ זלמנען אַליין האָט מען אַוועקגעפירט אין דער הויפּט־שטאָט. דאָרט האָט מען אים אַריינגעזעצט אין טורמע פאַר פּאָליטישע פאַרברעכערס און מען האָט אים אויסגעפאָרשט אין דער „געהיימער עקס־פּעדיציע״. דער רב האָט דערלאַנגט דער אויספאָרש־קאָמיסיע אַ בקשה־שריפט, וואָס אין איר האָט ער אויפגעקלערט בפּרוטרוט דעם מהות פון דער סעקטע „קאַרלינער״*. היות ווי די בקשה איז געווען געשריבן אין

קלייבט ער צונויף אַזעלכע סומעס געלט און שיקט דאָס אַוועק קיין טערקיי יעדעס יאָר, האָט ער געענטפערט, אַז אַזוי איז איינגעפירט אין די יידישע קהילות״ (דאָרט, ז״ז 107—108).

* אין יאָר 1781 איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין וואַרשע אַ קליינער קונטרס פון 20 זייטן אונטערן נאָמען „בד קודש״, וואָס אַנטהאַלט די בקשה פון דעם צדיק ר׳ שלמה (זלמן) אויפן נאָמען פון קייסער פּאַוועל, און אין יאָר 1876 איז דאָס אַריינגענומען גע־וואָרן אין די הוספות און תיקונים פון כתב־יד אין דעם בוך פון ראַדקינסאָן „תולדות עמודי החב״ד״ (ז״ז 54—66). דער אינהאַלט פון קונטרס באַרירט די פאַרענטפערונג פון דעם באַשולדיקטן און די באַשיצונג פון חסידות נאָר אומדירעקט. דער מחבר באַ־מיט זיך צו באַווייזן, אַז דער פּסוק פון משלי (כ״ד 21): ירא את ה׳ בני ומלך (האָב מורא פאַר גאָט, מיין זון, און פאַרן קיניג) איז געדרונגען פון דער „אמתער קבלה״ און פון דעם סוד פון די צען ספירות, וואָס אין זיי שטייען חכמה, בינה, דעת (חב״ד) אַנט־קעגן די ספירות „כתר, תפארת, מלכות״, אַז די מלכותא דארעא שטייט אַנטקעגן דער

העברעיש, און אין פעטערבורג איז נישט געווען, ווער עס זאָל זי איבער־זעצן, האָט מען זי איבערגעשיקט קיין ווילנע און דאָרט האָט מען זי אי־בערגעזעצט אין פראַנצויזיש און צוריק אָפּגעשיקט צום גענעראַל־פּראָקו־ראָר אין פעטערבורג (נאָוועמבער 1798). די אויספאָרשערס האָבן דורכ־געקוקט די ענטפערס פון באַשולדיקטן און זיי אויסגעפאָרשט און האָבן צום סוף איינגעזען, אַז עס איז קיין שום יסוד נישטאָ חושד צו זיין אין פּאָליטישע כוונות דעם תמימותדיקן צדיק וואָס איז פּאַרזונקען אין רעלי־גיעזער קאָנטעמפּלאַציע און פירט זיינע מאמינים אין וועג פון מיסטישן גלויבן. דערויף איז אַרויס אַ רעזאָלוציע פון קייסער פּאַוול, וואָס אין איר שטייט: „זיין מאַיעסטעט האָט נישט געפונען אין דעם אויפפיר פון די יידן וואָס רעכענען זיך צו דער סעקטע קאַרלינער קיין שום זאַך וואָס איז שעדלעך פאַר דער מלוכה און פאַר די גוטע מידות און פאַר דער עפנטלע־כער רו, און דעריבער האָט ער אין זיין גענאַד באַוויליקט צו באַפעלן: אַז מען זאָל אַרויסלאָזן פריי די באַשולדיקטע אין דעם ענין, אויב עס וועט נישט געפינען ווערן וואָסער עס איז חשודיקע זאַך אין זייערע מעשים אָדער אַ שלעכטע כוונה קעגן דער מלוכה. פון דעסטוועגן דאַרף מען אַכ־טונג געבן מיט אָפענע אויגן אויף אַלע מענטשן פון דעם מין, צי זיי האָבן נישט קיין פאַרבאַרגענע באַציאונג אָדער קאָרעספּאָנדענץ מיט די וואָס ריידן שלעכטס אויף דער רעגירונג און מלוכה־פירונג". לויט אָט דעם באַ־פעל איז רבי שניאור־זלמן אַרויס פון אַרעסט און אין חודש דעצעמבער 1798 האָט ער זיך אומגעקערט אַהיים קיין ליאָזנע. דעם 15 דעצעמבער האָט דער ווייסרוסלענדישער גובערנאַטאָר פאַרעפנטלעכט אַ באַפעל, אַז פון איצט אָן און ווייטער טאָר קיינער נישט שטערן די רו פון דעם רב און פון זיינע פאַרערערס פון דער סעקטע קאַרלינער.

מלכותא דרקיעא, און אַז די מורא פאַר גאָט איז מחייב אויך די מורא פאַרן קיניג. עס איז מיט אַן אמת דערלאַנגט געוואָרן דעם קייסער און איבערזעצט אין פראַנצויזיש אָדער רוסיש, ווי עס שטייט ווייטער, אָדער דאָס איז אַ בקשה־שריפט, וואָס דער צדיק האָט געוואָלט דערלאַנגען, נאָר אַנשטאָט איר איז דערלאַנגט געוואָרן אַן אַנדער שריפט, וואָס איז מער ענלעך צו אַ פאַרטיידיקונגס־שריפט אויף חסידות. אַפילו דער מחבר פון „בית רבי" איז מסופק אין דער אָריגינעלקייט פון דעם ספר „בד קודש" (חלק א׳ דף ל"ב אין דער הערה).

אַזוי ווייט די אָפּגעריסענע ידיעות פון שפּעטערע רעגירונגס־דאָקו־מענטן, ווייטער גייען חסידישע לעגענדעס און מישפּחה־מסורות פון די שניאורסאָנס, די אייניקלעך און אוראייניקלעך פון ר׳ שניאור־זלמן*. אין דער לעגענדע און אין די מסורות זיינען אויסגעמישט פּרטים פון צוויי באַזונדערע געשעענישן: דעם ערשטן אַרעסט פון ר׳ שניאור־זלמן אין יאָר 1798 און דעם צווייטן אַרעסט פון יאָר 1800, וואָס זיינען פאָרגעקומען ביי פאַרשיידענע תנאים, ווי עס וועט ווייטער דערציילט ווערן. די חסי־דים זוכן נישט קיין כראָנאָלאָגיע און פאַרצייכענען נאָר די ט ע ג, ווען עס האָבן געטראָפן די „ניסים" מיט זייער רבין, און פאַרגעדענקען נישט דאָס י אָ ר, און דערפאַר קאָן מען נישט, לויט זייערע מעשיות, פעסט־שטעלן דעם גאַנג פון די געשעענישן. נאָר ווינציק מסורות מעגן מיר אויס־נוצן, ווי ווייט זיי שטימען מיט די פאַקטן וואָס זיינען באַשטעטיקט דורך די דאָקומענטן אָדער ווי ווייט לכל הפּחות זיי זיינען זיי נישט סותר. די מסורה שטעלט אויך די ערשטע מסירה אויפן חשבון פון פּינסקער רב אַביגדור, וואָס איז געווען דער הויפּט־מאַכער אין צוויי יאָר אַרום; מיר אָבער מעגן גאָר משער זיין, אַז ער האָט זיך באַטייליקט ווי איינער צווישן אַנדערע „רודפים נעלמים" אין יענער מסירה, וואָס איז געשיקט געוואָרן קיין פּעטערבורג אין נאָמען פון דעם דערמאָנטן „הירש דאַווידאָוויטש". די טראַדיציע רופט נאָך אָן די נעמען פון דריי צדיקים וואָס זיינען אין יענער צייט אַרעסטירט געוואָרן און בקרוב באַפרייט: אשר סטאָלינער, מרדכי לעכעוויצער און לוי יצחק באַרדיטשעווער; צו די דריי קאָן מען נאָך מצרף זיין ר׳ שמואל אַמדורער און ר׳ מרדכי טשערנאָבילער, וואָס דער מחבר פון „ספר הויכוח" האָט זיי פריער געגעבן אַ התראה. ווער זיינען

---

* די לעגענדעס זיינען צום ערשטן מאָל צונויפגעקליבן געוואָרן אין ספר פון מ. ל. פרומקין „שבחי הרב" (לעמבערג, 1864) און אין בוך פון מ. ל. ראָדקינסאָן (פרומ־קינס צווייטער נאָמען) „תולדות עמודי החב"ד" (קיניגסבערג, 1876). מישפּחה־מסורות זיינען אויפגעהיט אין דעם כ"י „תולדות האדמו"ר הזקן" (תרל"ט) און אין דעם כפר פון הילמאַן „בית רבי" (באַרדיטשעוו, 1902). ביי זיי אַלע פעלט וויסנשאַפטלעכע קריי־טיק; אַ ביסל קריטיק איז פאַראַן אין בוך פון מ. טייטלבוים „הרב מלאדי", ערשטער טייל, וואַרשע 1910, וואָס דער מחבר פון דעם האָט אויסגענוצט אויך דעם דערמאָנטן אָפיציעלן מאַטעריאַל.

געוועזן די איבעריקע צווישן די צוויי און צוואנציק וואָס ווערן דערמאָנט אין רעגירונגס־דאָקומענט, ווייסן מיר נישט עד היום: די טראַדיציע האָט זיי נישט פאַרגעדענקט, מחמת זיי זיינען באַלד נאָכן אַרעסט באַפרייט געוואָרן.

עס לייגט זיך אויפן שכל דאָס וואָס עס דערציילט די מסורה פון דער פאַמיליע שניאורסאָן מכוח דעם וואָס די חסידים די חב״דניקעס האָבן געמאָן אויף צו באַפרייען זייער אַרעסטירטן רבין. באַלד ווי ר׳ שניאור־זלמן איז אַרעסטירט געוואָרן, נאָך סוכות תקנ״ט, האָבן זיך זיינע אָנהענ־גערס צונויפגעקליבן און באַשלאָסן אוועקצושיקן זיין תלמיד ר׳ אהרן סטאַראָסעליער (שטראַשעליער) צו די רייסישע קהילות אויף צו קלייבן געלט אויף „פדיון שבויים״, און אין דער זעלביקער צייט זיינען חשובע מענטשן אַוועקגעפאָרן קיין פעטערבורג, כדי זיך משתדל צו זיין פאַר הויך־געשטעלטע שררות און מלוכה־באַאַמטע. דורך אונטערגעקויפטע באַ־אַמטע איז די שלוחים געראָטן צו באַקומען ידיעות וועגן דעם צושטאַנד פון אַרעסטירטן און איבערצוגעבן אים צעטלעך און אָנווייזונגען, ווי אַזוי זיך צו פירן בעת דער אויספאָרשונג און וואָס צו ענטפערן אויף די פראַ־געס וואָס די אויספאָרשערס וועלן אים שטעלן. אַז דער אַרעסטירטער איז קראַנק געוואָרן, מחמת ער האָט נישט געוואָלט עסן קיין טריפע מאכלים, האָט מען דערלויבט צו ברענגען פאַר אים כשרע עסנס פון דער שטוב פון אַ יידן וואָס האָט געוואוינט אין פעטערבורג, מרדכי לעפלער, וואָס איז געוועזן דעם רבס אַ הייסער חסיד. אַזוי האָבן שטילערהייט זיך אָנגעקניפּט באַציאונגען צווישן דעם אַרעסטירטן און דער קליינער גרופּע יידן אין דער הויפּטשטאָט, וואָס לויטן געזעץ האָט קיין יידנס פוס נישט געטאָרט אַהין אַריינקומען, חוץ עטלעכע גרויסע סוחרים מיט אַ ספּעציעלער פּריווילעגיע.

אין דער זעלביקער צייט איז געשיקט געוואָרן אַ שליח קיין ווילנע, וואָס זיין אויפגאַבע איז געווען צו ווירקן אויפן צענזאָר, ער זאָל איבער־זעצן דעם רבס ענטפער וואָס איז פריער דאָ דערמאָנט געוואָרן אויף אַזאַ אופן, אַז עס זאָל אויסנעמען ביי די אויספאָרשערס און די ריכטערס אין פעטערבורג. אָט די אַלע השתדלותן האָבן מיטגעווירקט דערצו, ער זאָל אַרויסגיין פריי. די לעגענדע דערציילט, אַז ר׳ שניאור־זלמנס ענטפער האָט

מיט זיין חכמה פאַרחידושט אויך דעם קייסער*. י״ט כסלו תקנ״ט (28 נאָוועמבער 1798), אַז דער רב איז געזעסן אין זיין תפיסה־קאַמער און האָט געהאַלטן אין תהילים ביים פסוק „פדה בשלום נפשי״, איז אַריין צו אים דער באַאַמטער און אָנגעזאָגט, אַז ער איז פריי. די חסידים האָבן דאָס באַטראַכט ווי אַ גרויסן נס און האָבן דעם טאָג י״ט כסלו באַשטימט פאַר

---

* עס קען זיין, אַז צו דער ענטפער־שריפט זיינען נאָך געווען צוגעגעבן אַ ברכה פון דעם אַרעסטירטן רב לכבוד דעם קייסער און אַ נבואה, אַז זיין קיניגרייך וועט באַגליקן, אַזעלכע ווי די וואָס זיינען געפונען געוואָרן אין אַרכיוו פון סענאַט אין די פאַפירן פון דעם שפּעטערדיקן פּראָצעס פון יאָר 1800 („יעווּר׳ סטאַרינאַ״ 1910, 280—281). אויף אַ באַזונדער בויגן געשריבן העברעיש לייענען מיר שטיקלעך פסוקים פון פרשה האזינו (דברים מ״א—מ״ב), וואָס לויט די רייד פון שרייבער זיינען אין זיי פאַראַן „רמזים און סודות״. אויפן יסוד פון די דאָזיקע פסוקים „מאַכט ער סימנים פאַר דער מפּלה פון די מורדים״ בזה הלשון: „די אָנפירערס פון די פראַנצויזישע מורדים וועלן צוערשט מצליח זיין, אָבער צום סוף וועלן זיי פאַרשעמט ווערן, מחמת די אמתע מלכים וועלן זיך נוקם זיין אָן זיי, דערשטעכן זיי מיט דער שווערד און איינגעמען, און עס וועט אונטערגיין דער מאַן באָנאַפּאַרט, דעמאָלט וועט די וועלט זיך באַרואיקן און פרייען זיך״. נאָך דער דאָזיקער נבואה קומט אַזאַ פאַרצייכעניש: אַ געבעט און אַ לויב און אַ סוד אַנטפּלעק איך: מיין האַר, גאָט דער באַרעמהאַרציקער און דערבאַרעמדיקער, ווענד זיך צו אונדזער האַר דעם קייסער פּאַוול דעם ערשטן און באַגנעדיק אים און גיב דיין שטאַרקייט און העלף אים. טו מיט אים אַ מופת צום גוטן, און מיינע שונאים זאָלן זען און זיך שעמען, וואָרעם דו גאָט ביסט אים צו הילף״. בכדי צו פאַרשטיין דאָס אַלץ, דאַרף מען זיך דערמאָנען, אַז אין יענער צייט (סוף 1798 און שפּעטער) האָט געהערשט אַ מילחמה־צושטאַנד צווישן רוסלאַנד און פראַנקרייך, ווייל די רוסישע רעגירונג איז אַריין אין דעם בונד פון די פאַראייניקטע מלוכות וואָס האָט געקעמפט קעגן רעוואָלוציאָנערן פראַנקרייך וואָס האָט אין יענער צייט אָפּגעהאַלטן ניצחונות אונטערן אָנפיר פון נאַפּאָלעאָן באָנאַפּאַרט. משמעות, אַז דאָ האָט ר׳ שניאור־זלמן, ווי „אַ הייליקער מאַן״ און ווי אַ וואָרזאָגער, געפונען די געלעגנהייט אונטערצוטראָגן דעם קייסער פּאַוול זיין ברכה און זיין נבואה און צו דערווייזן דערמיט, אַז דער פירער פון די חסידים טוט תפילה פאַר דעם קייסערס הצלחה אין דער מילחמה קעגן די „פראַנצויזישע מורדים״ און דעם „מאַן באָנאַפּאַרט״. מען מעג משער זיין, אַז די דאָזיקע ברכה האָט טאַקע געמאַכט אויפן קייסער אַ רושם. איך האַלט, אַז אָט די געשיכטע געהער צו ר׳ שניאור־זלמנס ערשטן אַרעסט, וואָרעם זיין צווייטער אַרעסט אין צוויי יאָר אַרום איז געווען קורץ פאַר קייסער פּאַוולס טויט, און דעמאָלט האָט די מילחמה פון רוסלאַנד קעגן פראַנקרייך שוין געהאַט אויפגעהערט.

אַ יום־טוב, וואָס איז נאָך ביז דער לעצטער צייט געפייערט געוואָרן אַלע יאָר אין די קהילות פון די חסידים די חב״דניקעס.

אין בריוו צו זיין פריינד דעם באַרדיטשעווער רב דריקט ר׳ שניאור־זלמן אויס זיין פרייד איבער דער אויסלייזונג: „גרויסע ניסים האָט געטאָן דער אייבערשטער, און ווער בין איך דאָס, וואָס דער אייבערשטער האָט מיך מזכה געווען, אַז גאָטס נאָמען זאָל געהייליקט ווערן דורך מיר? נאָר דאָס איז פון אייבערשטן באַשטימט, און אין אונדזערע אויגן אַ וואונדער... וואָרעם די עיקר מילחמה איז [מצד די מתנגדים], וואָס זיי האָבן זיך געשטעלט אַ ציל צו קעמפן קעגן דער תורה פון בעש״ט און זיינע תלמידים און די תלמידים פון זיינע תלמידים״. אויך דעם בעש״טס אייניקל, ר׳ ברוך מעדזשיבאָזשער, האָט ער דאָס זעלביקע געשריבן: „נישט קעגן מיר אַליין איז דאָס געווען געווענדט, נאָר קעגן בעש״ט און זיינע תלמידים״. נאָר ביי גאָר דער פרייד מיטן ניצחון האָט דער רב אָנגעזאָגט זיינע אנשי שלומו, זיי זאָלן זיך נישט רייצן מיט די מתנגדים, נאָר זיי זאָלן זיך אויפפירן לגבי זיי רואיק און טאָלעראַנט, „זייער האַרץ זאָל זיך נישט דערהייבן איבער זייערע ברידער און זאָל נישט ברייט מאַכן דאָס מויל איבער זיי אָדער פייפן אויף זיי, נייערט דערנידעריקן זייער גייסט... און אַ ווייכער ענטפער שטילט דעם גרימצאָרן״*. די חסידים האָבן אָבער זייער רבינס עצה נישט געפאָלגט און האָבן אַרויסגערופן אַ נייעם צוזאַמענשטויס מיט זייערע קעגנער.

* אגרת הקודש אין „תניא״, סימן ב׳: „אחר ביאתו מפטרבורג״; בית רבי, חלק א׳, 69—72.

§ 39. די אַריינמישונג פון דער רוסישער רעגירונג אין דער רעליגיעזער מחלוקת

די ווירקונג פון דעם „פינפער־קאָמיטעט" און פון דעם „פאַרבאָרגענעם רודף". — משה אַשעראַוויטש און די מתנגדישע קנאים שטופּן אַרויס די חסידים פון דער קהילה־פאַרוואַלטונג. — די חסידים רייסן זיך אַריין אין קהל מיט דער הילף פון די רוסישע באַאַמטע. — ר׳ אביגדור פון פּינסק און זיין בקשה־שריפט צום קייסער פּאַוול (פרי־יאָר 1800): אַ מסירה אויף די „קאַרלינער", אַז זיי זיינען רעשטלעך פון די סעקטעס פון שבתי צבי און פראַנק. — די אויספאָרשונג פון דער מאַכט אין ליטע. — די רעוויזיע פון דערזשאַווינען אין רייסן און וואָס ער זאָגט וועגן דער סעקטע חסידים און זייער פירער זלמן. — דער צווייטער אַרעסט פון ר׳ שניאור־זלמן אין פּעטערבורג (נאָוועמבער 1800). — די פראַגעס פון דעם באַשולדיקער אַביגדור און ר׳ שניאור־זלמנס ענטפערס. — ער ווערט באַפרייט פון טורמע פון דער געהיימער עקספּעדיציע און זיין ענין ווערט איבערגעגעבן דעם סענאַט. — דעם קייסער פּאַוולס טויט און די לעצטגילטיקע באַפרייאונג פון ר׳ שניאור־זלמן לויטן באַפעל פון אַלעקסאַנדער דעם ערשטן (מערץ 1801). — קלאָג־שריפטן פוןביידע צדדים: אביגדורס תביעות און ר׳ זלמנס טענות. — די פאַרענטפערונג פון דער חסידישער פראַגע און דער „געזעץ וועגן יידן" פון יאָר 1804: גלויבנס־פרייהייט אין די יידישע קהילות.

גרויס איז געווען דער טריומף פון די חסידים, נאָך דעם ווי זייער רבי איז באַפרייט געוואָרן פון תפיסה און עס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן דער קייסערלעכער באַפעל, אַז אין דעם אויפפיר פון דער סעקטע „קאַרלינער" איז נישטאָ קיין שום זאַך וואָס שעדיקט די גוטע מידות און די געזעלשאַפטלעכע רו. די סעקטאַנטן האָבן דערין איינגעזען אַ דערלויבעניש פון אויבן צו פאַרשפּרייטן זייער תורה אָן שטער, צו באַזיצן זייערע רעכט אין די קהילות און צו פאַרנעמען אַן אָרט אין דער קהילה־פאַרוואַלטונג, אין וועלכער עס האָבן זיך געהאַט פאַרפעסטיקט די מתנגדים צום שאָדן פון דעם חסידישן מיעוט.

דאָס איז געווען באַזונדערס וויכטיק אין דער ווילנער קהילה, וואו די באַציאונגען צווישן די צדדים זיינען פאַרשאַרפט געוואָרן ביז גאָר. דער

פינפער־קאָמיטעט, וואָס איז אויסגעקליבן געוואָרן באַלד נאָכן גאונס פּטירה, אויף צו פירן די מילחמה קעגן דער סעקטע האָט אויסגעפירט זיין אויפגאַבע אין די יאָרן תקנ״ח און תקנ״ט מיט פאַנאַטישער באַגייסטע־רונג. דער ראש פון קאָמיטעט משה אַשעראָוויטש (בן אשר), וואָס זיין האַנט האָט דאָ בלי ספק געשטעקט אין דער מסירה וואָס האָט געבראַכט צום אַרעסט פון די צדיקים, האָט אויך ווייטער נישט גערוט, נאָך דעם ווי דער פּרואוו פון דער מסירה אין פּעטערבורג האָט נישט אָפּגעגאָלטן. אי־בערגוואַלד האָט דער קאָמיטעט באַזייטיקט די חסידים פון אַלע התמנותן אין דער קהל־פאַרוואַלטונג און נישט דערלאָזט זיי אַפילו צו די קהילה־וואַלן, וואָס פלעגן פאָרקומען אַלע יאָר חול־המועד פּסח. אין די אָפיציעלע אַמטן פלעגט מען אָנווייזן דעם טעם דערפון: אַז מען טאָר נישט אויס־קלייבן אין דער קהילה־פאַרוואַלטונג מענטשן וואָס געהערן צו אַ שעד־לעכער סעקטע. אָבער דער דאָזיקער טעם איז בטל געוואָרן ווייבאַלד אַז מען האָט פון פּעטערבורג אָנגעזאָגט, אַז די רעגירונגס־מאַכט האָט נישט איינגעפונען קיין שום חטא אין דער אויפפירונג פון דער סעקטע. דאָס האָבן די גערודפטע אויסגענוצט נישט נאָר כדי זיך אַליין צו באַ־שיצן, נייערט אויך צו נעמען נקמה פון זייערע שונאים.

די תקיפערע מענטשן צווישן די ווילנער חסידים האָבן אַריבערגע־צויגן אויף זייער צד (מסתמא דורך שוחד) עטלעכע רעגירונגס־באַאַמטע און האָבן זיי אויסגעזאָגט סודות פון קהל־שטיבל: אַז די ראשי־הקהל טראָגן אַריין אין דער מלוכה־קאַסע נאָר אַ טייל פון די שטייער־געלטער, וואָס זיי מאָנען איין, און דאָס איבעריקע באַהאַלטן זיי און נוצן אויס צו־ליב חשודיקע צוועקן, דהיינו אויף צו דעקן די הוצאות פון דעם פינפער־קאָמיטעט צו רודפן די חסידים און כדומה; אַז ווען זיי, די חסידים, וועלן אויסגעקליבן ווערן פאַר ראשי־קהל, וועלן זיי פאַרריכטן וואָס די מתנגדים האָבן קאַליע געמאַכט און וועלן ערלעך פירן די געשעפטן.

די דאָזיקע רייד מיט דער געהעריקער נתינה האָבן געהאַט אַ פּעולה אין דער גובערניע־פאַרוואַלטונג. אין איין שיינעם טאָג, דעם 4טן פעב־רואַר 1799, האָט די פּאָליציי אַרעסטירט אַלע ראשי־הקהל און פאַר־חתמעט אַלע פּאַפּירן, וואָס האָבן זיך געפונען אין קהל־שטיבל. דעם זעל־

ביקן טאָג פאַרנאַכט האָבן זיך אַריינגעריסן אין שיל בעתן דאַוונען עט־לעכע רעגירונגס־באַאַמטע באַגלייט פון עטלעכע „קאַרלינער“, און איינער פון די באַאַמטע (דער גובערניאַלער ראַטגעבער עליאַשעוויטש) האָט גע־מאָלדן, אַז דער פריערדיקער קהל ווערט אָראָפּגעזעצט, און אַז אין גיכן וועט מען אויסקלייבן נייע ראשים. די נייע וואַלן, וואָס זיינען אַדורכגע־פירט געוואָרן אונטער דער השפּעה פון חסידישע אָנפירערס און פון די באַאַמטע, האָבן אַריינגעבראַכט אין קהילה־ראַט אַכט מיטגלידער פון די סעקטאַנטן, און דער תקיפסטער צווישן זיי, מ א י ר ר פ א ל ס, איז געוואָרן באַשטימט פאַר אַ ראש־הקהל. משה אַשעראָוויטש און די איבע־ריקע פריערדיקע ראשי־הקהילה זיינען אָראָפּגעזעצט געוואָרן פון זייער אַמט.

די אָראָפּגעזעצטע, די געדרודפטע רודפים, האָבן אַריינגעשיקט אָנ־קלאַגעס צום גענעראַל־פּראָקוראָר אין פּעטערבורג, און משה אַשעראָוויטש און זיינער אַ חבר האָבן זיך איינגעשטעלט צו שיקן אַ בקשה אויך אויפן קייסערס נאָמען. זיי האָבן געהאַט צוויי פאָדערונגען: א) עס זאָל אויפ־געריכט ווערן די קהילה־פאַרוואַלטונג ווי פריער און עס זאָל ווידער גע־געבן ווערן דעם בית־דין פון די רבנים דאָס רעכט צו מישפּטן אין אַלע אינעווייניקסטע קהילה־ענינים, ב) צו פאַרווערן די שעדלעכע סעקטע קאַר־לינער. די בקשות זיינען אָפּגעוואָרפן געוואָרן. פון פּעטערבורג איז אָנגעקומען אַן ענטפער, אַז די סעקטע קאַרלינער „דאַרף ווערן טאָלערירט“ אין אַלע קהילות, און אַז דער יידישער בית־דין האָט רעכט צו מישפּטן נאָר אין רעליגיעזע ענינים (דעצעמבער 1799 — יאַנואַר 1800)*. אַזוי האָבן די אָנפירערס ווידער אַ מאָל געליטן אַ מפּלה אין די רעגירונגס־אינסטאַנצן. אָבער פאַרט האָבן זיי נאָך נישט אָוועקגעלייגט דאָס געווער פון האַנט און האָבן געזוכט נייע מיטלען פאַר זייער צוועק.

אין יענער צייט איז די מחלוקת פאַרשאַרפט געוואָרן אויך אין פינס־

---

* אויפן סמך פון דאָקומענטן וואָס זיינען געפונען געוואָרן אין אַרכיוו פון סע־נאַט אין פּעטערבורג, וואָס עס האָט אָפּגעשריבן פאַר מיר י. העסען און רעפערירט אין זיין אַרטיקל „דער רעליגיעזער קאַמף סוף 18טן י״ה“ (אָפּגעדרוקט אין זיין רוסישן בוך „יידן אין רוסלאַנד“, פּעטערבורג 1906, באַזונדער ז״ז 164—169).

קער קרייז. דער רב אביגדור בן חיים, וואס איז דורך די חסידים אראפגעזעצט געווארן פון זיין שטעלע (§ 36), האט דורכן רעגי־רונגס־געריכט געמאַנט אַנטשעדיקונג ביי די ראשי־הקהילה, און אַז ער האט פארשפילט דעם מישפט, האט ער געפרואווט זיך משתדל זיין ביי די היכע רעגירונגס־באַאַמטע אין פעטערבורג און דערוויזן זיי, אַז ער איז געפאלן אַ קרבן פון די אינטריגעס מצד דער געפערלעכער סעקטע. ווי עס ווייזט אויס, האט דעם דאַזיקן רבס האַנט געשטעקט שוין אין דער ערשטער מסירה אויף דער סעקטע, אָבער אַז די „קארלינער" זיינען ארויס פריי לויט דעם קייסערס באַפעל פון יאר 1798, האט ער געמוזט אומבייטן זיין טאַקטיק און זוכן צו באַגרינדן זיינע באַשולדיקונגען אויף אַנדערע יסו־דות. עס האט נישט לאַנג גענומען, און אביגדור האט געפונען וואָס ער דאַרף. מען קאָן פארמסרן די חסידים, אַז זיי זיינען רעשטלעך פון די סעק־טעס פון שבתי־צבי און פון פראַנק, וואָס זיינען שוין אַנערקענט געוואָרן פאַר שעדלעך אין טערקיי און אין פוילן מחמת זייער פּאָליטישער טענ־דענץ.

אָנהייב פרי־יאָר 1800 איז אביגדור געקומען קיין פעטערבורג און האט אין דער קאַנצעלאַריע פאַר בקשות דערלאַנגט אויפן קייסערס נאָמען אַ לאַנגע מגילה אין אַ שלעכטן רוסיש איבערגעזעצט פון העברעישן טעקסט. דעם 23סטן אַפּריל איז „די בקשה פון רב אביגדור חיימאָוויטש" אָפּגעשיקט געוואָרן פון דער קייסערלעכער קאַנצעלאַריע צום גענעראַל־פּראָקוראָר אָבאָליאַנינאָוו מיט אַ פאָרשלאַג אויסצופאָרשן די זאַך דורך דער אָרטיקער מאַכט אין ליטע*. אביגדורס בקשה איז אַ טעאָלאָגישע דרשה אויפן יסוד פון פאַרשיידענע פסוקים פון די הייליקע שריפטן, וואָס איז דער עיקר אויסן צו דערווייזן, אַז די מלכים זיינען מחוייב אַכטונג צו געבן אויף דער ריינקייט פון די רעליגיעס אין זייער לאַנד, און באַזונדערס איז דאָס דער חוב פון קייסער פּאַוול, וואָס זיין חכמה איז גלייך צו דער חכמה פון שלמה המלך. דער קייסער, וואָס אונטער זיין שוץ געפינען זיך צענדליגער טויזנטער יידן, איז מחוייב צו וועגדן זיין אויפמערק דערויף,

* פאַרעפנטלעכט צוזאַמען מיט מיינע הערות לויט אַן אָפּשריפט פון רוסישן מלוכה־אַרכיוו אין „יעוור' סטאַרינאַ" 1910, ז"ז 90—109.

וואָס די געפערלעכע סעקטע פון דעם פאַלשן משיח שבתי־צבי*, וועלכע איז מיט פופציק יאָר צוריק באַוואוסט געוואָרן מיט אירע מיאוסע מעשים אין פוילן (די פראַנקיסטן) און איז צולעצט אַריבער צום קאַטוילישן גלויבן, איז איצט פון דאָס נײַ אויפגעשטאַנען אין רוסלאַנד און האַלט זיך פעסט פאַר אירע גרינדערס ישראל מעדזשיבאָזשער, בערל מעזריטשער און יעקב (יוסף) פּאָלאָנער. די סעקטאַנטן לייקענען אין אַזעלכע עיקרים וואָס זײַנען פאַראַן אין אַלע אמונות, דהיינו אַז דער באַשעפער פירט די אונטערשטע וועלטן (!), אַז איטלעכער מענטש איז מחוייב צו אונטערדריקן זײַנע תאוות אונטער דער מאַכט פון שכל און פון אייבערשטנס געבאָט, אַז מען דאַרף פאַרוואַרפן די הבלים פון דער וועלט און טרויערן שטענדיק אויף דאָס שלעכטס וואָס אין איר, אַז מען דאַרף זיך שרעקן פאַרן פאָרכטערלעכן יום־הדין און פאַר דער שטראָף נאָכן טויט. און דאָ ברענגט דער שרייבער אַ סך מימרות פון ספר „צוואת הריב״ש“, כדי צו באַווייזן, אַז אין „זייערע געזעץ־ביכער“ שטייען כללים וואָס זײַנען קעגן רעליגיע און מאָראַל. דאָרט שטייט למשל, אַז עצבות איז שעדלעך פאַרן דינסט צו גאָט, ווײַל מען דאַרף דינען צום אייבערשטן מיט פרייד און גלויבן אין דעם באַשעפערס חסד, אַז מען טאָר נישט מורא האָבן פאַר קיין זאַך אויף דער וועלט, וואָרעם אין איטלעכער זאַך איז פאַרבאָרגן דעם באַשעפערס הערלעכקייט, און אַז דער מענטש קאָן אַרויסציען ניצוצות פון הייליקייט אַפילו פון אומרייניקע זאַכן און פון „מחשבות זרות“. דאָס אַלץ נעמט אַראָפּ דעם צאָם פון מענטשן, אַז ער זאָל מעגן לעבן אין פרייד און תענוגים, ער זאָל עסן און טרינקען און הוליען, ער מעג זינדיקן און אויסקויפן זײַן זינד דורך אַרויסציען די „ניצוצות קדושה“, ער באַדאַרף פאַר קיינעם קיין מורא נישט האָבן, און אַפילו פאַר מלכים, וואָס דאָס גאַנצע פאָלק איז מחוייב זיי אָפּצוגעבן כבוד. די סכנה פון דער סעקטע האָבן באַמערקט די רבנים, און בראש פון זיי דער גאון אליהו ווילנער, און זיי האָבן אַנטפּלעקט די אפיקורסות וואָס זי פאַרשפּרייט, און דערפאַר זײַנען די סעקטאַנטן זיך נוקם אָן די רבנים. דאָ דערציילט אביגדור וועגן זײַנע צרות וואָס ער איז

* אין דער רוסישער איבערזעצונג איז דער נאָמען שבתי צבי פאַרדרייט געוואָרן צו „שעבזאָ־צוויזאָ“, און די סעקטאַנטן הייסן „שעבזאָס־צווינקאָס“, ד״ה שבתי־צביניקעס.

אויסגעשטאַנען, ווען ער איז געווען פינסקער רב, וועגן די גוואַלד־מעשים פון די קאַרלינער אין מינסקער און ווילנער גובערניעס, און גיט אָנצוהער־רעניש וועגן די חשודיקע מעשים פון דעם פירער פון דער סעקטע סאָ־לאָמאָן (זלמן) פון ליאָזנע, וואָס איז שוין געוואָרן געמישפט פון דער רעגירונג אין פעטערבורג פאַר צוויי יאָרן: דאָרט האָט מען געפרעגט ביי זלמנען, צוליב וואָס שיקט ער געלט קיין טערקיי, האָט ער געענטפערט, אַז ער קלייבט נדבות פאַר יידישע אָרעמע לייט אין ארץ־ישראל, אָבער ער, אביגדור, האַלט, אַז די אַלע געלטער ווערן געשיקט קיין טערקיי דערפאַר, ווייל דאָרט געפינט זיך דער צענטער פון דער סעקטע שבתי־צביניקעס (סאַלאָניק). די שריפט ענדיקט זיך מיט אַ בקשה פון „אונטער־טעניקן קנעכט פון זיין קייסערלעכער מאַיעסטעט", ער זאָל באַפעלן אויפ־צוקלערן דעם אמת אין דער מחלוקת פון די צדדים.

אביגדורס שריפט איז דורכגעגאַנגען אַלע רעגירונגס־אינסטאַנצן*. דער גענעראַל־פּראָקוראָר האָט זיך געווענדט צום ליטווישן מיליטערישן גובערנאַטאָר קוטוזאָוו, וואָס איז שפּעטער באַרימט געוואָרן ווי אַ גענע־ראַל אין רוסיש־פראַנצויזישן קריג, און צום ליטווישן פּראָקוראָר מיט אַן אָנפרעג, צי געפינט זיך אין זייערע ערטער אַ סעקטע „שבתי־צביניקעס" (יוני 1800). די אָנגעפרעגטע האָבן געזוכט און האָבן נישט געפונען קיין שום שפּור פון אַזאַ סעקטע אין ליטע. קוטוזאָוו האָט אָנגעפרעגט דעם מינסקער גובערנאַטאָר און האָט געקראָגן אַן ענטפער, אַז אין זיין גובער־ניע געפינט זיך אַ סעקטע, וואָס מען רופט אָן „קיטאַיעווצעס"**, און זיי

---

* אַלע דאָקומענטן וואָס זיינען שייך אַהער — די קאָרעספּאָנדענץ צווישן די רע־גירונגס־באַאַמטע, פּראָטאָקאָלן פון עדות־פאַרהערן, פראַגעס און ענטפערס — „יעוור' סטאַרינאַ" דאָרט, ז"ז 253 א"וו.

** אין אַ צווייטן דאָקומענט פון דער קאָלעקציע (דאָרט ז' 260) ווערט דער דאָ־זיקער נאָמען אויסגעטייטשט אַזוי: קיטאַיעווצעס (Китаевцы) רופט מען זיי דער־פאַר, ווייל זייערע געלערנטע זיינען זיך נוהג צו טראָגן אַ בגד פון באַוול־שטאָף, וואָס מען רופט „קיטייקע". אויך אין די פראַגעס וואָס אביגדור האָט געשטעלט ר' שניאור־זלמנען בעת דער אויספאָרשונג ווערט געזאָגט אויף די קאַרלינער: „זיי האָבן איבער־געביטן דעם יידישן מינהג אַפילו אין מלבושים, ווייל זיי טראָגן נישט קיין וואָלענע קליידער".

זיינען אָפּגעשיידט פון אַנדערע יידן וואָס האַלטן זיך פאַר די אַלטע מינ־הגים דורך דעם, וואָס יענע דינען צו גאָט מיט שרעק און עצבות, און די סעקטאַנטן מיט פרייד און מיט אַ רואיקן געמיט; הגם זייערע קעגנער האָבן זיי גערודפט און פאַרברענט זייערע ספרים, האָבן זיי דאָך נישט גע־פונען צווישן די סעקטאַנטן אין מינסקער גובערניע קיין שטערערס פון דער אָרדענונג, נאָר אדרבא זיי זיינען געטריי דער מלוכה און צאָלן שטייער צו דער צייט.

קוטוזאָוו האָט נאָך ווייטער אויסגעפאָרשט די זאַך און האָט צום סוף אַוועקגעשיקט קיין פּעטערבורג אַן אויספירלעכן ענטפער (30 יולי): פון שבתי־צביס סעקטע און פון פראַנקס סעקטע, וואָס האָט אויסגעקליבן „דת אדום”, איז קיין זכר נישטאָ אין די יידישע קהילות פון ליטע, און זיי באַציען זיך צו זיי מיט פאַראַכטונג; דער רב ח יי ם [אביגדור בן חיים] האָט אָנגערופן מיטן נאָמען „שבתי־צביניקעס” די סעקטאַנטן, וואָס זיינען באַוואוסט אין ליטע און רייסן אונטערן נאָמען „קאַרלינער”, און אין מינסקער גובערניע אויך אונטערן נאָמען „קיטאַיעווצעס”, וואָס מיט זיי האָט די רעגירונג זיך פאַרנומען פאַר צוויי יאָרן, בעת עס זיינען אַרעס־טירט געוואָרן זייערע אָנפירערס, און זייער הויפט־רב זלמן באָרוכאָוויטש איז געבראַכט געוואָרן קיין פּעטערבורג; און הגם דער רב איז צום סוף באַפרייט געוואָרן, דאָך האָבן די קעגנערס נישט אויפגעהערט צו קעמפן קעגן די קאַרלינער, ווייל די פאַרערס פון דעם פאַרשטאָרבענעם ווילנער גאון האָבן זיך פאַרשוואָרן אויף זיין קבר צו פאַרטיליקן די סעקטע פון דער וועלט און האָבן צוליב דעם אויסגעקליבן אַ קאָמיטעט פון פינף מענטשן, וואָס בראש פון זיי שטייט דער געוועזענער ווילנער ראש־הקהל משה אַשעראָוויטש; ובכן איז נישטאָ וואָס צו לייגן קיין אַכט אויף די רייד פון רב [אביגדור בן] חיים. ווייבאַלד אַז די קאַרלינער זיינען נישט חשוד אין אַ נטיה צום גלויבן פון שבתי־צבי, און בכלל איז אין זייער לערנונג נישטאָ קיין זאַך וואָס זאָל קאָנען ברענגען שאָדן דער מלוכה און די יסודות פון דער רעליגיע. דער ליטווישער גובערנאַטאָר האָט אויך אָנ־דערקענט, אַז עס איז נישטאָ קיין יסוד אויף פאַר די געלט־תביעות פון רב

אביגדור, און אויך אַלע איבעריקע גובערניאַלע באַאַמטע האָבן אַרויסגע־זאָגט זייער מיינונג, אַז מען דאַרף זיי אָפּוואַרפן*.

די ענטפערס פון די ליטווישע רעגירונגס־אַנשטאַלטן האָבן בעצם באַדאַרפט מאַכן אַ סוף צו אביגדורס פּרעטענזיעס. אָבער מיט אַ מאָל האָבן אין פּעטערבורג אַ בלאָז געטאָן אַנדערע ווינטן, און דער מסור האָט נישט פאַרזאַמט זיי אויסצונוצן. עס איז געוועזן אַ צייט פון מהומה פאַר די יידן אין רייסן. אין יאָר 1799 האָט פאַרבראַכט אין דער דאָזיקער פּראָווינץ דער סענאַטאָר און פּאָעט דערזשאַווין, וואָס איז געשיקט געוואָרן אַהין אויפן קייסערס באַפעל, כדי אויסצופאָרשן דעם ענין פון דעם שטרייט צווישן די שקלאָווער יידן און דעם פּריץ זאָריטש, וואָס האָט זיי געדריקט אין זיין שטאָט. אַ יאָר שפּעטער (1800) איז דערזשאַווין ווידער געקומען קיין רייסן, בכדי אויסצופאָרשן די סיבות, פאַר וואָס אין יענעם לאַנד איז יענעם זומער געוועזן אַ הונגער און די פּויערים זיינען בכלל בדלות גע־וואָרן. דער רעוויזאָר האָט געוואָלט פאַרדעקן די פאַרברעכנס פון די רו־סישע פּריצים, וואָס האָבן אויסגעמאַטערט זייערע לייב־אייגענע פּויערים, און האָט געפונען, אַז די שולדיקע זיינען די יידישע אַרענדאַרן פון די מאַ־יאָנטקעס, און בכלל די בראַנפן־ברענערס וואָס פאַרברויכן אַ גרויסן טייל פון דער תבואה־געדעטעניש אויף צו טרייבן בראַנפן.

בעת זיין נסיעה איבער די שטעט פון דער פּראָווינץ האָט דערזשאַ־ווין זיך צוגעקוקט צום לעבן פון יידן וואָס איז אים געווען פרעמד; ער האָט געזען אין ליאָזנע דעם אָנפירער פון דער סעקטע, ר' שניאור־זלמנען, האָט אויסגעהערט די טענות פון די מתנגדים קעגן די חסידים און פאַר־שלאָגן פון איינציקע „משכילים״, וואָס האָבן געראָטן איינצופירן רעפאָר־מעס אין יידישן לעבן אויפן שטייגער פון מערב־אייראָפּע. דאָס אַלץ האָט אים געדינט ווי מאַטעריאַל צו זיין באַוואוסטן פּירטראַג וואָס ער האָט אָנ־געשריבן און דערלאַנגט דעם גענעראַל־פּראָקוראָר אין אָקטאָבער 1800**.

---

* דאָרט, דאָקומענט נומ׳ 10 (ז׳ 257 א״וו).

** „פּראָיעקט, ווי אַזוי אָפּצושטעלן דעם הונגער אין ווייסרוסלאַנד און ווי אַזוי אויסצובעסערן דאָס לעבן פון יידן״. אָפּגעדרוקט אין די געזאַמלטע ווערק פון דער־זשאַווין, אויסגאַבע פון דער אַקאַדעמיע אין פּעטערבורג, באַנד 7. וועגן דער באַגעגעניש

צווישן די פיל ידיעות וועגן יידישן לעבן אין דעם דאָזיקן פּירטראַג, וואָס איז אַ געמיש פון אמת מיט שקר און נישטפאַרשטיין דאָס לעבן פון אַ פרעמדן פאָלק, איז פאַראַן אַזאַ באַמערקונג מכוח ר׳ שניאור־זלמנען: „עס איז באַרימט געוואָרן אין דעם דאָזיקן קאַנט ווי אַ שופט אין אַ סך פאַרזאַמלונגען פון יידן, וואָס קומען אויך פון אַנדערע קאַנטן, איינער אַ ייד זלמן באָרוכאָוויטש, וואָס וואוינט אין קליינעם שטעטל ליאָזנע; פאַר זיינע אויגן האָב איך אַנטפּלעקט די אָפּנאַרעריי פון די יידן, וואָס פאַרנעמען זיך מיט בראָנפן־ברענעריי אויפן יסוד פון די פּריצישע רעכט. אין דעם דאָזיקן צבועק, וואָס איך האָב אים געזען מיט מיינע אויגן, גלייבן באַזונדערס די חסידים (אין רוסישן טעקסט хосады) און זיי גיבן אים אָפּ כבוד ווי זייער נשיא (פּאַטריאַרך). איטלעכס וואָרט וואָס גייט אַרויס פון זייער מויל איז פאַר זיי אַ געזעץ. די דאָזיקע חסידים זיינען אָפּגעשפּאָלטענע („ראַסקאָלניקי״) פון אַ באַזונדער סעקטע, וואָס האָט די לעצטע צייט זיך דערווייטערט פון די אַלטע טראַדיציעס און איינגעשטעלט פאַר זיך אַ סך נייע מינהגים. עס זעט זיך שוין אַרויס די מחלוקת צווישן די צוויי פּאַרטייען. די ערשטע (די מתנגדים) באַקלאָגן זיך אויף די לעצטע (די חסידים), באשר זיי פאַרפירן זייערע זין, בפרט די רייכע, און ציען זיי אַריין אין זייער קאָמפּאַניע, כדי אָפּצורויבן פון זיי גאָלד און זילבער און אָפּצוגעבן דעם רויב דעם דערמאָנטן צבועק וואָס באַנוצט דאָס פאַר פאַרבאָרגענע צוועקן. מען זאָגט, אַז ער שיקט אַוועק זילבערנע און גילדענע מטבעות קיין פּאַלעסטינע אויף צדקה, געוויס פאַר דער צייט ווען עס וועט קומען דער משיח, וואָס זיי וואַרטן אויף אים יעדער ווילע און זיי גלייבן, אַז ער וועט אויפבויען זייער „בית־המקדש״. אין די רייד פון דעם „גוי״ וואָס איז געוואָרן אַן עקספּערט אין דער יידישער פראַגע זיינען קענטיק סימנים פון מסירה מצד די מתנגדים, וואָס האָבן משמעות אויסגענוצט דעם אויפהאַלט פון דערזשאַווינען אין

פון דערזשאַווינען מיט יידן און מיט ר׳ זלמנען — דאָרט, ב׳ 6, ז׳ 124, 687 א״וו (פּעטערבורג, 1876—1878). זע מיין בוך „יידישע געשיכטע אין דער נייסטער צייט״, ב׳ I, § 46.

שקלאָוו, כדי אים איינצורוימען אין אויער „שרעקלעכע סודות" פון חסי־דישן לעבן.

אויף דעם חטא ר' זלמנס, וואָס ער שיקט געלט קיין ארץ־ישראל (לטובת דער חלוקה פון די חסידים, וואָס עס האָט געגרינדעט ר' מענדל וויטעבסקער), האָט שוין אָנגעוויזן דער רעגירונג אַביגדור אין זיין בקשה־שריפט צום קייסער. אין יענער צייט איז אַ מסירה פון דעם מין געווען באַזונדערס געפערלעך: מיט אַ יאָר פריער איז געווען נאַפּאָלעאָן אין פּאַ־לעסטינע און האָט אַרויסגעלאָזט אַן אויפרוף צו אירע יידישע איינוואוי־נער, זיי זאָלן אים העלפן ביים איינבעמען דאָס לאַנד, און ער האָט זיי צו־געזאָגט דערפאַר אויפצובויען פון דאָס ניי זייער הייליקע שטאָט ירושלים, און אין יענער צייט האָט דאַך רוסלאַנד געפירט מילחמה מיט פראַנקרייך, האָט מען געקאָנט חושד זיין, אַז יידן וואָס פעלשן אין רוסלאַנד שיקן געלט קיין טערקיי פאַר די הבטחות פון דעם פראַנצויזישן „משיח". אַזוי איז געשאַפן געוואָרן אַ נייע לאַגע, וואָס עס האָבן באַלד טאַקע אויסגענוצט די אַנפירערס פון די מתנגדים, און צווישן זיי דער רב אַביגדור, כדי צו באַשולדיקן ר' שניאור־זלמנען און צו ברענגען אים ווידער אַ מאָל אין תפיסה אריין*.

26 אָקטאָבער 1800 פון אַלטן רוסישן סטיל האָט דערזשאַווין איבער־געגעבן זיין פירטראָג דעם גענעראַל־פּראָקוראָר אָבאָליאַנינאָוו, וואָס האָט געהאַט איין דעה מיט אים אין דער יידישער פראַגע, און דעם 30סטן האָט

---

* די צונויפשטעלונג פון די פאַקטן דאָ און ווייטער איז ביי מיר אויסגעקומען נאָך אַ גרונטיקן שטודיום פון די מקורים וואָס זיינען געווען אין מיין רשות מיט פער־ציק יאָר צוריק, אין דער ערשטער אויסגאַבע פון די דאָזיקע קאַפּיטלען. איצטער, אַז מיר איז געראָטן צו פאַרעפנטלעכן און צו דערקלערן די רוסישע דאָקומענטן אין דעם ענין, וואָס זיינען געפונען געוואָרן אין אַרכיוו פון סענאַט אין פעטערבורג (יעוור' סטאַ־רינאַ, 1910), האָב איך ווידער געמאַכט אַ פולקומענע צונויפשטעלונג און האָב איינגעפו־נען, אַז דער גרעסטער טייל פון מיינע פריערדיקע השערות זיינען אין זייער עיקר באַ־שטעטיקט געוואָרן דורך די נייע דאָקומענטן. די געשעענישן פון 1800 זיינען פאַר אונדז אין גאַנצן קלאָר, און פון זיי פאַלט אויך אַ נייע שיין צוריק אויף די געשעענישן פון 1798 און זייער גאַנג, ווערליק דאָס איז דערציילט אין דעם פאַראַגראַף און אין דעם פריערדיקן.

דער פּראָקוראָר געשיקט אַן אײליקן באַפֿעל צום װײַסרוסלענדישן גובער־נאַטאָר סעװערינען, ער זאָל אַרעסטירן דעם „אָנפֿירער פֿון דער סעקטע קאַרלינער אָדער חסידים (אין רוסיש שטײט хосады פּונקט װי בײַ דער־זשאַװינען אין פּירטראַג) דעם ייד באָרוכאָװיטש“ און אָװעקשיקן אים קײן פּעטערבורג. דעם 9טן נאָװעמבער (21סטן לױטן נײַעם סטיל, ד׳ כסלו תקס״א) איז ר׳ שניאור־זלמן אַרעסטירט געװאָרן און איז אין דער באַ־לײטונג פֿון צװײ קוריערן פֿון סענאַט אָװעקגעפֿירט געװאָרן אין דער הױפּטשטאָט. דאָרט איז ער װידער איבערגעגעבן געװאָרן צום געריכט פֿון דער „געהײמער עקספּעדיציע“, פּונקט װי בעת זײַן ערשטן אַרעסט*. די ריכטערס האָבן אים פֿאָרגעלײגט 19 פֿראַגעס, װאָס עס האָט זײ דער־לאַנגט דער מסור אַביגדור װי אַ הוספה צו זײַן דערמאָנטער שריפֿט. אױף צװײ פֿראַגעס, װאָס זײער אינהאַלט איז צו אונדז נישט דערגאַנגען, האָט ר׳ שניאור־זלמן געענטפֿערט בעתן פֿאַרהער, און די איבעריקע פֿראַגעס װאָס זײַנען שײך צו די פּרטים פֿון חסידות זײַנען איבערגעגעבן געװאָרן דעם באַשולדיקטן שריפֿטלעך, כּדי ער זאָל ענטפֿערן אױף זײ אױך שריפֿט־לעך. דער גרעסטער טײל פֿון די פֿראַגעס מצד דעם באַשולדיקער און אַ טײל פֿון די ענטפֿערס פֿון באַשולדיקטן זײַנען דערגאַנגען צו אונדז אין העברעיִשן אָריגינאַל**. אָט דאָס זײַנען אַביגדורס פֿראַגעס, חוץ די צװײ ערשטע װאָס זײַנען שריפֿטלעך נישט אױפֿגעהיט געװאָרן:

„3. אין דעם זעלביקן ספר פֿון די קאַרלינער*** שטײט געשריבן,

---

* דאָס איז געדרוגנען פֿון בריװ פֿון װײַסרוסלענדישן גובערנאַטאָר צום גענעראַל־פּראָקוראָר פֿון 13 נאָװעמבער (יעװר׳ סטאַרינאַ, 263—264) און פֿון ר׳ שניאור־זלמנס שפּעטערדיקע קלאַג־שריפֿטן (דאָרט, 277, 279); װײַטער דאָרט 268, דאָקומענט 18.

** דאָרט, 264—267, מיט מײַנע הערות. דער העברעיִשער דאָקומענט האָט פֿון אױבן אַזאַ אױפֿשריפֿט, געשריבן מיט אַביגדורס האַנט: „על פּונקט ראשון ושני שנתתי הלא המה כתובים על רושים (רוסיש) וגם הרב מ׳ זלמן השיב עליהם על רושים. והם [די איבעריקע] המה הפּונקטין אשר הקשיתי עליו ועל כל הקרלינים בלשון הקודש. יעתיקו״ — דאָס הײסט, כּדי מען זאָל דאָס איבערזעצן אין רוסיש.

*** דאָ איז געמײנט „צוואת הריב״ש“, װאָס פֿון איר זײַנען געבראַכט אַ סך פֿראַג־מענטן אין אַביגדורס אױבן דערמאָנטער שריפֿט. דאָ חזרט דער באַשולדיקער איבער דאָס זעלביקע אין דער פֿאָרעם פֿון פֿראַגעס געשטעלט צום באַשולדיקטן.

ווי אַזוי אַ מענטש דאַרף נישט מורא האָבן פאַר קיין איין באַשעפעניש; הגם עס טרעפט, אַז אַ מענטש אָדער אַ חיה זאָלן אַנטאָן מענטשן שאָדנס, איז דאָס אַלץ פון השם יתברך וואָס געפינט זיך אין דעם דאָזיקן באַשע־פעניש און טוט די שטראָף פאַר זיינע מעשים. און דאָס גייט קעגן דער יידישער אמונה, מחמת פון דעם טעם קומט קיין שום שטראָף נישט די וואָס טוען אַן עבירה, אויב דער בורא האָט זיך אין אים געפונען און ער טוט דעם דאָזיקן שאָדן.

4. אין דעם זעלביקן ספר איז פאַראַן אַן אָנזאָג דעם מענטשן, ער זאָל קיין מורא נישט האָבן פאַר מענטשן אָדער פאַר אַן אַנדער באַשעפע־ניש, און ער זאָל נישט ליבן און נישט חנפען קיין שום מענטשן, חוץ השי״ת. און דאָס איז קעגן אונדזער אמונה און אונדזער תורה, וואָרעם אין אונדזער הייליקער תורה זעען מיר, אַז אונדזערע אבות אברהם, יצחק ויעקב, משה רבינו און דוד המלך עליהם השלום האָבן מורא געהאַט פאַר מענטשן.

5. אין דעם זעלביקן ספר שטייט געשריבן, אַז אויב אַ מענטש גלוסט צו אַ זאַך, דעמאָלט איז קענטיק, אַז ער דאַרף האָבן די זאַך צוליב דעם תיקון פון זיין נשמה, וואָרעם אין איטלעכער זאַך איז פאַראַן חיות. און דאָס איז קעגן אונדזער דת, וואָרעם אַ סך מאָל גלוסט אַ מענטש צו אַן עבירה.

6. אין דעם ספר פון די קאַרלינער רופט מען אַן אין עטלעכע ער־טער מחשבה, דיבור און חיות מיטן נאָמען בורא, און דאָס איז קעגן יידישן דת. מען שרייבט אויך, אַז טייל מאָל קאָן אַ מענטש לעבן אין אייניקייט מיטן בורא, און דערפאַר רופן זיי אָן זייערע רביים אין זייערע בריוו און אויך אין ספרים מיטן נאָמען אלוקים*.

7. הגם דער רב פון די קאַרלינער** זלמן בן ברוך פאַרענטפערט זיך, אַז זינט אַלטע צייטן איז געווען אַ מינהג צו געבן געלט אויף אויס־

---

* „איש אלוקי״ — איז אַ געוויינטלעכער טיטול פון אַ צדיק מצד זיינע פאַר־ערערס.

** אַ מאָל שרייבט ער „קאַרלינער״ און אַ מאָל „קאַראַלינער״, ווי די חסידים ווערן אָנגערופן אין די רוסישע דאָקומענטן.

צוהאַלטן די וואָס זיצן אין ירושלים מתפלל צו זיין דאָרט, אָבער אַז מיר וועלן אַריינקוקן אין די ביכער, וועלן מיר זען, אַז דער סכום וואָס פלעגט צונויפגעקליבן ווערן אַמאָליקע צייטן איז אַ הונדערט חלק פון דעם סכום וואָס מען קלייבט צונויף איצט, און זיי קוקן נישט דערויף, וואָס לפי דעם יידישן דת איז מען מחויב איבערצולאָזן ניין חלקים פאַר די אָרעמע לייט פון אונדזער שטאָט און אַ צענטן חלק פאַר די אָרעמע לייט פון ירושלים.

8. און וואָס איז שייך צו די איבעריקע זאַכן פון די קאַראָלינער, וואָס זיי זיינען דעריין מחולק מיטן יידישן דת, און די שלעכטע מעשים פון דער דאָזיקער כת, וויל איך נישט און איך קאָן אויך נישט ברענגען ראיות דערויף. דעריבער בעט איך צושטעלן אַהער אַלע רבנים פון דער דאָזיקער כת, און אויך ווי זייער צאָל רבנים פון די יידן וואָס האַלטן די רעליגיע ווי פריער.

9. דער רב בן חיים און נאָך מענטשן רופן אָן בן ברוכן* און די וואָס באַהעפטן זיך מיט אים, מיטן נאָמען ק אַ ר ל י נ ע ר, וואָרעם נאָכן טויט פון די דערמאָנטע צוויי מחברים, היינו דער בעש״ט און ר׳ בער מעזריטשער, זיינען געוועזן אין ק׳ קאַרלין גובערני׳ מינסקע א ה ר ן און ש ל מ ה די ערשטע וואָס זיינען געגאַנגען נאָך זיי**. און וואָס מען רופט זיי ח ס י ד י ם, רופן זיי אַליין זיך אָן אַזוי. און וואָס מען רופט זיי אָן כ ת, איז דאָס דערפאַר, וואָס זיי האָבן משנה געווען דעם יידישן מינהג אין זייערע תפילות און אַפילו אין זייערע מלבושים, וואָרעם זיי טראָגן נישט קיין וואָלענע קליידער.

10. קיין ארץ־ישראל האָבן זיי געשיקט דריי רביים זייערע: דעם רב פון טורפּוטובקאַ, ר׳ אברהם קאַרלינער, ר׳ אהרן וויטעפּסק***, און זיי שיקן זיי אַ גרויסע סומע. און זייערע רביים און די חשובים צווישן זיי

* בן־חיים איז אַביגדור און בן־ברוך איז שניאור־זלמן, לויט זייערע נעמען אין די רוסישע דאָקומענטן: חיימאָוויטש און באָרוכאָוויטש.

** דאָס זיינען ר׳ אהרון דער „גרויסער״ פון קאַרלין און ר׳ שלמה קאַרלינער, וואָס איז דערהרגעט געוואָרן אין לודמיר.

*** דאָ זיינען פאַרגרייזט געוואָרן די נעמען, און עס דאַרף זיין: הרב [יעקב שמשון] משיפּוטובקאַ, ר׳ אברהם קאַליסקער, ר׳ מענדיל מוויטעבסק.

מאַכן זייער אַ סך הוצאות אין יענע קהילות, וואָס זיי קומען אַהין, מאַכן דאָרט גרויסע סעודות און עס קלייבן פאַר זיי צונויף די קאַרלינער פון יענעם אָרט; און זיי, די משולחים גופא מיט די חשובים פון די קאַרלינער, גייען צו איטלעכן פון די בעלי־בתים און נעמען זיי איין מיט רייד, און מחמת בושה חתמען די בעלי־בתים אין זייערע ביכלעך אויף אַ סומע וויפל ער וועט געבן איטלעכע וואָך אויף ארץ־ישראל־געלט, און דערנאָך זיינען די דאָזיקע קהילות געצוואונגען צו געבן זיי געלט פאַר זייער טירחה. מחמת דעם גייען אויף הוצאות די קאָפּ־געלטער (מעות פאַדושנה), וואָס די קהילות האָבן צונויפגעקליבן און זיינען שולדיק געבליבן, און אַ סך אָרעמע לייט שטאַרבן פון הונגער. די קאַרלינער מיען זיך אויך, אַז פון זיי זאָלן זיין ראשים, וואָס דורך זיי זאָלן געמאַכט ווערן אַלע באַדערפעניִשן און די הכנסות און די הוצאות פון דער קהילה, און זיי נעמען פאַדושנע־געלט און שיקן מתנות פאַר זייערע רביים אויף אַלע יום־טוב־ אָדער אין אַן אַנדער צייט.

11. אַ שבועה ווערט ביי זיי פאַררעכנט פאַר גאָרנישט*. און דער־מיט קאָנען מיר דערקלערן די זאַכן אין ק׳ ווילנע, און באופן אַז די מנהי־גים פון דער דאָרטיקער קהילה זאָלן נישט זיין פון כת קאַרלינער, און עס זאָלן פאַר זיי זיך נישט שרעקן די מענטשן, וואָס דאַרפן עדות זאָגן.

12. כיבוד אב איז ביי זיי גאָר נישטאָ, ווייל זיי זאָגן: מחמת דער פאָטער זיינער האָט געוואָלט באַפרידיקן זיין תאווה האָט ער אים געבוירן, און דערפאַר איז ער נישט מחויב אים אָפּצוגעבן כבוד, און דאָס גלייכן בנוגע דער מוטער, מער נישט וואָס דער מוטער קומט אַ גרעסערע מאָס פון האַרצן, ווייל ער האָט ביי איר געזויגן.

13. אַלע גנבענען זיי געלט ביי זייערע פאָטערס און מוטערס און ביי זייערע ווייבער, מיטן וויסן פון זייערע רביים, און גיבן עס זיי אַוועק. ווערדליק אונדזערע תקנות האָט דער וואָס איז ייִנגער פון צוואַנציק יאָר נישט קיין רעכט צו געבן במתנה קיין זאַך אָן דעם וויסן פון זיין פאָטער און מוטער.

---

* דאָ איז דער טעקסט פאַרדאָרבן: שבועה אצלם לכלום יחשב.

14. פון דעם וואָס איך האָב געשריבן און אויך פון די זאַכן וואָס איך וויל ברענגען ראיות דערויף פון מיין שכל, רוף איך זיי אָן, די קאַר־לינער, מיטן נאָמען שבתי צביניקים, מחמת זיי האָבן מתיר געמאַכט דעם מענטשן צו טאָן אַלץ וואָס זיין האַרץ גלוסט.

15. אויף יום־טוב קומען די דאָזיקע כת קיין ליאָזנע (לק׳ לויזנא) צו זייער רב ה״ה זלמן בן ברוך אין דער צאָל טויזנט, 15 הונדערט און מער מענטשן, אַזוי אַז עס ווערט אַ גרויסע ענגשאַפט אין די הייזער. און דאָס איז אַ זאַך וואָס געשיקט זיך נישט, עס זאָלן זיין אַזויפיל מענטשן אינאיינעם. און ווער ווייס וואָס זיי ריידן בעת דער פאַרזאַמלונג, וואָרעם אויב דאָס וואָלט געווען צו הערן תורה, האָט דאָך [ר׳ זלמן] גע־קאָנט שרייבן תורה, און צו וואָס דאַרף מען האָבן אַזאַ פאַרזאַמלונג אינ־איינעם. און אַ סך הוצאות האָבן זיי צו פאָרן אַ וויטן וועג.

16. אויך ווען זייערע רביים פאָרן ערגעץ, מאַכן זיי אַ סך הוצאות, וואָרעם מען גיט זיי אַ סך צו עסן און צו טרינקען און אויך מתנות.

17. אַלץ וואָס איך האָב געשריבן, זאָגן געוויינטלעך אַלע מענטשן וואָס זיינען נישט פון דער כת קאַראַלינער.

18. און וועגן אַלע זאַכן וואָס איך האָב געשריבן ווייסן די ווילנער און די סלוצקער.

19. איך האָב אויך געהערט: ווען עמעצער וויל זיך באַהעפטן צו דער כת קאַרלינער, איז ער מחוייב פריער צו קומען צו זייער רב און איז מחוייב צו געבן אים אַ צעטל פון אַלע זיינע חטאים און פשעים, וואָס ער האָט געטאָן זינט ער לעבט ביז יענעם טאָג, און מוז דאָס אונטערחתמען מיט זיין אייגענער האַנט. און דערנאָך איז ער מחוייב איבערצוענטפערן זיין נשמה דעם רב, וואָרעם דער רב האָט געזאָגט, אַז זיין נשמה נעמט אַריין אַלע נשמות וואָס זיינען מיט אים באַהעפט. און דערנאָך איז ער מחוייב צו געבן דעם רב געלט, וויפל דער רב וויל, וואָרעם ער האָט מורא פאַר אים, מחמת ער האָט אונטערגעחתמעט דעם אויבנדערמאָנטן צעטל. און מחמת דעם טוען טאַקע די קאַרלינער אַלצדינג וואָס דער רב הייסט זיי. און מיר זעען בחוש, אַז די מצוות פון משה רבינו עליו השלום ווערן אַזוי נישט אָפּגעהיט, ווי דער באַפעל פון זייער רבי. און אויך ווען אַ רב

שטאַרבט, שטעלן זיי אַוועק אַן אַנדערן אויף זיין אָרט. — איך וועל מקצר זיין, אַז ער איז אַ גרויסער עם הארץ״*.

פון ר׳ זלמנס ענטפערס אויף אַביגדורס פראַגעס זיינען אין די אָפּי־ציעלע דאָקומענטן פאַרבליבן נאָר צוויי, אויף דער פראַגע 18 און 19.

„די איינוואוינערס פון דער ק״ק ס ל ו צ ק האָבן אונדז אויך פיינט, ווייל זיי האָבן געמאַכט גרויסע רדיפות אויף די חסידים פון לע־בעוויץ, ווי די זאַך איז באַוואוסט און מפורסם, ווייל עס איז וועגן דעם אַרויס אַ פּסק פון דער פּראַוולעני פון מינסק, ווערליק דאָס איז געהערט געוואָרן אויף קלאָר**.

„איך בין מיד געוואָרן אַריבערצוטראַגן זיינע לעסטערונגען און זיינע בזיונות און זיינע שקרים, וואָס ער טראַכט אויס אויף אונדז גרויסע ביל־בולים, וואָס זיינען נישט געזען און נישט געהערט געוואָרן קיין מאָל, סיידן אין די פּוילישע צייטן פון זייערע גלחים, וואָס פלעגן אויסקלערן אויף יידן, אַז זיי דאַרפן האָבן אויף פּסח מענטשן־בלוט, און כדומה אַזעלכע בילבולים, און מחמת דעם איז פאַרגאָסן געוואָרן אַ סך אומשולדיק בלוט פון די זין פון אונדזער פאָלק. און געוויס האָט אויך ער נישט געזען און נישט געהערט קיין מאָל, נאָר וואָס אָרט אים, אַז ער גייט אַרום פריי און רייסט אויף מויל און צונג וויפל ער וויל. אָט האָט ער אַליין מודה געווען, אַז ער האָט געהערט... און אַליין האָט ער נאָך נישט געוואוסט די זאַך אויף קלאָר, [און אויף דעם סמך] איז ער מטריח אונדזער באַרעמהאַרציקן האַר דעם קייסער ירום הודו, און נישט אויפגעקלערט די זאַך פריער דורך די געריכטלעכע אינסטאַנצן. און איטלעכער קנעכט וואָס איז באמת אונ־טערטעניק דעם קייסער ירום הודו, און ער איז אַ גלוסטיקער זון ביי זיין פאָטער, טאָר נישט מטריח זיין זיין כבוד, אויב די זאַך איז נישט קלאָר, און איצט האָב איך נישט אויף וועמען זיך אָנצושפּאַרן סיידן אויף אונ־

---

* ד״ה קורץ גערעדט, ער (דער רב פון די חסידים) איז אַ גרויסער עם הארץ. דערנאָך גייט דעם שרייבערס אונטערשריפט: „אַביגדור באדוני הקאנק (?) מהורר חיים ז״ל״.

** ער מיינט דאָ די רדיפות אויף אַ גרופּע חסידים, וואָס בראש פון זיי איז גע־שטאַנען דער צדיק ר׳ מרדכי לעכעוויצער, מצד די סלוצקער מתנגדים.

דזוער האָר דעם קייסער יר"ה, אָבער איך פאַרלאָז זיך אויף דער גרויסער גענאָד פון קייסער יר"ה און אויף זיין עניוות, וואָס אין זיין גרויסן גענאָד וועט זיין אויג אַראָפּקוקן פון זיין פעסטן זיץ־אָרט אויף דעם באַדריקטן, און ער וועט פאַרשטיין דעם אמת, און אַז איך בין אומשולדיק, פון ענג־שאַפט וועט ער מיך אַרויסציען און מיך ראַטעווען. — נאום שניאור־זלמן בן ברוך זלל"ה".

ווי עס ווייזט אויס, איז דעם באַשולדיקטן געראָטן צו געבן אויס־שעפּנדיקע ענטפערס אויף די פראַגעס וואָס די באַשולדיקערס האָבן אים געשטעלט. די סאַמע אַנטשיידנדיקע זאַך איז געווען דער בריוו פון ווייס־רוסלענדישן גובערנאַטאָר סעווערין, וואָס איז צוגעשיקט געוואָרן דעם גענעראַל־פּראָקוראָר אין פּעטערבורג עטלעכע טעג נאָכן רבס אַרעסט*. אין דער דאָזיקער שריפט זאָגט דער גובערנאַטאָר עדות, אַז ער האָט אין ר' זלמנס אויפפיר בישט געפונען קיין שום סימן פון אומגעטריישאַפט צו דער מלוכה אָדער פון אַ טענדענץ עובר צו זיין אויף די רעגירונגס־געזעצן. אין דער געהיימער עקספּעדיציע האָט מען אַנדערקענט, אַז דאָ איז בכלל נישטאָ קיין ענין פון מלוכה־בגידה, נאָר אַ רעליגיעזע מחלוקת צווישן צוויי יידישע פּאַרטייען, און דעריבער איז באַשלאָסן געוואָרן אי־בערצוגעבן די גאַנצע „מחלוקת צווישן אַביגדור חיימאָוויטש און זלמן באָרוכאָוויטש" דעם ס ע נ אַ ט, כדי ער זאָל זי אויפקלערן אין צוזאַ־מענהאַנג מיט דער פראַגע וועגן דער יידישער קהל־פּאַרוואַלטונג בכלל און וועגן מצב פון דער סעקטע חסידים אין די קהילות בפרט. דער דאָזיקער קייסערלעכער באַפעל איז אַרויסגעגעבן געוואָרן דעם 27סטן נאָוועמבער, ד"ה דריי וואָכן נאָך ר' זלמנס אַרעסט. דער אַרעסטירטער איז אַרויס פון טורמע, אָבער מען האָט אים געהייסן פאַרבלייבן אין דער רעזידענץ־שטאָט, ביז זיין ענין וועט אויפגעקלערט ווערן אין דער דריטער אָפּטיי־לונג פון סענאַט**.

וויבאַלד ער איז שוין געוואָרן אָפיציעל אַ צד אין דעם פּראָצעס, האָט אַביגדור זיך גענומען צוצושטעלן די ריכטערס נייעם מאַטעריאַל קעגן דעם

* יעוור' סטאַרינאַ, 263—264.

** דאָרט, 268; פּאַרגל' ז' 277, 279.

צד שכנגד. אין דעצעמבער האָט ער דערלאַנגט דעם גענעראַל־פּראָקוראָר אַ „בקשה" מיט אַ צוגאָב־מסירה פון דעם געפּערלעכסטן מין. פון דעם „תניא" (פּרק ב׳, ו׳, ח׳ צום סוף) האָט ער געבראַכט פראַגמענטן וואו עס זיינען פאַראַן פיינטלעכע רייד קעגן די „אומות העולם" אָבער „עכו"ם": די נשמות פון די אומות העולם קומען אַרויס פון אומריינע קליפּות, וואָס קיין גוטס איז אין זיי גאָר נישטאָ, און זייערע חכמות פאַראומרייניקן די געטלעכע נשמה. דאָ האָט דער מסור איבערגעמאַכט די נעמען „אומות העולם" און „עכו"ם" אויף „נוצרים", כדי צו באַשולדיקן דעם מחבר אין פיינטשאַפט און פאַראַכטונג צו אַלע קריסטן*. אין זיין ענטפער האָט דער באַשולדיקטער געוויס זיך סומך געווען אויף אָט דעם אויסגעוויי־ניקסטן שינוי און האָט דערוויזן, אַז מיט אַן אמת איז ער געווען אויסן מיט זיינע ווערטער די געצנדינערס פון די אַמאָליקע דורות — דער גע־וויינטלעכער תירוץ פאַר דער צענזור.

אַ דריי חדשים איז ר׳ שניאור־זלמן געזעסן אין פּעטערבורג און גע־וואַרט אויף דעם רעזולטאַט פון דער אויספאָרשונג אין סענאַט. אָנהייב מאַרץ 1801 האָט ער געשיקט אַ קורצע בקשה־שריפט אין רוסיש צום קיי־סער פּאַוול אין אַזאַ נוסח**: „היות ווי איך בין געוואָר געוואָרן, אַז דער ענין פון דער אומגערעכטער מסירה (רוסיש: דאָנאָס) פון דעם ייד אַביג־דור חיימאָוויטש אויף מיר און אויף אַלע יידן חסידים, וואָס ער רופט זיי פון שינאה וועגן „קאַרלינער", געפינט זיך איצט אין דריטן דעפּאַרטאַ־מענט פון רעגירנדיקן סענאַט, — לייג איך דאָ צו צוויי דאָקומענטן, וואָס זאָגן עדות וועגן דעם הויכן ווילן פון אייער קייסערלעכער מאַיעסטעט, אַז מען זאָל אונדז [די חסידים] איבערלאָזן אין אונדזער פריערדיקן מצב,

---

* דאָרט, 271—272. די רוסישע איבערזעצונג פון די פראַגמענטן פון „תניא" האָט געמאַכט די צענזור אין ריגע פינקטלעך, חוץ דעם וואָס דער נאָמען „אומות העולם" איז איבערגעגעבן ווי „קריסטן". עס איז פאַר מיר קלאָר, אַז דאָס האָט איבערגעמאַכט נישט דער ריגער צענזאָר, נאָר אַביגדור אַליין מיט אַ באַזונדערער כוונה.

** דער דאָקומענט איז דאַטירט: „מאַרץ 1801", אָן דער דאַטע פון טאָג, אָבער וויבאַלד די בקשה איז דערלאַנגט געוואָרן צום קייסער פּאַוול, ממילא איז געדרונגען, אַז דאָס איז געווען פאַרן 11 מאַרץ פון אַלטן רוסישן סטיל, וואָרעם אין יענער נאַכט איז דער קייסער דערהרגעט געוואָרן.

און איך בעט אונטערטעניקסט: זאָל אַרויסגעגעבן װערן אַ קייסערלעכער באַפעל אַנצונעמען מיין בקשה און פאַרגיכערן אויפן יסוד פון די דאָקומענטן די באַשטימונג פון אונדזער גורל". די צוויי דאָקומענטן זיינען געווען: די מעלדונג פון ווייסרוסלענדישן גובערנאַטאָר פון סוף 1798, אַז דער רב זלמן באָרוכאָוויטש איז אַרויס פריי פון ערשטן פּראָצעס, און אַז די סעקטע קאַרלינער איז דערלויבט אומעטום, און די צווייטע — דער ענטפער פון ליטווישן גובערנאַטאָר פון אָנהייב 1800, וואָס האָט אָפּגעוואָרפן דעם פאָרשלאָג פון די מתנגדישע ראשי־הקהל אין ווילנע אַרויסצוצלייגן אַ פאַרבאָט אויף אַלע קאַרלינער.

סך־הכל עטלעכע טעג זיינען אַריבער, זינט דאָס פּאַפּיר איז אָנגעגעבן געוואָרן אין דער קייסערלעכער קאַנצעלאַריע פאַר בקשות, ווי עס האָט פּאַסירט אַ גרויס געשעעניש: אין דער נאַכט פון 11טן מאַרץ איז אין זיין פּאַלאַץ דערהרגעט געוואָרן דורך זיינע אייגענע הארן דער קייסער פּאַוול, און אויפן קייסערלעכן טראָן איז אַרויף אַלעקסאַנדער דער ערשטער. עס האָבן אַ בלאָז געטאָן גאַנץ ווינטן אין די רעגירונגס־קרייזן: אַ גייסט פון ליבעראַליזם און צוגעלאָזטקייט אין פּאָליטישע ענינים. אין די ערשטע טעג פון זיין רעגירונג האָט דער קייסער באַפוילן צו שליסן די געהיימע עקספּעדיציע „און נישט צו דערמאָנען אפילו איר נאָמען". אַ סך פון די אַרעסטירטע, וואָס זייערע פּראָצעסן האָבן נאָך נישט באַוויזן באַטראַכט צו ווערן, זיינען באַפרייט געוואָרן דורך אַן אַלערהעכסטן באַפעל. אין דער זעלביקער צייט האָט מען אויך באַטראַכט ר' שניאור־זלמנס בקשה און מען האָט באַשלאָסן אים אין גאַנצן צו באַפרייען. דעם 21סטן מאַרץ 1801 (10טער אַפּריל לויטן נייעם סטיל און 10 טעג אין ניסן תקס"א) איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ קייסערלעכער באַפעל צום גענעראַל־פּראָקוראָר: „אַרויסצולאָזן פריי דעם ייד זלמן באָרוכאָוויטש, וואָס האָט זיך אויפגעהאַלטן אין פּעטערבורג צוליב געוויסע באַדערפענישן, און דערלויבן אים אומצוקערן זיך אַהיים און צו וואוינען וואו ער וועט וועלן אין פּולער פרייהייט אָן שום שטער"*.

* דער אינהאַלט פון באַפעל איז איבערגעגעבן אין דער מעלדונג פון ווייסרוסלענדישן גובערנאַטאָר טאַרבייעוו פון 31טן יולי 1801, דאָרט, ז' 257.

ר׳ שניאור־זלמן איז נאָך פּסח תקס״א בשלום אַהיים, אָבער די אויספאָרשונג אין סענאַט מכּוח דעם סיכסוך צווישן אים און אַביגדורן איז נאָך נישט געווען געענדיקט. דאָס האָט אויסגענוצט דער רב דער אַנרייצער, כּדי צו ווירקן אויפן העכסטן געריכט לטובת זיינע אייגענע פּריוואַטע אינטערעסן: ער האָט זיך איינגערעדט, אַז ער וועט קאָנען אויפמאָנען ביי די חסידים פאַרגיטיקונג פאַר דעם שאָדן וואָס ער האָט געהאַט דערפון, וואָס מען האָט אים אַראָפּגעזעצט פון זיין שטעלע און צוגענומען ביי אים זיינע הכנסות. באַלד נאָך ר׳ שניאור־זלמנס באַפרייאונג האָט אַביגדור אָנגעגעבן אַ בקשה־שריפט צום סענאַט, וואו ער בעט ביי די ריכטערס, זיי זאָלן זיך צוהערן צו זיינע טענות און אָנדערקענען די גערעכטיקייט פון זיינע תביעות. דער דאָזיקער דאָקומענט, וואָס איז אָנגעשריבן אין העברעיש און איז כּולל אַ קורצן איבערבליק איבער דעם שרייבערס לעבנס־געשיכטע, איז ווערט, מען זאָל אים דאָ פאַרצייכענען אין גאַנצן*:

„צום כּבוד פון די גרויסע האַרן, די שררות און די איידעלע פון לאַנד, וואָס זיצן אין געריכט און אויף שטולן צו מישפּטן אין סענאַט דריטן פּרייטאַמענט [דעפּאַרטאַמענט], צו איטלעכן לויט זיין הויכן גראַד און מדרגה.

„פריער פון אַלץ בעט איך אייך מחילה וסליחה פון אייער רום מעלתו פאַר די פיל רייד, וואָס עס פּאַסט גאָר נישט אַנטקעגן אייער הויכן און געהויבענעם כּבוד, וואָרעם די ליבשאַפט מאַכט קאַליע די מאָס, דאָס איז מיין ליבשאַפט צום אמת פון מיין יוגנט אָן, און זי האָט דאָס מיך געבראַכט אַרויסצוגיין פון מיין גדר און פון מיינע באַרימטע גוטע מידות. הגם דער חכם שלמה המלך עליו השלום האָט געזאָגט: זאָל דיך לויבן אַ פרעמדער, און נישט דיין אייגן מויל, נאָר אונדזערע חכמים אין תּלמוד האָבן אויסגעטייטשט און האָבן געזאָגט, אַז אין אַן אָרט וואו מען קען אים נישט, מעג אַ מענטש לויבן זיך אַליין. אָבער אין אַן אָרט וואו מען ווייס און מען קען מיך און מיין הויכע מישפּחה, דאָרט איז באַוואוּסט אַלע מיי־

* דאָרט, 276—277. אין דאָקומענט פעלט די דאַטע, אָבער היות ווי דער קייסער פּאַוול ווערט אין אים דערמאָנט מיט דער הוספה עליו השלום און עס רעדט זיך וועגן דער באַפרייאונג פון ר׳ שניאור־זלמנען, דערפון איז געדרונגען, אַז ער איז אָנגעשריבן נאָכן באַפרייאונגס־באַפעל פון 29סטן מאַרץ.

גע מעלות און מידות טובות, וואָס זיינען דאָרט באַרימט, און ווי אַזוי אין מיינע יונגע יאָרן האָב איך אַ סך געלערנט תלמוד און מפרשים און פּוס־קים, און דערנאָך בין איך געוואָרן אַ רב אין דער שטאָט לעסלע אין פּוילן, און דערנאָך בין איך געווען אין וואַרשע, די הויפּטשטאָט פון פּוילן, אַן אַריינגייער אין די הויפן פון גרויסע האַרן און האָב אין זייערע אויגן גע־האַט לייטזעליקייט אַ סך יאָרן. און דערנאָך האָב איך מיר אָפּגעדונגען די רבנות פון פינסק אין דער ליטע פאַר גוט געלט פון דעם שר פון שטאָט, און [איך האָב געגעבן] אויך אַ הלוואה דעם קהל אַ סומע פון פיר הונ־דערט רויטע גילדנס אַן ריווח משך פון דער דאָזיקער צייט.

„און עס זיינען אויפגעשטאַנען קעגן מיר די כת, וואָס ווערן אָנגע־רופן חסידים אָדער ק אַ ר ל י נ ע ר און האָבן מיך אַראָפּגעטריבן פון דער רבנות, איידער עס האָט זיך געענדיקט די צייט, און זיי האָבן מיר אויך נישט געסילוקט די גאַנצע סומע פון פיר הונדערט אַדומים, און אַלץ דורך פאַלשע און ליגנערישע בילבולים, וואָס זיי האָבן אַרויסגעטראָגן אויף מיר, וואָס עס איז נישט כדאי אַרויפצוברענגען אויפן טיש פון די גרויסע האַרן אַזעלכע גרויסע בזיונות און גרויסע שקרים. און אַט כדי [אויפצוקלערן] די ליגנס פון דער דאָזיקער כת בין איך געפאָרן קיין ווילנע דער גרויסער אין דער ליטע, היות ווי די ראשי־הקהל דאָרט זיינען אין זייער רוב שונאים און רודפים פון דער דאָזיקער כת, און זיי האָבן פאַר־ברענט דעם ספר וואָס איז פאַרפאַסט געוואָרן פון זייער רב. און איך האָב גענומען דאָרט אַ געשריפטס פון אַלע מעשים וואָס די ראשים האָבן אָפּ־געטאָן צו דער דאָזיקער כת, און בפרט בנוגע זייער ספר, וואָס מען האָט דאָרט פאַרברענט, און איך בין געפאָרן אין דער מלוכה־שטאָט פּעטער־בורג און האָב דערלאַנגט אַ קלאַג־שריפט דעם קייסער פּאַוול ע״ה אויף דער דאָזיקער כת, זיי זאָלן מיר אָפּצאָלן די גאַנצע דערמאָנטע סומע און אויך פאַר די היזקות וואָס זיי האָבן מיר אָנגעמאַכט דורך דעם אָפּווענדן די הכנסות פון דער רבנות אין משך פון כמה יאָרן. און היות ווי איך האָב געפונען גרויס לייטזעליקייט אין די אויגן פון קייסער פּאַוול ע״ה, ווערליק דאָס איז באַוואוסט און מפורסם פאַר אַלעמען מחמת די קאַרמלין (?) וואָס זיינען געפעלן געוואָרן אין זיינע אויגן, האָט ער אָוועקגעשיקט מיין

מישפט וועגן די דאָזיקע געלט צום מינסקער גובערנאַטאָר; און וועגן דעם אויבן דערמאָנטן ספר האָט ער ממלא געווען מיין בקשה און האָט גע־שיקט נאָכן רב פון דער דאָזיקער כת אין דער מדינה ווייסרוסלאַנד, זלמן בן ברוך, צו ברענגען אים אין דער עיר המלוכה פעטער־בורג צום אָרט פון מישפט, [ווייל ער באַדאַרף] שטיין פנים אל פנים מיט מיר. און אַז איך האָב גערעדט מיט אים פנים אל פנים, האָבן די האַרן פון געריכט נישט פאַרשטאַנען אונדזער שפּראַך, און זיי האָבן מיר געהייסן לויטן באַפעל פון קייסער ע״ה אָנשרייבן אַלע מיינע טענות אויף דעם דאָזיקן ספר און אויך מיינע איבעריקע טענות אויף דער דאָזיקער כת, בכדי אויפצוקלערן זייער שקר, אַלץ אין דער העברעישער שריפט, און זיי האָבן דאָס איבערגעגעבן זייער רב דעם דערמאָנטן בן־ברוך, ער זאָל שרייבן אַן ענטפער אויף אַלע מיינע רייד אויך אין העברעישער שריפט.

„און דערנאָך האָבן די דערמאָנטע האַרן איבערגעגעבן די דאָזיקע צוויי שריפטן, מיינע און זיינע, צו צוויי יידן איבערזעצערס, איינער פון זיין צד און איינער פון מיין צד, און זיי האָבן איבערגעזעצט ביידע שריפטן אין דער רוסישער שפּראַך פאַרן קייסער ע״ה. און אָט באַלד ווי דער דער־מאָנטער בן־ברוך האָט געענדיקט זיין שריפט אין דער העברעישער שפּראַך, איידער די האַרן האָבן איבערגעגעבן זיין שריפט דעם איבערזע־צער, האָב איך דעמאָלט געשריבן פאַר די האַרן, זיי זאָלן מיר ווייזן זיינע ענטפערס אין דער העברעישער שפּראַך, אפשר וועל איך קאָנען אויפ־קלערן מיט וואָסערע אויפקלערונגען, אַז אַלע זיינע ענטפערס זיינען פאַלש און ליגן, און מען האָט אויף מיר נישט געקוקט און מען האָט מיך אָפּגע־שטופּט און מען האָט מיר נישט געוויזן די ענטפערס פון דעם דאָזיקן בן־ברוך, איידער מען האָט זיי געוויזן דעם קייסער פּאַוול ע״ה. דערפאַר זיי־נען זיינע ענטפערס אָנגענומען געוואָרן און ער איז אַרויס פריי פון דעם דאָזיקן געריכט און מען האָט נישט געפסקנט אויף אים און נישט אויף דער דאָזיקער כת קיין שום דין פון אַ מורד קעגן דת און קעגן מלוכה. און אָט וועדליק מען הערט, איז דער גאַנצער ענין און אַלע די דאָזיקע שריפטן געשיקט געוואָרן איצט צום סענאַט.

„און דערפאַר מאַך איך אַראָפּנידערן מיין געבעט פאַר אייער הויכן און דערהויבענעם כבוד, צו ווייזן מיר די ע נ ט פ ע ר ס פון דעם דאָזיקן ב ן ־ ב ר ו ך און געבן מיר אַ שטיקל צייט, אפשר וועל איך קאָנען אויפקלערן, אַז זיי זיינען פאַלש און שקר און עס איז אין זיי קיין האָפּט נישטאָ. און זאָלן דאָס טאָן די האַרן פון סענאַט, די מענטשן פון אמת, צוליב דער ליבשאַפט פון אמת, כּדי עס זאָל אַנטפּלעקט ווערן דער אמת וואָס ביי מיר און דער שקר פון דער דאָזיקער כּת. און אַז עס וועט אויפגעקלערט ווערן דער אמת וואָס ביי מיר, דעמאָלט זאָלט איר מוחל זיין אויף אייער הויכן און דערהויבענעם כבוד און שיקן פון זיך אַ שריפט מיט אַ זיכערער מעלדונג צום מינסקער גובערנאַטאָר, אים אויך צו לאָזן וויסן, אַז ביי מיר איז דער אמת, און אַז ביי דער דאָזיקער כּת איז דער שקר, כ ד י ע ר ז אָ ל צ ו פ ס ק ע ן, אַ ז ז י י ז אָ ל ן מ י ר ב אַ ־ צ אָ ל ן ד י ג אַ נ צ ע ס ו מ ע, ו ו אָ ס ז י י ה אָ ב ן מ י ר ג ע ש ע ד י ק ט. איך בעט זייער און זייער, איר זאָלט אויף מיר רחמנות האָבן אין אייער גרויסער גענאַד און צוהערן זיך צום געשריי פון דערונטערדיקן, וואָרעם איך בין אַ גרויסער אָרעמאַן“.

די גאַנצע ירידה פון דער רבנות שפּיגלט זיך אָפּ אין דער דאָזיקער הודאה פון דעם רב, אין זיין דערציילונג וועגן דעם אַמט פון רב, וואָס ווערט פאַרדונגען און פאַרקויפט, וועגן דעם פעסטן פאַרבונד צווישן געלט־זאַכן און רעליגיע. דער אָנרייצער האָט זיך נישט באַרואיקט אַפילו נאָך דעם ווי זיין בעל־דין איז אַוועקגעפאָרן פון פעטערבורג: אָפּגעשלאָגן די שוועלן פון שרים און באַאַמטע און זיך משתדל געווען פאַר זיין אייגענער טובה און „פאַר דער טובה פון כּל ישראל“. אָבער ר׳ שניאור־זלמנס אָנהענגערס צווישן די פעטערבורגער יידן האָבן גוט געהאַט אין אויג אביגדורן מיט זיינע געענג און האָבן זיך פון זייער צד משתדל געווען, אַז דער סענאַט זאָל פסקענען לטובת דער סעקטע בכלל, אַז זי זאָל זיין כשר און דערלויבט לויט די מלוכה־געזעצן.

אויף זייער עצה האָט ר׳ שניאור־זלמן אין מיי 1801 אַוועקגעשיקט

אַ בקשה־שריפט אויפן נאָמען פון קייסער אַלעקסאַנדער* און האָט פון זיין זייט דערציילט די צרות וואָס ער איז אויסגעשטאַנען פון זיינע קעג־נערס: צוויי מאָל האָט מען אים אַרעסטירט און געבראַכט קיין פּעטער־בורג „ווי אַ שווערן פאַרברעכער" אויפן יסוד פון אַ מסירה וואָס איז אַנ־דערקענט געוואָרן פאַר אַ פולן ליגן דאָס ערשטע מאָל; און אויב די מוס־רים וואָלטן באַשטראָפט געוואָרן אין דעם ערשטן משפט, ווען דער באַ־שולדיקטער איז אַרויס פריי, וואָלטן זיי מורא געהאַט איבערצוחזרן זייע־רע מיאוסע מעשים, אָבער אַז זיי האָבן געזען, אַז מען קאָן אויסטראַכטן בילבולים אָן שום שטראָף פאַרן אויסטראַכטער, האָבן זיי נאָך אַ מאָל געמסרט אויף אים און אויף אַלע חסידים. מער פון אַלעמען האָט דערין געזינדיקט אַביגדור, דער זעלביקער רב וואָס איז אין כעס אויף די חסידים אין פּינסקער און קאַרלינער קרייז (דערפאַר רופט ער זיי טאַקע „אָן „קאַרלינער"), ווייל זיי האָבן אים מער נישט געוואָלט פאַרדינגען די רבנות אין זייער קרייז, מחמת ער האָט אַרויפגעלייגט שווערע אָפּצאָלן אויף די קהילות, און חוץ דעם פלעגט ער אָפּט מאָלס באַנוצן צו פיל „שאַרפע געטראַנקען", וועדליק דאָס איז אויפגעקלערט געוואָרן אין גע־ריכט. ר' שניאור־זלמן בעט, מען זאָל פאַרענדיקן זיין ענין מיט גוטן און מען זאָל פאַרווערן די מתנגדים צו שטערן די חסידים אין זייער גאָטס־דינסט, וואָרעם די סעקטאַנטן זיינען געטריי דער מלוכה און זיינען מתפלל פאַרן געזונט פון קייסער דעם אַליינהערשער.

עס האָט געדויערט אַ לאַנגע צייט, ביז די פראַגע פון חסידיזם איז אויפגעקלערט געוואָרן אין די קאַנצעלאַריעס פון סענאַט, מחמת דער ענין איז געווען פאַרבונדן מיט דער אַלגעמיינער פראַגע פון דער אָרגאַניזאַציע פון די קהילות. די גאַנצע צייט איז ר' שניאור־זלמן געהאַנגען אין דער לופטן, און האָט נישט געוואוסט, וואָס אַן אָנפירער פון דער סעקטע מעג טאָן און וואָס ער טאָר נישט טאָן. אין אויגוסט 1801 האָט דער „ליאָז־נער רב" (אַזוי חתמעט ער זיך אין דער שריפט) געשיקט דורך זיינע שתדלנים אַ נייע בקשה־שריפט אויפן קייסערס נאָמען צו דערמאָנען, אַז

---

* „יעוור' סטאַרינאַ", 277—278. אויפן אָריגינאַל פון דער בקשה וואָס איז גע־שריבן אין רוסיש שטייט פאַרצייכנט: „באַקומען 21סטן מיי 1801".

ער ווארט אויפן גערעכטן מישפט פון סענאט אין דעם ענין פון דער סעק־טע חסידים, „וואס דער וואס רופט זיך אן פינסקער רב אביגדור חיימאַ־וויטש רופט זיי אן קארלינער און וואס, ווען לויט עס גייען קלאנגען, גרייט ער זיך זיי צו דערקוטשען מיט נייע מסירות״*. אויף דער דאזיקער בקשה — דעם לעצטן דאקומענט פון דער פאפירענער מילחמה — איז קיין שום ענטפער נישט געווען. אין סענאט און אין דעם „פאראייניקטן קאמיטעט פאר די ענינים וועגן יידן״ האט מען זיבט יענער צייט זיך פארנומען מיט פארענטפערן בכלל די יידישע פראגע אין רוסלאנד, און ערשט אין דריי יאר ארום איז צייטיק געווארן די פרוכט פון דער לאנג־דויערנדיקער אר־בעט: „דער געזעץ וועגן יידן״ פון יאר 1804. לויט איינעם פון די פאראַ־גראפן פון דעם דאזיקן געזעץ האט איטלעכע סעקטע אין דער יידישער קהילה געקראגן דאס רעכט צו בויען פאר זיך באזונדערע שולן און אויס־צוקלייבן פאר זיך באזונדערע רבנים, בתנאי אז די קהילה־פארוואלטונג אין איטלעכער שטאט זאל זיין א שותפישע פאר אלע סעקטעס. חוץ דעם האט דער געזעץ פארווערט די רבנים ארויפצולייגן א חרם אויף די וואס היטן נישט אפ די רעליגיע. אזוי ארום איז אפגענומען געווארן ביי די רבנים און די פרנסים דאס געווער, וואס זיי האבן אויסגענוצט אויף צו דערשטיקן מיינונגען, וועלכע האבן זיך אפגעגייגט פון אויסגעטראטענעם וועג, און וואס האט געבראכט א סך קרבנות אין דער מחלוקת צווישן די חסידים און מתנגדים.

* דארט, 279—280. אויף דער בקשה־שריפט איז אנגעשריבן, אז דער בעטער האט באפולמעכטיקט דעם פאלאצקער ייד הערץ איזראעלאוויטש צו דערלאנגען זי דער מאכט.

§ 40. דער מגיד ישראל לייבל און זיין פראפאגאנדע קעגן חסידות

דער מגיד אין די רייסישע און ליטווישע קהילות. — זיין ברודער ווערט אריבערגעצויגן צו חסידות. — לייבלס נסיעות צו ר' שניאור־זלמנען און דער וויכוח אין ליאזנע. — דער „ספר הוויכוח" אפגעדרוקט אין ווארשע. — די הקדמה פון ספר און דער עצם וויכוח. — די חסידים רודפן דעם מחבר און פארברענען זיין ספר. — זיין נסיעה קיין גאליציע (ריישע, לעמבערג, קראקע); ער גיט אן א קלאג־שריפט צום קייסער פראנץ. — זיין דייטשישע בראשור וועגן חסידות; דער בונד צווישן די משכילים און די רבנים כדי אויסצוואורצלען „די שענדלעכע סעקטע".

אין אט די טעג פון טומלעניש אין ליטע און רייסן, אויפן גרענעץ צווישן 18טן און 19טן יארהונדערט, איז דורכגעפארן די דאזיקע מדינות און האט דערגרייכט אויך צו די פראווינצן פון קרוין־פוילן, ביז קיין גאליציע און דייטשלאנד דער מתנגדישער מגיד י ש ר א ל ל יי ב ל, וואס האט אויפגערודערט די געמיטער מיט זיינע דרשות און מיט זיינע ביכער. מיר האבן שוין געזען, ווי ער באוואפנט זיך צום קאמף און ווארנט די אנפירערס פון דער סעקטע, אז ער וועט זיי לאדן צום מלוכה־געריכט, דאס וואס אנדערע האבן טאקע שפעטער געטאן. פון וואנען איז אט דער מענטש געקומען און וואוהין איז ער אוועק? מיר מוזן זיך אפשטעלן אויף זיין געזעלשאפטלעכער און ליטעראַרישער טעטיקייט, כדי צו פארשטיין דעם גייסט פון דער תקופה.

ר' ישראל בר' יהודה לייב איז, ווייזט אויס, געווען א געבירטיקער פון סלוצק*, און האט ביז 1787 פארנומען די שטעלע פון א מגיד אין דער קהילה מאהילעוו אין רייסן. אין 1787 איז ער געקומען קיין נאווארעדאק און איז דארט אנגענומען געווארן פאר א „מגיד מישרים" און פאר א שטענדיקן דיין**. זיין קעגנערשאפט קעגן דער סעקטע חסידים איז געווען שטארק, נאך ווען ער איז געווען אין מאהילעוו און האט געזען די

---

* זיין חבר אין די רייען פון די מתנגדים, דער מחבר פון ספר „זמיר עריצים" (תקנ"ח), רופט אים שטענדיק אן „ר' ישראל מסלוצק".

** אט די החלטה פון דער קהילה אין נאווארעדאק פון כ"ג אב תקמ"ז: „ראוי

שטאַרקע השפעה פון ר׳ שניאור־זלמן אויף די יונגע לייט, וואָס פלעגן הונדערטערווייז שטראָמען אין דער הייליקער שטאָט ליאָזנע. אויך ישראלס יינגערער ברודער איז פאַרכאַפּט געוואָרן פון דער נעץ פון די חסידישע מיסיאָנערן. אומזיסט איז געווען דעם מגידס מי אָפּצואווענדן דעם פאַר־בלאָנדזשעטן פון זיין געפערלעכן וועג: ער איז שוין צו ווייט געווען אַוועק אויף דעם וועג, און קיין צוריקקער איז שוין נישט געווען. דעמאָלט האָט דער מגיד אַוועקגעשיקט צום ליאָזנער צדיק אַ בריוו פול מיט טענות און האָט אים געסטראַשעט, אַז ער וועט אַרויס מיט אַן עפנטלעכן פּראָטעסט קעגן אים און קעגן דער גאַנצער סעקטע, אויב מען וועט אים נישט אומ־קערן זיין פאַרפירטן ברודער. און אַז דאָס האָט אויך נישט געהאָלפן, האָט ישראל גענומען און איז אַליין אַוועקגעפאָרן צו ר׳ שניאור־זלמנען, כדי צו האָבן מיט אים אַ וויכוח*.

נאָך זיינע רייד, האָט דער צדיק אים אויפגענומען מיט רוגזא און האָט גערעדט מיט אים „דעספּאָטיש״ און האָט אים אויפגעוואָרפן, וואָס ער קלערט צו פּראָטעסטירן קעגן דער סעקטע עפנטלעך און אַזוי אַרום אַנטפּלעקן די אינעווייניקסטע מחלוקת פאַר די גויים, די שונאי ישראל. דער מגיד האָט געענטפערט, אַז ער געפינט איין אין דער חסידות שעד־לעכע זאַכן פאַר יידישקייט און פאַר די מאָראַלישע פּרינציפּן בכלל, און

ונכון להעלותו בקודש למגיד מישרים פה ק״ק, לדרוש בשבתות וימים טובים וימי התענית ובכל חודש אלול יום ביומו, ובימי הסליחות יום יום. גם יורה וידין... איסור והיתר גיטין ודיני ממונות להיות דיין קבוע״. זע דעם קונטרס „תאוות צדיקים״ פון ר׳ ישראל לייבל (ווארשא, תקנ״ז).

* אין דער דייטשער בראָשור „גלאַובווירדיגע נאַכריכטען פאָן דער סעקטע חסי־דים״ (זע ווייטער) רופט לייבל אָן דעם באַרימטן צדיק, וואָס האָט געפירט מיט אים דעם וויכוח Salomón Witeyst. אָבער עס איז קלאָר, אַז עס גייט די רייד וועגן ר׳ שניאור־זלמן ליאָזנער. קיין אַנדער „באַרימטער סעקטן־פירער״ מיטן נאָמען שלמה אָדער זלמן איז אין יענער צייט נישט געווען נישט אין רייסן און נישט אין ליטע. דער מחבר שטרייכט אונטער, אַז ער איז דעמאָלט געווען רב אין מאָהילעוו, און די חסידים פון יענער גובערניע זיינען דאָך געשטאַנען אונטער דעם ליאָזנער צדיק. מען מעג משער זיין, אַז דער צונאָמען וויטייסט איז אין דער דייטשער איבערזעצונג פאַרדרייט געוואָרן פון וויטעבסקער, וואָס אפשר פלעגט מען אויך אַזוי אַ מאָל אָנרופן ר׳ שניאור־זלמנען, מחמת אין זיינע יונגע יאָרן האָט ער געוואוינט ביי זיין שווער אין וויטעבסק.

ער האָלט, אַז די גוטע און פרומע לייט פון די אומות העולם וועלן דאַנק־באַר זיין יענע רבנים וואָס אַנטפּלעקן די פאַרדאָרבענע מידות פון דעם מיעוט פון פאָלק, כדי אויסצובעסערן דאָס גאַנצע פאָלק. אַז ר׳ ישראל האָט אָנגעהויבן אויפצוקלערן די פּרטים פון דער פאַרדאָרבנקייט און האָט דערוויזן, אַז די חסידים און זייערע רביים יאָגן זיך נאָך תענוגים, רייסן געלט ביי אַלעמען און פאַרשפּרייטן אָבערגלויבנס, איז ר׳ זלמן אין כעס געוואָרן אויף אים און האָט אים אָוועקגעטריבן פון זיך. דעמאָלט האָט ער אָנגעשריבן דעם „ספר ויכוח״ קעגן חסידות און איז אָוועקגעפאָרן קיין וואַרשע, כדי אים אָפּצודרוקן.

קענטיק, דאָס איז געווען אין יאָר תקנ״ז, נאָך דעם ווי דער ווילנער גאון איז אַרויס מיט זיין באַוואוסטן כרוז קעגן דער כת צו די קהילה־פאַרוואַלטונגען „בכל גוברני וגובערני״. דעם גאונס שליח ר׳ סעדיה, וואָס האָט געדאַרפט מאָביליזירן אַלע כוחות פון די מתנגדים, האָט גע־געבן דעם ליטווישן מגיד רשות און פולמאַכט צו דרשענען אומעטום קעגן דער כת און האָט אָנגעשריבן אַ הסכמה אויף זיין ספר (סיון תקנ״ז). אין חודש אב איז ישראל לייבל דורכגעפאָרן דורך סלוצק און האָט געקראָגן אַ הסכמה פון די פּרנסים פון דער קהילה. פון דאָרט איז ער אַוועק קיין זעלווע, צו דער אסיפה פון די ליטווישע ראשי הקהילות, וואָס פלעגן זיך דאָרט צונויפקלייבן בעתן יריד, ווי אין אַמאָליקע צייטן*. דאָ האָט מען קענטיק אים געגעבן אַ כוח הרשאה אַרומצופאָרן איבער פוילן און אויס־לאַנד, כדי צו פירן פּראָפּאַגאַנדע קעגן דער סעקטע.

אַז ער איז געקומען קיין וואַרשע און האָט דערזען דאָרט דעם אויפ־פיר פון די חסידים אין יענע קאַנטן, וואָס זיינען געשטאַנען אונטער די צוויי צדיקים פון לאַנצוט און קאָזשעניץ, איז ער געוואָרן אַ פאַרציטער־טער. דאָ האָט ער איינגעזען, אַז די פּלאָג האָט זיך אויסגעשפּרייט איבערן כלל ישראל, און איז צוגעטראָטן מיט גרויס פלייס צו דרוקן זיין „ספר הויכוח״. דער דרוק איז נאָך נישט געווען פאַרטיק — ווי עס איז אָנגע־קומען די טרויעריקע בשורה וועגן גאונס פּטירה און צוזאַמען מיט דעם די

* אין די הקדמות און הסכמות צום „ספר הויכוח״, דרוק תקנ״ח; שלום על ישראל, חלק ב׳, ז׳ 43.

ידיעה וועגן דעם, ווי אַזוי די חסידים האָבן זיך געפרייט איבערן אומ־גליק פון זייערע רודפים. די פאַרביטערונג איבער דער דאָזיקער נבלה האָט געפונען אַן אָפּקלאַנג אין דער הקדמה צום „ספר הויכוח", וואָס איז אַרויס פון דרוק אין גיכן (אַן ערך כסלו־טבת תקנ"ח — יאַנואַר 1798)*.

דער מיין פון מחבר איז קלאָר שוין פון שער פון ספר: ס פ ר ו י כ ו ח. כבר נשמע קול קרנא ברומו של עולם, מרבינו הקדוש והטהור רבן של כל ישראל הגאון האמתי המקובל המנוח מו' אליהו מווילנא אשר יצא כברק חצו לעמוד ביום קרב ומלחמה נגד האמונה החדשה, המה כתת [כת] הנחש הקדמוני המכונים בשם חסידים. ועתה שמחים לאידנו על פטירת רבנו, לאמר עתה הרחיב ה' לנו, ופרצו בארץ לצודד נפשות בחרמם. לכן קמתי אני הצעיר לילך אחרי עקבי (!) הגאון הנ"ל לקנא קנאת ה' צבאות". (עס איז שוין געהערט געוואָרן די שטים פון דעם הייליקן גאון... דעם פאַרשטאָרבענעם אליהו פון ווילנע, וואָס האָט זיך גע־שטעלט אין מילחמה קעגן גייעם גלויבן, דאָס איז די כת פון דעם נחש קדמוני וואָס רופן זיך אַן חסידים, און איצט פרייען זיי זיך אויף אונדזער אומגליק וואָס אונדזער רבי איז געשטאָרבן, און זאָגן, איצט האָט דער אייבערשטער אונדז פריי געמאַכט, און האָבן זיך אויסגעשפרייט איבער דער ערד צו פאַנגען נשמות אין זייער נעץ אַריין. דעריבער בין איך אויפ־געשטאַנען צו גיין אין דעם גאונס טריט צו אייפערן גאָטס אייפערונג).

דערנאָך גייט די הקדמה, וואָס אייניקע פראַגמענטן פון איר זיינען שוין געבראַכט געוואָרן אויבן (§ 38). זיינע האַרבע און שרעקלעכע רייד וועגן מסרן פאַר דער רעגירונג פאַרענטפערט דער מחבר מיט די מאָוימ־דיקע מעשים פון די סעקטאַנטן: „איך האָב געזען, אַז אין זייער גאַנצער כת איז נישטאָ קיין איין ערלעכער מאַן... די שלעכטע צווישן זיי זיינען גזלנים און רוצחים, און אַלץ וואָס גייט אַרויס פון זייער מויל איז ליגן... און איך וועל אַלץ אויפקלערן, וואָס עס וועלן עדות זאָגן די קהילות וואָס

---

* אויפן שער פון ספר איז אָפּגעדרוקט: פה עיר ווארשא... תחת ממשלת אדוננו המלך האדיר פרידריך ווילהעלם השלישי יר"ה, לפרט תקנ"ח, Warschau, 1798 דער נאָמען פון מחבר איז אויפן שער נישט אָנגערופן, ער ווערט אָבער דערמאָנט אויף די ווייטערדיקע בלעטער אין די הסכמות פון ר' סעדיה און פון די ווילנער פרנסים.

געפינען זיך דאָרט: פון זיי זיינען נואפים און פון זיי זיינען רשעים וואָס לייען און באַצאָלן נישט, און פון זיי זיינען מוסרים. און איטלעך וואָרט און דערציילונג וואָס איך האָב געשריבן בין איך זיך מתחייב אויפצו־קלערן פאַר ריכטערס, וואָס אין זייער כוח איז צו טייטן און צו לאָזן לעבן". און דאָ זאָגט ער אויס סודות פון פעלשונגען וואָס זיינען לויט זיין מיינונג געמאַכט געוואָרן מיטן הסכם פון די אַנפירערס פון דער סעק־טע: „ווי דאָס איז געווען פאַר קורצן אין דער מדינה רייסן בנוגע די ווֹעקסלין, וואָס דער דאָזיקער פאַרברעך איז אַרויסגעקומען אוודאי לויטן באַפעל פון רב. וואָרעם ווי קאָן דאָס געמאָלט זיין, אַז אַ חסיד זאָל טאָן אַפילו אַ קלייניקייט אָן זיין וויסן? און מחמת דער דאָזיקער מעשה זיינען כמעט פאַרטריבן געוואָרן אַלע יידן... עס איז באַוואוסט, אַז איט־לעכער בעל־חוב און איטלעכער אַרענדאַר און איטלעכער פאַרביטערטער לויפן צום רב, אַז ער זאָל אים דעם ענין פאַרריכטן ווי עס איז. און דער רב דער צבועק זאָגט אים, אַז עס וועט אַלץ רעכט ווערן". און דאָ רופט ער אָן די צדיקים מרדכי לעכעוויצער און זיינע חברים, וואָס זאָגן נבואה פאַר זייערע פאַרערערס אין ענינים פון געשעפט*.

אין דעם עצם וויכוח צווישן דעם „חסיד" און דעם „תלמודי" איז דער מחבר זיך נוהג ווי די ערגסטע צווישן די שרייבערס פון וויכוחים: דער חסיד זיין שונא ברענגט שוואַכע און אָפּגעריסענע טענות, און דער תלמודיסט רעדט זייער אַ סך און דערציילט די מיאוסע מעשים פון דער כת און פון אירע אַנפירערס. אַז דער חסיד פרעגט, פאַרוואָס זידלען די מתנגדים יענע וואָס פאָרן צו צדיקים, זיי זאָלן מתפלל זיין אויף עקרות און אויף פרנסה, הלמאי שטייט אויך אין תלמוד אַז די תפילה פון צדי־קים איז פועל אין הימל, און בכל אופן איז אין דעם גלויבן אין צדיקים פאַראַן אַ נוצן און אַ טרייסט פאַר די וואָס גלויבן, — ענטפערט דער מתנגד ברוגז: נאָר איין מאָל איז געווען אַ ר' חנינא בן דוסא וואָס האָט געקאָנט פועל זיין מיט זיין תפילה, ווייל ער האָט געפייניקט זיין גוף און

---

* ספר הויכוח אין דער הקדמה דף א' און ב'; אין „שלום על ישראל" (חלק ב', 47—48) ווערט געבראַכט נאָר אַ קיצור פון דער הקדמה און אין אַן איבערגעאַנדערשטן נוסח.

פלעגט אויסקומען מיט אַ קב באָקסער פון ערב שבת ביז ערב שבת. „אָבער [וואָס קאָנען אויפטאָן] אייערע ר ב א י ם, וואָס טרינקען ק ו י א [קאַווע] פאַרן דאַוונען און נאָכן דאַוונען און עסן אַ גרויסן כזית גומן ל ע ק א ך, וואָס מען רופט בלע״ז ה אָ נ י ק ־ ק ו כ ן, און צו דער סעודה כמה מיני געריכטן פון דעם בעסטן, אָן שום דאגה, און זיי לעבן אַ לעבן פון תענוג. און זיי איז בעסער פון די בישופן [די קאַטוילישע ביס־קופּן], וואָס טאָרן נישט האָבן קיין פרויען און קיין קינדער. נישט אַזוי ביי די רבאים: זיין ווייב איז ווי אַ פּרוכפּעריקער ווײַנשטאָק און ער האָט אויך קינדער און קינדסקינדער און ער דאַרף נישט דאגהן פאַר זיי קיין דאגת פרנסה, וואָרעם ער וועט זיי אויך באַשטימען פאַר רבאים״*. דער תלמודיסט געפינט חסרונות אַפילו ביי דעם גרעסטן פון זיי, ר׳ זלמן־ליאַזנער, ווייל ער האָט אים געזען אום שבועות „טאַנצנדיק מיט גרויס לייכטקייט דעם טאַנץ וואָס ווערט אָנגערופן פרישתקעס און ער איז גע־שפּרונגען ביז דער פּרטשילה(?)**, אַז אויב ער וואָלט זיך נישט געהיט וואָלט ער אַנידערגעפאַלן אויפן פּנים״... „אַז ער מאַכט זיך התלהבות, שרייט ער: אַף, אַף, אַף! ביים דאַוונען און ביים לייענען די תורה און ביי זמירות״.

מיט ביטערן שפּאָט קריטיקירט דער מחבר די ספרים „צוואת הריב״ש״, „כתר שם טוב״ און אַנדערע הייליקע ספרים פון די חסידים, וואָס ער קרימט נאָך איבער זייערע נעמען: אַשטייגער „לקוטי מרים״ [ביטערע] אַנשטאָט „ליקוטי אמרים״, „לקוטי שקרים״ אַנשטאָט „ליקוטי יקרים״. די לעגענדע, אַז דער נביא אחיה השילוני איז געווען דעם בעש״טס רבי, דערוועקט אין אים צוגלייך אי כעס אי געלעכטער. בעת ער דערמאָנט דעם מאמר, אַז די נשמה האָט געזאָגט צום בעש״ט, אַז ער איז אַזוי געהויבן געוואָרן נישט דערפאַר וואָס ער האָט געלערנט תורה, נאָר דערפאַר וואָס ער האָט געדאַוונט מיט כוונה, זאָגט ער: „אויב עס איז אמת וואָס ער זאָגט, אַז די נשמה האָט אים אַזוי געזאָגט, איז זיין נשמה

* ספר הויכוח, דף ט׳.

** [פרישתקעס = פרישאַטקעס, רוס׳: פּריסיאַדקי. פּרטשילה איז אפשר פּריס־טעלי. — ז. ק.]

אַ ליגנערקע, און אויב די נשמה האָט קיין ליגן נישט געזאָגט, איז ער אַ ליגנער". ער שפּעט איבערן גלויבן אין דער רוח־הנבואה פון די „רבאים" און דערציילט, אַז איין מאָל איז ער געווען ביי די צדיקים אין קאָזשעניץ און לאַנצוט און ער האָט געמאַכט דעם אָנשטעל פון אַ גלייביקן חסיד, „און זיי האָבן געגלייבט דערין און האָבן אויך מתפלל געווען, אַז מיין פאַרלאַנג און מיין ווילן זאָל אויסגעפירט ווערן; און וואָס איז געווען מיין ווילן? צו באַשטיין קעגן די אַפּיקורסים וואָס גייען אַרויס פון זיי [פון דער סעקטע חסידים]". די חסידים זאָגן אויף זייער רבין: „ער האָט אויגין", און דער מתנגד זאָגט אויף אים: „עינים לו ולא יראה" (ער האָט אויגן און זעט נישט)*. דער מחבר דערציילט נאָך אַ סך זאַכן וועגן דער אָפּנאַרעריי פון די צדיקים און וועגן דעם אָבערגלויבן פון זייערע פאַרערערס. צו די דאָזיקע מעשיות וועלן מיר זיך נאָך אומקערן**.

אין דעם זעלביקן יאָר, ווען עס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן דער „ספר הויכוח", איז אַרויס אין וואַרשע נאָך אַ חיבור פון ישראל לייבל: א קליי־נער קונטרס מיטן נאָמען „תאות צדיקים", צוגעהעפט צום מוסר־ספר „מדות חסידות"***. אין זיין קונטרס באַקלאָגט זיך דער מחבר אויף דער רעליגיעזער שפּאַלטונג ביי יידן: זינט עס איז געקומען דער חסידיזם, האָבן זיך געשטאַרקט די גזירות אויף יידן. „צרות אויף צרות נעמען אונדז אַרום. באַלד נאָך דער צעטיילונג [אויף סעקטעס] איז געווען די אוקראַי־

* דאָרט, י"א—י"ח.

** זע דעם לעצטן פּרק פון דעם ווערק: דאָס לעבן פון די חסידים און זייערע מידות.

*** אין זיין דערמאָנטער דייטשער בראַשור „גלאַובווירדיגע נאַכריכטען" דער־ציילט לייבל, אַז אין יאָר 1797 האָט ער אָפּגעדרוקט אין וואַרשע אַ צווייטן ספר קעגן די חסידים מיטן נאָמען „קברות התאוה". אפשר איז דער מחבר אויסן דערמיט דעם קונטרס „תאות צדיקים", וואו עס איז פאַראַן אַ קורצער וויכוח מיט די חסידים. דער ספר „מדות חסידות", וואָס איז גרעסער פאַר אים אין כמות, איז אַ זאַמלונג פון אַל־געמיינע מוסר־רייד, אַ מין פּירוש צום „חובות הלבבות", און האָט קיין שייכות נישט צו חסידות. און עס איז אַ טעות אין בן־יעקבס „אוצר הספרים" (ז' 298 און אויך 614), וואָס האָט איבערגעביטן דעם סדר און געפינט אין „מדות חסידות" זאַכן וועגן „די מעשים פון די חסידים און זייער מהות און זייערע מינהגים".

נער גזירה, וואָס דעמאָלט זיינען דערהרגעט געוואָרן הונדערט טויזנט יידישע הייליקע נשמות*. און נאָך דעם כמה וכמה צרות: וויפל זיינען אויפגעהאַנגען געוואָרן און וויפל זיינען דערהרגעט געוואָרן אין דער ערשטער און צווייטער קאָנפעדעראַציע"**. אין דער פאָרעם פון אַ שמועס צווישן אַ „פרעגער" און „ענטפערער" קלערט דער מחבר אויף די פראַגע, צי איז פאַראַן אַ האָפענונג, אַז אַ וויכוח צווישן די אָנפירערס פון די סעקטעס זאָל ברענגען צום אָפּשאַפן די שפּאַלטונג. און ער קומט צו אַ פּאָזיטיוון אויספיר, בתנאי אַזביידע צדדים זאָלן זיך אָפּזאָגן פון דער שינאה צום צווייטן צד.

אָבער דער זוימען פון שינאה האָט זיך שוין געהאַט איינגעוואָרצלט און האָט געבראַכט פרוכט. דער „ספר הויכוח" האָט אויפגערייצט דעם כעס פון די חסידים ביז צום אויפפלאַם. זיי האָבן אויפגעקויפט די עקזעמפּלאַרן פון ספר און אים פאַרברענט, אַזוי אַז עס איז געבליבן נאָר אַ קליינער רעשט פון דעם וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן. פאַנאַטיקערס פלעגן לאָקערן אויפן מגיד ישראל לייבל אין די ווינקעלעך אויף די גאַסן פון וואַרשע און אַנדערע שטעט וואו ער איז דורכגעפאָרן און פלעגן אים זידלען און שלאָגן. זיין חבר אין אָט דער מילחמה קעגן די חסידים דערציילט אָט וואָס***: „עס האָט זיך שוין דערוועקט דערויף דער רבני המופלא מ' ישראל סלוצקער אין זיין „ספר הויכוח" וואָס אייפערט דעם אייבערשטנס אייפערונג און האָט זיך איבערגעענטפערט צום הרגענען אין די הענט פון די פאַרשאָלטענע חסידים, וואָס האָבן פאַרגאָסן זיין בלוט ווי וואַסער מיט זידלערייען און בזיונות, ווי זייער שטייגער, און האָבן אים באַוואָרפן מיט שטיינער, שיער אים נישט פאַרשטייניקט, האָבן צעריסן דעם דערמאָנטן ספר און אָפּגעגעבן אים אויף צעטרעטן ווי ליים אין די גאַסן און האָבן אָנגערופן דעם מחבר מגיד נאַר". דער שרייבער האָט געהערט, אַז די חסידים ווילן אָפּדרוקן אַן ענטפער אויפן „ספר הויכוח"

---

* ער מיינט דערמיט די גזירה אומן ואוקריינע פון יאָר 1768.

** די ערשטע פוילישע קאָנפעדעראַציע, די באַרער, פון יאָר 1768 האָט געפירט מילחמה מיט רוסלאַנד. און די צווייטע, די טאַרגאָוויצער קאָנפעדעראַציע פון 1792, האָט געשלאָסן אַ בונד מיט רוסלאַנד קעגן די פוילישע רעפּובליקאַנער, די ליבעראַלן.

*** „זמיר עריצים" (תקנ"ח), דף י"א א"וו.

מיטן נאָמען „מול מגיד פתי״, און וואָרנט די מתנגדים, זיי זאָלן פון זייער זייט אויסראַמען אַט דעם ספר וואָס דאַרף אַרויסגיין, ווייל ער איז אַזוי ווי „אַ צווייטער טייל פון ספר און־גליון״ (עוואַנגעליע)*.

פון וואַרשע, וואָס איז אין יענער צייט געווען אונטער דער פּרייסי־שער אייבערהערשאַפט, איז ישראל לייבל אַריבערגעפאָרן אין דער עסט־רייכישער גאַליציע, וואָס איז געווען באַרימט מיט אירע פיל חסידים און צדיקים. ער האָט מיטגענומען מיט זיך פיר הונדערט מיט פופציק עק־זעמפּלאַרן פון זיינע צוויי בראָשורעס, כדי צו פאַרשפרייטן די דאָזיקע „רפואה״ אין לאַגער פון די פאַרפעסטיקטע. ער האָט אויך נישט געזשאַ־לעוועט קיין דרשות, וואָס ער פלעגט האַלטן וואו ער פלעגט קומען**. אין יולי 1798 איז ער געקומען קיין קראָקע און האָט איבערגעגעבן זיינע ספרים אויף איבערצוקוקן דער צענזור, וואָרעם אין יענער צייט האָט די עסטרייכישע רעגירונג געהאַט פאַרווערט אַריינצופירן פון פּוילן און רוס־לאַנד ספרים פון קבלה און חסידות. די צענזור האָט גערן דערלויבט לייבלס ספרים, אין וועלכע זי האָט געפונען אַ מין קעגנגיפט צום חסי־דישן סם, און דער מחבר האָט מיט טריומף זיך געלאָזט פאָרן קיין מיזרח־גאַליציע. אין אַלע קהילות וואו ער איז געקומען האָט ער געווירקט מיט זיינע „רפואות״ — מיט זיינע דרשות און ספרים, אָבער אַט איז ער גע־קומען אין דער שטאָט ריישע און דאָרט געפונען אַ נעסט פון פאַנאַטישע חסידים. דאָרט האָט מען אויף אים אָנגעמסרט, אַז ער פירט אַרום מיט זיך פאַרבאָטענע ספרים פון יענער זייט גרענעץ. די פּאָליציי האָט ביי־נאַכט אַרעסטירט דעם חשודיקן רייזנדער און צוגענומען זיינע ביכער. און ערשט אין דער פרי האָט מען זיי אים אָפּגעגעבן צוריק, נאָך דעם ווי ער האָט באַוויזן די דערלויבעניש פון קראָקע. דער רב פון די מתנגדים אין ריישע און אין קרייז, ר׳ יצחק חיים, האָט אים געגעבן אַ רעקאָמענדיר־בריוו***, וואו ער איז מעורר „די חכמי הדור זיי זאָלן אַרויסטרעטן קעגן

* דאָרט, דף י״ג און ט״ו.

** „גלאַובווירדיגע נאַכריכטען״ (Sulamith 1807, p. 329—330).

*** כ״י „שבר פושעים״, סימן 8; כ״י „זמרת עם הארץ״, סימן 18. דער בריוו איז געחתמעט ב׳ אלול תקנ״ח.

זיי (די סעקטאַנטן) אין מילחמה און שאַלן אויף זיי אַ שאַלונג פון שווערד און זיי אונטערהאַקן ווי אַן אשרה״.

פון ריישע איז דער מגיד אַוועק קיין לעמבערג, דער הויפּטשטאָט פון מיזרח־גאַליציע (סעפּטעמבער 1798), אָבער די ביטערע דערפאַרונג פון ריישע האָט אים געצוואונגען צו זיין דאָ שטאַרק אָפּגעהיט, און דערפאַר האָט ער נישט פאַרשפּרייט זיינע ספרים צווישן די חסידים און אויך אין זיינע דרשות האָט ער זיך געהיט נישט אָנצורירן זיי, בייערט ער האָט בכלל געזאָגט מוסר־דרשות. אָבער די דאָזיקע טאַקטיק האָט אים נישט געהאָלפן. פון די קלענערע קהילות, וואו ער איז פריער דורכגעפאָרן, זיינען געקומען די שליחים פון די חסידים קיין לעמבערג און האָבן דערציילט זייערע אָנפירערס אַלץ וואָס דער מגיד האָט אויפגעטאָן אין זייערע מקומות. דעמאָלט האָבן זיי אים פאַרמסרט פאַר די רעגירונגס־באַאַמטע אין לעמבערג, און יענע האָבן ביי אים צוגענומען די דערלויבעניש פון קראָקע, מחמת זיי האָבן אין איר געפונען עפּעס אַ פּגם. דער לעמבערגער גובערנאַטאָר, אַז ער האָט אויסגעהערט דעם מגידס טענות וועגן דעם וואָס ער ווערט געדודפּט פאַר זיין קאַמף קעגן דער שעדלעכער סעקטע, האָט צוגעזאָגט אים צו העלפן אין זיין טעטיקייט, אָבער די ספרים זיינען דערווייל פאַרבליבן פאַרחתמעט ביי דער פּאָליציי, ביז דער מחבר וועט ברענגען אַ נייע דערלויבעניש פון קראָקע. אַז ישראל לייבל איז געקומען דורך בראָד קיין קראָקע, האָט ער צו זיין פאַרוואונדערונג געפונען אין דער קאַנצעלאַריע פון דער צענזור אַ באַפעל פון דער גאַליצישער אייבערשטער קאַנצעלאַריע אין ווין צו פאַרהאַלטן די ספרים אויף אַן אומבאַשטימטער צייט, מחמת „די סעקטאַנטן וואָס זיינען באַוואוסט אונטערן נאָמען פרומע יידן [חסידים] האָבן פּראָטעסטירט קעגן זיי״ (נאָוועמבער 1798). אָט אַזוי גרייכט דער כוח פון דער מסירה צוזאַמען מיט אַ געהעריקער „נתינה״ אַפילו אין הויכע ערטער*.

סוף יאַנואַר 1799 איז דער ענערגישער מגיד געקומען קיין ווין און האָט דערלאַנגט אַ בקשה־שריפט צו דער קייסערלעכער קאַנצעלאַריע פאַר גאַליציע (Galizische Hofkanzlei). אַז ער האָט אין משך פון עטלעכע

---

* „גלאָבווירדיגע נאַכריכטען״ אין דערמאָנטן אָרט, 332.

וואָכן נישט געקראָגן קיין ענטפער, האָט ער זיך איינגעשטעלט צו דער־לאַנגען אַ בקשה אויפן נאָמען פון קייסער פראַנץ אַליין און האָט בייגע־לייגט זיינע צוויי ספרים מיט דער בקשה איבערצוגעבן זיי צו איבער־זעצן די הויפט־רבנים אין מעהרן און אונגאַרן. ישראל לייבלען איז אויך געראָטן פאַרגעשטעלט צו ווערן פאַרן קייסער און איבערצוגעבן אים די בקשה־שריפט אין האַנט אַריין. דער קייסער האָט אויפן אָרט איבערגע־לייענט די שריפט און האָט צוגעזאָגט, אַז ער וועט הייסן אויספאָרשן די זאַך.

די רעזולטאַטן פון דער אויספאָרשונג זיינען געווען שלעכט פאַר די חסידים; עס זיינען פאַרווערט געוואָרן זייערע עפנטלעכע פאַרזאַמלונגען אין אַלע פוילישע פראָווינצן, וואָס זיינען אַריבער צו עסטרייך. אין יענער צייט זיינען אייניקע אָנפירערס פון דער סעקטע אַוועק פון זייערע ער־טער און האָבן זיך אַריבערגעקליבן אין אַנדערע געגנטן פון פוילן (אין וואַרשעווער קרייז): קיין גראָדזיסק, בעלסק, סטריקאָוו*. דאָ דערקלערט נישט ר׳ לייבל, ווי אַזוי איז דאָס געקומען, אַז די עסטרייכישע אויס־פאָרשונג האָט געבראַכט אַזעלכע רעזולטאַטן. אָבער די וואָס קענען דעם מצב אין גאַליציע אין יענער צייט וועלן געפינען אַ באַשייד פאַר דער דאָזיקער רעטעניש: אָן ספק איז די אויספאָרשונג מכוח חסידיזם איבער־געגעבן געוואָרן דעם אָפיציעלן עקספערט הערץ האָמבערג, דעם אינס־פעקטאָר איבער די ענינים פון יידישער בילדונג אין גאַליציע, און פאַר אים איז דער רבנשער קעגנער פון חסידיזם געווען געוויס אַן אָנגעלייג־טער שותף, און ער האָט אים געהאָלפן צו דערגרייכן זיין ציל. וואָרעם אויך דער פאַרבאָט אַריינצופירן חסידישע ספרים קיין עסטרייך פון די שכנישע לענדער איז דאָך געווען איינער פון די פּראָיעקטן פון דעם דאָ־זיקן משכיל, וואָס איז באַשטעטיקט געוואָרן דורך דער רעגירונג**.

אין יענער צייט איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין פראַנקפורט־אָדער אַ בראָשור אין דייטש מיטן נאָמען: „ריכטיקע ידיעות וועגן אַ נייער און פילצאָליקער סעקטע ביי יידן, וואָס רופן זיך חסידים, און וועגן אירע

---

* דאָרט, 333.

** ש. דובנאָוו, נייסטע געשיכטע פון יידישן פאָלק, ב׳ I, §§ 38—40.

גרונט־פּרינציפּן און לערנונגען, וואָס ברענגען אַריין אין צאָרן די מענטש־הייט, פון ישראל ליבל, געהילף־רב אין נאָוואָרעדאָק אין ליטע"*. דער מחבר הייבט אָן מיט אַ קורצן איבערבליק איבער דער גע־שיכטע פון חסידיזם, און דער איבערבליק צייכנט זיך אויס מיט דעם, וואָס ער פאַרדרייט די פאַקטן און די כראָנאָלאָגיע. די אַנטפּלעקונג פון דעם גרינדער פון דער סעקטע, ישראל בעל־שם, שטעלט ער אײַן צווישן 1760 און 1765 און מאַכט פאַר דעם וואָרט־פירער קעגן אים דעם ווילנער גאון, וואָס זאָל זיך האָבן פאַרבונדן מיט די בראָדער ראשי הקהל צוליב דעם קאַמף קעגן די חסידים און האָט קעגן זיי געשריבן דעם ספר „זמיר עריצים"; דער „פאַלשער רב" ישראל בעל־שם האָט פון זײַן זײַט פאַרעפנטלעכט דעם ספר „צוואת הריב"ש" און האָט אים געמאַכט פאַרן געזעץ־בוך פון דער סעקטע; אין די הויפּט־עיקרים פון זייער תורה שיידן זיך די סעקטאַנטן אָפּ פון כלל־ישראל מיט דעם, וואָס זיי איז פאַרבאָטן צו „באַנוצן דעם מענטשלעכן שכל אין ענינים פון גלויבן" און צו טאָן תפילה מיט טרערן און צעבראָכענע הערצער; נאָכן בעל־שמס טויט האָבן זיך פאַרמערט אָנפירערס פון דער סעקטע און האָבן אָפּגעדרוקט אַ סך ספרים אין זייער רבינס נאָמען, פול מיט שעדלעכע מיינונגען; פון זיי זײַנען באַזונדערס באַרימט געוואָרן ר' בער מעזריטשער און ר' מלך [אלי־מלך] ליזענסקער, דער מחבר פון ספר „נועם המלך [אלימלך]" וואָס אין אים איז אײַנגעשטעלט געוואָרן אַזאַ כלל: דער צדיק איז מכפר אויף יעדער חטא פון די סעקטאַנטן, בתנאי ער זאָל זיך פאַרטיפן און טראַכטן וועגן אָט דעם חטא [דאָס אַרויפברענגען די ניצוצות]. נאָך דעם פירטראַג פון אַזאַ מין „געשיכטע" פון חסידות גייט דער מחבר איבער צו דערציילן וועגן זײַן אָנטייל אין דער לעצטער מחלוקת, זײַן וויכוח מיטן צדיק און דאָס אָפּדרוקן זײַן ספר אין וואַרשע ביז זײַן קומען קיין ווין.

דער גאַנצער אינהאַלט און סטיל פון דער בראָשור זאָגן עדות, אַז דער מחבר האָט געגעבן פאַר איר נאָר דעם שטאָף, און די פאָרעם האָט

* Glaubwürdige Nachrichten von einer neuen und zahlreichen Sekte unter den Juden, die sich Chassidim nennt, und über ihren die Menschheit empörenden Grundsatzen und Lehren. Von Israel Löbel, Unterrabiner von Nowogrodeck in Litauen. Frankfurt a. O. 1799.

געגעבן עמעצער פון דער גרופע „בערלינער" משכילים, ביי וועלכע די חסידות איז געווען באַזונדערס פּאָרמיאוסט. דאָ האָט געמוזט זיך אַריינמישן הערץ האַמבערג אָדער עמעצער פון זיינע פּרייסישע חברים. זיי האָבן דאָס אָנגעשריבן אין דייטש די קליינע בראָשור אין נאָמען פון ליטווישן מגיד און האָבן אַריינגעלייגט אין זיין מויל אַ פּראָטעסט קעגן דערווייטערן דעם שכל פון די ענינים פון גלויבן און קעגן דער פאַרדאַרבונג פון דער „מאַראַל" — צוויי באַגריפן, וואָס זיינען געווען אָנגענומען גראָד ביי מענדעלסאָנס תלמידים. און דער צוועק איז געווען קלאָר: צו ווירקן אויף ביידע רעגירונגען, דער עסטרייכישער און דער פּרייסישער, אַז זיי זאָלן אָפּשטעלן די פאַרשפּרייטונג פון דער סעקטע — איינע אין גאַליציע, די צווייטע אין קרויז־פּוילן, אין דער געגנט פון וואַרשע. איינער פון די „בערלינער" אין וואַרשע, קלמנסאָן, האָט דאָך שוין רעקאָמענדירט טאַקע דעם פּרייסישן שטאַטהאַלטער גראַף הוים, ער זאָל אויסוואָרצלען די „געפערלעכע סעקטע" (אויבן § 32). די ערשטע משכילים אין לעמבערג, וואַרשע, בערלין זיינען געווען אין דער דאָזיקער שטרעבונג איינשטימיק מיט דעם ליטווישן מגיד ישראל לייבל, איטלעכער פון זיין שטאַנדפּונקט.

די „מתנגדישע" בראָשור איז אַזוי אָנגענומען געוואָרן ביי די משכילים אין דייטשלאַנד, אַז אין אַכט יאָר אַרום האָבן זיי זי נאָך אַ מאָל איבערגעדרוקט ווי אַ באַזונדער אַרטיקל אין דעם זאַמלבוך „סולאַמית", אַרויסגעגעבן דורך די קעמפערס פאַר עמאַנציפּאַציע אין דעסוי, מענדעלסאָנס געבוירנשטאָט*. די רעדאַקטאָרן פון דעם זאַמלבוך זאָגן אין זייער אָנמערקונג ביים אָנהייב פון אַרטיקל, אַז זיי האַלטן פאַר נוציק איבערצוגעבן דעם לייענער־פּובליקום דעם אינהאַלט פון דער בראָשור, וואָס דעקט אויף דעם מהות פון אַ „שעדלעכער און צו אַ גרויסן אומגליק ברענגענדיקער סעקטע, וואָס נאָך איצט גייט זי אין פּוילן אין אירע מיאוסע וועגן"**.

* Sulamith, eine Zeitschrift zur Beförderung der Kultur und Humanität unter der jüdischen Nation, herausgeg, von D. Fränkel und Wolf. 1 Jahrg., 2-ter Band, P. 308—333 (Dessau, 1807).

** דאָרט, 309.

וואָס איז געוואָרן מיטן קעמפערישן ליטווישן מגיד? זינט 1799 פאַרשווינדט ער פון אונדזערע אויגן. מיר ווייסן נישט, צי איז ישראל לייבל פון ווין געקומען קיין פראַנקפורט־אָדער, אָדער אין שכנישן בער־לין, אויף צו דרוקן די דייטשע איבערזעצונג פון זיין ספר, צי ער האָט זיך אומגעקערט אַהיים קיין ליטע. בכל אופן איז אין יענער צייט דער רעליגיעזער קאַמף שוין געגאַנגען צו אַ סוף. דער צדיק, וואָס איז אַרעס־טירט געוואָרן אין פעטערבורגער פעסטונג, איז צוויי מאָל באַפרייט גע־וואָרן, און די רוסישע רעגירונג האָט געמאָלדן, אַז זי זעט נישט קיין שום סכנה פאַר דער וועלט אין דער פאַרשפּרייטונג פון דער נייער סעקטע.

§ 41. די פּאָלעמישע ליטעראַטור אין פּוילן

דער מגיד דוד מאַקאָווער און זיין ספר „זמיר עריצים" (תקנ"ח). — מליצה־שטראָף־רייד קעגן חסידים און צדיקים. — דער מחבר ווערט גערודפט פון די סעקטאַנטן און איז זיך נוקם אָן זיי שריפטלעך. — ער באַקלאָגט זיך אויף דעם צווייענדיקן בראָך אין יידישקייט: מצד די משכילים און מצד די חסידים. — „שבר פושעים" („זמרת עם הארץ"), אַ צווייטער טייל צו „זמיר עריצים". — אַ זאַמלונג פון דאָקומענטן צו דער געשיכטע פון חסידיזם.

די פאַרשפּרייטונג פון חסידות אין קרוין־פּוילן די לעצטע צען יאָר פון 18טן י"ה (אויבן, § 32) האָט דאָרט נישט דערוועקט קיין שטאַרקע קעגנערשאַפט מצד די רבנים, ביז עס איז געקומען אין יאָר 1797 קיין וואַרשע ישראל לייבל און האָט אָפּגעדרוקט דאָרט דעם „ספר הויכוח". דער ליטווישער מגיד האָט דאָ געפונען פאַר זיך אַ חבר אין איינעם אַ פּוילישן מגיד דוד פון מאַקאָוו (לאָמזשער קאַנט). דער דאָזיקער מאַן איז געווען אַ גרויסער קנאי און האָט זיך גערעכנט פאַר אַ תלמיד פון ווילנער גאון, צי ווייל ער האָט טאַקע געלערנט ביי אים אָדער ווייל ער איז געווען געטריי צו זיין שיטה. דעם גאונס אויפרופן און ישראל לייבלס פּראָפּאַגאַנדע האָבן אים באַגייסטערט און אַרויפגע־פירט אויף דער אַרענע פון די קעמפערס.

זומער 1798, א האלב יאר נאך דעם ווי עס איז אפגעדרוקט גע־וואָרן דער „ספר הויכוח“, איז אַרויס אין וואַרשע אַ קונטרס מיטן נאָמען „זמיר עריצים“ (צום אָנדענק פון דעם „זמיר עריצים וחרבות צורים“ וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין יאר 1772 לויטן גאונס באַפעל) — מיט אַן אויסטייטש, אַז ער קומט „פאַרשניידן אַלע דערנער... אין דער יידי־שער עדה“*. דער מחבר האָט באַהאַלטן זיין נאָמען אונטער דעם טיטל: „אני הצעיר מתאבק בעפר רגלי ת״ח [— תלמידי־חכמים] וסר למשמעתו של הגאון מ׳ אליהו ז״ל“. להיפוך צו דעם צעקאַלעטשעטן רבנישן סטיל האָט זיך דעם מאַקאָווער מגידס סטיל אויסגעצייכנט מיט אַ „געלייטער־טער“ מליצה אויפן שטייגער פון דער מיטלעלטערלעכער געגראַמטער פּראָזע. דער נייער בעל־מליצה האָט פאַרענטפערט זיין ליטווישן חבר, „וואָס ער האָט זיך איינגעשטעלט ממש אין אַ סכנה, בעת ער האָט גע־שריבן זיין ספר, אַזוי אַז ער האָט נישט געקאָנט אַריינפּאַסן דעם לשון אין אַ געלייטערטער שפּראַך“**. אָבער אַליין איז ער זייער ווייט פון אַ קלאָרער שפּראַך, זיינע געדאַנקען ווערן דערטרונקען אין אַ ים פון מלי־צות.

אין דעם אַריינפיר פון ספר („הודעה רבה“ און הקדמה) לאָזט דער מחבר וויסן, אַז ער גייט אַרויס מילחמה האַלטן נאָר קעגן די חסידים וואָס גייען אין די וועגן פון בעש״ט און זייערע אָנפירערס די „צדיקים“. און נישט קעגן אמתע חסידים, וואָס „די תורה איז זייער אומנות“. אין דעם ספר גופא באַנוצט ער אַפילו מליצות און רמזים מיט שאַרפע שטאָכ־ווערטלעך קעגן די פירערס פון דער סעקטע און זייערע חסרונות. „דער ריב״ש (דער בעש״ט) האָט געלאָזן נאָך זיך אַ ברכה, אַ קלאָג און אַ בראָך, אַז ווי און אַז אָך (הניח אחריו ברכה, פרץ וצווחה, יגון ואנחה)... אחיה השילוניס חותם האָט ער געזען און האָט אַ טעות געהאַט, אַזוי אַז ער איז גרויס געוואָרן ביי זיך און האָט געזאָגט: איך האָב געזען גאָט...

---

* וועגן דעם אויספירלעכן נאָמען פון דעם קונטרס און מחבר זע ווייטער אין די הוספות, „אַ זאַמלונג פון דאָקומענטן וועגן דער רעליגיעזער מחלוקת פון 1792—1798“.

** „זמיר עריצים“ האַרט ביים סוף (דף ט״ז אין דעם נייעם דרוק, קיניגס־בערג, 1860).

און האָט זיך דערוועגט אַרויפצושטייגן אויפן שפּיץ באַרג און האָט געמאַכט אַן עלית נשמה". ווייטער רעכנט דער מחבר אויס די אָנפירערס פון דער סעקטע אויפן זעלביקן מליצהדיקן שטייגער: „און דער אָנהייב פון זיין קיניגרייך [דער בעש"טס] איז געווען אין מעדזשיבאָזש, און דערנאָך האָט די פּלאָג זיך אויסגעשפּרייט... און ביי ר' ישראלן זיינען געבוירן געוואָרן צוויי זין: איינעמס נאָמען איז געווען פּ ל ג, וואָרעם אין זיינע צייטן איז געשפּאָלטן געוואָרן די ערד*, און דער נאָמען פון צווייטן איז ש מ ע ב ר מ ל ך צ ב ו ע י ם**... און פון דאָרט איז דער גרענעץ געגאַנגען אַרויף... און עס איז געוואָרן אַ נציב מלך***... און דער גרענעץ איז אַרויסגעגאַנגען אין גי בן הנס און זייערע געצעלטן זיינען געשטאַנען ביז סדום"*****.

דער פּוילישער ייִד אָבער האָט מער פון אַלץ צער איבער דער אייגענער צרה. וועגן איינעם פון די צדיקים פון זיין לאַנד, ר' יעקב לאַנצוטער, וואָס איז שפּעטער באַרימט געוואָרן אונטערן נאָמען „לובלינער", זאָגט ער: „און דער לעצטער האָט געמאַכט צום שווערסטן: דאָס איז דער חסיד ר' א י צ י ק פ ו ן ל א נ צ ו ט. ער האָט אָנגעהויבן צו זיין אַ העלד פון געיעג אויף דער ערד*****. צו אים קלייבן זיך צונויף חסידים טשערעדעסווייז... זיי קומען פאַרוואָגלטע צו זוכן שוץ אונטער זיין שאָטן. ער יאָגט זיך נאָך געצאָלט מיט די מכשפים און די רוחות"... דעם לאַנצוטער צדיק שטעלט דער מחבר אַוועק בראש „פון די רבנים פדיונות־נעמערס", „וואָס זיינען נתעשר געוואָרן פון דעם פּדיון נפש וואָס זיי

---

* לויט דברי הימים א' א' 19. אַ רמז אויף דער שפּאַלטונג צווישן יידן.

** לויט בראשית י"ד 2. נאָר דאָרט שטייט שמאבר מלך צביים אָדער צבים; דער מחבר האָט דאָס מיט אַ כיוון איבערגעמאַכט צו „צבועים" — צבוּעַקעס.

*** לויט בראשית י"ט 26: ותהי נציב מלח — זי (לוטס ווייב) איז געוואָרן אַ סלופּ זאַלץ. דאָ מיינט ער ר' אלימלך ליזענסקער.

**** דאָרט דף ג' און ד'. מיט פלג און שמעבר איז ער אויסן קענטיק דעם בעש"טס יורשים, דעם מעזריטשער מגיד און ר' יעקב יוסף פּאָלנאָער. די חסידים די „צבועים" געהערן אַריין אין גיהנום און אין די געצעלטן פון סדום.

***** אַזוי ווערט אין בראשית י' 9 באַצייכנט נמרוד, דער קיניג וואָס האָט לויט דער לעגענדע אַריינגעוואָרפן אברהם אבינו אין קאַלך־אויוון.

נעמען פון אומגליקלעכע אָרעמע לייט״. צו זיי רעכנט ער צו אויך דעם מגיד ישראל קאָזשעניצער, דעם „רב דסוחייז״ (מרדכי פון נעסכיז, נישט ווייט פון קאָוולע) און ר׳ מאָטל טשערנאָבילער. באַזונדערס שפּעט ער אָפּ פון דעם קאָזשעניצער צדיק, און מיר האָבן שוין אויבן געזען (§ 32), ווי אַזוי דער מאָקאָווער מגיד שילדערט זייערע מופתים אין היילן קראַנקע און פוקד זיין עקרות. מיט שטעכעדיקער איראָניע זאָגט ער אויף אים די ברכה: „אשר עיטר י ש ר א ל בתפארה להבטיח לכל עקרה בפה מלא הנך הרה״*. ער זאָגט אָן, מען זאָל אַכטונג געבן „אויף די לייכטזיניקע פּרויען, וואָס האָבן פליגלען ווי די פליגלען פון אַ בושל (ח ס י ד ה), וואָס ווען עס איז זיי ענג טוען זיי פליען צו בויען זיך אַ הויז אין קאָזשעניץ אָדער אין סוחייז און זיי פּטרן אָוועק זייער געלט אומזיסט״.

דער מחבר גיט איבער אַ קלאַנג, וואָס ער האָט געהערט „פון אַן אמת־ריידער״ (מפי מגיד אמת), אַז דער קאָזשעניצער מגיד האָט גע־שיקט אָנזאָגן די וואַרשעווער נגידים, זיי זאָלן נישט דערלאָזן די דרו־קערס, זיי זאָלן עפּעס דרוקן קעגן חסידים, וואָרעם ער וועט פאַר זיי מער נישט מתפלל זיין**. דאָס איז געווען נאָך דעם, ווי עס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן ישראל לייבלס „ספר הויכוח״, פון דעסטוועגן האָט ר׳ דוד מאָ־קאָווער באַוויזן אים נאָכצוטאָן און אָפּצודרוקן זיין ספר אויך אין וואַרשע. אמת, ער באַקלאָגט זיך אויך אויף רדיפות מצד די חסידים: „אַ שרעק פון אַרום, אַלע אויף מיר טוען זיי טראַכטן מיין נשמה צוצונעמען, ווי די בערן טוען זיי ברומען, פאַרוואָס איך רייד שלעכטס אויף געשטאָרבע־נע״; און דאָך איז ער גרייט „צו געבן זיין רוקן די שלעגערס און זיינע באַקן די פּאַטשערס״ פאַר מקיים זיין די מצווה מפרסם צו זיין פאַר דער וועלט די שאַנד פון דער כת***. קענטיק, אַז די פאַנאַטישע חסידים, די פאַרערערס פון די צדיקים אין לאַנצוט און קאָזשעניץ האָבן אים גוט צו־

* דאָרט, דף ח׳ און יוד: דער וואָס האָט געקרוינט ישראל קאָזשעניצער מיט פּראַכט, צו פאַרזיכערן יעדער עקדה מיט מאַכט: געבענטשט זאָל זיין דיין טראַכט.

** דאָרט, י״ב.

*** דאָרט, ז׳—ח׳.

געדריקט, און ער איז זיך נוקם אָן זיי מיט זיינע שילדערונגען פון לעבן פון די חסידים און זייערע רביים*.

ביים סוף פון זיין ספר באַקלאָגט דער מחבר דעם בראָך וואָס איז געוואָרן אין יידישקייט פון צוויי זייטן: מצד די נייע משכילים און מצד די חסידים. „מיר זעען דאָך, אַז בעוונותינו הרבים האָבן זיך געמערט אַפּי־קורסים אַזעלכע, וואָס זיינען פריער נישט געווען, טאָ פון וואַנען קומט דאָס, עס זאָלן זיך פאַרמערן חסידים אין די טויזנטער, ווי דאָס איז אויך קיין מאָל פריער נישט געווען? דאָס זיינען דאָך צוויי היפּכים, — אָבער מסתמא איז דאָס ביידנס איין זאַך”, דערין האָט דער מחבר אַ טעות גע־האָט: די צוויי היפּכים האָבן זיך אין גיכן צונויפגעשטויסן, די השכלה וועט פיינט האָבן די חסידות נישט ווינציקער, ווי די חסידות האָט פיינט געהאַט די רבנות.

אין זיין קליינעם ספר „זמיר עריצים” זאָגט ר' דוד מאַקאָווער צוצו־געבן צו אים נאָך אַ צווייטן טייל, מיטן נאָמען „שבר פושעים”, „און דאָרטן מאריך צו זיין אין כמה ענינים”**. און אין דער אמתן האָט ער טאַ־קע אָנגעשריבן דעם דאָזיקן צווייטן טייל, אָבער ער איז נישט אָפּגעדרוקט געוואָרן, הגם ער שטייגט דעם ערשטן אַריבער סיי אין כמות און סיי אין איכות***. אין אים האָט דער מחבר צונויפגעקליבן אַלע דאָקומענטן וואָס זיינען נוגע דער געשיכטע פון דער רעליגיעזער מחלוקת פון 1772 ביז 1798 — בריוו, אויפרופן פון די רבנים, גביות־עדות וועגן די מעשים פון די חסידים וכדומה — און האָט אונדז געגעבן אַ כוללדיק בילד פון לעבן פון די חסידים און צדיקים אין זיין דור****. נאָר אין די ערשטע פּרקים פון דעם ספר „שבר פושעים” פירט ער ווייטער זיינע מליצהדיקע שטראָף־רייד. ער פאַרנעמט זיך דער עיקר מיט די חסידישע ספרים און

* דאָרט, י״ד, ט״ז (ווערט געבראַכט ווייטער אין דעם קאַפּיטל וועגן לעבן פון די חסידים).

** דאָרט, דף ח' עמוד ב'.

*** וועגן דער זאַמלונג „שבר פושעים” און זיינע וואַריאַנטן וואָס זיינען באַ־וואוסט אונטערן נאָמען „זמרת עם הארץ” און „זאת תורת הקנאות” — אויספירלעך ווייטער אין די הוספות, נומער 4.

**** זע ווייטער, דעם קאַפּיטל „דאָס לעבן פון די חסידים און זייערע מידות”.

מאַכט חוזק פון זיי און פון זייערע מחברים. דער ספר „נועם אלימלך" איז ביי אים „תפל בלי מלח" — פאַרעווע אָן זאַלץ, דער ספר „תניא" — איז „לחמא עניא". „די שוטים זאָגן, אַז ער (דער „תניא") איז פול מיט חידושים, קודש קדשים, און נישט איטלעכער מענטש איז זוכה אים צו פאַרשטיין, סיידן דער אייבערשטער האָט אים צוגעטיילט פאַרשטאַנד, און אַז אויף דעם מחבר האָט גערוט די שכינה, און דער ספר אַנטפּלעקט סודות איבער סודות (רזין דרזין); און איך זאָג: נישטאָ דאָ נישט קיין נבואה און נישט קיין זעונג, און זייער מיינונג איז די מיינונג פון שו־טים". ער איז מקנא אין דער הצלחה פון די צדיקים, און שטעלט איר אַנטקעגן די פּיין פון די רבנים. „מעשה שטן האָט אָפּגעגליקט זיי [די חסידישע רביים] צו קריגן פיל גאָב, און זייער עסן איז פון פעטסטן, און אַנגעטאָן זיינען זיי פון בעסטן, און די וואָס לערנען די תורה זיינען אונ־טערגעהאַקט ווי אַ בוים; אַ חסיד אַ נאַר און אַ גראָבער יונג, אַ חיה רעה פון וואַלד, האָט די ערשטע דעה אין קהל, און גוטע און פרומע לייט האָבן נישט פון וואָס צו לעבן אַמאָל"*. נחת־רוח פאַרשאַפט דעם מחבר די מדינה ליטע, די פעסטונג פון דער מתנגדות, און צו דער חסידישע אוקראַינע רופט ער צו: „שעם זיך, אוקראַינע, פון דאָרט איז אַ נייע תורה אַרויס, און די צרעת שפּרייט זיך אויס, און די חסידים די נאַרן, וואָס טוען זיך פון דער תורה אָפּקערן". זיין היים־לאַנד פוילן איז אין דעם פּרט געגליכן צו אוקראַינע, און ער האָט גרויס צער פון דער רעליגיעזער שפּאַלטונג ביי יידן.

דער מחבר ווענדט זיך צולעצט צו אַלע גוטע פריינד זיינע, זיי זאָלן איבערשרייבן זיין כתב־יד און פונאַנדערשיקן אָפּשריפטן פון אים „אין לאַנד און שטאָט, כדי זיי צו צעטיילן ביי יעקבן און צו פאַרשפּרייטן ביי ישראלן". קענטיק, אַז ער האָט זיך מייאש געווען פון דער האָפענונג אָפּ־צודרוקן דעם ספר און האָט באַשלאָסן צו פאַרשפּרייטן אים אין אָפּ־שריפטן.

* הצליח מעשה שטן להרבות להם מוהר ומתן, ומאכלם בריאה, מלובשים בגדי רקמה ולומדי תורה מגודעים כשקמה; חסיד שוטה ובער, חזיר היער, יושב ראשונה בשער, ותמימי דרך מתפרנסים בצער.

די זאַמלונג „שבר פושעים" איז געענדיקט געוואָרן שרייבן אַרום יאָר 1800, און מיטן איבערשרייבן זי האָבן זיך פאַרנומען דער מחבר און זיין זון יחזקאל (ביידע זיינען זיי געשטאָרבן אין איין יאָר, 1815). אין משך פון צענדלינגער יאָרן זיינען פאַרשפּרייט געוואָרן אַ סך אָפּשריפטן פון דעם ספר אונטער פאַרשיידענע נעמען: „שבר פושעים", „זמרת עם הארץ", „זאת תורת הקנאות". דער מחבר האָט זיין פּראַקטישן ציל אויס־צוואָרצלען דעם חסידיזם פון פּוילן נישט דערגרייכט. נאָר אומגערן האָט ער געבראַכט צו אַנדערע רעזולטאַטן אין אַ שפּעטערער צייט: די פיל דאָקומענטן וואָס זיינען צונויפגעקליבן אין זיין ספר דינען איצט ווי אַ מאַטעריאַל פאַר דער געשיכטע פון חסידיזם, געשריבן דורך פאָרשערס, וואָס זיינען נישט נוטה נישט צו דעם צד, נישט צו יענעם צד, נאָר זיי פאָרשן און מישפּטן די פאַקטן, וועדליק זיי שטייען איצט פאַרן מישפּט פון דער געשיכטע.

אַכטער קאַפּיטל

דער חסידיזם אָנהייב 19טן יאָרהונדערט
(1815 — 1800)

§ 42. דער עקסטרעמער חסידיזם אין אוקראַינע: ר׳ נחמן, דעם בעש״טס אייניקל

דער גורל פון חסידיזם אין צפון און אין דרום. — ר׳ נחמן דעם בעש״טס אייניקל אין דער אַטמאָספערע פון מעדזשיבאָזש. — אַ פאַנטאַזיאָר און אַ טרוימער. — האָט חתונה יונגערהייט און איז זיך מתבודד ארום מעד־ װעדעװקע. — אַ יונגער צדיק װאָס גליבט אין זיין געהויבענער באַשטי־ מונג. — פאָרט קיין ארץ־ישראל אין דער צייט פון סכנה (1798). — דער פראַנצויזישער קריג אין ארץ־ישראל און ר׳ נחמנס „קטנות דמו־ חין״. — זיין „גדלות דמוחין״ נאָכן קומען אַהיים. — „אַ נייער װעג״: אמתע צדיקים און פאַלשע צדיקים, די באַזונדערע באַשטימונג פון דעם בעש״טס אייניקל, זיין גרייסן זיך איבער די צדיקים פון דור. — זיין אויפהאַלט אין זלאַטאָפּאָל און זיין מחלוקת מיט דעם שפּאָלער זיידן (1802 — 1801).

דעם װילנער גאונס רוף (1796) צו די פאַרװאַלטונגען פון די הויפּט־ קהילות אין אַלע גובערניעס פון מערב־רוסלאַנד, דעריך אויך פון װאָלי־ נער און פּאָדאָליער גובערניעס („קהל גובערסקי זיטאָמיר, װיניצאַ וקאַמ־ ניץ־פּאָדאָלסק״ — אויבן, § 36), האָט אין יענע קאַנטן קיין אָפּקלאַנג נישט געפונען. אין אוקראַינע, װאָס איז געװען פאַרפלייצט פון חסידיזם, האָט מען די סעקטע נישט געקאָנט רודפן, װייל אירע אָנפירערס זיינען געװען די תקיפים אין די קהילות, און די צדיקים האָבן געהאַט די גאַנצע דעה. די שטורעם־יאָרן אין ליטע און רייסן, װען די רוסישע רעגירונג האָט זיך אַריינגעמישט אין דער רעליגיעזער מחלוקת, זיינען אין אוקראַינע אַריבער רואיק און שטיל. און אין דער זעלביקער צייט װען ר׳ שניאור־

זלמן, דער באַשעפער פון דער „פילאָסאָפישער" חסידות, איז געזעסן אַרעס־טירט אין פעטערבורג, איז זיך אַרומגעגאַנגען אין די פּאָדאָליער קהילות אַ יונגער צדיק, אַ טרוימער און אַ וויזיאָנער, וואָס האָט זיך געשטעלט אַ ציל צוריקצוברענגען דעם חסידיזם צו זיין לכתחילהדיקער תמימות, צו „דער אמונה אָן חכמות" לויט זיין וואָרט. דעם בעש"טס יונגער אייניקל, ר' נחמן בראַסלאַווער, איז אַרויס פון זיין געבוירנשטאָט מעדזשיבאָזש, אין דער צייט ווען דאָרט איז געזעסן אויפן בעש"טס שטול זיין עלטערער אייניקל ר' ברוך, אַ פירער אַ בעל־גאווה און אַ לייכטזיני־קער (אויבן, § 31), — און ער האָט זיך פירגענומען אָנצוזאָגן דער וועלט „אַ נייע תורה", וואָס איז אין דער אמתן געווען נאָר אַ לעצטער עקס־טרעמער אויספיר פון דער פריערדיקער טעאָריע פון חסידות און צדיקיזם, און האָט זי דערפירט צום אַבסורד.

דעם בעש"טס טאָכטער אדיל (האָדל), די מוטער פון די צוויי צדי־קים אפרים סודילקעווער און ברוך טולטשינער, האָט געהאַט אַ טאָכטער מיטן נאָמען פייגע, וואָס האָט חתונה געהאַט מיט שימחהן, דעם זון פון ר' נחמן האָראָדענקער, דעם בעש"טס חבר. פון אָט דעם זיווג פון צדיקי־שע קינדער איז אין יאָר 1772 אין מעדזשיבאָזש געבוירן געוואָרן אַ זון, וואָס מען האָט אים אַ נאָמען געגעבן נחמן. דאָס קינד איז אויסגע־וואַקסן אין דער מיסטישער אַטמאָספערע פון בעש"טס שטאָט, אין מיטן אַ וועלט פול מיט סודות, וויזיעס און וואונדערלעכע לעגענדעס. פון קינד־ווייז אויף איז אין אים איינגעוואָרצלט געוואָרן די שטרעבונג זיך צו דערהייבן צו אַ הויכער מדרגה אין גלויבן און פרומקייט. פונקט ווי זיין זיידע דער בעש"ט, איז ער שטענדיק געווען פאַרזונקען אין מחשבות, וואָס האָבן אים געשטערט ביים לערנען. „אָז ער פלעגט יינגלווייז זיצן ביי זיין רבי און לערנען, האָט ער תמיד געוואָלט מקיים זיין דעם פסוק שויתי ה' לנגדי תמיד, און פלעגט זיך מיען אויסצומאָלן פאַר זיינע אויגן דעם שם הויה, און ווייל זיין געדאַנק איז געווען אַריינגעטאָן אין דעם, האָט ער נישט געוואוסט וואָס ער לערנט, און זיין רבי פלעגט זיין אויף אים אין כעס". אין דער זעלביקער צייט „פלעגט ער אויך טאָן מעשים פון יינגלש־

קייט, דהיינו שפּרונגען און געלעכטער און שפּאַציר, וואָס מען רופט פּ אַ ר ש יי ט״.

איין מאָל, אַז ער איז געווען אַלט זעקס יאָר, האָט ער זיך פאַרגנבעט ערב שבת אין מרחץ אַריין, האָט זיך געטובלט אין מקווה און זיך באַהאַלטן אין בית־מדרש אונטער אַ „שטענדיר״, וואָס ביי אים איז געשטאַנען איינער אַ חסיד און האָט געלייענט מיט התלהבות „שיר השירים״; דאָס קינד איז זיך צעגאַנגען פון געוויין, און אַז ער האָט געעפנט זיינע אויגן וואָס זיינען געווען פאַרלאָפן פון געוויין, האָט ער געזען אַ גרויסע ליכטיקייט אויפגיין פון די ליכט וואָס זיינען אָנגעצונדן געוואָרן לכבוד שבת, און עס איז געווען ווי ער וואָלט אַריין אין אַ וועלט פון הוילער ליכטיקייט.

אין דער עבודה האָט דאָס יינגל געהאַט זיינע באַזונדערע גענג. חוץ די תפילות אין לשון־קודש, פלעגט ער נאָך אַליין מחבר זיין תפילות און תחינות אין יידיש און זאָגן זיי פאַר זיך: „ער איז געווען געוואוינט צו ריידן פון זיך פאַרן שם יתברך אין לשון אשכנז און פלעגט אויך אָפט טענהן פאַר אים אַלערליי טענות און בקשות״*. ער פלעגט אויך אָפט קומען צום בעש״טס קבר און בעטן ביים בעש״ט, „אַז ער זאָל אים העלפן זיך דערנעענטערן צו השם יתברך״. „און ער פלעגט גיין אויפן בית הקברות אין דער פרי אָדער ביינאַכט, אַפילו אום ווינטער, און פון דאָרט פלעגט ער גיין זיך טובל זיין אין מקווה״.

אַז נחמן איז אַלט געוואָרן פערצן יאָר, האָבן זיינע עלטערן אים חתונה געמאַכט מיט אַ מיידל פון אַ קליינעם שטעטל מעדוועדעווקע נישט ווייט פון אומאַן (קיעווער גובערניע). דער יונגער מאַן איז געווען אויף קעסט ביי זיין שווער, אַ רייכער אַרענדאַר פון דערפער אַרום אומאַן. דאָ

---

* די פּרטים וועגן ר׳ נחמנס לעבן זיינען צום גרעסטן טייל אַרויסגענומען פון אַן אַלטער האַנטשריפטן־זאַמלונג וואָס געפינט זיך אין מיין רשות (געשריבן פאַר 1826; זע ווייטער, דעם אַנאַליז פון די מקורים נומ׳ 36). אין אַ שפּעטערער צייט איז אָט דער מאַטעריאַל אַריין אין עטלעכע געדרוקטע זאַמלונגען מיט לעגענדאַרישע הוספות (דאָרט, נומ׳ 37—41). פון דעם געדרוקטן מאַטעריאַל באַנוץ איך אַ נייע אויפלאַגע פון ספר „חיי מהר״ן״ (וואַרשא, תרס״ה).

אין דאָרף האָט זיין פאַנטאַזיע זיך באַזונדערס געשטאַרקט. אַ חתונה־געַ־האַטער יונגער מאַן אין יענעם עלטער, ווען דער סעקסועלער יצר הייבט ערשט אָן זיך אויפצואוועקן, אַ ליידיקגייער וואָס בלאָנקעט אַרום אָן אַ ציל איבער פעלדער און וועלדער, פלעגט נחמן זען די וועלט אין דער אָפּ־שפּיגלונג פון ביכער, וואָס טוען מער פאַרהילן איידער אַנטפּלעקן זי, און האָט זיך געשאַפן זיין אייגענעם קוק. מען דערציילט וועגן אים, אַז ער פלעגט אַוועקרייטן אויף אַ פערד אין וואַלד אַריין, צובינדן דאָס פערד צו אַ בוים און אַרומבלאָנקען אין דער געדיכטעניש פון וואַלד ביז שפּעט אין דער נאַכט; אַ מאָל פלעגט דאָס פערד זיך אָפּבינדן און אַנטלויפן אַהיים צו זיין באַלעבאָס אין הויף, דעמאָלט פלעגט מען נעמען זאָרגן פאַרן מצב פון רייטער, טאָמער איז ער אַראָפּגעפאַלן פון פערד און האָט זיך צעשעדיקט. אויף זיין וועג אין וואַלד אַריין איז געשטאַנען אַ גרוי־סער קרייץ מיט אַ קריסטלעכן בילד. אַט דער צלם האָט אים מבלבל גע־ווען די רעיונות, דערפאַר האָט נחמן תפילה געטאָן, אַז עס זאָל געשען אַ נס, און דעם צלם זאָל אַרויסגעריסן ווערן פון זיין אָרט; און איין מאָל טאַקע איז דער צלם איינגעפאַלן (געוויס האָט אים אַ שטורעם־ווינט אַני־דערגעוואָרפן). אין דער זעלביקער צייט האָט דער מתבודד זיך אַריינגעַ־טאָן אין תעניתים און סיגופים און האָט נישט געקוקט אויף זיין ויידנס עצה; באַזונדערס האָט ער זיך געסטאַרעט „איינצוברעכן די תאווה פון עסן און די סעקסועלע תאווה, וואָס זי איז כולל אין זיך אַלע שלעכטע מידות", — דאָס איז געווען געטאָן מיט דער באַזונדערער כוונה צו שטאַרקן די נשמה איבער דעם גוף*.

צווישן חסידים האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז דעם בעש"טס אייניקל גרייט זיך צו ווערן אַ גוטער ייד. האָבן געגומען זיך מקרב זיין צו אים באַזונדערס די ישובניקעס, און אַז ער האָט זיך באַזעצט אין שטעטל מעדוועדעווקע — ער איז דעמאָלט געווען אַלט אַ יאָר צוואַנציק — האָט ער שוין געהאַט אַ געוויסע צאָל פאַרערערס, וואָס האָבן אים גע־מאַכט אַ פעסטן „מעמד", דאָס הייסט זיי האָבן אים באַשטימט פאַר זיין

---

* כ"י, דף ה'—ז'; חיי מהר"ן, חלק א', 50—52, חלק ב', 5.

פרנסה א „רענדיל״* א וואך, ווארעם ער איז שוין דעמאלט געווען אראפ פון זיין שווערס קעסט**. אזוי איז ר׳ נחמן געווארן א קליינער צדיק לעבן די „גרויסע״ צדיקים, ווי זיין פעטער ר׳ ברוך און ר׳ לוי יצחק באר־דיטשעווער. ער האט אבער געשטרעבט צו גרעסערס: אים האט זיך אויס־געוויזן, אז אים איז באשערט אויסצוטרעטן א נייעם וועג אין חסידות. דער פיר פון די עלטערע רביים איז אים נישט געפעלן געווען, פונקט ווי זיי איז נישט געווען געפעלן דעם יונגן „אייניקלס״ אפנייגן פון דעם אויס־געטראטענעם וועג. זיין פעטער, דער אליינהערשער אין פאדאליע, האט גלאט נישט געקאנט פארטראגן לעבן זיך נאך א צדיק פון בעש״טס פא־מיליע, ווארעם ער האט אייגעזען דערין א מין הסגת גבול, און די אי־בעריקע צדיקים האבן נישט געוואלט אנדערקענען דעם יונגן מאן, וואס האט ביי זיי נישט געלערנט און זיין תורה נישט איבערגענומען פון די עלטערע.

דעמאלט איז ביי ר׳ נחמנען אויפגעקומען א נייער געדאנק: צו פארן קיין ארץ־ישראל און צו קריגן א מין סמיכה פון דער קדושה פון לאנד און פון דער חבורה חסידים וואס וואוינען דארט. קעגן דעם דאזיקן גע־דאנק האט זיך אוועקגעשטעלט זיין ווייב און איר מישפחה. אז זי האט געפרעגט איר מאן: ווער וועט אונדז מפרנס זיין? האט ער געענטפערט: דו וועסט אוועקפארן צו דיין מחותן, די עלטערע שוועסטער דיינע וועט זיין א „נאניע״ (א דינסט צו קינדער) אין א שטוב, די ייגגערע שוועסטער דיינע וועט עמעצער צונעמען צו זיך אין שטוב „פון רחמנות וועגן״, דיין מאמע וועט זיין א „קעכערין״. „און אלץ וואס איז פאראן אין שטוב וועל איך פארקויפן, כדי צו האבן אויף הוצאות הדרך״. „אז זיין הויזגעזינד האט דאס דערהערט — דערציילט די לעגענדע — זיינען זיי אלע פאר־גאנגען אין געוויין און האבן אפגעוויינט א סך טעג, און ער האט קיין שום רחמנות אויף זיי נישט געהאט״, ווארעם ער האט געהאלטן, אז פון אט דער נסיעה איז געווענדט דער גורל פון זיין לעבן און אפילו דער גורל פון חסידות. זיינע אנהענגערס האבן אויפגעקליבן אין די קליינע

* א גילדענע מטבע, אן ערך 10 דייטשע מארק די ווערט.
** חיי מהר״ן, חלק א׳, 52.

שטעטלעך געלט פאַר זייערע וועג־הוצאות, און אין אַ פרי־יאָר־טאָג פון 1798 (י״ח אייר) האָט ר׳ נחמן זיך געלאָזט אין וועג אַריין*.

דורך אַדעס איז ר׳ נחמן אַוועק קיין סטאַמבול, הגם מען האָט אים געזאָגט, אַז דער ים איז מסוכן אין יענעם וועג. אין דער טערקישער הויפּט־שטאָט האָט ער זיך אָנגעטראָפן מיט משולחים וואָס קלייבן געלט פאַר ארץ־ישראלדיקע אָרעמע לייט און האָט זיך זיי נישט געגעבן צו דערקע־נען — ער האָט אויסבאַהאַלטן פאַר זיי זיין נאָמען און דעם צוועק פון זיין נסיעה. די משולחים האָבן אים חושד געווען, אַז ער פאָרט „צו קריגן זיך מיט ר׳ אברהם קאַליסקער״, דעם אָנפירער פון די חסידים אין ארץ־ישראל, און צו פּראָטעסטירן קעגן דער פאַרטיילונג פון דעם צונויפגעקליבענעם געלט. נאָך פאַרשיידענע תחבולות פון ביידע צדדים האָט ר׳ נחמן אויס־געזאָגט זיין נאָמען און זיין יחוס. דעם בעש״טס זכות איז בייגעשטאַנען דעם דאָזיקן נאַיוון מענטשן, וואָס האָט נישט געקענט קיין איין אַנדער לשון, חוץ דעם אוקראַיניש־יידישן דיאַלעקט, צו געפינען הילף אין די פאַרשיידענע לענדער און אויסגעלייזט צו ווערן פון אַלע סכנות וואָס האָבן געלאָקערט אויף אים אין זיין לאַנגער נסיעה.

אַז ער האָט זיך געגרייט סוף זומער אָפּצופאָרן פון סטאַמבול קיין ארץ־ישראל, האָט מען אים געזאָגט, אַז דער פראַנצויזישער חייל אונ־טער באָנאַפּאַרטעס קאָמאַנדע דערנעענטערט זיך צום הייליקן לאַנד, און אַז עס איז אַ סכנה צו פאָרן אַהין מיט אַ שיף. ר׳ נחמן האָט אָבער דע־רויף נישט געקוקט און האָט באַשלאָסן איינצושטעלן זיין לעבן אין קאָן, אָבי צו פאָרן קיין ארץ־ישראל. ווידער האָט ער זיך אָנגעטראָפן מיט איי־נעם אַ משולח פון ירושלים וואָס איז געווען אַ געניטער פאָרער אין די מיזרח־לענדער, און ר׳ נחמן איז אַרויסגעפאָרן צוזאַמען מיט אַ קאָמפּאַ־ניע יידן אַשכנזים און ספרדים אין אַ שיף וואָס גייט קיין יפו. מחמת די שטורעמדיקע ים־כוואַליעס ביי יפו האָבן זיי דאָרט נישט געקאָנט אַרויס אויפן ברעג, און די שיף האָט זיי אָפּגעפירט קיין חיפה. דאָרט האָבן זיי געהאַלטן די תשרידיקע ימים־טובים (סעפּטעמבער — אָקטאָ־

* דער דערמאָנטער כ״י, דף ח׳—ט׳.

בער 1798), און נאָך סוכות איז ר׳ נחמן אָנגעקומען קיין טבריה, דעם זיך־אָרט פון ר׳ אברהם קאַליסקער. דער זקן האָט אים אויפגענומען מיט פריינדשאַפט און אויך דער „שפּעטיוקער רב״ (ר׳ יעקב שמשון) האָט זיך געפרייט מיטן בעש״טס אייניקל. דער אורח האָט אָפּגעטאָן אַלצדינג וואָס מען טוט ביים אָנקומען אין ארץ־ישראל; האָט מתפלל געווען אויפן קבר פון ר׳ שמעון בן יוחאי און אויף אַנדערע הייליקע קברים, האָט גע־לייענט זוהר. אַז ער איז אָנגעקומען קיין צפת, איז ער געוואָר געוואָרן, אַז די פראַנצויזן נעמען איין דאָס לאַנד.

דאָס איז געווען אין אָנהייב 1799, ווען באָנאַפּאַרטעס חייל האָט איינגענומען די שטעט עזה און יפו און האָט זיך דערנעענטערט צו די טויערן פון ירושלים. אין זיין באַוואוסטן אויפרוף צו די אָריענטאַלישע יידן האָט באָנאַפּאַרט זיי צוגעזאָגט צו טאָן זיי גוטס און ווידער אויפצו־בויען די הייליקע שטאָט, אויב זיי וועלן אים העלפן איינגעמען די שטאָט, אָבער די יידן זיינען געבליבן געטריי דער טערקישער רעגירונג. אין די וועלטן וואו עס האָט אַרומגעשוועבט די פאַנטאַזיע פון דעם פּאָדאָליער צדיק האָט מען מיט פּאָליטיקע זיך נישט פאַרנומען; ער האָט נאָר גע־האַט איין זאָרג: ווי ראַטעוועט מען זיך אַרויס פון געפערלעכן אָרט? דאָס לאַנד איז געווען פול מיט זעלנער־באַנדעס. אין עכו, וואו עס האָט גע־לאַגערט דער טערקישער און דער ענגלישער חייל, איז ר׳ נחמן מיט זיינע באַגלייטערס אַרויף אויף אַ קריגס־שיף און איז זיך געזעסן אין אַ ווינ־קעלע אָן צו פאַרשטיין וואָס עס ריידן און טומלען די טויזנטער מענטשן אַרום אים. די שיף איז אָפּגעשוואומען אין ים אַריין, און נאָך אַ סך טעג אַרומפאָרן מיט סכנות מצד דעם שטורעמדיקן ים און מצד די טערקישע מיטפאָרערס איז מען אָנגעקומען צום אינדזל ראָדאָס. דאָרט האָבן די פּי־רערס פון דער יידישער קהילה אויסגעלייזט דעם געפאַנגענעם צדיק פון די הענט פון דעם טערקישן שיפס־קאַפּיטאַן, און דאָ האָט ער געהאַלטן פּסח. נאָך יום־טוב איז ער אָפּגעפאָרן מיט אַ גריכישער שיף קיין סטאַמ־בול און פון דאָרט האָט ער, זומער 1799, זיך אומגעקערט אַהיים דורך מאָלדאַוויע, נאָך אַ סך צרות אויף די גרענעצן צווישן די לענדער*.

* ר׳ נחמנס נסיעה קיין ארץ־ישראל איז באַשריבן מיט אַלע פּרטים אין דער דער־

אין דער חסידישער לעגענדע, וואָס דערציילט בפרוטרוט וועגן ר׳ נחמנס עליה קיין ארץ־ישראל, געפינען מיר נישט קיין שום רמז אויף עפּעס וואונדערלעכע אויפטוען פון זיין זייט. אדרבא, מיר זעען אים אין אַ צושטאַנד פון „קטנות דמוחין״: אין סטאַמבול איז ער אַרומגעגאַנגען אין אַ צעריסענעם מלבוש, באָרוועס און אָן אַ היטל, „ווי איינער פון די לעצטע פון די לעצטע״ (כאחד מן הפּחותים שבפּחותים), און בשעת דער סכנה אויפן ים זיינען אין אים קענטיק סימנים פון פּחדנות און געפּאַלב־קייט; אַז מען האָט אים דעמאָלט געפרעגט, פאַרוואָס טוט ער נישט קיין תפילה, בכדי געראַטעוועט צו ווערן פון סכנה, האָט ער געענטפערט, אַז „איצט איז ער אין מוחין דקטנות, און דערוויייטערט פון השם יתברך״, אָבער ער פאַרלאָזט זיך אויפן זכות פון זיינע הייליקע אבות וואָס וועלן פאַר אים פּירשפּרעכן אין הימל. און פון דעסטוועגן רימט די לעגענדע ר׳ נחמנען און זאָגט, אַז „ער האָט זוכה געווען אין ארץ־ישראל צו אַ זייער וואונדערלעכער השגה״. זיין גאַנץ לעבן האָט דער צדיק „זיך באַרימט דערמיט וואָס ער האָט זוכה געווען צו זיין אין ארץ־ישראל״, און פלעגט זאָגן, „אַז דער חילוק צווישן דער תורה פון ארץ־ישראל און דער תורה פון חוץ לארץ איז אַזוי ווי פון מיזרח ביז מעריב״*.

זינט יענער צייט האָט דעם בעש״טס אייניקל געזען פאַר זיך אַ חוב צו אַנטפּלעקן אַ „נייעם וועג״ פאַר אַלע בלאָנדזשנדיקע אין די וועגן פון חסידות. פון איין זייט האָט ער איינגעזען, אַז „די חסידים זיינען אָפּגע־קילט געוואָרן״, דאָס הייסט זיי זיינען אָפּגעלאָזן אין גאָטס דינסט און פאַרלאָזן זיך אין גאַנצן נאָר אויף דעם צדיקס פאַרמיטלונג. און פון דער צווייטער זייט האָט ער איינגעפונען, אַז אַ סך צדיקים „זיינען מפורסם

מאַנטער מאַנוסקריפּטן־זאַמלונג, און אויך אין אַ באַזונדער קונטרס אונטערן נאָמען „מסעות הים״, וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין יאָר 1846. זע אויך „שיחות הר״ן״ און „חיי הר״ן״ (אין נייעם דרוק בקיצור, ז״ז 61—64). דאָ האָט דער דערציילער אַ טעות געהאַט, ווען ער זאָגט, אַז פאַרן פאָרן האָט ר׳ נחמן געזען דעם צדיק ר׳ מענדל וויטעבסקער, וואָס איז נפטר געוואָרן אין ארץ־ישראל מיט אַ צען יאָר פריער, אין יאָר תקמ״ח).

* מסעות הים, צום סוף; דער דערמאָנטער כ״י, דף י״ח ע״ב.

פּאַלש״, אַז זיי זיינען זיך מפרנס און ווערן אַפילו רייך דערפון, וואָס די פּאַלקס־מאַסן גלייבן, אַז זיי קאָנען היילן קראַנקע, פּוקד זיין עקרות און איינטיילן אַלעמען ברכות. „אין דער אמתן — זאָגט ר׳ נחמן — זיינען געווען כמה בעלי שם אמתע צדיקים, און איצט האָבן זיך פאַרמערט פּאַלשע בעלי שם, און ווער עס וויל נאָר זיך פאַרנעמען מיט דער זאַך, דער איז מצליח... וואָרעם די זאַך איז געווענדט אין זיין התעוררות און אויך אין אָרט: אויב ער הייבט אָן [די פּראַפעסיע פון אַ בעל־שם] אין אַן אָרט וואו מען גלייבט אין אים אָדער ער הייבט אָן פון ווייבער [קראַנקע אָדער עקרות], וואָס זייער שטייגער איז צו גלייבן אין אַלצדינג, דעמאָלט איז ער מצליח״*.

וועגן די צדיקים פון דעם מין האָט ער דערציילט אַ פיינעם משל**: „וועגן די פאַלשע מפורסמים, ווען עס דוכט זיך אויס, אַז זיי זיינען פּועל עפּעס אַ זאַך, דהיינו אַז מען קומט צו זיי פון וועגן קינדער, און שפּעטער ווערט דער דאָזיקער מענטש געבענטשט מיט קינדער, און זיין פאַרלאַנג ווערט מקויים, דעמאָלט שטעלן זיי זיך אַרויס ווי זיי וואָלטן דאָס האָבן אויפגעטאָן, האָט ער געזאָגט אַ משל: אַזוי ווי אַ מענטש גייט אין וועג און האָט אָנגעגעגנט אַ וואָלף און האָט זיך געשראָקן פאַר אים, האָט ער אויסגעשטרעקט זיין שטעקן אויפן שטייגער ווי מען מאַכט מיטן ברענ־ראָר, וואָס מען רופט ביקס (כדרך שעושין עם קני שריפה שקורין ביקס), אַזוי ווי ער וואָלט וועלן שיסן; דערווייל איז אָנגעקומען אַ שיסער מיט אַן אמתער ביקס און האָט געהרגעט דעם וואָלף, און דעם וואָס האָט אויסגעשטרעקט זיין שטעקן דוכט זיך אויס, אַז ער האָט דאָס דערהרגעט. אַזוי זיינען פאַראַן אויף דער וועלט אמתע צדיקים, וואָס זיי זיינען אַלצדינג פּועל מיט זייער תּפילה, אָבער אָט די פאַלשע מפורסמים דאַכט זיך אויס, אַז זיי האָבן דאָס פּועל געווען״.

ר׳ נחמן שטעלט אַוועק דעם צדיקיזם אין צענטער פון דער חסידישער טעאָריע, אָבער ער שיידט אונטער פון אַן אמתן צדיק ביז אַ געפעלשטן. „אַלע השפעות און אַלע זאַכן קומען נאָר פון אמתן צדיק (מה־

* אין דער מאַנוסקריפּטן־זאַמלונג, דף ל״ה.

** חיי מהר״ן, חלק ב׳, 49—50.

צדיק האמת). און דערפאר אז מען איז מקורב צום אמתן צדיק, קאן מען קריגן גרינג וואס מען דארף האבן, סיי עשירות סיי קינדער, אבער אז מען איז ווייט פון צדיק, דעמאלט קומט דאס אלץ אן מיט גרויס שווערקייט, ווארעם איטלעכער קריגט עשירות, אדער קינדער ווערליק זיין מזל, און דער מזל קריגט השפעה פון צדיק, און דערפאר איז ווען ער איז ווייט פון צדיק, מוז דער מזל זיך אנטאן א גרויסן כוח, כדי מקבל צו זיין די השפעה"*.

עס פארשטייט זיך ממילא, אז זיך גופא רעכנט ר' נחמן אריין אין דער צאל פון די בעסטע צווישן די צדיקי הדור, ער רעכנט זיך שיער נישט פארן איינציקן אין זיין דור, און ער שטערט זיך נישט צו בארימען זיך דערמיט פאר זיינע תלמידים: „מיך דארף האבן גאר די וועלט... אפילו די צדיקים וואס קאנען שוין תפילה טאן, קאן איך זיי באווייזן, אז זיי ווייסן גארנישט וואס דאס איז אזוינס תפילה". „פון ר' שמעון בן יוחאי אן איז די וועלט געווען רואיק ביז דעם אר"י ז"ל, דאס הייסט, עס זיינען נישט נתגלה געווארן קיין נייסן, ביז עס איז געקומען דער אר"י ז"ל. און פון אר"י ז"ל ביזן בעש"ט ז"ל איז אויך די וועלט געווען רואיק אן א נייס, ביז דער בעש"ט איז געקומען... און די וועלט האט זיך געפירט לויט דער התגלות וואס דער בעש"ט האט מגלה געווען, ביז איך בין געקומען, און איצט הייב איך אן צו אנטפלעקן אין גאנצן נייע ווונדערלעכע זאכן"**. אין דער דאזיקער באריטמעריי איז נישטא קיין שום גאווה אדער פאלשקייט, דאס איז נישט מער ווי תמימות ביז צום לעצטן גראד און פולער גלויבן אין זיין חויכער באשטימונג. אבער די אנדערע צדיקים, וואס האבן זיך געהאלטן פארן בעש"טס יורשים, האבן געהאט פאראיבל, ווען זיי האבן געהערט אט די גאווהדיקע און בארימערישע רייד פון זיין יונגן אייניקל, וואס איז אין דער וועלט נאך נישט געווען מפורסם. דערפון נעמט זיך יענע שינאה צו ר' נחמנען, וואס

* ליקוטי מוהר"ן, דף קכ"ה, עמוד ג' און ד', אויך דף י"ז און ו' (דרוק אוסטרהא, תקס"ח); ז' ליקוטי מוהר"ן תניינא, דף א' (מאהליב, תקע"א).

** חיי מוהר"ן, חלק ח', ז' 65; חלק ב', 14.

האָט פאַרביטערט זיין לעבן און האָט אַרויסגעשטויסן זיינע פאַרערערס מחוץ די גרענעצן פון אָפיציעלן חסידיזם.

אין יאָר 1800 האָט ר׳ נחמן זיך באַזעצט אין דער שטאָט זלאָטאָ־פּאָל (קיעווער גוב׳), נישט ווייט פון זיין פריערדיקן זיץ־אָרט מעדוועדעווקע. דאָ האָבן גענומען זיך קלייבן אַרום אים חסידים פון די שטאָטלייט און פון אַרום, וואָס פלעגן פריער פאָרן צו אַנדערע צדיקים. איינער פון די נאָענטערע צדיקים איז געווען דער זקן ר׳ לייב אריה פון שפּאָלע, וואָס איז באַוואוסט אונטערן נאָמען „דער שפּאָלער זיידע״. אַמאָל איז ער געווען אַ שמש פון דער קהילה אין זלאָטאָפּאָל, און אויף דער עלטער איז ער באַרימט געוואָרן צווישן דער מאַסע ווי „אַ הייליקער מאַן און אַ וואונדערלעכער בעל־יועץ אין וועלט־זאַכן״ (ווייטער, § 44). דערין וואָס דעם בעש״טס יונגער אייניקל איז געוואָרן זיינער אַ נאָענטער שכן, האָט דער אַלטער שוין איינגעזען אַ שטיק הסגת גבול פאַר זיך, און נאָך מער איז ער אַריין אין כעס, ווען ער האָט דערהערט, אַז דער דאָזיקער יונגער מאַן האַלט זיך גרעסער פאַר אַלע צדיקים פון זיין דור און האָט נישט קיין דרך־ארץ אפילו פאַר די עלטערע פון זיי. די חסידישע לעגענדע דערציילט*, אַז בעת ר׳ נחמן איז געקומען קיין זלאָטאָפּאָל, האָט ער איבערגעמאַכט אייניקע מינהגים אין שיל, וואָס דער שמש לייב האָט אַמאָל געהאַט איינגעפירט, און דערפאַר האָט יענער פאַראיבל געהאַט אויף דעם יונגן מאַנס חוצפּה. עס האָבן זיך אויך געפונען חסידים רכילותניקעס וואָס האָבן איבערגעגעבן דעם שפּאָלער זיידן ר׳ נחמנס ווערטער מיט אַ צוגאָב פון אייגענע גוזמאות. פון דעם איז אויסגעבראָכן אַ מחלוקת. דער שפּאָלער זיידע האָט געזאָגט וועגן ר׳ נחמנען: „ווער האָט אים געבעטן, ער זאָל זיך פעדערן צו קומען אויף דער וועלט אין אונדזער דור, זיין נשמה איז דאָך פון די לעצטע דורות?״ און אַז מען האָט דאָס דערציילט דעם יונגן זלאָטאָפּאָלער צדיק, האָט ער געענטפערט: „ער וואַרפט מיר אויף, וואָס איך בין צו פרי געקומען, און איך קאָן אים אויפוואַרפן, וואָס ער

* אין דער זאַמלונג פון שפּעטערע לעגענדעס „תפארת מהרא״ל משפאלי״ פון יהודה ראָזענבערג פון לאָדזש, ז׳ 91 א״ו (נייער דרוק אָן אַ יאָר). זע חיי מהר״ן, חלק א׳, 55—58.

איז געקומען מיט דריי דורות צו שפּעט". איין מאָל האָט דער שפּאָלער זיידע אַרויסגעזאָגט זיך גאָר אָפן: „איבער גאַנץ אוקראַינע האָב א י ך די דעה אין הימל, און אויב ער [ר' נחמן] וואָלט נישט געווען דעם בעש"טס אייניקל, וואָלט איך שוין געוואוסט וואָס צו טאָן מיט אים". אָט אַזעלכע שטעך־ווערטלעך פון ביידע צדדים האָבן אויפגערייצט די חסידים, וואָס האָבן זיך צעטיילט אויף צוויי לאַגערס, און טייל מאָל איז דערגאַנגען ביז צו געשלעגן צווישן די זלאַטאָפּאָלער און די שפּאָלער. ר' נחמן האָט אַפילו אין דער מחלוקת געפונען פאַר זיך אַ גוטן סימן: „ווי קאָן דאָס געמאָלט זיין, מען זאָל קעגן מיר נישט קריגן — פלעגט ער זאָגן צו זיינע מענטשן — ווייבאַלד אַז איך גיי אין אַ נייעם וועג, וואָס קיין איין מענטש איז אין אים נישט געגאַנגען?" אָבער דאָ האָט ער אַ טראַכט געטאָן און האָט מוסיף געווען: „הגם דאָס איז זייער אַן אַלטער וועג, פון דעסטוועגן איז ער גאָר אַ נייער"*. און אין דער אמתן איז קיין שום נייס נישט געווען אין ר' נחמנס שיטה, חוץ איר עקסטרעמקייט, איר הייליקע העזה.

דער עלטסטער צווישן די אוקראַינער צדיקים, ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער, האָט געוואָלט איינשטילן די מחלוקת. אַז ר' נחמן איז געקומען צו אים, האָט ער אים פריינדלעך אויפגענומען און האָט זיך געהאַלטן אַן עצה מיט אייניקע צדיקים וואָס זיינען געווען זיך צונויפגעקומען אין באַרדיטשעוו, וואָס זאָל מען טאָן מיטן שפּאָלער זיידן וואָס באַליידיקט דעם בעש"טס אייניקל? אַ טייל פון די פאַרזאַמלטע האָט געהאַלטן, אַז מען דאַרף אַנשרייען אויפן אַלטן און אַריינלייגן אים אין חרם, ווייל ער איז מבזה תלמידי חכמים, אָבער די מעסיקערע האָבן דערצו נישט דערלאָזט און האָבן איינגערעדט דעם באַרדיטשעווער, אַז ער זאָל זיך נישט מישן אין דעם ענין, און אַזוי אַרום איז די זאַך נישט צו שטאַנד געקומען**.

סוף־כל־סוף איז ר' נחמנען דערעסן געוואָרן די מחלוקת, און נאָך

* חיי מהר"ן, חלק ב', 33: די מעשה מיט דער מחלוקת.
** דאָרט, חלק א', 58.

צוויי יאָר זיצן אין זלאָטאָפּאָל האָט ער פאַרלאָזן די שטאָט. אין יאָר 1802 האָט ער זיך באַזעצט אין דער שטאָט בראַצלאַוו, אָדער בראַסלאַוו, אין זיין געבוירנלאַנד פּאָדאָליע. פון דעמאָלט אָן הייבט זיך אָן אַ נייער פּע־ריאָד אין זיין לעבן — דער פּעריאָד פון „בראַסלאַווער חסידות".

§ 43. דער עקסטרעמער צדיקיזם. די בראַסלאַווער חסידים (ביז 1811)

ר' נחמן בראַסלאַווער און זיין שרייבער נתן נעמיראָווער. — די תורות און די שמועסן ווערן פאַרשריבן. — „ליקוטי מוהר"ן". — די טעאָריע פון צדיקיזם; „התקשרות מיטן צדיק" איז דער יסוד פון חסידות. — דער צדיק הייבט אַרויף אין הימל אַלע תפילות און בקשות. — ר' נחמן רוקט אָפּ אויף 25 יאָר די גזירה פון רעקרוטן. — זיין שינאה צו וועלט־לעכער וויסנשאַפט, בפרט צו מעדיצין. — דער צדיק איז דער איינציקער היילער. — די שרעק פאַר דער רעליגיעזער פילאָסאָפיע: אַן איסור אויף די ספרים פון רמב"ם און אַנדערע „חוקרים". — דער עיקר פון אַלע עיקרים איז תמימות און פשטות; דער גרענעץ צווישן אַ תמים און שוטה. — ר' נחמנס באַרימערייַ — זיינע שונאים; די שפּאַלטונג אין דעם בעש"טס מישפּחה. — פאַרברענונג פון די „שרעקלעכע" שריפטן. — די בראַסלאַווער חסידים חוץ למחנה. — „די גרויסע נסיעה" איבער אוקראַינע (1807). — ר' נחמנס קראַנקייט. — זיינע „סיפורי מעשיות": קינדער־מעשהלעך אין וועלכע די מאמינים האָבן געזוכט טיפע סודות. — זיין אַריבערפאָר פון בראַסלאַוו קיין אומאַן (1810). — ר' נחמנס טויט אין אומאַן (תשרי תקע"א) און זיין הייליקער קבר. — די ווירקונג פון זיין תלמיד ר' נתן אין דער רעדאַקטירונג פון זיינע ספרים און אין דער אָרגאַניזירונג פון די בראַסלאַווער חסידים.

דעם צדיקס אַריינפאָר קיין בראַסלאַוו האָט אויפגעהויבן אַ גרויסע באַוועגונג אין די שכנישע קהילות פון פּאָדאָליע, און באַזונדערס אין דער גרויסער קהילה נעמיראָוו. איינער אַ יונגער נעמיראָווער חסיד מיטן נאָמען נתן, אַ זון פון אַן אָרטאָדאָקסישער מתנגדישער מישפּחה, וואָס האָט אים גערודפט דערפאַר וואָס ער איז „אָראָפּ פון וועג", איז צוגעשטאַ־נען צו ר' נחמנען, באַלד ווי ער איז אָנגעקומען אין בראַסלאַוו און איז

געוואָרן זיינער אַן איבערגעגעבענער תלמיד מיטן גאַנצן האַרצן*. די דאָזיקע באַגעגעניש האָט געהאַט דעם גרעסטן באַטייט פאַר ר׳ נחמנס לעבן. דער יונגער תלמיד איז געוואָרן ווי אַ שותף אין דער ווירקונג פון זיין רבין, ווייל ער פלעגט פאַרשרייבן זיינע רייד און זאָרגן, אַז זיינע ספרים זאָלן אָפּגעדרוקט ווערן. ר׳ נתן האָט זיין רבין פאַרהייליקט און פאַרגעטערט, געגלייבט אין אים אָן שום ספקות, און דורך אָט דעם גלויבן זיינעם האָט ער אים געוועקט צו שאַפן. אין יעדער ווערטל דעם רבינס האָט ער געזען אַ מין אַנטפּלעקונג פון דער שכינה און פלעגט דאָס תיכף פאַרשרייבן, בכדי צו באַגליקן די וועלט מיט אַ פרישן אמת. אַפילו זיינס אַ וואָרט וועגן וואָכעדיקע זאַכן, אַ שיחת חולין פון אים פלעגט ער פאַרשרייבן אין זיין ביכל אָדער פאַרגעדענקען אין זכרון, און אַז ער פלעגט די רייד נישט פאַרשטיין אָדער זיי האָבן קיין זינען נישט געהאַט, פלעגט ער מוסיף זיין, אַז ער האָט זיי נישט פאַרשטאַנען מחמת זייער טיפקייט און מחמת עס זיינען פאַרבאַהאַלטן אין זיי טיפע סודות. דעם תלמידס התפעלות האָט פון איר זייט געווירקט אויפן רבין, וואָס האָט דערין געזען אַ סימן, ווי הייליק עס זיינען זיינע רייד, אַז זיי קאָנען מאַכן אַזאַ רושם אויפן צוהערער. דאָ איז געוועז אַ קעגנזייטיקע השפעה, און אָט פון דעם גייסטיקן זיווג איז געבוירן געוואָרן די בראַסלאַווער חסידות.

„אין יאָר תקס״ב אין חודש אלול — שרייבט נתן אין זיינע זכרונות — האָב איך זוכה געווען צו ווערן אַ מקורב ביי דעם אדמו״ר הקדוש והנורא, הרב האמת מוהר״ן זצו״קל, און ער האָט מיך אָנגענומען פאַר דער האַנט און מיך מקרב געווען מיט זיין גרויס באַרעמהאַרציקייט און האָט מיך געטראָגן ווי עס טראָגט דער דערציער דאָס זויג־קינד. און באַלד נאָכן ערשטן ראש השנה וואָס איך האָב זיך דערנעענטערט צו אים, דאָס איז ראש השנה תקס״ג, האָט ער אָנגעהויבן מיך איינגעוויינען צו שרייבן זיין הייליקע תורה, אָבער איך האָב נישט זוכה געווען צו שרייבן פאַר אים זיין תורה ביז נאָך שבת חנוכה. און אַזוי איז געווען דער שטייגער פון מיין שרייבן פאַר אים, אַז די תורה וואָס ער האָט געזאָגט אין יענער צייט,

---

* ימי מהרנ״ת: „מענין התקרבות ר׳ נתן ז״ל אל רבינו הקדוש ר׳ זצ״ל והעתים אשר עברו עליו עד יום הסתלקותו״. לבוב תרל״ו, דף ג׳; חיי מהר״ן, חלק א 55 א״ו.

אַ שטייגער ווי שבת חנוכה, פלעגט ער ביים שרייבן נאָך אַ מאָל איבער־זאָגן פאַר מיר זאָץ נאָך זאָץ אין יידיש (פיסקא אחר פיסקא בלשון אשכנז). און איך פלעג זיצן פאַר אים און שרייבן דאָס אין לשון הקודש. ביז איך פלעג ענדיקן שרייבן די גאַנצע תורה, און על פי רוב פלעג איך דערנאָך ווידער פירלייענען פאַר אים, נאָך דעם ווי איך האָב געהאַט גע־ענדיקט שרייבן"*. אמת, אַ טייל תורות האָט געשריבן ר׳ נחמן אַליין און צום טייל אויך די איבעריקע חברים, אָבער דער „ספרא רבא" פון דער חבורה איז געווען ר׳ נתן, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט, לויט זיינע איי־גענע רייד, דורך זיין „צחות הלשון", הגם אין דער אמתן איז זיין סטיל געווען נישט קיין העברעישער, נאָר גיכער אַ יידישער („לשון אשכנז", ווי ער רופט עס אָן). אויף אַזאַ אופן איז צונויפגעשטעלט געוואָרן ר׳ נחמנס גרויסער ספר „ליקוטי מוהר"ן", וואָס דער ערשטער טייל פון אים איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין יאָר 1808 אין אָסטרע דורך דער השתדלות פון „המעתיק והמביא לבית הדפוס נתן מנעמרוב" (אַזוי חתמעט זיך ר׳ נתן אין זיין הקדמה).

דער הויפּט־אינהאַלט פון דעם ספר איז די ט ע אָ ר י ע פ ו ן צ ד י ק י ז ם אין אַלע אירע פּרטים. די „התקשרות", דאָס פאַרבונדן זיין מיטן צדיק — דאָס איז דער יסוד פון חסידות, לויט ר׳ נחמנס מיי־נונג. אין די ערשטע פרקים טראָגט ער פיר זיינע מיינונגען נישט אין דער פאָרעם פון אַ פירוש אויף די פרשיות פון דער תורה, ווי דאָס האָבן גע־טאָן דאָס רוב צדיקים אין זייערע ספרים וואָס זיינען צונויפגעקליבן פון פון זייערע דרשות צו שבתים און ימים טובים, נאָר אין דער פאָרעם פון אַ פירוש צו די אויסטערלישע אגדתות פון תלמוד, וואָס ווערן איבערגע־געבן אין נאָמען פון רבה בר בר חנא (בבלי בבא בתרא, דף ע"ג—ע"ד) — דאָרט זיינען פאַראַן אַשטייגער אַזעלכע משונהדיקע גוזמאות, ווי די וואָס ווערן דערציילט אין דער מעשה: איין מאָל איז ער געפאָרן אין אַ שיף אויפן ים, האָט ער געזען אַזאַ גרויסן פיש, וואָס דער ים האָט אים אַרויס־געוואָרפן אויף דער יבשה, און פון אים זיינען חרוב געוואָרן 60 גרויסע

---

* ימי מהרנ"ת, דף ב׳; חיי מהר"ן, חלק א׳, 7 א"ו.

שטעט, און פון זיין פלייש האָבן געגעסן 60 גרויסע שטעט, און פון זייַנע ביינער זיינען אויסגעבויט געוואָרן אַ סך שטעט. אין אָט די פּוסטע מעשיות געפינט דער מחבר רמזים אויף טיפע סודות אין גלויבן, וואָס האָבן נישט קיין שייכות צו די פאַנטאַזיעס פון ים־פאָרערס, נאָר זיי זייַנען געווענדט אויף די מנהיגים פון דור, די פירערס פון דער יידישקייט־שיף — די אמתע צדיקים. „פאַראַן צווישן אונדזערע יידן וואָס האָבן אַ טעות צו מיינען, אַז אַלע תפילות זיינען אומזיסט, אָבער דער אמת איז, אַז אַלע תפילות טוען די צדיקים פון יעדער דור אויפהייבן (אין הימל אַריין)". די תפילה פון אַ פּשוטן חסיד ווערט אָנגענומען נאָר דורכן צדיק. „דעם עיקר פון דער תפילה ווייסן נאָר די צדיקים פון דור. פאַראַן בעלי־גאווה וואָס ווילן נישט גיין צו צדיקים און מיינען, אַז זיי קאָנען אַליין מתפלל זיין און שטערן אויך אַנדערע, וואָס האָבן אַ צער אָדער אַ קראַנקן, צו גיין צו צדיקים... אָבער הקדוש ברוך הוא גלוסט צו דער תפילה פון די צדיקים, און די דאָזיקע בעלי־גאווה שטערן זיין פאַרלאַנג".

טייל מאָל באַנוצט דער מחבר דעם שאַרפן סטיל פון דעם „תולדות יעקב יוסף" אין זיינע רייד קעגן די רבנים: „דאָס וואָס מיר זעען, אַז על פי רוב קריגן זיך די לומדים קעגן די צדיקים און ריידן וועגן זיי מיט גאווה און פאַראַכטונג. — אַזעלכע תלמידי חכמים זיינען יידישע שדים (שדין יהודאין), וואָס זייער תורה איז צו גרייסן זיך און צו רייצן זיך". דער צדיק איז אין דער בחינה פון משיח, וואָס וועגן אים זאָגט דער פסוק (ישעיה נ"ג): והוא מחולל מפשעינו (ער איז דורכגעשטאָכן פאַר אונדזערע זינד), וואָרעם איטלעכער צדיק אין זיין דור „ליידט יסורים פאַרן כלל ישראל, בכדי זיי גרינגער צו מאַכן". און דעריבער איז „דער עיקר און דער יסוד, וואָס אַלץ איז אָנגעהאַנגען אָן אים, זיך צו פאַרבינדן מיטן צדיק פון דור און אָנצונעמען זיינע רייד וועגן אַלץ וואָס ער וועט זאָגן, אַ קליינע זאַך און אַ גרויסע זאַך, און נישט אָפּצונייגן פון זיינע רייד רעכטס און לינקס, און אַוועקצוואַרפן פון זיך אַלע חכמות און אָפּצוטאָן פון זיי זיין זינען, אַזוי ווי ער [דער חסיד] וואָלט אַליין גאָר קיין שכל נישט געהאַט, חוץ דעם וואָס ער קריגט פון צדיק".

אַ חסיד טאָר זיך נישט באַנוגענען נאָר מיט די ספרי מוסר פון די

צדיקים, נאָר ער באַדאַרף פאָרן צו זיי און הערן תורה פון זייער מויל, „וואָרעם דער עיקר איז דאָס וואָס מען הערט פון צדיקס מויל". „אַפילו נאָר אָנקוקן דעם צדיקס פנים איז זייער אַ גרויסע זאַך". דער צדיק איז דער היילער פון די נשמה־קרענק, „און די עיקר רפואה איז דווקא דורך אַ פדיון, וואָרעם דורך דעם מאַכט מען ווייכער דעם דין". — און דאָס אַי־בעריקע איז שוין פאַרשטענדלעך פון זיך אַליין. דער מחבר געפינט אויס אַ פלפולדיקן טעם דערפאַר, „וואָס די צדיקים אין דער היינטיקער צייט זיינען גבירים און אין די פריערדיקע צייטן זיינען זיי געווען על פי רוב אָרעמע לייט אביונים", און ער זעט דערין אַ סימן פון גייסטיקער עליה*. אין דער אמתן האָט ער גאָר אַזאַ געקוועטשטן איינטייטש נישט באַדאַרפט האָבן, וואָרעם דער טעם איז קלאָר: וויבאַלד דער צדיק איז לויט דער חסי־דישער טעאָריע געוואָרן אַ סרסור אין הימל פאַרן כלל־ישראל, דאַרף שוין אים קיין פרנסה נישט אויספעלן.

דאָס וואָס איז אין ר' אלימלך ליזענסקערס שיטה געווען אַ פשוטער חשבון (דער צדיק קריגט פון דעם חסיד פעט פאַר זיין השפעה אין דעם פאַרזאָרגן אים מיט „בני חיי ומזוני") — האָט אין ר' נחמנס שיטה אָנ־גענומען אַ ביז גאָר מיסטישע און צוגלייך נאַיווע פאָרעם, ווי בכלל די גאַנצע תורה פון אָט דעם צדיק. דאָ איז נישטאָ קיין געלט־גייציקייט, דאָס איז נישט מער ווי אַ דעפיניציע פון דעם צדיקס ראָלע אויף דער וועלט. ר' נחמן האָט, ווייזט אויס, נישט פאַרנומען זיך מיט די סגולות פון די בעלי־שם, מיט קמיעות און השבעות, און האָט זיך באַנוגנט נאָר מיט תפילה טאָן. קיין בראָסלאָוו פלעגט מען קומען הערן זיין תורה און זיין תפילה. מאַסנווייז פלעגן חסידים קומען צו ר' נחמן דריי מאָל אין יאָר: ראש השנה, חנוכה און שבועות־צייט. באַזונדערס האָט ער אָנגעזאָגט זיינע חסידים, זיי זאָלן זיין ביי אים ראש השנה „אַלע ווי איינער, קיי־נער זאָל נישט פעלן". פון צייט צו צייט פלעגט ער אַרויספאָרן „אויף דער אוקראַינע" צו באַזוכן זיינע חסידים, דאָס הייסט ער פלעגט פאָרן פון

---

* ליקוטי מוהר"ן, דף ב', ט"ז, י"ז, כ"א, כ"ב, ע"ז, צ"א, קט"ז; ליקוטי מוהר"ן תנינא, דף ו, נ' נ"א; זע אויך דעם ספר „ליקוטי עצות" למהר"ן, סימן צדיק און זיין „ספר המדות", דעם זעלביקן סימן.

פּאָדאָליע קיין װאָלין און קיעװער קאַנט; אין די שטעט אומאַן, טשיהי־ריך, זאַסלאַװ, אָסטראָ, ראָװנע, קרעמענטשוק און אַנדערע*.

טייל מאָל פלעגט ר׳ נחמן מתפלל זיין אויך אויף צרות הכלל, עס זאָלן בטל װערן די שלעכטע גזירות, װאָס דאָס מלכות גיט אַרויס אויף יידן. אין די יאָרן 1802—1803, װען די רוסישע רעגירונג האָט אַרומ־געקלערט די יידישע פראַגע און דעפּוטאַטן פון קהילות זיינען פאַרבעטן געװאָרן קיין פּעטערבורג, כדי אַרויסצוזאָגן זייער מיינונג װעגן די פּראָ־יעקטירטע אויסבעסערונגען, האָבן אין אוקראַינע זיך פאַרשפּרייט קלאָג־געזן װעגן דעם, אַז די רעגירונג װיל אַריבערפירן יידן פון די דערפער אין די שטעט אַריין, פאַרװערן זיי צו האַנדלען מיט בראַנפן, אַריינברענגען איבער געװאַלד יידישע קינדער אין רוסישע שולן און נעמען זיי פאַר רעקרוטן. דעמאָלט האָט ר׳ נחמן זיך משתדל געװען אין די עולמות העל־יונים, די גזירות זאָלן בטל װערן**. אמת, דאָס רוב פון די גזירות זיינען נישט בטל געװאָרן, אָבער דער שרעקלעכסטער פּראָיעקט — צו נעמען די קינדער פאַר רעקרוטן — איז אין יענער צייט, אונטער אַלעקסאַנדער I, נישט פאַרװירקלעכט געװאָרן און איז אַ געזעץ ערשט אין 25 יאָר אַרום, אין ניקאָלאַי דעם ערשטנס צייטן. חסידים האָבן דעמאָלט גע־זאָגט, אַז דאָס האָט ר׳ נחמן טאַקע אויסגעפּועלט; ער אַליין האָט געזאָגט זיינע מקורבים: „איך האָב דאָס אָפּגעשטופּט אויף עטלעכע און צוואַנ־ציק יאָר״.

ר׳ נחמן האָט פיינט געהאַט אַלע װעלטלעכע װיסנשאַפטן, און באַ־זונדערס די פילאָסאָפישע חקירה אין ענינים פון יידישקייט. די „חכמי הטבע״ זיינען אין זיינע אויגן געװען „בייזע חיות װאָס דורסן און פאַר־צוקן אַ סך פון די זין פון אונדזער פאָלק, װאָס לאָזן זיך פאַרפירן פון זיי

* חיי מוהר״ן, חלק א׳ 59, 60, 69: „אַז ער פלעגט קומען אין אַ שטאָט, פלעגט מען אַרויסגיין אים אַנטקעגן און מען פלעגט אים אָנטון כבוד (עושים לו כבוד)״ און ר׳ נחמן פלעגט זאָגן תורה און קריגן געלט (מקבל מעות) פון זיינע חסידים. זע „ימי מהרנ״ת״, דף ו׳—ח׳.

** חיי מוהר״ן חלק א׳, 7, 9, 56; ימי מהרנ״ת דף ב׳. דער באַװאוסטער געזעץ־פּראָיעקט פון יאָר 1804 װערט דאָ אָנגערופן „פּונקטין״.

און מיינען, אַז אַלץ [פירט זיך אויף דער וועלט] וועדליק דער נאַטור, און ווי עס וואָלט גאָר נישט געווען קיין [געטלעכער] רצון, און אַפילו די שרעקלעכע וואונדער וואָס השם יתברך האָט מיט אונדז געטאָן מאַכן זיי אויך אַלץ פאַר דרך הטבע". אַפילו מעדיצין וואָס אַ סך יידישע גדו־לים אין אַלע תקופות האָבן זיך פאַרנומען מיט איר איז אין זיינע אויגן פסול. אָן אויסגעפּרואוווטע היילונג פאַר קראַנקע ברענגט די תפילה פון צדיקים. „אַז די תפילה ווערט אויסגעלייזט און אויסגעקויפט, דעמאָלט פאַלט די גאַנצע דאָקטאָריע, וואָרעם אַלע רפואות זיינען אין גראָזן, און איטלעך גראָז באַקומט זיין כוח פון זיין באַשטימטן שטערן און מזל, און זיי אַלע באַקומען פון דעם שורש פון אַלץ, וואָס דאָס איז גאָטס וואָרט, און דערפאַר אַז מען איז זוכה צו תפילה, דאַרף מען נישט האָבן קיין רפואה פון די גראָזן, ווי אין פסוק שטייט (תהילים ק"ז 20): ישלח דברו וירפאם — ער שיקט זיין וואָרט און היילט זיי אויס". וועגן די געלערנטע דאָקטוירים האָט ער געזאָגט אַ וויץ: „דעם מלך המות איז אַליין שווער געווען צו טייטן די גאַנצע וועלט, האָט ער אַוועקגעשטעלט שליחים אויף זיין אָרט, דאָס זיינען די דאָקטוירים"*.

אויב אין אָט דער באַציאונג פון צדיק צו די „דאָקטוירים" שטעקט אַ שטיקל קאָנקורענץ פון מענטשן פון זעלביקן פאַך, זעען מיר אין זיין שינאה צו דער פילאָסאָפישער פאָרשונג פון דער רעליגיע די קאָנקורענץ פון צוויי ווידערנאַנדיקע וועלט־קוקן. פאַר דער חסידות איז איטלעכע רעליגיעזע חקירה געווען סם־המוות, און ממילא האָט דער עקסטרעמסטער צווישן די חסידים געמוזט קעמפן מיט זיין גאַנצן כוח קעגן דער סכנה פון דער חקירה. ר' נחמן „פלעגט זייער מיאוס מאַכן די ביכער פון די חוק־רים און פילאָסאָפן, און ער פלעגט זאָגן, אַז דאָרט איז גאָר נישטאָ קיין גאַנצער שכל, ווי עס איז פאַראַן אין אַ שטיקל מהרש"א אָדער מהר"ם שיף און זייער גלייכן... און וואויל איז דעם וועמ עס ווייס נישט פון זייע־

* ליקוטי מוהר"ן תנינא, דף ב', ח' און אַנד'; זע „שיחות מהר"ן" אין דערמאַנטן כ"י (דף ל"א—ל"ב); אין געדרוקטן ספר איז דער מחבר נאָך מוסיף: „און דאָס וואָס אונדזער רבי ז"ל איז אַליין געפאָרן קיין לעמבערג און האָט זיך דאָרט פאַרנומען מיט רפואית, דערין איז פאַראַן זייער פאַרבאָרגענע סודות" (חיי מוהר"ן, א', 32, 89).

רע ביכער". „ווער עס לייענט די ביכער פון די פילאָסאָפן, גייען אים אַריין אין האַרצן ספקות און כפירות... און הגם עס געפינען זיך אין זיי אייניקע זאַכן פון גוטע מידות, איז זייער שאָדן גרעסער פון זייער נוצן, וואָרעם זיי צעטומלען דעם מענטשנס זינען"*.

באַזונדערס שטאַרק האָט ר' נחמן זיך געשראָקן פאַר דער אַפּיקור־סות וואָס שטעקט אין דער יידישער חקירה. ער פלעגט זאָגן: „אַ גרויסע אַפּיקורסות גייט אַרום איבער דער וועלט, און וואויל איז דעם ווער עס האַלט זיך פאַר דער אמונה... איצטער האָט זיך פאַרשפּרייט די אַפּיקור־סות, און עס איז געוואָרן אַ פרייע וועלט (הותרה הרצואה) צו ריידן שלעכטס אויף צדיקים און ערלעכע יידן, און אין דער אמתן איז דאָס [גע־וועגדט] אויך קעגן השם יתברך אַליין... מיר באַדאַרפן גאָר נישט אַריינ־גיין אין חקירות, וואָרעם דאָס איז זייער אַ גרויסער איסור, נאָר מיר גלייבן אין אים געלויבט איז ער"**. און אַפילו די מחקר־ספרים פון די אַלטע טאָר מען נישט לייענען, אַזוי למשל זיינען פאַרבאָטן: די פּירוּ־שים אויף תנ"ך וואָס זיינען געדרוקט אין די תנ"ך־אויסגאַבעס „מקראות גדולות" (דער אבן־עזרא, דער רלב"ג א"א), דער „שער היחוד" אין דעם ספר „חובות הלבבות", דער ספר „העקדה" פון ר' יצחק עראמה, וואָס ער גופא איז אַפילו כשר, אָבער עס ווערן אין אים געבראַכט ציטאַטן פון די פסולע פאַרשערס, און מער פאַר אַלץ דעם רמב"מס ספרים: „מורה נבו־כים" און „מלות ההגיון"; פון דעם „יד החזקה" דערלויבט ער צו האַלטן נאָר די טיילן וואָס באַהאַנדלען די דינים, אָבער דעם „ספר המדע", וואָס פאַרשט די עיקרים פון גלויבן, אסרט ער לחלוטין, וואָרעם זיין אינהאַלט איז קעגן „אַלע אמתע ספרים וואָס מיר האָבן בקבלה פון דעם געטלעכן תנא ר' שמעון בן יוחאי און פון דעם אר"י ז"ל". און ר' נחמן וואָרנט דעם חסיד: „דו זאָלסט חלילה נישט אַריינקוקן אין די דאָזיקע חקירות, כדי דו זאָלסט נישט פאַרלירן דיין וועלט, ווי עס זיינען פאַרלאָרן געגאַנ־

* „שיחות מהר"ן אין כתב־יד, דף כ"ג—כ"ד.

** דאָרט, דף כ"ט, ל"ז. די ווייטער געבראַכטע פראַגמענטן זיינען אַרויסגענו־מען פון צווייטן טייל פון ספר „חיי מהר"ן", ד' 36 א"וו, אין דעם סעיף: „להתרחק בחקירות ולהתחזק באמונה".

גען כמה וכמה וואָס שטעלן אַוועק פאַר זיך ווי אַ שילד און שוץ די דאָזיקע ספרים. און נעם זיך צום האַרצן און באַקלער, פאַר וועמען גע־שיקט זיך דיר מער צו פאַרכטן: צי פאַר דעם ספר „מורה נבוכים" וואָס איז געבויט אויף די סברות פון אַריסטו דעם גרעק ימח שמו וזכרו, אָדער להבדיל פאַר די ספרים פון הייליקן זוהר און פון דעם אר"י ז"ל, וואָס אַלע זייערע רייד גייען איבער בקבלה פון מאַן צו מאַן ביז משה רבינו עליו השלום".

און דער חסיד דער תמים וואָס האָט געשריבן די דאָזיקע ווערטער פון זיין רבין איז נאָך פון זיין זייט מוסיף: „און דאָס וואָס ער (ר' נחמן) אַליין פלעגט אַ מאָל מעיין זיין אין די דאָזיקע ספרים איז עס אין דער בחינה פון דעם סוד בנוגע די יידן וואָס זיינען געגאַנגען אין מדבר, דעם אָרט פון דער סיטרא אחרא; אָבער פאַר אונדז איז דאָס אַ גרויסער איסור אַריינצוקוקן אין די דאָזיקע חקירה־ספרים".

אָט די גאַנצע שרעק האָט זיך דערוועקט מחמת די קלאַנגען וואָס זיי־נען דערגאַנגען צום בראַסלאַווער צדיק, אַז „די אפיקורסות גייט אַרום איבער דער וועלט", אַז עס פאַרשפרייטן זיך אַלץ מער די מיינונגען פון די בערלינטשיקעס, משה מענדעלסאָנס תלמידים. אין דייטשלאַנד „גייען יידן אָנגעטאָן דייטשיש", ווייל דאָרט האָט זיך נישט פאַרשפרייט די תורת פון קבלה און חסידות, און אַפילו „די ספרים פון הייליקן זוהר זיינען דאָרט נישט בנימצא". די גזירה פון מלכות, „אַז מען וועט חס־ושלום זיין געצוואונגען צו לערנען מיט די קינדער חכמות און לשונות, איז די ערגסטע פון אַלע „גזירות", „וואָרעם דורך דעם פירט מען אַראָפּ אין גאַנצן פון דת. אַזוי ווי מיר זעען בחוש, אַז דער וואָס גייט אויף דעם וועג, גייט אַרויס פון דת אין גאַנצן", און מען באַדאַרף „גוזר תענית זיין און שרייען צום השם יתברך", ער זאָל מבטל זיין די דאָזיקע גזירה.

ר' נחמן האָט אַזוי געזאָרגט צו היטן זיינע שאָף פאַר די מזיקים פון דער נייער השכלה, אַז ער האָט פאַרפאַסט ספּעציעלע תפילות צוליב דעם. אין איין תפילה שטייט: „רבונו של עולם... באַגליק אונדז, מיר זאָלן אויס־מיידן פון צו פאַרנעמען זיך מיט די שריפטן און לשונות פון די גויים, וואָרעם דורך דעם איז מען פוגע אין דער הייליקייט פון דער נשמה, און

זיי מבטל פון אונדז אַלע שווערע גזירות, און בפרט די שלעכטע גזירה צו לערנען מיט יידישע קינדער די שריפט און דעם לשון פון גויים". און נאָך אַזאַ תפילה האָט ער געמאַכט: „רבונו של עולם, העלף אונדז און באַגליק אונדז צו שטאַרקן זיך צו גלייבן אין דיר און אין דיינע אמתע צדיקים באמונה שלימה, און נישט אַריינצוגיין אין קיין שום חקירה, און נישט אַריינצוקוקן אין קיין שום ספר פון די מחקרים, אַפילו פון יענע וואָס עס האָבן מחבר געווען גדולי ישראל"...*

בכלל זעט ר' נחמן אין אַלע חכמות פון דער וועלט אַ סכנה פאַר דער רייַנער אמונה. תמימות און פשטות דאָס איז דער גרונט פון אַלץ. „אַ מענטש באַדאַרף אוועקוואַרפן אַלע חכמות (להשליך כל החכמות) און דינען השם יתברך מיט פשטות (בפשיטות) און מיט תמימות... מען באַדאַרף טאָן אַפילו זאַכן וואָס זעען אויס ווי שיגעון, בכדי צו טאָן זיין רצון געלויבט איז ער, זיך קייקלען אין אַלע מיני בלאָטעס און וואַסערן אויף צו דינען גאָט". „דער עיקר פון יידישקייט איז צו גיין מיט תמימות און פשטות אָן שום חכמות... מען באַדאַרף אויך נישט אַ סך חקירהן זיך אין עבודת ה', וואָרעם דאָס וואָס מען קלערט צו פיל, וואָס מען רופט אָן איבערטראַכטין, וואַרפט אַראָפּ דעם מענטשן פון זיין דינסט געלויבט איז ער. און די גרעסטע חכמה פון אַלע חכמות איז גאָר נישט צו זיין קיין חכם, נייערט גאָר צו זיין אַ תמים און גע-

* „ליקוטי תפילות ותחנונים... מיוסדים על כמה מאמרים שבספרי ליקוטי מוהר"ן, לעמבערג 1876, ז' 10 און 21. דאָס דאָזיקע קליינע ספרל איז אַ מין קיצור פון דעם ספר „ליקוטי תפילות למהר"ן", וואָס איז אָפּגעדרוקט אין יאָר תקע"ח, און עס זיינען אין אים צוגעגעבן נאָך עטלעכע בקשות. פאַראַן אַ יסוד חושד צו זיין, אַז אין די תפילות קעגן דער „אַפּיקורסות" זייגען אַריין שפּעטערע הוספות פון דער צייט פון דער מילחמה צווישן די משכילים און די חסידים. למשל אַזאַ מין הוספה (דף כ"א—כ"ב): „רבש"ע, דו ווייסט, ווי עס האָט זיך געשטאַרקט און פאַרשפּרייט אַ גרויסע אַפּיקורסות אויף דער וועלט... און דו ווייסט דאָס מטוויליקע האַרץ פון דעם רוב מחקרים און פילאָסאָפן און ווי זיי האָבן אויפגעריסן דאָס מויל אָן אַ גרענעץ צו ריידן אויף אַלע אמתע צדיקים מיט האָפערדיקייט און פאַראַכטונג" אאַז"וו.

ר ע כ ט ע ר א י ן פ ש ט ו ת... הגם אויך אין תמימות באַדאַרף מען זיין געהיט, נישט צו זיין קיין שוטה"*.

צי איז דער צדיק אַליין געווען אָפּגעהיט פון אַריבערצוטרעטן דעם גרענעץ, וואָס שיידט אָפּ דעם תמים פון דעם שוטה? שווער צו ענטפערן גענוי אויף דער פראַגע. טייל מאָל הערן מיר פון אים זאַכן, וואָס פון זיי איז צו זען אַ שטאַרק פאַרטיפן זיך אין די לעבנס־דערשיינונגען, למשל אַזעלכע ווערטלעך: „דער יצר־הרע [דאָס הייסט, דאָס וואָס רייצט אויף דעם מענטשנס תאוות] איז געגליכן אַזוי ווי ער וואָלט כסדר אַרומגעלאָפן צווישן מענטשן מיט אַ פאַרמאַכטער האַנט, און קיין מענטש ווייס נישט וואָס אין דער האַנט געפינט זיך, און ער נאַרט אָפּ די מענטשן און פרעגט איטלעכן: וואָס האַלט איך? און איטלעכן דוכט זיך אויס, אַז ער [דער יצר־הרע] האַלט דאָס וואָס ער [דער מענטש] גלוסט צו דעם, און דער־פאַר לויפן אַלע נאָך נאָך אים, און דערנאָך עפנט ער פונאַנדער די האַנט, און עס איז גאָרנישט נישטאָ אין איר". „אַלע תאוות פון דער וועלט זיי־נען געגליכן צו די זיילן זונען־שיין, וואָס גייען אַריין אין שטוב [דורך דעם שטויב], וואָס זעען אויס ווי זיילן בעתן שייבען. און אַז מען וויל זיי אָנכאַפּן בלייבט אין די הענט גאָרנישט"**.

פון דער צווייטער זייט זיינען פאַראַן זייער אַ סך ווערטלעך, אין וועלכע עס איז פאַראַן מער ווי תמימות. חידושדיק באַזונדערס איז ר' נחמנס ב א ר י מ ע ר יי. אין משך פון דער צייט, ווען זיינע פאַר־ערערס האָבן גענומען אים הייבן אין הימל אַריין, און זיינע תלמידים, אַ שטייגער ווי ר' נתן נעמיראָווער, האָבן אָנגעהויבן אויפכאַפּן יעדער וואָרט זיינס ווי אַ נייע תורה און זאָגן שבחים אין פנים אַריין, האָט זיך ביי אים געשטאַרקט דער גלויבן, אַז ער איז דאָס דער אויסדערוויילטער צדיק, דער באַשעפער פון יענער געלייטערטער חסידות פון משיחס צייטן, וואָס וועגן איר האָט דער בעש"ט נביאות געזאָגט אין זיין באַוואוסטן בריוו. וויפל מאָל האָט ר' נחמן זיך באַרימט אין קרייז פון זיינע חברים, אַז ער איז אַ „גרויס חידוש אויף דער וועלט"; „אַ חידוש ווי איך איז

* ליקוטי עצות למהר"ן, סעיף „תמימות" צום סוף פון ספר.

** שיחות מהר"ן, כתב־יד, בלאַט 24.

נאָך אויף דער וועלט נישט געווען"; „ווען איך וואָלט געוואָלט מגלה זיין פון מיין איך, וואָלט די גאַנצע וועלט געלאָפן נאָך מיר". מיט אַ גאַוודיקער עניוות פלעגט ער זאָגן, אַז ער איז אַ גרעסערער עניו פון אַלע מפורסמים און ער האַלט זיך פאַר אַ גאָרנישט. אָבער אויך די מפורסמים האָבן אין זיינע אויגן נישט קיין באַטרעף — אַ שטאָך קעגן די אַנדערע צדיקים, וואָס האָבן נישט געוואָלט אָנדערקענען זיין גרויסקייט. מיט דער זעלביקער עניוות זאָגט ער: „וואָס מיט מיר וועט זיין, ווייס איך נישט, אָבער דאָס האָב איך געפועלט ביים השם יתברך, אַז דער גואל צדק וועט זיין פון מיינע קינדס־קינדער"; „מיין פייערל וועט שוין פלאַמען, ביז משיח וועט קומען". מיט אַן אַנצוהערעניש אויף די צדיקים וואָס ווערן רייך פון „פדיונות" פון זייערע פאַרערערס פלעגט ער זאָגן: „צי וואָלט איך דען נישט געקאָנט זיין אַ גוטער ייד ווי אַלע מנהיגים, וואָס חסידים פאָרן צו זיי און ווייסן נישט צוליב וואָס זיי פאָרן און קומען נאָך אַ מאָל און ווייסן נישט צוליב וואָס? אָבער איך האָב דאָס נישט געוואָלט". אין דער אמתן איז די זאַך נישט געווען געווענדט אין ווילן, נאָר אין קאָנען: דער גרעסטער רוב חסידים האָבן ר' נחמנען נישט אָנדערקענט פאַר אַ „ג ו ט ן יי ד ן", און די צדיקים האָבן נישט געוואָלט אָריינגעמען אים אין זייער קאָמפּאַניע. און דערפאַר האָט ער געמוזט טרייסטן זיינע פאַרערערס מיט נביאות: „לעתיד לבוא וועט די גאַנצע וועלט זיין בראָסלאַווער חסידים"*.

אַז דער ספר „ליקוטי מהר"ן" איז אָפּגעדרוקט געוואָרן, האָט דער מחבר זיינער געמאָלדן, אַז ער איז די „אתחלתא דגאולה", און אַז די גאַנצע וועלט „באַדאַרף לערנען אים, ביז זיי וועלן אים קענען אויף אויסנווייניק", וואָרעם „עס איז פאַראַן אַ גרויסע עמקות אין זיין תורה". „איין מאָל, — דערציילט זיין תלמיד — האָט ער געלויבט זיין ספר און האָט געזאָגט, אַז דורך לערנען אים קאָן מען ווערן אַן אמתער בעל־תשובה, ער האָט שטאַרק געגלוסט, אַז מען זאָל אָפּדרוקן זיין ספר אַ סך מאָל און ער זאָל פאַרשפּרייט ווערן איבער דער וועלט. און ער האָט געזאָגט, אַז די

* חיי מהר"ן, חלק ב' 8, 9, 12, 13, 18, 22, 23.

מענטשן זאָלן לערנען און דאַווענען לויט אָט דעם ספר. און ער האָט גע־זאָגט, אַז איטלעכער מענטש דאַרף זיך מיען צו קויפן אָט דעם ספר, און ווער עס האָט נישט פאַר וואָס צו קויפן, זאָל פאַרקויפן אַ קישן פון צו־קאָפּנס און קויפן". און נאָך האָט ער געזאָגט: אַז מען באַדאַרף קויפן זיי־נע ספרים, וואָרעם אפילו ווען זיי שטייען אין אַלמער ברענגען זיי אַ גרויסע טובה און דינען ווי אַ גוטע שמירה פאַר די שטוב־כלים און פאַרן געלט פון אַלע היזקות*.

געוויס באַדאַרף מען אַרויסשטעלן אַ גרויסן חלק פון די אַלע לויב־געזאַנגען אויפן חשבון פון די דערציילערס, דאָס הייסט ר׳ נתן און זיינע חברים, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין צונויפשטעלן די „ליקוטי מהר״ן"; מחמת זיי האָבן געוואָלט גרעסער מאַכן זייער רבין און זיין ספר, האָבן זיי אַריינגעלייגט אים אין מויל אַריין זייערע אַלע לויב־רייד און גוזמאות. אָבער עס איז קיין ספק נישט, אַז אַ גרויסע מאָס פון איבערנעמען זיך און באַרימעריי איז געווען אין ר׳ נחמנען אַליין. ער גופא האָט געגלייבט אין זיך, ווייל זיינע תלמידים האָבן אין אים געגלייבט, און דאָס וואָס חוץ זיין באַגייסטערטן קרייז האָט ער געהאַט קעגנערס און אַפילו דם־שונאים, האָט נאָך מער פאַרשטאַרקט דעם ווילן צו דערווייזן גאָר דער וועלט, אַז ער איז דער איינציקער וואָס איז באַשטימט אָנצוזאָגן דער וועלט דעם אַבסאָלוטן אמת.

און שונאים האָט ער געהאַט זייער אַ סך. דער גרעסטער טייל צדי־קים פון יענעם דור האָבן אים באַטראַכט ווי אַ פרעמדן אַריינגרייסער, וואָס איז ביי קיינעם פון זיי נישט געווען קיין תלמיד און איז פון קיי־נעם פון זיי נישט אָנדערקענט געוואָרן פאַר אַ גוטן יידן. זיין פעטער ר׳ ברוך פון טולטשין און מעדזשיבאָזש האָט, ווייזט אויס, זיך באַצויגן צו זיין פלימעניק מיטן ביטול פון אַ פּראַקטישן מענטשן צום „תמים" און פאַנטאַזיאָר, און אפשר אויך מיט דער קינאה צו אַ קאָנקורענט, וואָס האָט פּרעטענזיעס אויפן בעש״טס ירושה. ר׳ נחמן האָט זיין פעטער געצאָלט מיט דער זעלביקער מאָס, און איין מאָל אַ שבת האָט ער גערעדט פאַר

---

* דאַרט, 25, 26, 29.

זיינע חסידים האַרבע דיבורים קעגן זיין פעטער, און דאָס האָט געבראַכט צו אַ פולער שפּאַלטונג אין דער מישפּחה*. קיין פריינדלעכע באַציאונג צו ר׳ נחמנען זעען מיר נישט אויך מצד אַנדערע גרויסע צדיקים; אַפילו דער אַלטער באַרדיטשעווער, וואָס האָט אָפּגעגעבן כבוד דעם בעש״טס אייניקל, איז סוף־כל־סוף נישט בייגעשטאַנען אים אין זיין מחלוקת מיטן שפּאָלער זיידן. זיין ספר „ליקוטי מהר״ן״ איז אַרויס אָן שום הסכמה פון די צדיקים**, און אויך דער מחבר דערמאָנט נישט אין זיין ספר קיין איין צדיק און ברענגט נישט קיין איין מאמר אין נאָמען פון די פריערדי־קע אָדער שפּעטערדיקע רביים. אַפילו דעם בעש״טס נאָמען רופט ער נישט אָן. איידער דער ספר איז אָפּגעדרוקט געוואָרן, איז איין כתב־יד ר׳ נחמנס פאַרברענט געוואָרן, וואָס דאָס איז געווען פאַר די חסידים אַ רעטעניש. אין יאָר תקס״ו האָט דער סופר ר׳ נתן אָנגעשריבן לפי זיין רבינס דיק־טאַט אַ ספר, אַ „הייליקן און פאַרכטיקן, וואָס האָט געדאַרפט אויפשטו־רעמען די וועלט, ווען ער וועט אַרויסגיין. אָבער ער האָט דערצו נישט זוכה געווען. אַז ר׳ נחמן איז אָנהייב תקס״ח געקומען קיין לעמבערג זיך צו היילן פון זיין שווערער קרענק, האָט ער גערופן צו זיך איינעם פון זיינע חברים און האָט אים דערציילט מיט גרויס געוויין און מיט זיפצן, אַז ער האָט ביי זיך אין דער היים אין בראַסלאַוו אַן אָנגעשריבענעם ספר, וואָס פאַר אים איז ער דאָס געשטראָפט געוואָרן פון הימל: זינט דאָס גע־

---

* ימי מהרנ״ת, דף ג׳—ד׳. דאָס איז געווען, לויט ר׳ נתנס פאַרשרייבונג, זו־מער 1803.

** אין ערשטן דרוק פון יאָר תקס״ח האָב איך קיין שום הסכמה נישט געפונען. אין דעם נייעם ספר „עשר אורות״ פון ר׳ ישראל בערגער (תרס״ח, ז׳ 109) איז אָפּ־געדרוקט אַ הסכמה פון ר׳ יעקב יצחק לובלינער אויפן ספר „ליקוטי מהר״ן״, גע־חתמעט כ״ו טבת תקס״ח. די הסכמה קומט ביי מיר אויס חשודיק איבער כמה טעמים: דער לובלינער רופט אָן דעם בראַסלאַווער „מיין מחותן״ (?) און חתמעט זיך „אוהבו הגם שאינני יודעו ומכירו״ (זיין פריינד, הגם ער ווייס אים נישט און קען אים נישט); ער זאָגט עדות, אַז דעם ספר האָט דער מחבר אים צוגעשיקט אין כתב־יד און פאַר־ווערט אַנדערע אים אָפּצודרוקן, אָבער ער דערמאָנט נישט דעם נאָמען פון דעם אַרויס־געבער ר׳ נתן נעמיראָווער, און יענער ווידער האָט אויך נישט דערמאָנט דעם לובלי־נער רבין אין זיין באַרימטער דערציילונג.

שריפטס ליגט ביי אים אין שטוב, זיינען ביי אים געשטאָרבן ווייב און קינדער, און איצט זעט ער ברוח הקודש, אַז ער אַליין וועט אויך שטאַרבן, אויב דער ספר וועט נישט פאַרברענט ווערן. און דערפאַר האָט ער גע־הייסן זיין חבר תיכף פאָרן קיין בראַסלאַוו, אַרויסנעמען די כתבים וואָס זיינען באַהאַלטן אין אַן אַלמער און זיי פאַרברענען. דער חבר האָט גע־טאָן וואָס מען האָט אים געהייסן — און אַזוי אַרום איז פאַרשוואונדן פון „דער וועלט" אַ ספר, וואָס איז געווען „רזין דרזין", און דער דור האָט צו אים קיין זכיה נישט געהאַט*.

וואָס איז געווען די ריכטיקע סיבה, פאַרוואָס די שריפט איז פאַר־ברענט געוואָרן און וואָס איז געווען איר אינהאַלט? עס ווייזט אויס, אַז דאָס איז געווען דער ערשטער נוסח פון דעם ספר הליקוטים; אין אים זיי־נען מסתמא געווען שאַרפע רייד קעגן די אויטאָריטעטן פון דער חסידות, און אַז צווישן עולם איז באַוואוסט געוואָרן אַ ביסל פון דעם אינהאַלט**, האָט מען ר' נחמנען געגעבן אָנצוהערן, אַז ער וועט האָבן אַ ביטערן סוף, אויב ער וועט זיך דערוועגן אָפּצודרוקן דעם ספר. און דעריבער איז ער געווען געצוואונגען אים צו באַהאַלטן און אָפּצודרוקן אַן אַנדערן נוסח. אָבער אויך אין דער אויסגעבעסערטער פאָרעם איז דער ספר נישט אָנ־גענומען געוואָרן ביי חסידים, חוץ ביי דער בראַסלאַווער גרופּע.

בכלל זיינען די בראַסלאַווער געשטאַנען מחוץ דער חסידישער מחנה און אין אַ סך ערטער האָט מען זיי גערודפט. ר' נחמן באַקלאָגט זיך אין אַ בריוו צו זיינע אָנהענגערס, וואָס ער האָט געשיקט אין יאָר 1807 פון זאַסלאַוו: „מיר איז דערעסן צו זיצן אין בראַסלאַוו פון וועגן די גרויסע צרות און קלאַפּאָטעס וואָס זיינען געקומען אויף מיר, און איצט וועל איך גיין פון געצעלט צו געצעלט, און נישט אויף צו באַזעצן זיך אויף שטענ־דיק, נייערט נאָר אויף וואוינען דערווייל". זיין ברודער יחיאל צבי, וואָס איז געשטאַנען בראש פון אַ חבורה בראַסלאַווער חסידים אין קרעמענ־

---

* ימי מהרנ"ת, דף ו', ז', ט"ו, י"ט; חיי מהר"ן, חלק א', ז"ז 72—75.

** אין חיי מהר"ן (ז' 72) ווערט דערציילט, אַז ר' נחמן האָט צוערשט איבער־געגעבן די כתבים צוויי פון זיינע מקורבים „און האָט זיי געהייסן אַרומפאָרן איבער די שטעט און צו זאָגן דאָרט אַ ביסל" פון דעם אינהאַלט פון ספר.

טשוק, פלעגן די מתנגדים מבזה זיין און דערנידעריקן, און ר׳ נחמן טרייסט אים אין זיין בריוו: „אַזוי ווי אַלע מינים קערנער קאָנען נישט אויסוואַקסן, סיידן דער זאָמען ווערט פאַרפוילט אין דער ערד, און נאָך זיין פאַרפוילן בלייבט ער אויף און שפּראָצט אַרויס און ווערט אַ גרויסער בוים, אַזוי ווערסטו אויך דורך דעם וואָס מען דערנידעריקט דיך ביז צו דער ערד, גרויס ווערן און בליען אין דער וועלט״*. אין זיינע אָפטע נסיעות „איבער דער אוקראַינע״ פלעגט ר׳ נחמן אַריינקומען אין דעם גבול פון אַנדערע צדיקים און צוציען צו זיך פדיונות־געבערס, און דאָס האָט שטאַרק פאַרדראָסן יענע וועמענס הכנסות זיינען געמינערט געוואָרן. אין די יאָרן תקס״ו און תקס״ז האָט ער געמאַכט זיין „גרויסע נסיעה״ איבער אַ סך קהילות פון אוקראַינע (זאַסלאַוו, אָסטראָ, דובנע, קרעמענטשוק און די פאַלעסיער שטעט), און קיינער האָט נישט געוואוסט וואָס האָט אים דערצו געבראַכט**. זיין תלמיד ר׳ נתן דערציילט אין זיינע זיכרונות, אַז „אַזאַ שווערער טילטול איז געווען אַ גרויסער וואונדער, וואָרעם ער האָט אין דער דאָזיקער נסיעה קיין שום געלט נישט געקליבן. אדרבא, ער האָט אויסגעגעבן פון זיין קעשענע אַ גרויסע סומע אויף די הוצאות פון וועג״. צו זיינע אָנהענגערס פלעגט ער זאָגן: „אויב די וועלט וואָלט וויסן, צוליב וואָס ער פאָרט, וואָלט מען געקושט איטלעכן טריט זיינעם״, וואָרעם „אין איטלעכן טריט וועגט ער אַראָפּ די וועלט צו דער זייט פון זכות״. ווי עס ווייזט אויס, האָבן די טילטולים געווירקט שלעכט אויף זיין געזונט; אין יענער צייט האָט זיך ביי אים געשטאַרקט די סור־כאָטע, פון וואָס ער איז אין עטלעכע יאָר אַרום געשטאָרבן. אַ שטאַרקער הוסט מיט בלוט־שפּייען האָט ביי אים אויסגעזויגן די לעבנס־זאַפט. נישט געקוקט אויף גאָר זיין קעגנערשאַפט צו דאָקטוירים, פלעגט ער אַלע יאָר פאָרן קיין לעמבערג צו באַרימטע דאָקטוירים — און פלעגט זיך אומקערן אַהיים מיט פרישע טענות קעגן די „באַהעלפערס פון מלאך המות״.

אין יענער צייט, בעת עס איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן זיין קערפּערלעכע און אויך זיין גייסטיקע קראַפט, האָט ר׳ נחמן אויפגעהערט צו

* חיי מהר״ן, חלק א׳, 71.

** דאָרט, 67 א״וו; ימי מהרנ״ת, דף י״א א״וו.

„זאָגן תורה", נאָר ער פלעגט דערציילן זיינע מקורבים אויסגעטראַכטע „מעשיות", וואָס אין זיי זאָלן זיין באַהאַלטן „נסתרות", סודותדיקע זאַכן*. זיין תלמיד ר' נתן און זיינע חברים האָבן פאַרשריבן די דאָזיקע מעשיות מיטן פולן גלויבן, אַז עס שטעקן אין זיי וועלט־סודות. אַזוי אַרום איז צונויפגעשטעלט געוואָרן דער ספר „ספורי מעשיות", וואָס איז פאַר־שפרייט געוואָרן צווישן פאָלק אין אָפּשריפטן און איז נאָכן מחברס פטירה אָפּגעדרוקט געוואָרן (תקע"ה). דאָ איז נישטאָ דער קורצער משל מיטן קלאָרן נמשל, ווי דאָס איז געוויינטלעך אין די ספרים פון דעם בעש"טס עלטערע תלמידים. דער קראַנקער טרוימער פון בראַסלאַוו דערציילט לאַנ־גע אויסגעטראַכטע מעשיות, די פרוכט פון אַ נישט־איינגעצאַמטער פאַנ־טאַזיע, ווייט פון דערווירקלעכקייט און פון געזונטן מענטשן־פאַרשטאַנד, אַ מין „בבא־מעשה", מער נישט וואָס ער לייגט אין זיי אַריין עפּעס אַן אומקלאָרע כוונה און וויל, אַז אַנדערע זאָלן טרעפן וואָס ער האָט געמיינט.

אַזוי אַ שטייגער איז די כוונה פון דער „מעשה בחכם ותם" צו באַ־ווייזן די ריכטיקייט פון דעם פריער דערמאָנטן געדאַנק: וואויל איז צו די תמימים און ווי איז צו די חכמים. עס זיינען אַמאָל געווען צוויי ברי־דער: איינער אַ „בר הבנה", אַ פאַרשטאַנדיקער, און דער צווייטער „אַ תם, וואָס האָט געהאַט אַ פשוטן און נידעריקן שכל". דער תם האָט זיך מפרנס געווען פון שוסטעריי און איז תמיד געווען אַ שמח בחלקו, און דער קלוגער פלעגט אַרומוואַגלען איבער פאַרשיידענע מדינות און פלעגט איבערגיין פון איין מלוכה צו דער אַנדערער, ביז ער האָט זיך אויסגע־לערנט דאָקטאָריע און איז געוואָרן אַ באַרימטער דאָקטער און אַ „גרוי־סער פילוסוף". אָבער ער האָט פון דעם אַלעם קיין הנאה נישט געהאַט און איז געווען איינזאַם און אָפּגעזונדערט פון מענטשן. וואָרעם „פון זיין גרוי־סער חכמה האָט ער נישט געהאַט מיט וועמען צו ריידן". איין מאָל האָט דער קיניג געוואָלט באַשטימען אַ ממונה איבער דעם אוצר המלוכה און האָט געשיקט שלוחים צו זוכן אַ פאַסיקן מענטשן דערפאַר. און אַט אַ

* ר' נתנס הקדמה צו די „ספורי מעשיות מר' נחמן", פון יאָר תקע"ה, אַן דרוק־אָרט; זע „ימי מהרנ"ת", דף כ"ה—כ"ו; חיי מהר"ן, חלק א' 31 א"וו.

וואונדער: אויסגעקליבן האָט דער קיניג דעם תם, וואָס האָט זיך אויס־געצייכנט מיט אַ פּשוטן שכל, און האָט נישט געוואָלט האָבן דעם חכם, וואָס האָט וועגן אַלץ געהאַט ספיקות און האָט שטענדיק געפרעגט קשיות: פאַרוואָס און צוליב וואָס. עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז דער תם איז געוואָרן אַ מיניסטער אין קיניגס הויף, און דער חכם איז אַלץ געפאַלן נידעריקער. און איין מאָל האָט אים אַ טייוול געשלאָגן אין מיטן גאַס, דערפאַר וואָס ער האָט געלייקנט אין שדים און אין די סגולות פון בעל־שם. די מעשה ענדיקט זיך דערמיט, וואָס דער מיניסטער דער תם הייסט דעם בעל־שם אַרויסנעמען פון בלאָטע זיין צעמזיקטן ברודער און דער־ווייזט אים, אַז עס זיינען פאַראַן אויף דער וועלט שדים און אַז די בעלי־שמות פירן מיט זיי מילחמה. דער דערציילער האָט נישט געשפּירט, אַז דורך דעם וואָס ער פירט אַריין אין זיין דערציילונג דעם טייוול און דעם בעל־שם ווי אַ *deus ex machina*, פּטרט ער אָוועק זיין גרונד־געדאַנק און מאַכט פון דער „תמימות" אַבערגלויבעריי.

אָט אין דעם זעלביקן וועג פון בבאַ־מעשיות פון ערגסטן מין איז דער מחבר געגאַנגען אויך אין די איבעריקע „מעשיות". אין דעם רוב פון זיי ווערט דערציילט וועגן אַ מלך וואָס בלאָנדזשעט אַרום איבער פאַר־שיידענע מדינות, וועגן אַ בן־מלך און בת־מלכה וואָס זיינען פאַרלאָרן גע־גאַנגען און זיינען ווידער געפונען געוואָרן דורך כישוף, וועגן גזלנים און רויבערס אויפן ים און אויף דער יבשה און כדומה נאָך אַזעלכע זאַכן, ווי אין קינדער־מעשהלעך. אין דער „מעשה מיטן בעל־תפילה" גייט אַ צדיק אַרום פון איין לאַנד אין צווייטן און מיט זיינע רייד און מיט זיינע מופ־תים לייטערט ער אויס די מלכים פון אַלע נישטיקייטן פון דער וועלט — פון געלט־גייציקייט, כבוד, קריגס־מוט, געשלעכטלעכער תאווה וכדומה — און דערנעענטערט זיי צו דינען גאָט מיט תורה, תפילה און תשובה. אין דער „מעשה פון זיבן בעטלערס" — וואָס איז די לענגסטע דערציילונג אין דער גאַנצער זאַמלונג — ווערט דערציילט, ווי אַזוי עס וואָגלען אַרום איבער דער וועלט זיבן בעטלערס קאַליקעס: אַ בלינדער, אַ טויבער, אַ שטאַמלדיקער, אַ הינקעדיקער א"א, און דערוויייזן, אַז זיי זיינען קאַליקעס נאָר אַנטקעגן דער וועלט וואָס איז, לויט זייערע רייד, פול מיט מאַראַלי־

שע פעלערן. דער בלינדער בעטלער זאָגט, אַז זיינע אויגן זיינען פאַרמאַכט, ווייל ער וויל נישט אָנקוקן אַזאַ וועלט וואָס איז גאָרנישט נישט ווערט; דער טויבער זאָגט, אַז ער וויל נישט הערן די פוסטע רייד, וואָס קלינגען אין דער וועלט, און אַזוי ווייטער. דערוויל דערציילט איטלעכער בעטלער אַ וואונדער־לעגענדע, ווי אַזוי ער איז געקומען צו אַזאַ מדרגה. אין אָט דער מעשה האָבן די פאַרערערס פון בראַסלאַווער צדיק איינגעפונען אַ באַזונדערע „טיפקייט", אַן אַ שיעור רמזים און סודות אין איטלעכן וואָרט; אָבער אויך דאָ איז שווער אָפּצוקלייבן דאָס עכטע פון דער פסולת פון די פוסטע מעשיות. די איבעריקע „מעשיות" זיינען נאָך ערגער לויטן אינהאַלט און סטיל און קומען נישט אַפילו צו דער מדרגה פון פשוטע פאָלקס־מעשיות. וואָרעם פון אַלע שטאַרצט אַרויס דער שקר צוליב דעם אומפאַרשטענדלעכן „אמת". שלעכט זיינען דאָ סיי דער משל סיי דער נמשל.

אַלע מעשיות ר' נחמנס זיינען נאָך מיין מיינונג, פיבער־פאַנטאַזיעס פון אַ מענטשן וואָס איז קראַנק אויפן גוף און אויף דער נשמה. און אומזיסט האָבן מאָדערנע פאַרשערס זיך געמיט נאָכצוגיין די בראַסלאַווער חסידים און צו זוכן אַ טראַפן געדאַנק אין אָט דעם הויפן פלוידערייען. נישטאָ דאָ נישט קיין רעליגיעזער געדאַנק און נישט קיין שיינקייט פון פאָעטישער שאַפונג. דער סטיל איז גראָב און מיאוס, און די שפּראַך — אַ שלעכטע העברעישע איבערזעצונג פון יידיש, וואָרעם אַזוי האָט ר' נתן געשריבן די מעשיות, ווי דער רבי האָט זיי דערציילט, כדי זיי נישט צו דערווייטערן פון זיין „פשוטן" שטייגער ריידן*. און פון

* ספורי מעשיות למהר"ן, די צווייטע הקדמה צום סוף: און מיין לערער ר' נתן זצ"ל האָט זיי מעתיק געווען אויף לשון קודש און האָט זיך מיט אַ כיוון אַראָפּגעלאָזן צום פשוטן לשון כדי דער ענין זאָל נישט ווערן אומגעביטן. אָט איז אַ מוסטער פון אָט דעם לשון: מעשה במלך אחד שהיו לו ששה בנים ובת אחת ואותה הבת היתה חשובה בעיניו מאוד והיה משעשע עמה מאוד (אַ מעשה מיט אַ קיניג וואָס האָט געהאַט זעקס זין און איין טאָכטער און די טאָכטער איז געווען ביי אים זייער חשוב און ער האָט געשפּילט מיט איר זייער). פעם אחת היה מתוועד עמה ביחד (איין מאָל האָט ער זיך געטראָפן מיט איר) ונעשה ברוגז עליה (און ער איז אויף איר ברוגז געוואָרן) ונזרקה מפיו דיבור: הלא טוב יקח אותך (און עס איז געפאַלן אים פון מויל

דעסטוועגן האָבן בראַסלאַווער חסידים זיך נישט געפֿילט צו זוכן אין דעם ספר פֿון „מעשיות“ סודות און רמזים, און עס האָבן זיך אויסגעפֿונען תמימים, וואָס האָבן געשריבן אויף אים לאַנגע פּירושים*. „צוליב דעם נוצן פֿון דער מאַסע“ איז דער ספר געוואָרן אָפּגעדרוקט מיט אַן איבער־זעצונג אין יידיש, לויט דעם ווילן פֿון דעם מחבר, וואָס האָט געוואָלט זען דעם ספר מעשיות „געשריבן פֿון אויבן לשון קודש און אונטן לשון לע״ז“**.

אין יאָר 1810 איז אין בראַסלאַוו געווען אַ גרויסע שריפֿה און עס זיינען פֿאַרברענט געוואָרן דער גרעסטער טייל הייזער פֿון שטאָט, דערין אויך ר׳ נחמנס הויז. דעמאָלט האָט דער צדיק פֿאַרלאָזן די פּאָדאָליער שטאָט, וואו ער איז אָפּגעווען אַ יאָר אַכט, און איז אַריבער קיין א ו־מ אַ ן אין קיעווער גובערניע, וואָס איז באַרימט אין דער געשיכטע פֿון די אוקראַינער פּאָגראָמען. אַז ער האָט דערזען דעם אומאַנער בית־הקברות, האָט ער געזאָגט צו זיינע מקורבים, אַז ער וויל נאָכן טויט געפֿינען זיין רו אויף דעם אָרט, וואו עס זיינען געקומען צו קבורה הונדערטער יידישע קדושים פֿון יאָר תקכ״ח. דער קראַנקער האָט געשפּירט, אַז זיינע טעג זיינען געציילטע. אין אַ האַלב יאָר אַרום נאָך זיין אָנקומען האָט זיך גע־שטאַרקט זיין קראַנקהייט. ראש השנה תקע״א האָבן זיך צונויפֿגעקליבן אַ סך פֿון זיינע חסידים צו הערן זיין תורה. ר׳ נחמן האָט זיך געשטאַרקט

אַ וואָרט: דער נישט־גוטער זאָל דיך נעמען)... ויישב עצמו (האָט ער זיך מיישב גע־ווען)... והנה נשליך את מעשה החכם ונתחיל לספר במעשה התם“ (לאָמיר אַוועק־וואַרפֿן די מעשה פֿון חכם און אָנהייבן דערציילן די מעשה פֿון תם). „ותיכף נפל חלשות“ (און באַלד איז ער געפֿאַלן חלשות). עס גייען אויך אַריין אין דער שפּראַך פֿון די מעשיות אַ סך ווערטער גענומען פֿון רוסיש און פּויליש: זאַלאָגאַ (משכון), סאָנד (געריכט), סקאַסקי (רייסטער פֿון די איינוואוינער), פּראַפּירשטיק (פּענדריק), קוויאַטן (קווייטן) א״אַ.

* אין לעמבערגער דרוק זיינען צוגעגעבן צום טעקסט פּירושים צו אייניקע סי־פּורים, געשריבן פֿון ר׳ נתנען (אַרויסגענומען צום גרעסטן טייל פֿון זיין ספר „ליקוטי הלכות“); און זע אויך „רמזי המעשיות“ פֿון אַ שפּעטערן מחבר (לעמבערג, 1882).

** די ערשטע הקדמה צו די „סיפּורי מעשיות“.

און האָט געזאָגט זיין לעצטע דרשה. אין דריי וואָכן אַרום איז ער נפטר געוואָרן. (חול המועד סוכות, אָקטאָבער 1810).

אין זיינע לעצטע טעג האָט ר׳ נחמן געזאָגט עטלעכע מאָל צו זיי־נע חסידים: „איך וויל בלייבן צווישן אייך, און איר וועט קומען אויף מיין קבר״*. דער דאָזיקער אָנזאָג איז געבליבן אַ חוק פאַר די בראָסלאָ־ווער חסידים. דער באַגייסטערטער תלמיד ר׳ נתן, וואָס האָט געגלייבט אין זיין רבין מער ווי דער רבי האָט אַליין געגלייבט, האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל אין לעבן צו פאַרשפּרייטן אין דער וועלט דעם קולט פון דעם „הייליקן״ וואָס איז געשטאָרבן אָן אַ צייט. לויט זיין איניציאַטיווע פלעגן זיך צונויפקלייבן אין אומאַן אַלע יאָר הונדערטער פאַרברענטע חסידים, ערב ראש השנה פלעגן זיי גיין צו ר׳ נחמנס קבר און יום־טוב פלעגן זיי דאַוונען אין אַ באַזונדער מנין. אין משך פון דער צייט איז ביים קבר אויס־געבויט געוואָרן אַ בית־מדרש, וואָס איז געוואָרן אַ זאַמל־פּלאַץ פאַר אַלע בראָסלאַווער חסידים וואָס זיינען צעשפּרייט איבער אוקראַינע.

ר׳ נתן האָט אָפּגעדרוקט זיין רבינס ספרים, וואָס זיינען בעצם זיי־נע, מחמת דעם גרעסטן טייל פון זיי האָט ער געשריבן ווערליק ר׳ נחמנס פירזאָג, און די איבעריקע זיינען צונויפגעשטעלט געוואָרן לויט דעם וואָס ער האָט פון אים געהערט מיט אַ סך יאָרן צוריק. אין יאָר תקע״א זיינען אָפּגעדרוקט געוואָרן אין מאָהילעוו־פּאָדאָלסק די ספרים „ליקוטי מוהר״ן תניינא״ און „קיצור ליקוטי מוהר״ן״, וואו עס זיינען צונויפגעקליבן ר׳ נחמנס אַלע מימרות, וואָס זיינען צעשפּרייט אין די צוויי ספרים „ליקו־טים״. אין יענעם יאָר איז אַרויס פון דרוק נאָך אַ זאַמלונג מימרות זיי־נע אונטערן נאָמען „ספר המידות״ — אַ מין קורצע מאָראַלישע ענציקלאָ־פּעדיע לויטן אלף־בית (אמת, אמונה, בנים, ביטחון, כבוד, ממון, עצבות, צדיק, תפילה און נאָך אַ סך אַנדערע זוך־ווערטער). אין דער הקדמה זאָגט ר׳ נתן, אַז זיין פאַרשטאָרבענער רבי האָט אַליין דאָס אָנגעהויבן מסדר צו זיין און האָט אָנגעזאָגט, ער זאָל אָנשרייבן דעם ספר אין אַ קליינעם בענדל, כדי איטלעכער זאָל עס קאָנען שטענדיק טראָגן מיט זיך און אַריינ־קוקן אַלע מאָל. ר׳ נתן, וואָס האָט זיך באַזעצט אין בראָסלאַוו, האָט אַליין

* חיי מהר״ן חלק א׳, 76—90; חיי מהרנ״ת, דף כ״ו—ל״ו.

געעפנט אַ באַזונדער דרוק אויף צו דרוקן ר׳ נחמנס ספרים, און אין משך פון אַ סך יאָרן פלעגט ער זיי אַרויסלאָזן אין פאַרשיידענע קאָמבינאַציעס מיט זיינע אייגענע הוספות. דורך דעם איז געמאַכט געוואָרן אַ פירסום פאַר דער שיטה פון בראַסלאַווער צדיק. דער ליטעראַרישער פירסום איז געווען גרעסער, ווי עס האָט פאַרדינט די גרופּע בראַסלאַווער חסידים, וואָס זיינען גערודפט געוואָרן פון די אַנדערע גרופּעס*.

§ 44. די צדיקים־הערשאַפט אין אוקראַינע

ר׳ לוי יצחק באַרדיטשעווער אין זיינע לעצטע יאָרן. — די פאַרזאַמלונג אין באַרדיטשעוו מכוח דער גזירה פון דער רעגירונג (1803). — דער גירוש פון די דערפער און ר׳ שניאור־זלמנס נסיעה קיין אוקראַינע. — דער צפונדיקער צדיק און דער דרומדיקער צדיק (ר׳ ברוך טולטשינער). — דער שפּאָלער זיידע, דער המונישער צדיק. — ר׳ מרדכי נעסכיזשער. — דער „אפּטער רב״ יהושע העשל אין מעדזשיבאָזש; זיינע גוזמאות, זיינע ברכות פאַר די פדיונות־ברענגערס און זיין תורה. — די טשערנאָבילער דינאַסטיע; ר׳ מאָטל און דאָס איינמאָנען אָפּצאָל פאַרן רבין; זיין מאָגערע תורה און זיין פעטע פרנסה. — ר׳ ישראל רוזשינער און דעם צדיקס „הויף״. — אינעווייניקסטע ירידה און אויסנווייניקסטער אויפשטייג.

מיט אַ יאָר פריער איידער עס איז נפטר געוואָרן דער יינגסטער צווישן די צדיקים, ר׳ נחמן בראַסלאַווער, איז אַוועק פון דער וועלט דער עלטסטער פון זיי, ר׳ לוי יצחק באַרדיטשעווער (תשרי תק״ע), און צוויי יאָר שפּעטער איז געשטאָרבן ר׳ ברוך פון טולטשין און מעדזשיבאָזש, דעם

---

* ימי מהרנ״ת, דף ל״ו—מ״ו; הקדמות צום ספר „קיצור ליקוטי מוהר״ן״ און „ספר מדות למוהר״ן״. דער מחבר פון דער סאַטירע אויפן חסידיזם „מגלה טמירין״ (1819) ברענגט פון ר׳ נחמנס ספרים מער ציטאַטן, ווי פון די אַנדערע צדיקים, מחמת ער האָט על פי טעות געמיינט, אַז אָט דער צדיק איז אַ פּוסק אחרון אין חסידות, אַ מין באַנייער פון דעם בעש״טס תורה. די דאָזיקע הפלאדיקע סאַטירע איז אָנגעשריבן אין דעם תמימותדיקן און לעכערלעכן סטיל פון דעם „ספר המעשיות״, וואָס ר׳ נתן האָט אָפּגעדרוקט פיר יאָר פריער, אין 1815.

בעש״טס אייניקל (כסלו תקע״ב). ביידע האָבן געוועלטיקט אין אוקראַינע — דער ערשטער געקרוינט מיטן שם פון הייליקייט, דער צווייטער מיט אויסנווייניקסטן גלאַנץ (אויבן §§ 30—31). אַ קאָנקורענץ־קאַמף פאַר דער מאַכט האָט געהערשט צווישן די צוויי צדיקים, וואָס זיינען געווען פאַרשיידן לויט זייערע כאַראַקטערן. דער באַרדיטשעווער פלעגט נאָך אויף דער עלטער אַרומפאָרן איבער די אוקראַינער קהילות מיט רעש און טומל, אַרומגערינגלט פון זיינע באַגייסטערטע באַגלייטערס, און פלעגט נאָך אַלץ שטורעמען די וועלטן מיט זיינע שרייענדיקע תפילות און טענות צום רבונו של עולם. טייל מאָל פלעגט אָט די התלהבות אים אַריינברענגען אין „חילשות הדעת״ און ער פלעגט „אַראָפּפאַלן פון זיין מדרגה״*. אָבער ער האָט שטענדיק געזאָרגט פאַרן כלל. מיט דעם האָט ער זיך אָפּגעשיידט פון דעם בעש״טס אייניקל, וואָס איז גאָר נישט ראוי געווען צו זיין אַ פירער פון פאָלק: ר׳ ברוך האָט געזאָרגט נאָר פאַר זיך, צו פאַרשטאַרקן זיין פאַדאַליער „פירשטנטום״, און האָט פאַר די צרות פון פאָלק קיין האַרץ נישט געהאַט.

און די צייט איז געווען זייער אַ שווערע פאַר יידן. אין די ערשטע יאָרן פון 19טן י״ה האָבן די מיניסטאָרן אין פּעטערבורג זיך גענומען פאַרענטפערן די יידישע פראַגע אויף זייער שטייגער, דורך גזירות און קייסערלעכע באַפעלן. די דעפּוטאַטן פון די קהילות, וואָס זיינען גערופן געוואָרן אין דער קרוינשטאָט אַריין, זיינען געקומען צוריק מיט טרויעריקע בשורות: די רעגירונג קלערט אַרויסצוטרייבן יידן פון די דערפער און אָפּצונעמען אַזוי אַרום די פרנסה ביי צענדליגער טויזנטער מישפחות, און אויך זייערע נשמות איז זי אויסן צו כאַפּן דורך אַ באַפעל, אַז יידישע יונגע לייט זיינען מחוייב צו לערנען די לאַנדשפּראַך און אַלגעמיינע וויסנשאַפטן (לויטן געזעץ־פּראָיעקט פון 1802—1804).

---

* „עשר אורות״, ז׳ 50. די דאָזיקע מסורה האָט אויף וואָס זיך סומך צו זיין, הגם זי געפינט זיך אין אַ באַזונדערס לעגענדאַרישן מקור. דאָס וואָס עס שטייט דאָרט, „אַז רבי ברוך מעדזשיבוזשער איז געווען צעקריגט מיטן באַרדיטשעווער רב זיין גאַנץ לעבן״ ווערט באַשטעטיקט אויך אין אַנדערע מקורים. זע נאָך „דברי שלום״ פון דעם קוידענאָווער צדיק, ז׳ 56 (ווילנע, תרמ״ב).

בעת דער טרוימער ר׳ נחמן בראַסלאַווער האָט זיך דערשראָקן נאָך פאַר דער „שמד־גזירה״, האָבן מער ניכטערע מנהיגים איינגעזען אַ גרע־סערע סכנה אין דער צעשטערונג פון דעם עקאָנאָמישן מעמד פון פאָלק. אין יענער צייט האָבן זיך צונויפגעקליבן די ראשי־הקהילות פון אַלע רוס־לענדישע פּראָווינצן, כדי זיך מיישב צו זיין וועגן דעם ענין, און אין אוקראַינע איז באַרדיטשעוו אויסגעקליבן געוואָרן פאַרן אָרט פון דער אסיפה. אין דער אסיפה האָבן זיך באַטייליקט ר׳ לוי יצחק, ר׳ ברוך טול־טשינער, דער שפּאָלער זיידע און נאָך אַנדערע אוקראַינער צדיקים. וואָס אָט די הייליקע לייט האָבן דאָרט געטאָן — ווייסן מיר נישט, אָבער צווישן די מתנגדים גייט אַ טראַדיציע, אַז אַנשטאָט צו פאַרנעמען זיך מיט די ענינים פון כלל האָבן די רביים זיך אַרומגעקריגט איבער זייערע קאָנ־קורענץ־עסקים. דער שטאָלצער „פירשט״ ברוך טולטשינער האָט זיך אַרומ־געריסן מיט זיינע חברים און האָט וועגן דעם ציל פון דער אסיפה גאָר־נישט געקלערט*.

און אַז אין דער פּראָווינץ רייסן איז די גזירה פון גירוש פאַרווירק־לעכט געוואָרן (אין יאָר 1808), איז דער אָנפירער פון די חסידים ר׳ שניאור־זלמן געקומען צו פאָרן קיין אוקראַינע, כדי צו קלייבן געלט לטובת די אַרויסגעטריבענע ישובניקעס. אונטערוועגנס איז דער רב אַריין צו ר׳ ברוך טולטשינער און געבעטן ביי אים, ער זאָל אים העלפן אין זיין וויכטיקער שליחות, אָבער יענער האָט זיך דערשראָקן פאַר דער „סכנה״, וואָס אַ צדיק פון אַן אַנדער מדינה וועט קלייבן געלט אין אַ מדינה וואָס געהער צו אים, דעם בעש״טס אייניקל, און וועט אַזוי אַרום

* די באַרדיטשעווער אַסיפה, וואָס איז פאָרגעקומען אין יאָר תקס״ב אָדער תקס״ג, ווערט דערמאָנט אין גאָטלאָבערס זכרונות („הבוקר אור״, תר״מ, ז׳ 834 א״וו). ער האָט וועגן איר געהערט אין זיינע יונגע יאָרן אין וואָלין. לויט זיינע רייד האָט זיך באַטייליקט אין דער אַסיפה אויך ר׳ מענדל סאַטאַנאָווער, דאָס איז דער משכיל מענדל לעפין, וואָס איז אין יענער צייט געווען אַ לערער אין הויף פון פוילישן פירשט טשאַר־טאָריסקי אין פּאָדאָליע. צווישן די פאַרבעטענע זיינען געווען אַ סך רבנים און פרנסים, צווישן זיי דער מדקדק טוביה פעדער, וואָס איז שפּעטער אַרויסגעטראָטן אין זיין פּאַמפלעט „קול מחצצים״ קעגן דער איבערזעצונג פון תנ״ך אויף יידיש, וואָס עס האָט אָנגעהויבן מענדל לעפין.

פאַרקלענערן זיינע פּערזענלעכע הכנסות. אָט דאָס איז געווען דער שמועס צווישן די צוויי צדיקים, דעם צפונדיקן און דעם דרומדיקן, וועדליק ר' שניאור־זלמן שילדערט אים אין זיין בריוו צו זיינע חסידים אין מאָהי־לעוו־פּאָדאָלסק*:

„איך האָב אים [ר' ברוכן] אויפגעוואָרפן, פאַר וואָס איז ער אַ כפוי טובה [אומדאַנקבאַר]: די צוויי מאָל וואָס איך בין געווען אין פּעטער־בורג [די אַרעסטן פון 1799 און 1801] זיינען דאָך געווען צוליב זיין זיידן דעם בעש"ט ז"ל, און איך וואָלט דאָך געקאָנט זאָגן: זיין אייניקל לעבט נאָך, זאָל ער קומען און פאַרענטפערן אַלע קשיות וואָס מען האָט אויף אים געפרעגט [דאָס הייסט אַרויפוואַרפן די שולד אויפן אייניקל פונעם באַשעפער פון חסידות]. און דערנאָך האָט ער ביי מיר געפרעגט: „צוליב וואָס באַדאַרפט איר דאָס אַלץ [קלייבן געלט פאַר די אַרויסגעטריבענע]? ער קאָן דאָך [דער צדיק] ווייכער מאַכן דעם דין דורך אַריבערפירן די האַנט איבערן שטערן און איבערן פנים [דורך תפילה]". האָב איך צו אים געזאָגט: יעקב אבינו האָט דאָך אַוודאי געוואוסט ווי אַזוי ווייך צו מאַכן דעם דין, און פון דעסטוועגן האָט ער געזאָגט: איך וועל אים אי־בערבעטן דורך אַ מתנה; און דער אמת איז, אַז מען מוז אי ווייכער מאַכן דעם דין אי א מתנה. — און דערנאָך האָט ער מיך געפרעגט: „צי איז דאָס פאַר אייער כבוד אַרומצופאָרן איבער אַזעלכע ווייטע שטעט?" האָב איך אים געענטפערט: בין איך דען גרעסער פאַר ר' פּינחס בן יאיר, וואָס איז כל ימיו אַרומגעגאַנגען קלייבן אויף פּדיון שבויים?... און ער האָט מיר געענטפערט: „ו וּ אָ ס ז ייט א י ר ג ע ק ו מ ע ן א י ן מ יי ן מ ד י נ ה?" האָב איך אים געענטפערט צוויי תירוצים: ערשטנס, שטייט אין פּסוק: לה' הארץ ומלואה, און צווייטנס — אַז איך האָב נישט געקאָנט אַריבערטראָגן דעם צער און די יסורים פון די דאָרפסלייט,

---

* דער דאָזיקער וויכטיקער בריוו ווערט געבראַכט אין ספר „בית רבי" חלק א', 86, נישט אָנצואווייזן דעם מקור. ווי עס ווייזט אויס, האָט דער מחבר אים אָפּגעשריבן פון די כתבים פון דער פאַמיליע שניאורסאָן, וואָס ער האָט געהאַט אין זיין רשות. די אומפאַרשטענדלעכע ערטער האָב איך דערקלערט אין קלאַמערן. זע אויך טייטלבוים, „הרב מלאדי" חלק א', 14—48.

וואָס זייַנען אַרויסגעטריבן פון זייערע ערטער אין די שטעט און וואַלגערן זיך אויף די גאַסן געשוואָלן פון הונגער און גייען אויס, האָט ער מיר געענטפערט: „וואָס אַרט דאָס אייך?“...

דער גאַנצער אונטערשייד צווישן די צוויי צדיקים טרעט אַרויס אין דעם דאָזיקן שמועס, דער איינער ווייס גאָר איין זאַך: נעמען פדיונות פון דער מאַסע גלייביקע, וואָס איז אים געגעבן געוואָרן אין אַרענדע אין זכות פון זיין זיידן דעם בעש״ט, און ער באַנעמט נישט, וואָס אַרט דאָס יענעם צפונדיקן רב, וואָס אַזויפיל מענטשן זייַנען אַרויסגעריסן געוואָרן פון זייערע וואוין־ערטער און שטאַרבן פון הונגער, און צוליב וואָס באַדאַרף ער זיך אַרומוואַלגערן אין ווייטע מדינות צו קלייבן נדבות פאַר זיי, בעת ער וואָלט געקאָנט יוצא זיין מיט אַנשפּאַרן דעם שטערן אויף דער האַנט און אָפּפּרעפּלען עטלעכע תפילות צום אייבערשטן, ער זאָל מבטל זיין די שלעכטע גזירה. און דער צווייטער, דער גרעסטער פון אַלע צדיקים פון זיין דור, ליידט צוזאַמען מיט זיינע ברידער און קאָן נישט אַריבערטראָגן דעם צער און די יסורים פון טויזנטער פאַרטריבענע און הונגעריקע. אַן אַנדער טראַדיציע, וואָס איז פאַרשפּרייט געווען צווישן די מתנגדים*, גיט צו צו דער שילדערונג עטלעכע כאַראַקטעריסטישע שטריכן. אונטערוועגס קיין טולטשין האָט ר׳ שניאור־זלמן אָפּגעטראָטן אין בראַסלעוו, כדי צו באַזוכן דעם פאַרשטויסענעם „אייניקל“, ר׳ נחמנען. און אַז ער האָט אים דערציילט, צוליב וואָס ער פאָרט אַרום, האָט ר׳ נחמן, וואָס האָט געקאָנט זיין פּעטערס גענג, זיך שטאַרק פאַרוואונדערט און געפרעגט, מיט אַ וואָרט־שפּיל: פּעטערבורך און פּעטער ברוך! דאָס הייסט, ווי אַזוי קאָן אַ פאַרשטאַנדיקער מענטש וואָס איז אויסגעוועזן אין פּעטערבורג האָבן צו טאָן מיט פעטער ברוכן, וואָס איז אַ קנאַפּער חכם? און אין דער אמתן האָט ר׳ שניאור־זלמן געפונען אין דעם פּאָדאָליער רבין אַ פּוסט האַרץ און גייסטיקע שיפלות וואָס האָט קיין גלייכן נישט. צוערשט האָט

* א״ב גאָטלאָבער אין זיינע „זכרונות“, אין זעלביקן אָרט, ז״ז 313—324, 381—383. דער גרעסטער טייל פון זיינע רייד ווערט באַשטעטיקט דורך דעם געבראַכטן בריוו פון ר׳ שניאור־זלמן צו זיינע אָנהענגערס אין מאָהילעוו־פּאָדאָלסק. און נאָך אין „בית רבי“, ז׳ 83—90 (דער מחבר באַמיט זיך צו פאַרענטפערן ר׳ ברוכן).

ר׳ ברוך געמיינט, אַז ר׳ שניאור־זלמן איז געקומען צו אים אויסצודריקן די אונטערטעניקייט־געפילן דעם יורש פון דעם בעש״ט. און מיט אַ מאָל האָט ער דערהערט, אַז ער קלייבט זיך גאָר צונויפצוזאַמלען נדבות פאַר די רייסישע אָרעמע לייט און אַרויסצופירן געלט פון פּאָדאָליע. איז ער באַלד אַריין אין כעס. אויף דעם גאַסטס בקשה אים צו העלפן אין זיין שליחות לטובת דעם פאָלק, האָט ר׳ ברוך געענטפערט: „דער אייבערשטער וועט העלפן יידן". און אַז ר׳ שניאור־זלמן האָט געענטפערט, אַז מען טאָר זיך אויף אַ נס נישט פאַרלאָזן, האָט ער געקראָגן אַ גראָבן און אַ באַליידיקנדיקן ענטפער. ר׳ ברוך האָט אויפגעוואָרפן זיין גאַסט, וואָס בשעת ער איז געווען אַרעסטירט אין פּעטערבורג, האָט ער גערעדט וועגן קבלה מיט גויים (אַן אָנצוהערעניש אויף זיין בקשה וואָס ער האָט דער־לאַנגט דעם קייסער מיט אַ דערקלערונג פון זיין שיטה), און ר׳ זלמן האָט געענטפערט: „אמת, איך האָב גערעדט מיט אַ גוי, אָבער דער דאָזיקער גוי ווייס אין קבלה מער ווי אַ סך רביים אין וואָלין און פּאָדאָליע". דער־מאָלט האָט דער באַליידיקטער „אייניקל" אויסגעשריען: „זאָלסט נישט סמייען צו ריידן אַזוי פאַר אַ מענטשן, וואָס טראָגט אויף זיין קאָפּ דעם בעש״טס תפילין!" דערויף האָט ער געקראָגן אַן ענטפער: „תפילין וואָס מען האָט זיי זיבן יאָר נישט בודק געווען זיינען על פי דין פסול". איז ר׳ ברוך אויפגעשפּרונגען פון אָרט און האָט אויסגערופן: „איך ווייס וואויל, אַז שוין לאַנג איז די אמונה ביי דיר אין האַרצן אָפּגעמעקט". אַז ר׳ שניאור־זלמן איז אַרויס פון שטוב, האָבן פאַנאַטישע חסידים אַרומ־גערינגלט זיין אכסניה און געוואָלט אים שלאָגן, אָבער ער איז אַנטרו־נען געוואָרן דורכן פענצטער.

לעבן די צוויי אייניקלעך דעם בעש״טס — דעם דורכגעטריבענעם אין טולטשין און דעם תמים אין בראַסלאַוו — שטייט פאַר אונדז אַ צדיק פון אַן אַנדער מין, דאָס איז דער אויבן דערמאָנטער ר׳ אריה לייב „דער שפּאָלער זיידע". אַט דער יישובניק האָט אין זיינע יונגע יאָרן זוכה געווען צו זען איין מאָל דעם בעש״ט, און זינט דעמאָלט איז ער געגאַנגען אין זיינע וועגן: ער איז געווען אַ מלמד און אַ שוחט ביי יישובניקעס, און דערנאָך איז ער אַרומגעגאַנגען איבער פאַרשיידענע שטעט אין אוקראַינע,

אָדער ווי די מסורה וויל האָבן: „ער האָט אָפּגעריכט גלות״. נאָך דעם ווי ער האָט אָפּגעדינט צוויי יאָר ווי אַ שמש אין זלאָטאָפּאָל, האָט ער זיך באַזעצט אין דער שכנישער שטאָט שפּאָלע (קיעווער גובערניע). דאָרט איז ער „נתגלה״ געוואָרן ווי אַ הייליקער מאַן, וואָס היילט קראַנקע מיט פאַרשיידענע סגולות, גיט עצות אין וועלט־זאַכן און ווייזט אַ וועג אין חסידות. אין זיין נייעם זיך־אָרט האָט ר׳ אריה לייב געפונען מענטשן איינגעזונקען אין גשמיות, וואָס האָבן נישט אָפּגעהיט די מצוות און האָבן מיט זייערע קינדער נישט געלערנט קיין תורה, און ער „האָט זיי דער־נענטערט אונטער די פליגלען פון דער שכינה״*. ער איז שוין דעמאָלט געווען אַ זקן, דערפאַר האָט מען אים גערופן „דער זיידע״, וואָרעם ער האָט זיך נישט געוואָלט צירן מיטן טיטל „רבי״ אָדער „צדיק״; אַנדערע ווידער זאָגן, אַז ער האָט דעם טיטל נישט געקראָגן דערפאַר, ווייל ער איז נישט געווען קיין זון פון אַ גוטן יידן און האָט נישט געלערנט ביי קיין רבי**. ער איז געווען אַ צדיק פאַרן המון און ער האָט צוגעצויגן דאָס פאָלק מיט זיין התלהבות ביים דאַווענען, מיט פרומע ריקודים, וואָס ער פלעגט אָפּריכטן שבת און יום־טוב, און מיט דעם וואָס ער פלעגט מיט ברייטער האַנט טיילן צדקה אָרעמע לייט פון די „פדיונות״־געלטער, וואָס זיינע פאַרערערס פלעגן אים ברענגען. דער שפּאָלער זיידע איז געווען כל ימיו אַ „גוטער ייד״ פון געוויינטלעכן טיפּ: ער פלעגט אַרומפאָרן פון שטאָט צו שטאָט און פון דאָרף צו דאָרף, אויסהאָרכן די בקשות פון איט־לעכן, געבן אַן עצה איינעם, אַ ברכה אַ צווייטן, אַ סגולה צו אַ קרענק אַ דריטן, פלעגט באַגייסטערן אַלעמען מיט דערציילונגען וועגן הייליקע מענטשן און בכלל מיט „שיינע מעשיות״***. אַ מאָל פלעגט ער נאָכמאַכן דעם באַרדיטשעווער רב מיט זיין איינשטעלן זיך פאַר כלל־ישראל ביים רבונו של עולם. מען דערציילט וועגן אים, אַז אין אַ יאָר פון נישט־גע־רעטעניש, ווען עס איז געווען אַ הונגער אין לאַנד, האָט דער „שפּאָלער

* סדר הדורות החדש, ד׳ 47, 48.

** גאָטלאָבערס „זכרונות״, דאָרט גופא, 384 א״וו.

*** אָפּגעדרוקט אין אַ נייעם ספר „תפארת מהרא״ל משפאלי״ (פאַרפאַסט פון יודל ראָזענבערג פון לאָדזש).

זיידע" אָוועקגעזעצט אַ בין־דין פון גרויסע צדיקים און האָט געמאָלדן, אַז ער לאָדט צום דין כביכול גאָט ברוך הוא: פאַרוואָס שפּייזט ער נישט די טויזנטער יידישע נפשות פון ווייבער און קינדער? און עס איז נישט אַוועק קיין סך צייט, ווי מען האָט גענומען פירן פון ווייטע לענדער קיין אוקראַינע וועגענער מיט קאָרן און ווייץ, און אַנשטאָט דעם הונגער איז געוואָרן אַ גרויסע זעט. איין מאָל האָט מען געפונען דעם זיידן אין זיין חדר ליגנדיק אויף דער ערד מיט אויסגעשטרעקטע הענט און פיס, און ער האָט געשריען: „רבונו של עולם, וואָס מאָנסטו פון דיין פאָלק ישראל? עס איז שווער צו גלייבן, אַז זיי זאָלן קאָנען אָפּהיטן אפילו איין מצווה אין אָט דעם ביטערן גלות, און זיי היטן אָפּ כמה מצוות און מעשים־טו־בים". טייל מאָל פלעגט ער אָנשרייען אויף די מענטשן וואָס קומען צו אים מיט בקשות און פלעגט זיי זידלען, אָבער דאָס איז געווען נאָר אַ קונץ אין דער מילחמה קעגן דעם בייזן מקטרג: „דורך זיינע געשרייען פלעגט ער מאַכן פון קללות ברכות", און די וואָס פלעגן פון אים אַרויס־גיין, פלעגן וויסן, אַז זיי וועלן אין גיכן געהאָלפן ווערן.

משמעות אַז אַ סך צדיקים פון יענעם דור האָבן געקוקט אויפן שפּאָ־לער זיידן פון אויבן אַראָפּ ווי אויף אַ המונישן „גוטן יידן". מיר האָבן שוין געזען, אַז דער שפּאָלער זיידע האָט זיך געפילט באַליידיקט פון דער „חוצפה" מצד דעם יונגן אייניקל ר' נחמנען, בעת ער איז געווען אין זלאָטאָפּאָל, און האָט אים גערודפט. דער עלטערער אייניקל, ר' ברוך טולטשינער, האָט געהאַלטן דעם אַלטן פאַר אַ נידעריקערן פון זיך, און אַז ער האָט זיך געטראָפן מיט אים אויף דער דערמאָנטער באַרדיטשע־ווער אַסיפה, האָט ער אים געפרעגט מיט אַ שטאָך: „פאַרוואָס רופט מען דיך זיידע און נישט באָבע? דו היילסט דאָך אויפן שטייגער פון אַלטע ווייבער מיט סגולות". די טראַדיציע זאָגט, אַז דער שפּאָלער זיידע האָט אויף דעם געענטפערט אויך מיט אַ שאַרפן שטאָך: „אויב נישט דיין זיי־דע (דער בעש"ט), וואָלסטו גאָר קיין באַטרעף נישט געהאַט"*. ר' אריה

* גאָטלאָבערס זכרונות, דאָרט 386.

לייב שפּאָלער איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1812. נאָך ביזן היינטיקן טאָג דערציילט מען וועגן זיינע מופתים צווישן אוקראַאינער חסידים*.

דעם שפּאָלער זיידנס חבר איז געווען ר׳ מ ר ד כ י נ ע ס כ י־ ז ש ע ר (נפטר געוואָרן 1800). ביידע האָבן זיך יונגערהייט געטראָפן אין גאַליציע ביים מגיד מיכל זלאָטשעווער. ר׳ מרדכי איז צוערשט געווען רב אין לעשנאָוו, בראָדער קרייז, וואו עס האָט געבליט אַ חבורה חסידים שוין אין יאָר 1772 (אויבן, § 20), און אַרום 1790 האָט ער זיך באַזעצט אין נעסכיזש נישט ווייט פון קאָוולע אין וואָלין. דאָרט איז ער מפורסם געוואָרן ווי אַ צדיק אַ „בעל־מופת": „ער האָט געוויזן אין דער וועלט מופתים אין הימל און אויף דער ערד — לעבעדיק צו מאַכן טויטע, צו היילן קראַנקע, און מתיר מאַכן עגונות; אין יענע טעג זיינען געקומען אַ סך קראַנקע פון אַלע אומות און זיינען געלעגן אין זייערע וועגענער פאַר זיין דירה, און ער פלעגט אַרויסגיין און זאָגן זיי פשוטע סגולות... איז דאָס געווען אַ גרויסער וואונדער**. דער מחבר פון דעם ספר „זמיר עריצים" (תקנ״ח) רעכנט צו דעם נעסכיזשער רבין צו דער צאָל „רבנים פדיונות־נעמערס: ר׳ איציק לאַנצוטער דער קיניג פון די צבועקעס (מלך צבועים) און דער רב פון סוחייז" (נעסכיזש); ער באַקלאָגט זיך „אויף די לייבטזיניקע פרויען, וואָס האָבן פליגלען ווי אַ בושל (כנפים ככנפי ה ח ס י ד ה — זכריה ה׳ 9), און טוען פליען בויען זיך אַ הויז אין קאַ־ זשעניץ אָדער ס ו ח י י ז און פּטרן זייער געלט אומזיסט"***. ר׳ מרדכי האָט איבערגעלאָזט אין כתב־יד אַ קליינעם קונטרס, וואָס איז שפּעטער אָפּגעדרוקט געוואָרן אונטערן נאָמען „רשפי אש" (וואַרשע, 1869); אָבער קיין שום אָריגינעלע זאַך געפינט זיך נישט אין די מאָגערע פירושים צו פאַרשיידענע פסוקים פון תנ״ך און צו דעם בעש״טס ווערטלעך.

* צונויפגעקליבן אין דערמאָנטן ספר „תפארת מהרא״ל", און דאָס רוב זיינען זיי פּוסטע מעשיות.

** זכרון טוב: מעשיות פון דעם צדיק ר׳ יצחק נעסכיזשער, ר׳ מרדכיס זון (וואַרשע, 1892), ז׳ 6, 98—104 א״א; תפארת מהרא״ל, 101, 104.

*** זמיר עריצים, עמוד יוד־יי״א. ר׳ מרדכי ווערט דערמאָנט אויך אין דער רשימה פון די צדיקים אין כתב־יד „שבר פושעים", ג׳ 18, און „זמרת עם הארץ", ג׳ 27: אין ערשטן הייסט ער „הרב דסוחייז", אין צווייטן: „הרב דנאָסחיז".

דער גרעסטער טייל פון די אויבן דערמאָנטע צדיקים האָבן זייער מעמד נישט איבערגעלאָזן בירושה זייערע זין. דער שטול פון באַרדי־טשעווער איז געבליבן ליידיק נאָך זיין טויט, און אַפילו דער טולטשינער מושל האָט נישט איבערגעלאָזט קיין זון אויפן בעש״טס שטול, פונקט ווי די דאָזיקע דינאַסטיע איז אָפּגעהאַקט געוואָרן אין איר זייטן־צווייג — ר׳ נחמן בראַסלאַווער. דער שפּאָלער זיידע האָט אויך קיין אייניקלעך נישט געהאַט. און נאָר דער נעסכיזשער צדיק האָט געלאָזן נאָך זיך צוויי זין, וואָס אין אַ שפּעטערדיקער צייט האָבן זיי זיך פאַרנומען מיטן עסק פון גוט־יידישקייט (ר׳ יצחק נעסכיזשער און זיין קאָוולער ברודער). צום סוף פון דער תקופה וואָס מיר האַלטן ביי איר, האָט ר׳ ברוך געקראָגן אַ יורש אין מעדזשיבאָזש: ר׳ א ב ר ה ם י ה ו ש ע ה ע ש י ל, וואָס איז באַוואוסט אונטערן נאָמען דער אַפּטער רב. יונגערהייט האָט ער געלערנט ביי ר׳ אלימלך ליזענסקער. דעם גרעסטן טייל פון זיין לעבן האָט ער פאַרבראַכט אין די פוילישע קהילות אַפּט און קאָלבישעוו און אין דער מאָלדאַווישער שטאָט יאַס, וואו ער איז געווען שטאָט־רב. אויף דער על־טער, נאָך ר׳ ברוכס טויט, האָט ר׳ העשיל זיך באַזעצט אין מעדזשיבאָזש און איז דאָרטן געזעסן ביז זיין פּטירה (1825).

די חסידישע לעגענדע איז געצוואונגען צום טייל מודה צו זיין: דער אַפּטער רב האָט געהאַט אַ מידה צו דערציילן גוזמאות, וואָס האָבן פאַר־חידושט די צוהערערס. די תמימים צווישן זיי האָבן געגלייבט, אַז עס שטעקן אין זיינע רייד „גרויסע סודות״, נאָר עס איז אויף אים אַ גזר מן השמים, ער זאָל זיין אין דער בחינה פון „גוזמא קתני״. אַזוי האָט ער גע־זאָגט אויף זיך, אַז זיין נשמה האָט שוין דורכגעמאַכט צען גילגולים און אין אַלטע צייטן איז זי געווען אין גוף פון אַ כהן גדול, נשיא און ריש גלותא, און עס איז נאָך געבליבן אין זיין זכרון די צייט, ווען ער האָט געדינט ווי אַ כהן גדול אין בית־המקדש.

הונדערטער חסידים פלעגן קומען צו פאָרן צום אַפּטער צדיק און ברענגען אים „קוויטלעך״ מיט פדיונות. איין מאָל פאַר די ימים נוראים, ווען עס האָט זיך צונויפגעקליבן ביי אים אַ גרויסער עולם, האָט ער צו־גענומען ביי אַלע בעטערס זייערע קוויטלעך און אַריינגעלייגט אין צוויי

קעשענעס פון זיין בגד, ווייל ער האָט נישט באַוויזן זיי איבערצוליייענען, און דערנאָך האָט ער אַרויפגעלייגט די הענט אויף די קעשענעס און האָט געזאָגט: איך בענטש אַלע מענטשן פון די קוויטלעך וואָס ליגן דאָ מיט קינדער, מיט לאַנג לעבן און מיט רייכער פרנסה און אַ גוט יאָר. אַז דער נעסכיזשער רב איז איין מאָל געקומען צו אים צו גאַסט, האָט ער אים דערציילט, אַז איין מאָל האָט ער פון פחד פאַר אַ מסור וואָס האָט אים פאַרמסרט ביי דער רעגירונג, געהייסן פאַרברענען אַלע קוויטלעך וואָס האָבן זיך געהאַט אָנגעקליבן ביי אים אין שטוב, און מען האָט זיי געברענט דריי טעג נאָכאַנאַנד. דער נעסכיזשער האָט זיך קוים איינגעהאַלטן פון געלעכטער איבער דער דאָזיקער גוזמא*.

ר' העשיל פלעגט דרשענען אין חסידות שבת און יום־טוב, און זיינע דרשות וואָס זיינע תלמידים האָבן פאַרשריבן זיינען שפּעטער אָפּגעדרוקט געוואָרן אונטערן נאָמען „אוהב ישראל"**. דער דאָזיקער צונאָמען איז אויסגעקריצט אויף זיין מצבה, ווי ער האָט געהייסן זיינע זין פאַרן טויט, זיי זאָלן אים נישט לויבן מיט אַנדערע טיטלען***. אין זיין ספר האָבן מיר אָבער נישט געפונען קיין באַשטעטיקונג דערפאַר, אַז ליבשאַפט צו יידן איז דער יסוד פאַר זיין תורה. נישטאָ דאָ קיין שום נייער אויפטו. דער מחבר חזרט איבער וואָס עס האָבן געזאָגט די פריערדיקע, און בפרט זיין רבי ר' אלימלך. אין איין אָרט**** מאַכט ער אַן אונטערשייד צווישן אַ ר ב און אַ צ ד י ק: „פאַראַן צוויי מינים לערערס ביי יידן: איינער איז דער וואָס ווייזט יידן די וועגן פון תורה און מצוות, אַלע חוקים און דקדוקים און די דינים פון איסור והיתר, און אַלע פאָלגן אים אין דיני ממונות צווישן אַ מענטשן און זיין חבר; און נאָך איז פאַראַן

---

* זכרון טוב, ז' 13; עשר אורות, 114—117; סדר הדורות החדש, 61 (אין דעם פרק „תלמידי ר' אלימלך").

** געדרוקט אין יאָר תרכ"א, פון איינעם פון זיינע אייניקלעך, משולם זוסיא זינקאָווער.

*** דער נוסח פון דער מצבה איז אָפּגעדרוקט ביי האָראָדעצקין „החסידים והחסידות", באַנד וו, ז' קפ"ה.

**** אוהב ישראל, ליקוטים צו פרשה יתרו, נאָענט צום סוף פון ספר (דרוק וואַרשע תרמ"א, דף צ"ט).

(אַ צדיק) וואָס פאַראייניקט און פאַרבינדט די הערצער פון יידן מיט זייער פאָטער אין הימל און דערהייבט זיי דורך זיינע שטראָף־רייד צו פאַרבינדן זיי דורך אַן אייבערשטן פאַרבונד און אַראָפּצוברענגען פאַר זיי שפע און ברכה און לעבן פון מקור פון די ברכות. אַזאַ צדיק דאַרף שטענדיק זיין אין גרויס דביקות, די מענטשן זאָלן אים נישט באַאומרואיקן, הגם ער באַהעפט זיך טייל מאָל מיט אחינו בני ישראל צו לערנען זיי די רייד פון לעבעדיקן גאָט" — און מען באַדאַרף מוסיף זיין: צו נעמען פון זיי קוויטלעך און פדיונות, ווי עס איז געזאָגט אויבן.

איין מישפּחה אין אוקראַינע האָט אַרויסגעבראַכט אַ לאַנגע קייט פון צדיקים, וואָס האָט זיך נישט איבערגעריסן אין משך פון מער ווי הונדערט יאָר: דאָס איז די ט ש ע ר נ אָ ב י ל ע ר ד י נ אַ ס ט י ע. אַז דער אַלטער ר' נחום טשערנאָבילער איז אין יאָר 1798 נפטר געוואָרן (אויבן, § 30), איז אַרויף אויף זיין שטול זיין זון ר' מ ר ד כ י, וואָס חסידים האָבן אים גערופן מיטן צערטל־נאָמען ר' מאָטל*. דער דאָזיקער צדיק האָט געפירט זיינע שאָף אין משך צענדליגער יאָרן, אין דער מלאכה פון שערן די שאָף איז דער זון געווען מער בריה פאַרן פאָטער. דער מגיד ר' נחום איז אין זיין דור געווען דער פאַרשפּרייטער פון דעם בעש"טס נייער תורה, און אגב־אורחא האָט ער פון זיין הייליקייט געצויגן חיונה. דער זון אָבער האָט שוין איבערגענומען די תורה פון גרייטן און האָט געקראָגן בירושה אַן איינגעשטעלטע פּרנסה, און ער האָט זיך געסטאַרעט צו פאַרגרעסערן און אויסצופוצן זיין געשעפט אויפן פיינסטן אופן. ר' מאָטל איז געגאַנגען אין וועג פון דעם טולטשינער „פירשט": האָט זיך אויסגעבויט אין טשערנאָביל אַ גרויסאַרטיק הויז און האָט אַרומגעלייגט אויף זיינע חסידים אַ שטענדיקן יאַריקן אָפּצאָל („מעמדות"), וואָס פלעגט איינגעמאָנט ווערן דורך באַזונדערע משולחים**. דער מתנגדישער בן־דור רעכנט אים צו צו יענע צדיקים, „וואָס זיצן בכבוד איט־

---

* מיט דעם נאָמען ווערט ער אויך אָנגערופן אין די מתנגדישע ספרים „זמיר עריצים", „שבר פושעים" און „זמרת עם הארץ" (מאטיל מצארנאביל, מאטל צארנאבילר).

** האָראָדעצקי, החסידים והחסידות, חלק ג', עמוד פ"ה (אַ פאַמיליע־טראַדיציע).

לעכער אויף זיין שטול מיט אַ קיניגלעכער קרוין אויפן קאָפּ, עסן פון דאָס בעסטע, פאַרברענגען אין פאַרגעניגנס זייערע טעג אויפן חשבון פון אָרע־מע לייט נעבעך"*. דער אָפיציעלער טיטל ר' מאָטלס איז געווען אַזוי ווי זיין פאָטערס: „דער מגיד"; אָבער פון זיינע דרשות זיינען איבער־געבליבן שריפטלעך גאָר ווינציק, אי דאָס האָבן על פּי רוב אויפגעשריבן אַנדערע, וואָרעם ווי עס ווייזט אויס איז דער דרשן נישט געווען פעאיק צו האַלטן אַ פּען אין האַנט. אַ סך יאָרן נאָך זיין טויט זיינען אָפּגעדרוקט געוואָרן ליקוטים פון זיינע דרשות אין אַ קליינער זאַמלונג „ליקוטי תורה**", וואָס דערין געפינען מיר נאָר אָפּשניצלעך פון דער תורה פון די עלטערע רביים; די שאַפונגס־קראַפט האָט זיך אָפּגעטאָן פון די זין פון די ערשטע צדיקים, און זיי האָבן אַריבערגעשטייגט זייערע טאַטעס נאָר מיט דער פעאיקייט צו אויסנווייניקסטער אָרגאַניזירונג. אַז ר' מאָטל איז געשטאָרבן אין יאָר 1837, האָבן זיינע אַכט זין צעטיילט צווישן זיך אוקראַינע: איינער איז געבליבן זיצן אין טשערנאָביל, דער צווייטער אין האָרנאָסטאַיפּאָל, דער דריטער אין ראַכמעסטריווקע, דער פערטער אין סקווירע און די איבעריקע אין אַנדערע שטעט פון קיעווער גובערניע. זיי און זייערע קינדער און קינדסקינדער האָבן געוועלטיקט אין משך פון גאַנצן 19טן י"ה, ביז די טשערנאָבילער דינאַסטיע איז אונטערגעגאַנגען.

נאָך אין אָנהייב 19טן יאָרהונדערט האָט קאָנקורירט מיט איר אַ צווייטע דינאַסטיע — די מישפּחה פון דעם מעזריטשער מגיד: דער יונ־גער ישראל, אַ זון פון דעם צדיק שלום פּאָדעבישטשער און אַן אייניקל פון ר' אברהם מלאך, האָט זיך באַזעצט אַרום 1815 אין קליינעם שטעטל רוזשין (קיעווער גוב') און האָט דאָרט אויסגעבויט אַ רבישן „הויף", נאָך

* זמיר עריצים (תקנ"ח), דף יוד עמוד א': „יושבים בכבוד איש על כסאו וכתר מלכות בראשם, אוכלים מעדנים ומבלים ימיהם בנעימים בדמי העניים בעגומים".

** מיט דער הקדמה פון זיין זון זוסי יצחק (טשערנאָוויץ, 1860). אין די ערשטע דרוקן זיינען אָפּגעדרוקט „הדרכות" אין מוסר און עבודת השם, און דערנאָך צונויפ־געקליבענע איינטייטשן פון תנ"ך פּסוקים און שטיקלעך דרשות. טייל מאָל איז פאַר־צייכנט ביי די ליקוטים: „העתק מכתב יד אדמו"ר בעצמו". דערפון איז געדרונגען, אַז דאָס וואו עס איז נישט פאַרצייכנט אַזוי איז געשריבן נישט מיטן מחברס האַנט.

אַ מער געהויבענעם פאַר דעם טשערנאָבילער. מאַסן חסידים האָבן גע־שטראָמט צום נייעם צענטער, און דער נאָמען פון ר׳ ישראל רוזשינער איז באַרימט געוואָרן אין גאַנץ אוקראַינע. פון דאָרט איז אַרויסגעקומען אין מיטן 19טן יאָרהונדערט, מחמת פּאָליטישע געשעענישן, די „סאַדי־גערער דינאַסטיע", וואָס האָט פאַרפּלייצט בוקאָווינע און רומעניע און האָט זיי פאַרבונדן מיט די חסידישע צענטערס אין אוקראַינע.

§ 45. דער ניצחון פון חסידיזם אין גאַליציע

די שוואַכקייט פון דער מתנגדות אין גאַליציע. — דער בונד פון די חסידים און מתנגדים קעגן דעם שותּפישן שונא אין עסטרייך: דער השכּלה. — דער צווישנשייד צווישן דער געמיינדע פון חסידים און דער אויסנווייניקסטער וועלט אין נאַפּאָלעאָנס תּקופה. — ר׳ אלימלך ליזענס־קערס זון און זיינע תּלמידים. — ר׳ מענדל פּריסטיקער אָדער רימאַנאָ־ווער. — ר׳ נפתלי צבי ראָפּשיצער. — חילוקי דעות צווישן צוויי צדי־קים בנוגע נאַפּאָלעאָנס ניצחונות. — ר׳ וואָלף זבאַראַזשער און זיין הויכע מאָראַלישע געשטאַלט. — ר׳ משה לייב בראָדער אָדער סאַסאָוועך. — ר׳ משולם פייבוש העליר פון זבאַראַזש און זיין תּורה „לקוטי יקרים", „דרך אמת". — ר׳ אורי סטרעליסקער וואָס ווערט אָנגערופן „דער שרף".

אין גאַליציע האָט דער חסידיזם אָנהייב 19טן י״ה אָפּגעהאַלטן אַ פולן ניצחון. אין אָט דעם לאַנד, וואָס דאָרט איז די רבנות פון לאַנג אָן געווען פאַרכאַפּט פון פאַרשיידענע מיסטישע שטרעמונגען, האָבן זיך נישט געפונען אַזעלכע פאַנאַטישע קעגנערס, ווי דער ווילנער גאון און זיינע תּלמידים. די ערשטע צייט פלעגן די מתנגדים אין די גרויסע גאַליציאַנער קהילות בראָד און קראָקע נאָך פאָלגן די ווילנער אויפרופן און האָבן גע־פּרוּווט איינצושרעקן דעם חסידישן „שטן" דורך די תּקיעות פון כּרוזים און חרמות. אָבער אַז דער שטן האָט זיך פאַרט נישט דערשראָקן און האָט אדרבא פון טאָג צו טאָג זיך אויסגעשפּרייט אויף מער קהילות, איז דער כּוח פון דער מתנגדות אַלץ שוואַכער געוואָרן. בעת דעם ערשטן אויפ־רודער, אין יאָר 1772, איז אין בראָד אויסגערופן געוואָרן אַ האַרבער חרם

אויף דער „כת", און בעת דער צווייטער מחלוקת פון יאָר 1781 איז דאָרט פאַרברענט געוואָרן דער ספר „תולדות יעקב יוסף". אָבער אין אַכטצן יאָר אַרום, 1798 און 1799, האָט נישט געהאָלפן די גאַנצע פּראָפּאַגאַנדע פון דעם פאַנאַטישן דרשן ר' ישראל, וואָס ער האָט געפירט אין די גאַליצישע שטעט מיטן ציל אויפצורייצן דעם מתנגדישן מיעוט קעגן דעם חסידישן רוב (אויבן, § 40).

פאַראַן נאָך אַ טעם דערפאַר, וואָס אין דער עסטרייכישער גאַליציע האָט צוערשט אויפגעהערט די מילחמה צווישן חסידות און מתנגדות. דאָ זיינען ביידע צדדים געווען געצוואונגען צו מאַכן שלום, ווייל קעגן זיי איז אויפגעשטאַנען אַ שותפישער שונא — די ה ש כ ל ה פון הערץ האָמבערג, וואָס האָט מיט דער הילף פון דער עסטרייכישער רעגירונג אין יענער צייט געבויט רעפאָרמירטע צוואַנג־שולן פאַר יידן אין דייטש*. די מתנגדים און חסידים האָבן אין משך פון צוואַנציק יאָר (1787—1806) צוזאַמען געקעמפט קעגן דער „גזירה" פון דער השכלה, ביז זיי איז גע־ראָטן אויסצופועלן אַ קייסערלעכן באַפעל צו שליסן די נייע שולן. אָבער אויך דערנאָך איז די „סכנה" נישט אַריבער: הערץ האָמבערג זיצט נאָך אין ווין ווי אַ ראַטגעבער פון דער רעגירונג אין די יידישע ענינים און זוכט מיטלען, ווי אַזוי „אויפצוקלערן" די גאַליציאַנער יוגנט; די רעגי־רונג דערלויבט נישט יונגע לייט חתונה צו האָבן, איידער זיי גיבן אָפּ עקזאַמען אויף האָמבערגס לערן־ביכער („בני ציון" און אַנדערע), פאַר־ווערט אַריינצופירן חסידישע און קבלה־ספרים פון פּוילן און רוסלאַנד קיין גאַליציע; באַמיט זיך צו דערציען די כשרע יידישע בחורים אין קאַ־זאַרמעס פאַר סאָלדאַטן, — הייסט וואָס וועט זיין מיט יידישקייט? די השכלה איז אַ סם־המוות פאַר דער חסידות נאָך מער ווי פאַר דער רבנות, און דעריבער מוזן ביידע לאַגערן פון אָרטאָדאָקסן זיך פאַראייניקן קעגן דער נייער קולטור־באַוועגונג. אַזוי אַרום האָט זיך געענדיקט דער אינע־ווייניקסטער רעליגיעזער קאַמף, בכדי צו באַשיצן די אַלטע קולטור בכלל.

די חסידות האָט אויפגעשטעלט אַ וואַנט צווישן אירע מאמינים און

* דובנאָוו, נייעסטע געשיכטע פון יידישן פאָלק, ב' I, § 38 (פאַרלאַג „קולטור־ליגע", וואַרשע, 1925); וועלט־געשיכטע דעס יידישן פאָלקעס, באַנד 8 (בערלין, 1929).

דער אויסנווייניקסטער וועלט. עס האָבן זיך געטאָן מעשים אין דער וועלט, מלוכות זיינען איינגעפאַלן אין דעם שטורעם פון די געשעענישן אין דער נאַפּאָלעאָנישער תקופה; אין גאַליציע גופא האָט דער שטורעם אָפּגעריסן דעם מערבדיקן טייל (קראָקעווער קרייז) פון עסטרייך און צו־געגעבן אים צום הערצאָגטום וואַרשע (1809—1813) — אָבער דער חסי־דישער לאַגער איז געשטאַנען פעסט ווי אַ פעלדז אין מיטן ים אונטער די פליגלען פון די צדיקים, וואָס האָבן אין יענער צייט זיך געפּרוּכּפּערט און געמערט. אין אָט דעם קליינעם וועלטל זיינען די צדיקישע הייזער גע־וואָרן קיניגלעכע דינאַסטיעס און האָבן זיך געפירט זייער אייגענע פּאָלי־טיק אין הימל און אויף דער ערד. זיינען זיך אָט די „מלכים" געזעסן צווישן באַגייסטערטע מאמינים און האָבן געשפּילט די ראָלע פון פּאַרמיט־לערס צווישן זיי און דעם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

דער ערשטער צווישן די גאַליצישע צדיקים, דער באַשעפער פון דער טעאָריע פון „פּאַרמיטלעריי", ר' אלימלך ליזענסקער (§ 28), האָט קיין אייגענע דינאַסטיע נישט געגרינדעט. זיין זון ר' א ל ע ז ר, וואָס האָט פּאַרנומען דעם פּאָסטן פון אַ רב אין ליזענסק, האָט זיך אויסגעצייכנט נאָר דערמיט, וואָס ער האָט אָפּגעדרוקט זיין פאָטערס ספר „נועם אלימלך" צוזאַמען מיט בריוו וועגן מהות פון חסידות. אַז מען האָט ר' אלעזרן גע־פרעגט, וואָס האָט זיין פאָטער געזאָגט פאַרן טויט, האָט ער געענטפערט: „קוקט אַריין אין ספר נועם אלימלך, וועט איר וויסן"*. דער זון האָט נישט געהאַט וואָס מוסיף צו זיין צו די רייד פון פאָטער, וואָס האָט אים איבערגעלאָזט בירושה כתבים, און נישט די פעאיקייט פון אַ לערער און פירער**.

---

* סדר הדורות החדש, 60.

** חוץ דעם לאַנגן בריוו וואָס ר' אלעזר האָט געשריבן אויפן פאָטערס באַפעל און וואָס איז אָפּגעדרוקט צום סוף פון ספר „נועם אלימלך" (אויבן, § 28), זיינען אין אַ שפּעטערער צייט פאַרעפנטלעכט געוואָרן נאָך צוויי בריוו זיינע. דער ערשטער איז געשריבן נאָך פאַר זיין פאָטערס לעבן און אין זיין נאָמען: דאָס איז אַן ענטפער אויף דער שאלה פון איינעם אַ חסיד וועגן ענינים פון חסידות („בית מלך", מונקאַטש תרנ"ד, צום סוף; עשר צחצחות, 36—38, פעטריקאָוו 1910); און דער צווייטער איז אַ בריוו פון ר' אלעזרן צו ר' מענדל רימאַנאָווער וואָס דערציילט אַ מעשה נורא, ווי אַזוי

דעם רבינס טעטיקייט האָבן ווייטער געפירט זיינע תלמידים. דער אויסגעצייכנטסטער צווישן זיי איז געווען ר׳ מ נ ח ם מ ע נ ד ל פ ר י ס ט י ק ע ר, וואָס האָט זיך באַזעצט אין דער שטאָט רימאַנאָוו און איז באַוואוסט אויך אונטערן נאָמען מ ע נ ד ל ר י מ אַ נ אָ וו ע ר. אין דער חסידישער ליטעראַטור איז וועגן אים דערציילט גאָר ווייניק*, און אין זיינע דרשות וואָס זיינע תלמידים האָבן אָפּגעדרוקט נאָך זיין פּטירה** איז שווער צו געפינען עפּעס נייס און אָריגינעלס. אָבער מיר האָבן אַ בפירושן סימן, אַז דער דאָזיקער צדיק איז געווען בשעתו באַרימט צווישן חסידים: זיין נאָמען ווערט דערמאָנט אין דער רשימה פון די צדיקים צווישן 1798—1800, וואָס ווערן אָנגערופן „ראשי בריוני״ אין די כתבים פון דעם פאַנאַטישן מתנגד ר׳ דוד מאַקאָווער***. „מנדיל פריסטי־קער״ איז דער לעצטער אין דער דאָזיקער רשימה, וואָס אין דער שפּיץ פון איר ווערן אָנגערופן די גרעסטע צדיקים: לוי יצחק באַרדיטשעווער, מלך ליזענסקער, זלמן ליאָזנער און אַנד׳. ווי עס ווייזט אויס, איז ר׳ מענדל פּריסטיקער געגאַנגען אין די וועגן פון זיין רבין דעם ליזענסקער, און דערפאַר האָט ער צערייצט דעם כעס פון די מתנגדים. מיט ביטערן שפּאָט שרייבט דער מאַקאָווער מגיד וועגן דעם צדיק „מנחם (מענדל) וואָס איז אַרויסגעגאַנגען דינען מלך ליזענסקער״ און וואָס די חסידים באַרימען זיך

ר׳ אלימלך האָט נאָכן טויט אַרויסגעטריבן אַ דיבוק פון אַ פרוי דורך דעם וואָס ער האָט זיך איר באַוויזן אין קרייז פון איר פאַמיליע און האָט זי געבענטשט („אמרי שפר״, לעמבערג, 1884); עשר צחצחות, 39—40). מען באַדאַרף נאָך רעווידירן די עכט־קייט פון די לעצטע בריוו.

* סדר הדורות החדש, 61—62; שם הגדולים החדש, אונטער זיין נאָמען. שפּע־טערדיקע לעגענדעס וועגן אים האָבן זיך אויסגעמישט מיט די מעשיות וואָס זיינען פאַרשפּרייט געוואָרן אין פאָלק וועגן זיין תלמיד ר׳ נפתלי צבי ראָפּשיצער (עשר צח־צחות, ז׳ 85 א״וו).

** מנחם ציון, אמרות טהורות, חידושי תורות, אשר יצאו מפה קדוש הרב הצדיק מנחם מענדיל דק״ק פריסטיק ואחר תקע אהלו בק״ק רימנוב״. אין אָט דעם קליינעם ספרל זיינען צונויפגעקליבן זיינע דרשות צו שבתים און ימים־טובים דורך זיין תלמיד יחזקאל פאנעט, אַ רב אין זיבנבערג (אין דרוק זשיטאָמיר, 1857). דעם ספר „דברי מנחם״ וואָס ווערט צוגעשריבן דעם דאָזיקן צדיק האָט איך נישט געזען.

*** שבר פושעים, נו׳ 18; זמרת עם הארץ, נו׳ 23.

מיט אים, אַז ער „ווייס אַלץ און גיט זיי צו וויסן וואָס עס וועט זיין", „מנדל פריסטיקער איז אונדזער טרייסטער (מנחם שלנו), ער וועט אונדז פירן, לויט זיין אָנזאָג וועלן מיר גיין און קומען, ער איז אונדזער מלך און ער וועט אויסשתדלען כל טוב פון אונדזערטוועגן"*. זיין השפעה איז משמעות נאָך מער אויסגעוואַקסן, ווען ער האָט זיך אַריבערגעקליבן פון פריסטיק קיין רימאַנאָוו. דאָרט האָט ער געהערשט איבער דער עדה חסידים אין דער צייט פון נאַפּאָלעאָנס ממשלה אין צענטראַל־אייראָפּע און האָט דערלעבט די מפּלה זיינע אין דער מילחמה אין רוסלאַנד און פוילן.

די דאָזיקע געשעענישן האָבן, לפי דער לעגענדע, געבראַכט צו אַ מחלוקת צווישן דעם רימאַנאָווער צדיק און איינעם פון זיינע בעסטע תלמידים ר' נפתלי צבי הורוויץ פון ראָפּשיץ. דער לערער האָט געהאַלטן, אַז נאַפּאָלעאָנס ניצחון וועט ברענגען אַ ישועה פאַר יידן אין פוילן, און דערפאַר האָט ער געהייסן זיינע תלמידים מתפּלל זיין פאַר דעם ניצחון, און דער תלמיד האָט געטענהט פאַרקערט, אַז אויב דער פראַנצויזישער באַצווינגער וועט גובר זיין, וועט זיך פאַרשפּרייטן די כפירה, יידישע יונגע לייט וועלן זיין געצוואונגען צו לערנען אין גוייִשע שולן און דינען פאַר סאָלדאַטן, און דעמאָלט וועט קומען אַ סוף צו חסידות און צום גלייבן אין צדיקים**. אַן אַנדער לעגענדע זאָגט, אַז די צוויי גאַליציאַנער צדיקים האָבן זיך צעקריגט בעת נאַפּאָלעאָנס לעצטע מילחמות אין רוסלאַנד, ר' מענדל האָט געוואָלט גלייבן, אַז דער קייסער נאַפּאָלעאָן איז דאָס איינער פון די מלכים פון גוג ומגוג, וואָס זייער מילחמה דאַרף זיין איידער משיח וועט קומען, און ער האָט אין זיין תפילה זיך געמיט, אַז ער זאָל

* זמרת עם הארץ, נר' 28.

** פרענק, יהודי פולין בימי מלחמות נפוליון, ז' 18 (וואַרשע, 1913). דער מחבר גייט נאָך נאָך דער חסידישער לעגענדע, וואָס שיידט נישט פונאַנדער די צייטן און אין איין אָרט (ז' 14 א"וו) נעמט ער אַריין אין דער מחלוקת אויך דעם צדיק אלימלך ליזענסקער, וואָס איז געשטאָרבן 1786, איידער נאַפּאָלעאָן האָט נאָך אָנגעהויבן זיין קאַריערע. — די מיינונג וואָס ווערט צוגעשריבן ר' נפתלי ראָפּשיצער איז אין דעם אמתן אַרויסגעזאָגט געוואָרן אין אַ בריוו פון ר' שניאור־זלמן ליאַדיער אין יאָר 1812 זע ווייטער § 47.

מנצח זיין אין דער מילחמה, כדי די גאולה זאָל קומען. אין זיין באַגייס־טערונג האָט ער געטענהט, אַז גלייכער איז פאַר יידן, עס זאָל פאַרגאָסן ווערן אַ סך בלוט צווישן פּריסטיק און רימאַנאָוו, אַבי משיח זאָל קומען. און ר׳ נפתלי איז געווען קעגן דעם, ביז די צוויי צדיקים האָבן געמוזט פאָרן קיין קאָזשעניץ צום גרויסן מגיד ר׳ ישראל, ער זאָל פּסקענען אין דער שאלה*, ווי עס ווערט דערציילט ווייטער (§ 46).

וועגן דעם לעבן און ווירקן פון ר׳ נפתלי ראָפּשיצער איז גאָר־נישט געבליבן אין זיכרון אויף דורות, חוץ פאָלקס־לעגענדעס און צדיקים־מעשיות, וואָס די פאַנטאַזיע איז אין זיי מער ווי דער אמת**. מען דערציילט וועגן אים שטותים, למשל: „אַז זיין נשמה איז געווען פון דער מצווה סוכה וואָס אין דער תורה, און אין דער אמתן פלעגט ער אַ גאַנץ יאָר עוסק זיין אין דער דאָזיקער מצווה: איטלעכן טאָג פלעגט ער מאַכן עפּעס אַן אַרבעט אין זיין סוכה, איין טאָג פלעגט ער אַריינ־קלאַפּן אַ פלעקל און אַ צווייטן טאָג פלעגט ער לערנען מסכת סוכה, און אַלע טאָג פלעגט ער דערמאָנען דעם נאָמען סוכה און פלעגט אַלץ ווענדן זיינע רייד, ביז ער פלעגט קומען צו אַ זאַך פון דער סוכה“. אין אַלע זיינע טועכצן און רייד האָבן די מאמינים געזען רק הייליקע רמזים. אין זיינע דרשות שבת צו שלש־סעודות פלעגט ער „אַנטפּלעקן סודות פון דער תורה“, און אַפילו אין די וואָכעדיקע שמועסן זיינע מיט זיין ווייב און מיט דער דינסט האָט מען אַרויסגעפונען וואונדערלעכע סודות. איינער פון די פּוילישע צדיקים האָט עדות געזאָגט, אַז דער ראָפּשיצער רבי איז געווען בכוח אַראָפּצוברענגען משיחן נאָך פאַר דער צייט פון דער גאולה. מער נישט וואָס פון אויבן האָט מען אים פאַרהאַלטן, ווייל מען האָט אים געגעבן אַ ווייב אַ כעסנטע, וואָס האָט אים געשטערט אין עבודת השם.

---

* עשר אורות, ז׳ 74; עשר צחצחות, 87.

** אין ספר הדורות החדש (70) און אין שם הגדולים החדש (אונטער זיין נאָ־מען) שטייט, אַז ער האָט פאַרפאַסט אַ קליין ספרל „אילה שלוחה: רמזי תורה לסדר בראשית ושמות“. אין ספר „עשר צחצחות“ ווערט דערמאָנט נאָך אַ זאַמלונג דרשות מיטן נאָמען „זרע קודש“; אַבער אַט די אַלע ספרים זיינען שפּעטערדיקע און זייער אויטענטישקייט איז מוטל בספק.

אין ערשטן זיווג איז ער געווען אַן איידעם פון אַ גביר אין בראָד; איין מאָל האָט ער געטראָפן זיין יונגע ווייבל שטייענדיק פאַרן שפּיגל און זיך פּוצן, האָט ער געזאָגט צו איר: וואָס פּוצסטו זיך אַזוי שטאַרק? מיר ביסטו געפעלן אויך אָן פּוץ. האָט זי אים געענטפערט, אַז זי וויל געפעלן ווערן אויך אַנדערע. ווי ער האָט דאָס דערהערט, איז ער באַלד אַנטלאָפן קיין זלאָטשעוו צום צדיק ר׳ מיכל, און לויט זיין עצה האָט ער זיין ווייב אָפּגעגט. מען דערציילט, אַז ער פלעגט זיך נישט יאָגן נאָך „פּדיונות״, ווי אַ סך פון זיינע חברים: „די צדיקים ווילן האָבן, עס זאָלן קומען צו זיי די וואָס דאַרפן האָבן הילף, און זיי זאָלן פאַר זיי מתפלל זיין, אָבער דער ראָפּשיצער רב שטייט אויף אין דער פרי און טוט תפילה, אַז אַלע וואָס געניייטיקן זיך אין הילף זאָלן געהאָלפן ווערן אין דער היים און זאָלן נישט באַדאַרפן קומען קיין ראָפּשיץ״. יונגערהייט האָט ר׳ נפתלי געהאַט אויסצושטיין אַ סך צרות פון די מתנגדים און אויף דער עלטער פלעגט ער זאָגן: „ווען די וועלט זאָגט, אַז מתנגדים ווערן מגולגל אין הינט, איז דאָס אמת״. די בני דור האָבן עדות געזאָגט אויף ר׳ נפתלין, אַז ער איז געווען אַ גרויסער פיקח. איין מאָל האָט אים געפרעגט דער גרויסער לובּ־לינער רבי: „עס שטייט דאָך אין דער תורה: ת מ י ם תהיה עם ה׳ אלהים און נישט ח כ ם תהיה?״ דערויף האָט דער ראָפּשיצער גע־ענטפערט: „בכדי צו זיין אַ תמים מיט גאָט איז נייטיק אַ גרויסע חכמה״*. ר׳ נפתלי איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1827 און איז געקומען צו קבורה אין דער שטאָט לאַנצוט**.

פון די פינף זין פון באַרימטן גאַליציאַנער צדיק מיכל זלאָטשעווער (אויבן, § 21), האָט זוכה געווען צום טיטל „קדוש״ ר׳ וו אָ ל ף ז ב אַ־ר ע ז ש ע ר*** (אַן ערך צווישן 1792 און 1820). די הייליקייט פון אָט דעם צדיק איז נישט געווען קיין „קדושה״ פון דעם מין וואונדער־מאַ־

* עשר צחצחות, 84—92.

** דאָרט, 100: אָפּגעשריבן די אויפשריפט אויף זיין מצבה.

*** אין סדר הדורות החדש (ז׳ 53) ווערט ער אָנגערופן זאב וואָלף און אין „שם הגדולים החדש״ (אין אות וואו, נאָענט צום סוף) בנימין וואָלף. שווער צו באַשטימען, וועלכער איז דער אמתער נאָמען.

כערס, נאָר זי איז אַרויסגעקוואָלן פון אמתער מאָראַלישער שלימות, וואָס קיין סך צווישן די צדיקים האָבן זיך מיט אַזעלכער נישט אויסגעצייכנט. אַ גאַליציאַנער פון אַ דור שפּעטער* שילדערט ר׳ וואָלפן ווי אַ מענטשן, „וואָס זיין תמימות און זיין הייליקייט איז גאָר נישט משער צו זיין, בפרט פולקומענקייט פון די מידות און אין ליבשאַפט צו מענטשן״. מען דער־ציילט וועגן אים, אַז איין מאָל האָט זיין ווייב זיך צעקריגט מיט דער דינסט און האָט געוואָלט גיין מיט איר צום בית־דין כדי צו מאָנען פון איר דעם שאָדן פאַר אַ כלי וואָס זי האָט צעבראָכן. דעמאָלט האָט ר׳ וואָלף זיך אָנגעטאָן און האָט זיך אויך געלאָזט גיין צום בית־דין. די רביצין האָט געמיינט, אַז איר מאַן גייט דאָס טענהן פאַר אירטוועגן פאַר די דיי־נים, און זי האָט צו אים געזאָגט: איך וועל אַליין גיין, צוליב וואָס דאַרפסטו מטריח זיין דיין כבוד צוליב אַ געלט־תביעה? אָבער דער צדיק האָט איר געענטפערט: איך גיי נישט פון דיינטוועגן אין בית־דין, נאָר כדי צו טענהן פאַר דער דינסט, וואָרעם זי איז אַ יתומה, און עס איז אַ מצווה זיך איינצושטעלן פאַר איר, ווי עס שטייט אין פסוק (איוב ל״א 13): „אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי״... (צי האָב איך פאַרוואָרפן דאָס רעכט פון מיין קנעכט און דינסט אין זייער שטרייט מיט מיר). ר׳ וואָלף איז געווען אָפּגעהיט אין כבוד פון איטלעכן מענטשן, און אַפילו פון די סאַמע שפּלע. איין מאָל שבת צו שלוש סעודות זיינען ביי אים געזעסן חסידים, „און זייער שטייגער איז געווען צו זיצן פאַר אים מיט פאַרכט און פחד און אין שטילקייט, כדי אים נישט מבלבל צו זיין אין דער צייט ווען ער איז פאַרטיפט אין הייליקע מחשבות״; דער־ווייל איז אַריין איינער אַ מענטש און האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש צווישן די געסט, גענומען אַ רעטעך, צעשניטן אים אויף שטיקער און גע־נומען עסן און כראָמשקען מיט די ציין ביים קייען. האָבן די אַנדערע חסי־דים אויף אים אָנגעשריען: פרעסער איינער, פאַרוואָס ביסטו מבלבל דעם הייליקן רבין? האָט זיך דער ייד שטאַרק פאַרשעמט. דער צדיק האָט באַ־

* מענדל באָדעק, דער מחבר פון „סדר הדורות החדש״, וואָס האָט געוויס גע־נומען זיינע ידיעות פון ערשטן מקור. ביי גאָר זיינע גוזמאות איז ער מער באַגלייבט ווי אַלע שפּעטערדיקע מחברים אין זייערע סיפורי צדיקים.

מערקט זיין צער און האָט געזאָגט: מיר ווילט זיך עסן רעטעך, גיט מיר, וועל איך עסן. האָט דער ייד אים געגעבן אַ שטיק רעטעך. און דער צדיק האָט געגעסן דעם רעטעך און אַזוי אַרום באַרואיקט דעם יידן וואָס איז פאַרשעמט געוואָרן פון זיינע חברים.

און ווי גרויס ר׳ וואָלפס צדקות איז געווען, אַזוי גרויס איז אויך געווען זיין ענוות. איין מאָל איז ר׳ וואָלף געפאָרן מיט אַ בעל־עגלה אויף אַ ברית צו איינעם פון זיינע חסידים. עס איז געווען ווינטער־צייט, און די קעלט גרויס. אין מיטן דער סעודה האָט ר׳ וואָלף זיך דערמאָנט, אַז דער בעל־עגלה איז געבליבן אין דרויסן היטן זיינע פערד, ער קאָן זיך צוקילן. דעמאָלט איז ער שטילערהייט אַרויס אין דרויסן און האָט געזאָגט צום בעל־עגלה: גיי אַריין אין שטוב און וואַרעם זיך אָן אַ ביסל, און איך וועל דאָ אַכטונג געבן אויף די פערד. דער בעל־עגלה האָט געמוזט פאָלגן וואָס דער צדיק הייסט, איז אַריין אין שטוב און האָט זיך געזאַמט מער ווי אַ ווײַלע. אַז די געסט האָבן געזען, אַז דער צדיק זאַמט זיך צופיל אין דרויסן, זיינען זיי אַרויס אים זוכן און האָבן אים געפונען שטיין ביי די פערד ציטערנדיק פון קעלט. — אין גאָר דער חסידישער לעגענדע האָב איך נישט געפונען קיין גלייכן צו דער מאָראַלישער שיינקייט וואָס אַנטפּלעקט זיך אין די הומאַנע מעשיות ווי אָט די. אויסגעצייכנטע צדיקים פון אָט דעם מין זיינען מכפר אויף די זינד פון זייערע חברים, וואָס האָבן געמאַכט געשעפט מיט זייער כלומרשטיקער „קדושה״.

צו דעם מין צדיקים וואָס מאָראַלישע השתלמות איז פאַר זיי געווען דער עיקר אין חסידות, קאָן מען צורעכענען אויך ר׳ מ ש ה ל ײ ב ב ר אָ ד ע ר אָדער סאַסאָווער (סאַסאָוו איז אַ שטעטל אין בראָדער קרייז, וואו ער האָט זיך באַזעצט זיינע לעצטע יאָרן און איז דאָרט נפטר געוואָרן אין יאָר 1807). יונגערהייט האָט ער געלערנט אין ניקאָלשבורג אין דער ישיבה פון ר׳ שמעלקע הורוויץ, וואָס איז געווען נוטה צו חסידות. שפּעטער איז ער געווען אַן איינגייער ביי ר׳ אלימלך ליזענסקער. פון זיין לעצטן רבין האָט ער משמעות נישט איבערגענומען דעם געשעפט־צדיקיזם. אין זיין טעטיקייט איז ער געווען מער אַ ל ע ר ע ר אין חסידות, איידער אַ וואונדער־מאַכער, און אין זיין מאָראַלישער תורה איז

זיין טון געוועזן איינס מיט זיין וואָרט. „גמילות חסדים" איז פאַר אים געוועזן דער הויפּט־זייל, וואָס אויף אים האַלט זיך די וועלט. שטענדיק פלעגט ער זאָרגן וועגן שפּייזן אָרעמע לייט, היילן קראַנקע און אויסלייזן תפוסים; „ער פלעגט תמיד נעמען אַן אָנטייל אין איטלעכנס צער, גלייך ווי די צרה וואָלט געקומען אויף אים גופא". ער פלעגט פילנעווען קינדער יתומים און צוואָגן זיי די קעפּלעך, היילן זיי פון קרעץ און גרינד דורך אַרויפלייגן פלאַסטערס. ער פלעגט זאָגן: „דער מענטש וואָס קאָן נישט אויסזייגן דאָס בלוט פון די געשווירן און קרעץ פון יידישע קינדערלעך, דער האָט אַפילו צו אַ העלפט פון אהבת ישראל נישט דערגרייכט"*. איין און דער זעלביקער געדאַנק האָט געפונען זיין אויסדרוק אין דער זעלביקער פאָרעם ביי דעם קאַטוילישן נזיר פראַנציסק פון אַסיזי אַנהייב 13טן י"ה און ביי דעם יידישן חסיד סוף 18טן י"ה; די ליבשאַפט צו מענטשן, רחמנות אויף געפּלאָגטע און אומגליקלעכע — אַט דער געפיל לעבט גלייך ביי ביידע הייליקע. גלייך זיינען זיי געווען אויך אין דער מידה פון עניוות. ר' משה לייב פלעגט אין זיינע בריוו צו זיין חתימה שטענדיק צוגעבן „אני השפל והנבזה". זיין ליבשאַפט צו שלום האָט אים דערווייטערט פון אַלע מחלוקתן פון יענער צייט. אין אַ בריוו צו די רבנים (מרחשון תקנ"ו, 1795) בעט ער זיי צו האָבן רחמנות אויף זיין גערודפטן חבר ר' שלמה לויצקער, דעם מעזריטשער מגידס אַ תלמיד. ער בעט זיך בכלל ביי זיי, זיי זאָלן אָפּשטעלן די מחלוקת, מיט אַזעלכע האַרציקע ווערטער: „איך דער נידעריקער און נישטיקער קום צו בעטן ביי אחינו בני ישראל, עס זאָל זיין שלום אויף דער וועלט. אויב עס איז נישטאָ קיין שלום, איז נישטאָ גאָרנישט... דער ס"ם (סמאל) האָט געוואָרפן פיילן און שיס־שטייבער, כדי צו מאַכן העצעס צווישן תלמידי חכמים און אנשי מעשה, יראים ושלמים. ווי איז צו די אויערן וואָס הערן אַזעלכס!... איך ווייס אויף זיכער, אַז אין דיין פאָלק זיינען אַלע געליבט, אַלע גערעכט"**. בכלל פלעגט ר' משה לייב מקיים זיין דעם געבאָט: זאָלסט

* סדר הדורות החדש, 75.

** דער בריוו איז אָפּגעדרוקט צום סוף פון דעם קונטרס „צוואת הריב"ש" אין לעמבערגער דרוק, 1862. זע „דברי צדיקים", ז' 41, מכוח דער מחלוקת קעגן ר' שלמה לויצקער.

דן זיין איטלעכן מענטשן לכף זכות. יונגערהייט פלעגט ער אַ מאָל אַוועק־גיין אין אַ שענק, וואו „פרייע" בחורים פלעגן הוליען, פלעגט עסן און טרינקען און טאַנצן מיט זיי; ער פלעגט דאָס טאָן צוליב מצווה: כדי זיי אָפּצוהיטן פון זנות*. וועגן אָט דעם צדיק האָט מען דערציילט די באַוואוסטע לעגענדע, אַז איין מאָל ערב יום־כיפור פאַרנאַכט, ווען ער האָט פאַרשפעטיקט צו קומען אין שיל צו „כל־נדרי", איז מען אים געגאַנגען זוכן און מען האָט אים געפונען אין אַ שטוב האַלטנדיק אַ קינד אויף דער האַנט; דאָס קינד האָט געוויינט, מחמת זיין מאַמע איז אַוועק אין שיל און האָט דאָס געלאָזן אַליין, און דער רבי האָט דאָס גענומען איינשלעפערן מיט זיין געזאַנג**.

דער סאַסאָווער צדיק האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך אין כתב־יד אַ קליינעם קונטרס מיט שטיקלעך דרשות און ווערטלעך, וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אַ יאָר פופציק נאָך זיין טויט („ליקוטי רמ"ל", זשיטאָמיר, 1857). טייל פון זיינע קורצע ווערטלעך זאָגן עדות אויף זיינע מיינונגען און אויף זיינע מידות: „זע דיין אייגענע שפלות, וועלן דיינע אויגן ליכטיק ווערן פון דעם אייבערשטנס דערהויבנקייט"; „נאַראָנים פייניקן זייער גוף מיט תעניתים און קאַלטע מקוואות, און אויב דו וועסט איינהאַלטן דיין כעס, וועט עס דיר דען נישט זיין בעסער פאַר טויזנט תעניתים"; „אויב דיר געפעלט נישט וואָס דיין חבר טוט, דעמאָלט טו אַ קוק, צי דיינע אייגענע מעשים זיינען ווי געהעריק, און דערנאָך זאָלסטו לערנען און שטראָפן דיין חבר"; „עס זיינען שוין געווען מענטשן וואָס זייער מויל האָט נישט אויפגעהערט לערנען, און פאַרט האָבן זיי נישט פאַרזוכט קיין טעם פון יראת שמים, דו שטעל זיך טאַקע אָפּ אויף דער תורה, כדי דו זאָלסט וויסן דעם פירוש פון די תרי"ג מצוות און אַלע תקנות און סייגים פון די רבנן, אָבער נישט צוליב פילפול".

אין יענער צייט האָט נאָך געלעבט איינער פון די ערשטע גרינדערס פון גאַליציאַנער חסידיזם, ר' משולם פייבוש העליר פון זבאַראַזש, אַ תלמיד מובהק פון דעם מגיד מיכל זלאָטשע־

---

* עשר צחצחות, 42—44.

** דאָרט, 49.

ווער. יונגערהייט האָט ער נאָך געזען דעם גרויסן מעזריטשער מגיד און זיין חבר ר׳ מענדל פּרימישליאַנער*, אָבער זיין תורה האָט ער איבערגע־נומען פון זיין לאַנדסמאַן מיכל זלאָטשעווער. אין די לעצטע יאָרן פון זיין רבין האָט ער זיך באַטייליקט אין צונויפשטעלן די גרויסע זאַמלונג „לי־קוטי יקרים״ (לעמבערג, 1792), אין וועלכער עס זיינען געבראַכט די רייד פון די פיר הייליקע (ארבעה מטיבי לכת): דעם בעש״ט, דעם מגיד דוב בער מעזריטשער, ר׳ מענדל פּרימישליאַנער און ר׳ מיכל זלאָטשעווער**.

---

* ליקוטי יקרים, דף כ׳, עמוד ג׳ (לעמבערג, 1792).

** מיר איז געראָטן אויפצודעקן דעם אַנאָנימען מחבר (אָדער איינעם פון די מחברים) פון דער אַלטער זאַמלונג „ליקוטי יקרים״ (זע אויבן, §§ 11, 15 און ווייטער אונטן אין די הוספות) אויף אַזאַ אופן: אויף דף כ׳ עמוד ג׳ פון דעם ספר אין דרוק 1792 שטייט: „אני הכותב למען אהבת אמיתי [עמיתי] ורעי אשר מעודי גדלתי [עמו?] בתורת ה׳ ויראתו לפי קט שכלנו, וגבה טורא ביניגו. ובעת הפרדו מאתי ביקש ממני להעלות על הכתב יושר דברי אמת ואמונה הנשמע מפי משכילי הדור אנשי מופת בעלי רוח הקודש אשר עיני ראו ולא זר כמלאכי אלקים פחדם ויראתם, וכולם ממעין אחד שתו, האלקי ר׳ ישראל בעש״ט ז״ל. ואני לא זכיתי לראות רק פני תלמידו האלקי ר׳ דוב בער ז״ל... וכמה פעמים הייתי לפני האשל הגדול ר׳ מנחם מנדיל מפרימילשייאן ע״ה, וביותר להבדיל בין המתים והחיים אשר שמעתי מפה קדוש מו׳ יחיאל מיכל נ״י״. (איך בין דער וואָס שרייבט פון וועגן דער ליבשאַפט פון מיין חבר און פריינד, וואָס פון דער יוגנט אָן בין איך געוואַקסן (מיט אים?) אין גאָטס תורה און אין זיין פאָרכט לויט אונדזער קליינעם שכל, און אַ באַרג האָט זיך דערהויבן צווישן אונדז. און אין דער צייט ווען ער האָט זיך צעשיידט מיט מיר, האָט ער געבעטן פון מיר אַרויסצו־ברענגען אויף דער שריפט די רייד פון אמת און אמונה וואָס זיינען געהערט געוואָרן פון די לערערס פון דור, וואונדער־מענער וואָס פאַרמאָגן רוח הקודש, וואָס מיינע איי־גענע אויגן האָבן געזען זייער פחד און פאָרכט פון מלאכים פון גאָט, און אַלע האָבן זיי געטרונקען פון איין קוואַל, פון געטלעכן מאַן ר׳ ישראל בעל שם ז״ל. און איך האָב זוכה געווען צו זען נאָר זיין תלמיד דעם געטלעכן מאַן ר׳ דוב בער ז״ל... און אַ סך מאָל בין איך געווען פאַר דעם גרויסן בוים ר׳ מנחל מענדל פּרימישליאַנער ע״ה, און מער פון אַלץ, אָפּצושיידן צווישן די טויטע און די לעבעדיקע, האָב איך געהערט פון הייליקן מויל פון ר׳ יחיאל מיכל זיין ליכט זאָל שייגען). — דאָס זעלביקע גע־פינט זיך אויך אין דעם קונטרס „דרך אמת״ פון ר׳ פייבוש זבאַראַזשער, וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין אַ שפּעטערער צייט (טשערנאָוויץ, 1855) און איז דערנאָך אַריינגענומען געוואָרן אין דער זאַמלונג „קבוצת יעקב״ (געדר׳ תרג״ז). און נישט נאָר דער דאָזיקער אַריינפיר פון דעם שרייבער, נייערט דער גאַנצער ווייטערדיקער מאמר

צו די רייד פון זיינע לערערס האט ער צוגעגעבן פון זיך דערקלע־רונגען, וואס זאגן עדות אויף זיין טיפן אריינדרינגען אין דער תורה פון חסידות. אין זיינע פירושים, וואס זיינען שפעטער פארעפנטלעכט גע־ווארן אויך אין א באזונדער ספר „דרך אמת", באקלאגט זיך דער מחבר אויף די „שפעטערס און כופרים... וואס באליידיקן גאטס מלאכים דורך שקרים און ליגנס וואס זיי טראכטן אויס פון קאפ" — דאס איז אן אנצו־הערעניש אויף די מעשים פון די מתנגדים בעת דער ערשטער מחלוקת. דער מחבר טאדלט די גמרא־לערנערס וואס גרייסן זיך מיט זייער־קענט־שאפט און מאכן אוועק מיט דער האנט די גלייביקע וואס זיינען נישט אזוי שטארק בקי אין תלמוד. די בקיאים און די איבערגעשפיצטע מוחות לערנען תורה נישט לשמה, נאר צוליב אן אויסווייניקסטן ציל און ווערן געשטרויכלט אין חטא פון גרויסהאלטערישקייט. נאר די וואס לערנען פון גלוסט אפצוהיטן די מצוות וואס שטייען אין דער תורה זיינען ראוי צום נאמען „חכמים". דערויף דרשנט ער דעם פסוק: „אמור לחכמה אחותי את" (משלי ז׳ 4: זאג דער חכמה: דו ביסט מיין שוועסטער), דאס הייסט האב ליב די חכמה מיט א ריינער ליבע, אזוי ווי דו האסט ליב דיין שוועסטער, אן שום פניה, און נישט ווי דו האסט ליב דיין ווייב צוליב קערפערלעכן פארגעניגן*. די רבנים וואס זיינען קעגן חסידות ווארפט אויף ר׳ פייבוש צוויי זינד: גרויסהאלטערישקייט און קינאה — זיי זייי־

אין אלטן „ליקוטי יקרים" (פון דף כ׳ ביז ל״א) איז אפגעדרוקט מיט קליינע שינויים אין דעם דערמאנטן קונטרס „דרך אמת" אין נאמען פון ר׳ פייבוש (אין דער זאמלונג „קבוצת יעקב" פון דף כ״ו ביז דף מ״א). ווי עס ווייזט אויס, האט ר׳ פייבוש דאס געשריבן לויט דער בקשה פון זיין חבר, וואס האט געלערנט מיט אים צוזאמען יונ־גערהייט, אבער שפעטער האט ער זיך אפגעשיידט פון אים („א בארג האט זיך דער־הויבן צווישן אונדז"...). איך בין משער, אז ר׳ פייבוש האט געשריבן נאר דעם טייל פון ספר „ליקוטי יקרים", וואס הייבט זיך אן מיט די ווערטער „אני הכותב"... די אי־בעריקע טיילן, די פריערדיקע און די שפעטערדיקע, האבן פארפאסט אנדערע. זע נאך סדר הדורות החדש, 36, און שם הגדולים החדש אונטער פייבוש: ביידע דערמאנען די דרושים פון ר׳ פייבושן אין די ליקוטי יקרים. און אפשר האבן זיי געהאט אן אנדער דרוק, וואס אין אים איז דער נאמען פון מחבר דערמאנט בפירוש.

* ליקוטי יקרים, דף כ״א עמוד ד׳; דרך אמת, אין דער זאמלונג „קבוצת יעקב" דף כ״ט.

נען מקנא די פירערס פון די חסידים, מחמת זיי האָבן אַ גוטן נאָמען, און די מאַסע פון פאָלק איז צו זיי צוגעבונדן, בעת צו די לומדים ווענדט זיך קיין מענטש נישט, און דערפאַר טראַכטן זיי אויס בילבולים אויף די צדיקים און „קלערן אויס שקרים און ליגנס, אַזוי ווי דאָס האָט געטראָפן אין אונדזער צייט"*. די ווערטער זיינען געשריבן געוואָרן אין דער צייט פון דער רעליגיעזער מחלוקת, אָבער אין זיינע לעצטע יאָרן האָט ר' פייבוש דערלעבט צום ניצחון פון דער חסידות אין גאַליציע. פּרטים פון זיין לעבן ווייסן מיר נישט, דאָס גלייכן איז נישט באַוואוסט דאָס יאָר פון זיין פטירה**.

איין צדיק איז געווען אין יענעם דור, ר' אוריסטרעליסקער, וואָס איז געווען באַוואוסט מיטן צונאָמען „שרף". ער האָט געקראָגן דעם צונאָמען מחמת דעם, וואָס בעתן דאַוונען פלעגט ער זיך שטאַרק צעהיצן „און ברענען ממש ווי פייער", און דערפאַר האָט מען אים געהאַלטן פאַר אַ געטלעכן מלאך, ווי איינעם פון די שרפים וואָס שטייען איבערן כסא הכבוד אין הימל***. איינער פון ר' אוריס רבייים איז געווען דער ליטווישער „קדוש", ר' שלמה קאַרלינער, וואָס איז דערהרגעט געוואָרן אין לודמיר אין וואָלין אין יאָר 1792 (אויבן, § 24). די לעגענדע דערציילט גוזמאות וועגן סטרעליסקער צדיק: „אַז ער פלעגט לייענען די תורה, פלעגט ער זען די אותיות פון דער ספר תורה אין שוואַרצן פייער אויף ווייסן פייער", אַזוי ווי בעת די תורה איז געגעבן געוואָרן אויפן באַרג סיני. איידער ער פלעגט גיין אין בית־מדרש אַריין דאַוונען, פלעגט ער זיך געזעגענען מיט זיין הויזגעזינד, וואָרעם ער האָט מורא געהאַט, טאָמער וועט ער שטאַרבן בעתן דאַוונען פון גרויס דבקות. עס האָט אים געדוכט, אַז אין זיינע לעצטע טעג וועט ער זוכה זיין אויפצושטייגן אין שטורעם אין הימל אַריין, אַזוי ווי אליהו הנביא אין זיין צייט. אין קליינעם גאַליצישן שטעטל סטרעליסק פלעגן זיך צונויפקומען מאַסן חסידים; דער רוב פון זיי זיינען געווען אָרעמע לייט, און קיין עשי־

* ליקוטי יקרים, דף כ"ד עמוד ד'; „קבוצת יעקב", דף ל"ג.

** חוץ שפּעטערדיקע לעגענדעס אין ספר „אמונת צדיקים" (וואַרשע, 1900).

*** סדר הדורות החדש, 74—75; עשר צחצחות, 76—93.

רות האָבן זיי זייער רבין נישט געקאָנט אָריינברענגען, אָבער ר׳ אורי האָט געהאַט אַן אינעווייניקסטע באַדערפעניש אין אַט דער פאַרזאַמלונג פון חסידים אַרום זיך, וואָרעם אין אַט דער סביבה פלעגט ער זיך אָנוואָרעמען און אָנצינדן צו דער עבודת הבורא. ער פלעגט זאָגן, אַז אַ חסיד באַדאַרף פאָרן צו זיין רבין אפילו טויזנטער מיילן ווייט און ער מעג צוליב דעם אַפילו זיך אָפּזאָגן פון דאַוונען און לערנען, וואָרעם איין וואָרט פון אַן אמתן צדיק איז מתקן די נשמה מער פון אַלע מצוות. ר׳ אורי איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1826.

§ 46. נאַפּאָלעאָנס ניצחונות; חסידות נעמט איין קרוין־פּוילן

דער וואוקס פון חסידיזם אין מהומה־צייט. — דאָס פּאָר פון צדיקים אין לובלין און קאָזשעניץ. — דער „לובלינער רב״; פאַרוואָס קומט אים דער נאָמען „חוזה״. — זיין ענטפער דעם רב וואָס איז מקנא זיין פּיר־סום. — דער וואָרזאָגער און יועץ פאַר אַ „פּדיון״. — צדיקיזם שטופּט אַרויס די חסידות. — דער קאָזשעניצער מגיד: דערהייבט מחשבות זרות צום מקור פון קדושה און לאָזט זיך אַראָפּ צו די טיפענישן פון טומאה; באַווייזט מופתים אין לעבן פון יחיד און פון ציבור. — די בהלה אין וואַרשעווער הערצאָגטום מחמת דער גזירה פון מיליטער־דינסט און דער פאַרבאָט צו האַנדלען מיט שאַרפע געטראַנקען. — די צדיקים זיינען זיך משתדל אויבן און די גזירות ווערן בטל. — דער לובלינער און דער קאָזשעניצער בעת נאַפּאָלעאָנס לעצטער מילחמה: דער פּרוּוו „אַראָפּצו־ברענגען משיחן״ און די שטראָף: דער קאָזשעניצער שטאַרבט און דער לובלינער פאַלט אַראָפּ אום שמחת־תורה תקע״ה. — דער דריטער פון דער קאָמפּאַניע, דער „ייד הקדוש״ פון פשיסכע קאָנקורירט מיט זיין רבין דעם לובלינער און ווערט אַליין אַ רבי. — אויפשטייג פון דער חסידים־הערשאַפט.

אין גאַליציע האָט דער חסידיזם זיך באַפעסטיקט נאָך מיט אַ גאַנצן דור פריער, איידער ער האָט איינגענומען קרוין־פּוילן, וואַרשע מיט איר אַרום. אָבער אויפן גרענעץ פון 18טן און 19טן יאָרהונדערט האָט דער חסידיזם געזיגט אויך אין דער מדינה פּוילן און האָט געגרינדעט צוויי צדיקישע דינאַסטיעס — פון דעם קאָזשעניצער מגיד און פון לובלינער

רבין, וואָס איז פריער באַרימט געוואָרן אונטערן נאָמען ר׳ יעקב יצחק לאַנצוטער (אויבן, § 32). אין די ערשטע יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט איז קרויך־פוילן געוואָרן אין גאַנצן חסידיש, און די דערמאָנטע צוויי פירערס האָבן געקיניגט אָן באַגרענעצונג. אין יענעם פּעריאָד איז פוילן געשטאַנען אונטער דער פראַנצויזישער ממשלה. אַ דאַנק נאַפּאָלעאָנס ניצחון איבער פּרייסן איז פוילן באַפרייט געוואָרן פון דער דייטשער אייבערהערשאַפט (1806), און עס איז געשאַפן געוואָרן די „מלוכה אויף אַ ווײַלע" — דאָס וואַרשעווער הערצאָגטום, וואָס האָט זיך געהאַלטן אין משך פון זיבן יאָר (ביז 1813) מיט נאַפּאָלעאָנס חסד. די גרויסע מילחמות צום סוף פון דעם פּעריאָד (1812—1815) און נאַפּאָלעאָנס מפּלה האָבן געמאַכט אַ סוף צו דער פראַנצויזישער ממשלה, דער ניצחון־גאַנג פון חסידיזם איז אָבער נישט אָפּגעשטעלט געוואָרן. די מהומה־צײַט האָט נישט פאַרהאַלטן די אויסשפּרייטונג פון דער רעליגיעזער באַוועגונג צווישן יידן, אדרבא, זי האָט זיך נאָך מער פאַרברייטערט. אַז עס איז געקומען דער נייער סנחריב און האָט אויפגעשטורעמט גאָר די וועלט, איז אויך אויפגערודערט געוואָרן דאָס יידישע וועלטל אין מיזרח־אייראָפּע. צענדלינגער טויזנטער מענטשן האָבן געזוכט אַנטרינונג און שוץ פון די מילחמות פון „גוג ומגוג" אין די געצעלטן פון די צדיקים, די וואונדער־טוערס, דעם רבונו של עולמס פּאָליטיקערס, וואָס האָבן צו טאָן מיט די „שרי האומות" אין הימל — וואָס פירן מילחמות צווישן זיך אויבן, פּונקט ווי די מלכים דאָ אויף דער וועלט.

דאָס צדיקים־פּאָר פון לובלין און קאָזשעניץ האָבן געפירט די חסי־דישע טשערעדע אין פוילן אין דעם אויסגעטראָטענעם וועג. מיר האָבן פריער שוין געזען (§ 32), ווי עס האָט געהאַלטן פון אָט דעם דרך די קליינע גרופּע מתנגדים, אָבער די גלייביקע מאַסע האָט פאַרגעטערט אירע פירערס און באַקרוינט זיי מיט וואָלקנס פון וואונדער־לעגענדעס. וועגן ר׳ יעקב יצחקן, וואָס איז מפורסם געוואָרן אונטער דעם נאָמען „דער לובּ־לינער רבי", פלעגט מען זאָגן, אַז ער דערקענט איטלעכן מענטשנס מעשים לויט זיין כתב אויף די קוויטלעך וואָס מען דערלאַנגט אים (צוזאַמען מיט אַ „פּדיון"). אַז ער קריגט אַ קוויטל פון אַ כשרן און ערלעכן יידן, דעמאָלט

טוט ער אַ קוק אויף דעם פריינדלעך, און אַז עס פלעגט קומען אַ קוויטל פון אַ זינדיקן מענטשן, פלעגט ער זיך אָפּווענדן פון דעם. איין מאָל האָט אַ פּשוטער בעל־עגלה אים געשיקט אַ קוויטל דורך אַן אַנדערן, און אַז דער צדיק האָט אויף דעם אַ קוק געטאָן, האָט ער געזאָגט: איך זע, אַז אַ ליכטיקייט שיינט אַרויס פון אָט דעם מענטשנס נאָמען. איז מען געגאַנ־גען און מען האָט געפונען דעם בעל־עגלה, ווי ער טאַנצט אין מיטן גאַס צווישן אַן עולם מענטשן, כדי משמח צו זיין אַ יתום און אַ יתומה צו זייער חופּה. און דאָ באַלד איז מען געוואָר געוואָרן, אַז אָט דער בעל־עגלה האָט עס טאַקע געמאַכט די שימחה. ווען מען האָט אים געזאָגט, אַז די אָרעמע כלה האָט נישט געקאָנט קויפן קיין טלית פאַרן חתן, און דער־פאַר קאָן דער שידוך בטל ווערן, האָט ער באַלד גענומען און געקויפט פאַר זיין אייגן ביסל געלט אַ טלית און געגעבן אַ מתנה דעם חתן, און איצט איז ער זיך משמח מיטן גליקלעכן פּאָר. אָט די צדקה האָט דאָס באַלויכטן דעם בעל־עגלהס נשמה, און דער צדיק האָט דאָס אַרויסגעזען די שיין וואָס האָט אַרויסגעלויכטן פון זיין קוויטל.

אַזעלכע מיני וואונדער־מעשיות זיינען פאַרשפּרייט געוואָרן צווישן עולם אויף צו שטאַרקן דעם גלויבן, אַז דער לובלינער רבי פאַרמאָגט רוח הקודש און אַז בכלל „קאָן ער זען וואָס עס טוט זיך פון איין עק וועלט ביזן אַנדערן". איינער פון זיינע תלמידים, צבי הירש זידיטשעווער, האָט אויף אים עדות געזאָגט אַזוי: „דעם לובלינערס אויגן האָט כביכול דער רבי ר' מלך [אלימלך ליזענסקער] אויך נישט געהאַט". די בני־דור פלעגן אים אָנרופן „דער לובלינער חוזה"*. די רבנים האָבן אים מקנא געווען, און איינער פון זיי האָט דעם „חוזה" געפרעגט: פאַרוואָס קומען אַ סך יידן צו דיר הערן תורה, און צו מיר קומען זיי נישט, איך בין דאָך אַ גרעסע־רער בקי אין דער תורה ווי דו? דערויף האָט דער צדיק אים געענטפערט: ביי מיר איז דאָס אויך אַ חידוש, וואָרעם איך ווייס, אַז איך בין ווינציק ווערט. נאָר אפשר לאָזט זיך די זאַך דערקלערן דערמיט, וואָס איך האַלט

---

* סדר הדורות החדש, 62—64, אין נאָמען פון די צדיקים צבי אלימלך דינאָוועַר און ר' שלום בעלזער; רמתים צופים, מעשיות פון צדיקים (וואַרשע, 1881); עשר או־רות, 83 א"ו, 88.

זיך נישט פאַר ראוי צו כבוד, און דערפאַר קומען מענטשן צו מיר, און דו וואונדערסט זיך, פאַרוואָס מען קומט צו דיר נישט, און דערפאַר פאַרלאָזן זיי דיך*. אין אָט דעם ענטפער שטעקט אַ סך אינעווייניקסטע גאווה אָנגעטאָן אין אויסווייניקסטער עניוות.

דער לובלינער רבי האָט שטאַרק אויסגענוצט זיין פירסום ווי אַ בעל־רוח־הקודש. לויט זיין מהות נאָך איז ער געווען אַ פּראַקטישער צדיק, אַ וואָרזאָגער, אַ בעל־עצה אין די וועלטלעכע עסקים און פלעגט מתפלל זיין לטובת זיינע באַזוכערס און באַקומען דערפאַר באַצאָלט אַ פדיון. אין זיינע שמועסן האָט ער געגעבן אַ זייער פּשוטן טעם אויפן מינהג פון די חסידים צו ברענגען דעם צדיק „ממון פדיון נפש" ווי אַ באַלוינונג פאַר דער תפילה: „אַז דער צדיק שטעלט זיך תפילה טאָן צו השם יתברך פאַר זיין חבר, ווערט דאָס פאַררעכנט פאַר אַן עזות און מען וואָלט אים געקאָנט פרעגן (אין הימל), פאַרוואָס טוט דיין חבר אַליין נישט קיין תפילה? דעריבער איז גוט פאַרן צדיק צו נעמען געלט, דעמאָלט וועט ער האָבן אַן ענטפער פאַרן מקטרג: איך בין דערפאַר מתפלל, ווייל מען האָט מיר געגעבן אַ באַלוינונג, און איך קום פאַר מיין באַלוינונג"**. און דער רבי האָט מיט התמדה מתפלל געווען אויף אַלצדינג וואָס זיינע פאַרערערס האָבן ביי אים געבעטן: אויף הצלחה אין געשעפט, אויף עשירות וכדומה.

אין טעאָרעטישע ענינים איז ער נישט געווען קיין גרויסער מאדים.

אין דעם לובלינער רבינס דרשות, וואָס זיינען אָפּגעדרוקט געוואָרן בעת זיין לעבן („דברי אמת", זשאָלקווע, 1808), פאַרנעמט דער צדיקיזם אַ גרעסערן אָרט פאַר דער חסידות. דער מחבר חזרט איבער די ווערטער פון זיין רבין ר' אלימלך ליזענסקער: דער צדיק קאָן אַראָפּציען פאַר די וואָס גלייבן אין אים „בני חיי ומזוני", גליק און הצלחה פון אויבן: „זאָלסט אונטערהאַלטן דעם רבין, וואָס ווערט אָנגערופן טאַטע, און ער וועט דיר העלפן אין אַלץ וואָס דו וועסט באַדאַרפן, וואָרעם ער איז באַהעפט מיטן השם יתברך, און ער וועט דיך בענטשן, עס זאָל מיט דיר קיין צרה נישט געשען, און ער וועט ווייבער מאַכן די שלעכטע גזירות" (פרשה ויחי).

---

* סדר הדורות, 64—65.

** עשר אורות, 94, 96.

דער טייטש פון אָט דעם מאמר אויפן מאַרק־לשון איז קורץ און קלאָר: גיב דעם צדיק, כדי ער זאָל דיר געבן. דער צדיק איז בכוח צו ווירקן אין הימל נישט בלויז לטובה פון דעם יחיד, נייערט אויך לטובת הכלל: „אַראָפּצוציען" אָדער מקרב צו זיין די גאולה, „צו ברענגען אַ דין (שטראָף) אויף יידישע שונאים" וכדומה (פּרשה כי תשא, ויקהל). מיט אַזעלכע מיני שאלות פאַרנעמט זיך ר׳ יעקב יצחק אויך אין זיינע שריפטן, וואָס זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן היפשע יאָרן נאָך זיין טויט און וואָס זייער עכט־קייט איז מוטל בספק („זאת זכרון", „זכרון זאת", אין יאָר 1869).

דעם לובלינערס רבינס חבר, דער מגיד ישראל קאָזשעניצער האָט זיך געפירט אויף זיין אייגענעם שטייגער אין חסידות. אויף אים האָט מען געזאָגט, אַז ער האָט זיך באַזונדערס אויסגעצייכנט דורך אָרויפברענגען „מחשבות זרות" צום מקור פון הייליקייט. דעם מגידס זון, ר׳ משה, זאָגט עדות אויף אים אין זיין ספר „באר משה" (פּרשה יתרו) אָט וואָס: „מיין פאָטער האָט מיר געזאָגט: גלייב מיר, מיין זון, אַז עס איז נישט געווען קיין איין מחשבה זרה פון זינט איך בין געבאָרן געוואָרן(!) און ביזן היינטיקן טאָג, וואָס זי זאָל זיין געקומען צו מיר בעתן דאַוונען און איך זאָל זי נישט האָבן דערהויבן צו איר מקור". ר׳ ישראל האָט געהאַט אַ מינהג בעתן לערנען גמרא צוצוגעבן דעם טיטל „הקדוש" צו די נעמען פון די תנאים און אמוראים וואָס ווערן דאָרט דערמאָנט: אביי הקדוש, רבא הקדוש; און אויך די מפרשים פלעגט ער באַקרוינען מיטן זעלביקן טיטל: „רש"י הקדוש", „בעלי תוספות הקדושים"*.

אָבער מער ווי ער האָט געלערנט פאַר זיך און מיט תלמידים, האָט ער זיך פאַרנומען מיט טאָן „מופתים" פאַר דער מאַסע באַזוכערס, וואָס פלעגן קומען קיין קאָזשעניץ נאָך אַן עצה, נאָך אַ רפואה. אין דעם פּרט האָט ער אַריבערגעשטייגט דעם לובלינער. באַזונדערס גרויס איז געווען זיין שם צווישן די חסידישע ווייבער, וואָס האָבן געגלייבט אין דעם כוח פון זיין ברכה און תפילה צו היילן עקרות, דערפון האָבן דער עיקרשט געהאַט צו ריידן די ליצני הדור (אויבן, § 32). און ער אַליין האָט טאַקע

---

* סדר הדורות החדש, 40.

דאָס מודה געווען, ווען ער זאָגט אין מעזריטשער מגידס נאָמען: „דער צדיק באַדאַרף מתפלל זיין פאַר יידן, אַראָפּציען היילונג פאַר קראַנקע, דערמאָנונג פאַר עקרות און פאַר איטלעכן אַלץ וואָס ער באַדאַרף*. אין זיין ספר „עבודת ישראל", וואָס זיין אייניקל האָט אָפּגעדרוקט אין אַ שפּע־טערער צייט**, פאַרטיפט דער מגיד די תורה פון צדיקיזם, אין וועלכער ער איז געווען בקי נישט נאָר טעאָרעטיש, נייערט אויך פּראַקטיש. ער איז מודה, אַז דער צדיק וואָס פאַרנעמט זיך מיט מתקן זיין די נידעריקע וועלט איז עלול זיך צו פאַראומרייניקן מיט אירע זינד: „ווען דער צדיק שטראָפט דאָס פאָלק און דערנעענטערט זיך צו זיי, קאָן ניט געמאָלט זיין, אַז עפּעס־וואָס זאָל זיך נישט צוקלעפּן צו אים פון דעם שמוץ און פונעם געשטאַנק פון זייערע זינד, פונקט ווי דער וואָס פירט אַרויס מיסט אין גאַס קאָן זיך נישט העלפן, עס זאָל זיך נישט צוקלעפּן צו אים אַ ביסל מיסט, און דעריבער גענייטיקט זיך דער צדיק אין וואַשן" (פרשה פרה). „פאַראַן צדיקים וואָס זייער עיקר עבודה איז עוסק צו זיין אַ גאַנצן טאָג אין תורה און פאַראַן צדיקים וואָס זייער עיקר עבודה איז דורך תפילה און יחודים, אויפצוקלייבן די קדושה־פונקען פון שטויב און שפּענדלעך אַרויס" (פרשה נח).

אָפט מאָל דערמאָנט ר' ישראל קאָזשעניצער דעם צדיקס חוב צו ווירקן אין די אייבערשטע וועלטן לטובת דעם כלל־ישראל, „כדי ווייכער צו מאַכן די גזירות און מבטל צו זיין ביטערע צרות". דער צדיק קאָן בטל מאַכן אַלע גזירות קשות, ווען ער זאָגט פאַר השם יתברך: רבונו של עולם, וואָס באַדאַרפסטו זיך שפּאַרן מיט דיינע קינדער, זיי זאָלן זיך אומקערן צו דיר דווקא פון דוחק און נויט, פון גזירות און צרות? אָמער זאָלסטו זיי ברענגען צוריק צו דיר פון שימחה, ווי אַ פאָטער וואָס בעט זיך איי־בער מיט אַ זון". „די צדיקים לערנען מיט השם יתברך, ווי אַזוי ער זאָל זיך נוהג זיין מיט זיינע קינדער, זיין אויסדערוויילט פאָלק, מבטל צו

* עבודת ישראל להמגיד מקוזיניץ, פרשה ויגש אין אָנהייב.

** אין יוזעפאָוו 1842. נאָך דעם מחברס פטירה זיינען נאָך אָפּגעדרוקט געוואָרן: „נר ישראל" — אַ פּירוש אויף די ליקוטי רב האי גאון (1846), „אור ישראל" אין „גזר ישראל" אויפן „זוהר".

זיין שלעכטע גזירות און צו באנייען גוטע גזירות, ישועות ונחמות"*. און טאקע, אין די צייטן פון קאזשעניצער מגיד און פון זיין חבר דעם לובלינער האבן זיך פארמערט די גזירות אויף יידן און האבן זיי געצוואונגען ארויסצוגיין פון דעם גדר פון יחידישן לעבן און אריינצוטאן זיך אין כלל־ענינים.

באזונדערס האבן אויפגערודערט די יידישע מאסן פון ווארשעווער הערצאגטום צוויי גזירות: די פוילישע רעגירונג האט באשטימט צו נעמען יידישע יונגע לייט אין עלטער פון 21 ביז 28 יאר פאר סאלדאטן (1808) און עס האט שטארק אנגערירט זייער עקאנאמישן מצב א דעקרעט וואס פארווערט יידן צו האנדלען מיט משקאות (1812). די ערשטע גזירה האט אנגעמאכט א בהלה צווישן טויזנטער מישפחות, וואס זיינען געשטאנען פארן אונטערגאנג, אויב מען זאל צונעמען זייערע שפייזערס (אין יענעם עלטער זיינען יידישע יונגע לייט געווען מטופל מיט ווייבער און קינדער), און דער צווייטער דעקרעט האט געקאנט צעשטערן דעם מאטעריעלן באזיס פון יידישן קיבוץ, מחמת דער האנדל מיט משקאות איז אין יענער צייט געווען דער הויפט־קוואל פון דער יידישער פרנסה אין שטעט און אין דערפער, דער טריבער קוואל וואס די פוילישע פריצים האבן זיי איבערגעלאזט**. די איבערגעשראקענע חסידים האבן זיך געווענדעט נאך הילף צו די צדיקים אין לובלין און קאזשעניץ, און יענע האבן זיך געגרייט צו „מילחמה" דורך די צוויי סגולות פון דער אלטער ארדענונג: תפילה און געשאנק. די צדיקים האבן אויפגעהויבן א רעש אין די הימלען מיט זייערע תפילות, און די פרנסים פון די קהילות האבן אויף זייער עצה גענומען זיך משתדל זיין ביי די הערשערס פון לאנד, אז זיי זאלן מבטל זיין די גזירות, און האבן קיין „געשאנקען" נישט געקארגט. בנוגע דעם מיליטער־דינסט האט באזונדערס געווירקט דער פאסיווער ווידערשטאנד

* עבודת ישראל, א פירוש צו פרקי אבות, פערטער פרק.

** פרענק, יהודי פולין בימי מלחמות נפוליון, 22 א"ו, 25 א"ו, 35 (ווארשע, 1912); דובנאוו, די נייסטע געשיכטע פון יידישן פאלק, I, §§ 44, 53 מיט מילואים לויט דער נייער דייטשער אויסגאבע „וועלטגעשיכטע דעס יידישען פאלקעס" ב' VIII, §§ 43, 52.

פון דער מאַסע, וואָס האָט נישט געוואָלט איבערענטפערן אירע קינדער צו אַ קערפּערלעכן און גייסטיקן טויט, אַזוי אַז די רעגירונג האָט סוף כּל סוף מסכּים געווען צו נעמען אויסקויף־געלט פון אַלע רעקרוטן אין דער פאָרעם פון אַן אַלגעמיינעם אָפּצאָל וואָס איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף די קהילות. דער פאַרבאָט אויף די משקאות וואָס איז אָפּגעלייגט געוואָרן אויף צוויי יאָר איז בטל געוואָרן פון זיך אַ דאַנק דעם רוסיש־פראַנצויזישן קריג, וואָס האָט געמאַכט אַ סוף צום וואַרשעווער הערצאָגטום. די חסי־דים אָבער האָבן בתמימות געגלייבט, אַז דאָס אַלץ האָבן פּועל געווען די צדיקים מיט זייער השתדלות אין הימל.

אַז עס איז אויסגעבראָכן דער פראַנצויזיש־רוסישער קריג אין יאָר 1812, און די פּוילישע פּריצים זיינען צוגעשטאַנען צו נאַפּאָלעאָנס אַר־מיי, האָט דער קאָזשעניצער מגיד מתפּלל געווען אויפן ניצחון פון נאַ־פּאָלעאָן און פּוילן, ווייל דער פירשט אַדאַם טשאַרטאָריסקי האָט אים גע־בעטן, ער זאָל זיך איינשטעלן פאַר זיין פאָטערלאַנד*. די דאָזיקע תּפילה האָט נישט געהאָט קיין ווירקונג, און נאַפּאָלעאָנס מפּלה איז געווען נאָענט. די מילחמה פון „גוג ומגוג" האָט אַרומגעכאַפּט דעם גרעסטן טייל פון די אייראָפּעישע לענדער, און יידן האָבן דערשפּירט די טריט פון משיחן, וואָס קומט אָן. האָבן דעמאָלט די צדיקים זיך צונויפגערעדט אַז עס איז געקומען די צייט צו פאַרגיכערן די גאולה און „אַראָפּצוברענגען משיחן". עס האָבן זיך צונויפגעקליבן די גרעסטע צווישן זיי: דער לובלינער רבי, דער קאָזשעניצער מגיד און ר' מענדל רימאַנאָווער, און זיי האָבן אָפּגע־רעדט צו שטורעמען דאָס מלכות־השמים מיט גרויס אימפּעט אין די סוכּות־טעג פון יאָר תּקע"ה (1814) און פאָדערן, אַז מען זאָל אַראָפּשיקן דעם מלך המשיח. מען האָט אויך באַשלאָסן, אַז ווען דער גואל וועט קומען, זאָל מען אָפּשאַפן דעם תּענית פון תּשעה באָב און מאַכן דעם טאָג פאַר אַ יום־טוב. אָבער אין דער פמליא של מעלה איז מען ברוגז געוואָרן פאַר אַזאַ העזה, און אַלע די רביים וואָס האָבן געוואָלט צואײַלן דעם קץ זיי־נען באַשטראָפט געוואָרן, איידער זיי האָבן באַוויזן עפּעס אויפצוטאָן. ערב

---

* פרענק, אין דערמאָנטן בוך, 54; עשר אורות, 74, 78.

סוכות תקע״ה איז נפטר געוואָרן דער קאָזשעניצער מגיד, אַ האַלב יאָר נאָך אים איז אַוועק פון דער וועלט ר׳ מענדל רימאַנאָווער, און נאָך אין דריי חדשים אַרום איז געשטאָרבן דער לובלינער רבי. וועגן דעם לעצטנס פטירה דערציילט די חסידישע לעגענדע אָט וואָס: שימחת תורה ביינאַכט נאָך די הקפות האָט דער רבי זיך מתבודד געווען אין זיין צימער און האָט געשריען און געוויינט דערויף וואָס דער גלות ציט זיך אַזוי לאַנג: פּלוצים איז זיין קול אַנטשוויגן געוואָרן, און אַז די רביצין איז אַריין אין צימער, האָט זי אים דאָרט נישט געפונען. מערנישט פון דער וייטנס האָט מען געהערט דורכן אָפענעם פענצטער קרעכצן. איז מען געגאַנגען זוכן, האָט מען געפונען דעם צדיק, וואָס איז געווען אַרויסגעפאַלן פון פענצטער, ווי ער ליגט און קרעכצט אין מיטן גאַס. חסידים גלייבן, אַז עמעצער פון דער „סיטרא אחרא״ האָט אים אַ כאַפּ געטאָן און אַרויסגעוואָרפן פון פענצטער, און מתנגדים טייטשן דעם פאַל פשוט מיט דער נאַטור: אַז דער צדיק האָט געכאַפּט אַן איבעריקן טרונק בראָנפן לכבוד יום־טוב און האָט זיך איינגעשיכורט, און אַז ער האָט אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ דורכן פענצטער, איז ער אַרויסגעפאַלן. נאָך דער מעשה איז דער צדיק אָפּגעלעגן קראַנק ניין חדשים. זייַנע באַזוכערס האָט ער אויסגעזאָגט דעם סוד: אַז ער איז געשטראָפט געוואָרן, מחמת ער האָט געוואָלט דוחק זיין דעם קץ. אום תשעה באב תקע״ה (אויגוסט 1815), אין דעם טאָג ווען די צדיקים האָבן געהאָפט צו פייערן דעם משיחס יום־טוב. איז דער לובלינער רבי נפטר געוואָרן*.

צו אָט דעם הייליקן פּאָר פון לובלין און קאָזשעניץ קומט נאָך צו אַ דריטער צדיק, וואָס איז באַרימט געוואָרן אונטערן נאָמען „ד ע ר פּ ש י ס כ ע ר י י ד״. זיין אמתער נאָמען איז געווען י ע ק ב י צ ח ק. נאָר אַז ער איז געקומען קיין לובלין און איז געוואָרן אַ תלמיד פון רבי יעקב יצחק האָט מען איינגעפונען, אַז עס געשיקט זיך נישט, מען

* סדר הדורות החדש, 65: „נודע ומפורסם שהיה להרב הקדוש מלובלין יגיעה גדולה בעבודה ותחנונים ומסירת נפש על הגאולה, אולם בעוונותינו הרבים שאין הדור היה ראוי לכך לא בא בן ישי ונפטר הרב הקדוש״; צדרבוים, כתר כהונה, 125 (אדעס, 1866); עשר אורות, ז׳ 91.

זאָל דעם תלמיד און דעם רבין אָנרופן מיט איין נאָמען, און עס איז גע־בליבן, אַז מען זאָל אים רופן סתם „ייד", „היהודי". שפּעטער האָט די לעגענדע אַריינגעלייגט אַ באַזונדער מיין אין אָט דעם צונאָמען: אין זיין נשמה זאָל זיין געווען אַ ניצוץ פון „מרדכי היהודי" פון דער מגילה*.

געווען איז ער אַ זון פון אַ רב אין גראָדזשיסק, און יונגערהייט האָט ער געלערנט אין דער גרויסער ישיבה אין אַפּט; דאָרט האָט ער זיך באַ־פריינדט מיטן צוקונפטיקן באַרימטן צדיק יהושע העשל אַפּטער (אויבן, § 44), וואָס האָט געווירקט אויפן פעיקן ישיבה־בחור און האָט אים אַרויפגעפירט אויפן וועג פון חסידות. שפּעטער האָט ער אָנגעהויבן צו קומען צום לובלינער רבין אין שטוב, וואָס איז געווען ווי אַ מין הויכע שול פאַר חסידות. און פונקט ווי דער יונגער בחור האָט פריער אַריינגע־בראַכט אין התפעלות זיין רבין און זיינע חברים מיט זיין בקיאות אין לערנען און מיט זיין שאַרפן פּילפּול, אַזוי האָט ער דערנאָך זיך אויסגע־צייכנט מיט זיין ברען אין דאַוונען און האָט דערגרייכט צו דער מדרגה פון אַ „קדוש" — און אַזוי רופט מען אים עד־היום: „דער ייד הקדוש".

אין יענער צייט איז ער געווען אַ גמרא־מלמד אין דער שטאָט פּ ש י ס כ ע און אין די אַרומיקע ישובים. דאָרט איז ער בייגעשטאַנען אַ נסיון. איין מאָל — דערציילט די לעגענדע — איז אַריין ביינאַכט צו אים אין צימער דעם בעל־הביתס טאָכטער אַ נאַקעטע און איז געבליבן שטיין פאַר אים, אַזוי ווי זי וואָלט אים אויפגעפאָדערט צו טאָן אַן עבירה. דער יונגער מאַן האָט זיך שטאַרק איבערגעשראָקן און איז אַרויסגעשפּרונ־גען דורכן פענצטער אין דרויסן און האָט די גאַנצע נאַכט אַרומגעבלאָנ־קעט אין קעלט און שניי. שפּעטער איז די „זינדיקע" געקומען צו אים און האָט געוויינט פאַר אים און געטענהט, אַז זי ווייס אַליין נישט וואָס מיט איר איז געווען יענע נאַכט, און ער האָט זי געטרייסט און געזאָגט: איך ווייס אויך, אַז דאָס איז נישט געווען מיט דיין ווילן, נאָר דער שטן האָט אָנגענומען דיין געשטאַלט, בכדי מיך צו כאַפּן.

אָט דער גיבור וואָס האָט געקענט בייקומען דעם יצר־הרע איז גע־

---

* שם הגדולים החדש, אות יוד, סימן קמ"ח; סדר הדורות החדש, 65—66.

ווען אויך אַ גיבור אויף טרינקען: ער האָט באַדאַרפט האָבן אַ טרונק בראַנפן „כדי זיך צו שטאַרקן איבער דער שוואַכקייט פון הארץ". איין מאָל, אַז עס איז ביי אים אויסגעגאַנגען דער לעצטער גראַשן, האָט ער אויסגערופן אין בית־מדרש אין לובלין: ווער עס וויל קויפן אַ חלק לעולם הבא, זאָל מיר געבן עטלעכע גראַשן צו קויפן יי"ש! און אַז קיינער האָט נישט אָנגענומען זיין אָנבאָט, האָט ער אַראָפּגענומען זיין גאַרטל, פאַר־משכונט אים אין שענק, אויסגעטרונקען זיין גלאָז בראַנפן, און געזאָגט: איצט האָב איך געקויפט עולם הבא פאַר זיך אַליין*. דאָס אַלץ האָט אַרויסגעקוואָלן פון דעם גלוסט צו רעליגיעזער התלהבות, וואָס צוליב איר האָבן חסידים זיך דערלויבט צו באַנוצן אַפילו שאַרפע משקאות און אַנ־דערע פיזישע רייץ־מיטלען. אַ טרונק בראַנפן האָט ליב געהאַט, ווי מיר האָבן געזען, אויך דער לובלינער רבי און פון דעסטוועגן האָט דאָס נישט געמינערט זיין „הייליקייט".

אין אַ קורצער צייט האָט דער תלמיד דערשראָגט זיין רבין אין חסי־דות און האָט פאַר זיך געמאַכט אַ שטעל אין פשיסכע. אַ סך פון די וואָס פלעגן פריער קומען קיין לובלין זיינען איצט אַריבער צום „יוד הקדוש" אין פשיסכע. אַז דער לובלינער האָט דערזען, אַז זיינע הכנסות ווערן קלענער, איז ער ברוגז געוואָרן אויפן תלמיד, וואָס האָט אָפּגעפרעמדט דעם רבין ביי זיין לעבן. פליאַטקע־מאַכערס האָבן נאָך פאַרשטאַרקט די מחלוקת צווישן די צוויי צדדים**. אַזוי איז צוגעקומען צו די רביישע הייזער אין לובלין און קאָזשעניץ נאָך אַ רבייש הויז אין פשיסכע. „דער יוד הקדוש" האָט צוגעצויגן צו זיך אַ סך תלמודיסטן, וואָס האָבן געהאַט הנאה פון זיינע שאַרפע פילפּולים***, און האָט אַרויסגעלאָזט וויכטיקע

---

* נפלאות היהודי, ז' 12—13 (אין די פאַרצייכענישן פון רב יוסף לעווינשטיין פון סיעראַצק), 53 און נאָך אין אייניקע ערטער (פּעטריקאָוו, 1908). אויך אין דער־מאָנטן ספר „רמתים צופים" געפינען זיך אַ סך מסורות וועגן פשיסכער ייד הקדוש.

** נפלאות היהודי אין דער הקדמה, ז' 4 א"וו, 13—15; תפארת היהודי (מעשיות פון לעבן פון די פוילישע צדיקים, וואַרשע 1908) אין עטלעכע ערטער.

*** אין די צוויי ספרים וואָס זיינען דערמאָנט אין די פריערדיקע הערות ווערן גע־בראַכט אַ סך חידושי תורה אין דעם „יידס" נאָמען; דאָס זיינען פילפּולדיקע אייגטיי־טשונגען פון תלמודישע הלכות.

תלמידים, וואָס זיינען געוואָרן שפּעטער באַרימטע צדיקים: ווי ר׳ שמחה בונם פּשיסכער, ר׳ יהודה לייב לענטשנער, ר׳ מענדל קאָצקער. בכלל איז דער „ייד הקדוש" געווען מער לערער אין חסידות ווי אַ פּראַקטישער גוטער ייד, און דערמיט אונטערשיידט ער זיך פון זיינע עלטערע חברים אין לובלין און קאָזשעניץ.

עס איז באַשערט געווען, אַז די דריי פּוילישע צדיקים זאָלן נפטר ווערן כמעט אין איין יאָר. דער „פּשיסכער ייד" איז געשטאָרבן „פּאַר די זינד פון דור" אין יאָר 1814, און נאָך אים זיינען אַוועק פון דער וועלט דער קאָזשעניצער מגיד און דער לובלינער רבי. דער „ייד הקדוש" האָט זיך נישט באַטייליקט אין דעם פּרואוו „אַראָפּצוּברענגען משיחן", וואָס האָט גורם געווען דעם טויט פון זיין קעגנער דעם לובלינער. ער איז געשטאָרבן, קענטיק, ווייל עס זיינען אים אויסגעגאַנגען די כוחות פון גרויס התלהבות: דער גוף איז פאַרברענט געוואָרן אין פלאַקער פון דער נשמה וואָס האָט שטענדיק געברענט מיט אַ רעליגיעזן פייער.

דאָס יאָר 1815, וואָס שטייט אויפן גרענעץ פון צוויי תקופות אין דער פּאָליטישער געשיכטע פון יידן, באַצייכנט אויך אַ גרענעץ־פּונקט אין דער געשיכטע פון חסידים. אין קרוין־פּוילן הייבט זיך אָן אַן אויפשטייג פון חסידיזם.

§ 47. דער צענטער אין רייסן בעת ר' שניאור־זלמנס לעצטע יאָרן

משנה מזל — משנה מקום. דאָס אַריבערקלייבן זיך פון ליאָזנע קיין ליאַדי. — דער ליאַדיער רב זוכט שלום און באַזוכט די פירערס פון די מתנגדים אין זיין לאַנד. — זיין בריוו וועגן שלום צווישן די צדדים. — די מחלוקת צווישן די חסידים: ר' אברהם קאַליסקער אין ארץ־ישראל און זיינע טענות קעגן דער שכלדיקייט וואָס אין ספר „תניא": „גאָר דאָס בייז קומט פון שכל". — צו דעם שטרייט פון די מיינונגען קומט צו אַ מחלוקת וועגן דער גבאות פאַר ארץ־ישראל. — פּאָלעמישע בריוו צווישן ר' אברהם קאַליסקער, ר' שניאור־זלמן און דעם באַרדיטשעווער רב. — די מחלוקת צווישן ליאַדיער רב און רב ברוך טולטשינער: דער חילוק צווישן דעם פילאָסאָף פון חסידות און דעם טוחר מיט חסידות. — דער רוסיש־פראַנצויזישער קריג: ר' שניאור־זלמן איז פאַרן קייסער אַלעקסאַנדער קעגן נאַפּאָלעאָן: זיין נבואה אום ראש־השנה תרע"ג (1812). — זיין אַנטלויפן פון ליאַדי און זיינע טילטולים אין טיף רוסלאַנד קריגס־צייט (אויגוסט—דעצעמבער 1812). — זיין פטירה נישט ווייט פון קורסק און זיין קבורה אין האַדיאַטש (יאַנואַר 1813). — דאָס הויז שניאורסאָן. — ר' שניאור־זלמנס ספרים וואָס זייגען אָפּגעדרוקט נאָך זיין טויט. — די צדיקישע הייזער אין ליטע: אין סטאָלין־קאַרלין און לעכעוויץ־קוידענאָוו.

דער מילחמה־פּעריאָד צווישן די חסידים און מתנגדים האָט זיך געענדיקט אויך אין רייסן, נאָך דעם גרויסן שטורעם וואָס האָט פאַרוואָרפן דעם צדיק שניאור־זלמנען צוויי מאָל אין דער פּעטערבורגער פעסטונג. עס האָבן אויפגעהערט די רדיפות אין דעם פּריוואַט־לעבן פון די סעקטאַנטן, נאָך דעם ווי זיי זייגען געוואָרן אין אַ סך קהילות דער רוב און אין אַנדערע קהילות פון וויטעבסקער און מאָהילעווער גובערניעס — אַן אַנזעעוודיקער מיעוט. די מתנגדים האָבן אַנגעהויבן צו פאַרקוקן דעם איסור פון מתחתן זיין זיך און פירן געשעפטן מיט די „מוחרמים". געבליבן זייגען נאָר די באַזונדערע מניגים פאַר מתנגדים און חסידים, און די באַזונדערע פירערס — די רבנים ביי די ערשטע און די רביים ביי די לעצטע.

אויך זיין זיך־אַרט האָט ר' שניאור־זלמן איבערגעביטן: ווען ער איז געקומען צוריק פון פּעטערבורג, האָט ער זיך אַרויסגעצויגן פון זיין גע־

בוירנשטאָט ליאָזנע און האָט זיך באַזעצט אין קליינעם שטעטל ל י אָ־ד י, אין דער שכנישער מאָהילעווער גובערניע (אַן ערך אין 1802). זינט יענער צייט הייבט מען אים אָן צו רופן דער „ליאַדיער רב" אַנשטאָט דער „ליאָזנער רב" פון דער פריערדיקער תקופה. פאַר וואָס האָט דער צדיק עוקר געווען פון זיין שטאָט? די פאַמיליע־מסורה זאָגט נישט אויס די סיבה, זי באַנוגנט זיך מיט דער אומקלאָרער באַמערקונג: „מחמת אַ באַ־האַלטענעם טעם" (מטעם הכמוס אתו)*. אפשר האָבן דערצו געבראַכט די אינטריגעס פון זיינע שונאים אין זיין געבוירנשטאָט, וואָס האָבן גע־שטערט זיין רו, בעת ווען דער רב האָט געוואָלט זיצן בשלום צווישן דער עדה פון זיינע איבערגעגעבענע מאמינים? זיין שטרעבונג צו לעבן בשלום מיט די פירערס פון די מתנגדים אין זיין סביבה האָט דער רב אַרויסגעוויזן אין דעם פּרואוו, וואָס ער האָט געמאַכט אין יענער צייט: ער פלעגט אַרומ־פאָרן איבער די שכנישע שטעט פון דעם קרייז און פלעגט דאָרט באַזוכן די רבנים, כדי זיי צו באַווייזן, אַז אין דער תורה פון חסידות איז נישטאָ קיין זאַך אַזוינס וואָס איז קעגן די האַרבסטע טראַדיציעס פון יידישקייט. צוערשט איז ער געקומען צום אַלטן רב משה חפץ אין שטאָט טשאַוס וואָס האָט פון קיין זאַך אין דער וועלט נישט געוואוסט, חוץ די דלת אמות פון תלמודישן פּילפּול. דער פאַנאַטישער זקן האָט אויפגענומען דעם אורח נישט גאָר פריינדלעך און האָט תיכף גענומען אויספרעגן אים, צי ער איז אַ בקי אין תלמוד. „וויפל הוויות פון אביי ורבא זיינען פאַראַן אין אונדזער גמרא?" — דאָס איז געווען די ערשטע שאלה, וואָס זאָגט עדות אויף דעם באַגריף פון יידישקייט, וואָס דער פרעגער האָט געהאַט. ר' שניאור־זלמן, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט וואונדערלעכער בקיאות אין אַלע ווינקעלעך פון תלמוד, האָט באַלד געענטפערט אויף דער פראַגע און נאָך אויף אַ סך אַנדערע פון דעם מין, און האָט אַפילו געקליגט זיך אַרויסצוגעפינען עפּעס אַ גירסא אין גמרא, וואָס דער פרעגער אַליין האָט פון איר נישט געוואוסט. דעמאָלט איז דער אַלטער בעל־פּילפּול געווען

* ראָדקינסאָן, תולדות עמודי החב"ד, 78; בית רבי, חלק א', 78; טייטלבוים, הרב מלאַדי, חלק א', 127.

באַפרידיקט און האָט זיין אורח אָפּגעגעבן כבוד*. דערנאָך איז דער ליאָ־דיער רב געפאָרן צום תלמודיסט און רייכן מעצענאַט ר׳ יהושע צייטלין, וואָס איז געשטאַנען בראש פון די שקלאָווער מתנגדים און איצט איז ער זיך געזעסן ווי אַ פירשט אין זיין מאַיאָנטעק אין מאָהילעווער גובערניע. צייטלין האָט אים געשטעלט פראַגעס, וואָס זיינען געווען נעענטער צו די מיינונגען פון דעם בעל־התניא אין אמונה־זאַכן. אַז ר׳ שניאור־זלמן האָט אים אויפגעוויזן עפּעס אַן ענין פון „זוהר״, האָט דער מתנגד געענטפערט בייז, אַז מיר פסקען נישט קיין דין לויטן „זוהר״, דעמאָלט האָט ר׳ שניאור־זלמן תיכף ומיד געפונען אַ ראיה פאַר זיינע רייד אויך פון דער גמרא, און דערמיט האָט ער צייטלינען באַרואיקט. די רבנים האָבן איינ־געזען, אַז זיי האָבן פאַר זיך אַ גרויסן למדן, וואָס איז פונקט אַזאַ בקי ווי זיי און „געוועלטיקט איבער אַלע אוצרות פון תלמוד״, וואָס מען קאָן אים נישט חושד זיין אין ביטול צום לערנען תורה. דער דריטער רב, וואָס ר׳ שניאור־זלמן האָט אים באַזוכט, ר׳ יואל אַמטשיסלאַווער, האָט אים אויפגענומען מיט גרויס כבוד און האָט זיך דערמאָנט, אַז יונגערהייט האָט ער געלערנט עפּעס אַ הלכה פון ר׳ שניאור־זלמנען, בעת ער האָט געלערנט אין וויטעבסק, איידער ער איז אַוועק צום מעזריטשער מגיד**.

ר׳ שניאור־זלמן האָט זיך געמיט צו פאַרענטפערן די עטלעכע שי־נויים וואָס די חסידים האָבן אַריינגעטראָגן אין די רעליגיעזע מינהגים און צו דערווייזן, אַז עס איז דערין נישטאָ קיין אָפּנייג פון יידישן דין. אַ רב פון אַ קהילה האָט זיך באַקלאָגט, אַז די חסידים פירן אַריין אין אַ חטא די איבעריקע יידן פון דער קהילה, מחמת זיי צווינגען זיי צו עסן פלייש פון בהמות געקוילעטע מיט געשליפענע חלפים, וואָס אויף זיי איז אויס־גערופן געוואָרן אַ חרם אין יאָר 1772. דערויף האָט דער ליאָדיער רב געענטפערט מיט אַן אויספירלעכן בריוו, אין וועלכן ער שטעלט אַנטקעגן די איצטיקע צייט און דעם נאָענטן עבר***. פון דעם בריוו איז צו זען,

---

* פון אַ חסידישער מסורה אין „בית רבי״, חלק א׳, 77.

** דאָרט, 78; טייטלבוים, הרב מלאדי, 129—130.

*** בית רבי, 09—81. אָנגעשריבן נאָכן יאָר תקס״ג, וואָס ווערט דערמאָנט אין אים צוזאַמען מיטן נאָמען פון ר׳ חיימען, דעם גרינדער פון דער באַרימטער וואָלאָזשי־נער ישיבה. אין יענעם יאָר.

אַז דער שרייבער האָט אין יענער צייט זיך באַטייליקט אין דער לאַנד־אַסיפה אין שקלאָוו, און צוזאַמען מיט די רבנים און פרנסים פון די קהילות האָט ער אַרומגערעדט די „ענינים פון כלל, דער אייבערשטער זאָל זיך מרחם זיין“*. מכוח דער שאלה וועגן קוילען מיט געשליפענע חלפים שרייבט ער מיט אַ געפיל פון ניצחון, אַז עס איז נישטאָ קיין שום חטא אין אַט דעם מינהג, וואָס איז אָנגענומען „אין אַלע מדינות פון אוקראַינע, קליין־פוילן (גאַליציע) און פאָדאָליע און אין דעם רוב פון דער מדינה וואָלין“, און אַפילו אין ארץ־ישראל. ער ברענגט דאָס עדות־זאָגן פון ר׳ חיים וואָלאָזשינער פון יאָר 1803, וואָס האָט געזאָגט אין נאָמען פון זיין רבין דעם ווילנער גאון, אַז עס איז קיין שום איסור נישטאָ אויף דער שחיטה מיט געשליפענע חלפים, און וואָס מען האָט דערויף אויסגערופן אַ חרם אין יאָר 1772, איז דערביי געווען אַ באַזונדער מיין — אָפּצושיידן די מתנגדים פון די „אַפּיקורסישע“ חסידים; צוליב דעם האָט מען אַפילו געאַסרט זיך מתחתן צו זיין מיט די סעקטאַנטן. אָבער „אַז עס זיינען אַוועק יאָרן נאָך דער פטירה פון גאון ז״ל, איז געוואָרן פאַר אַלעמען אָנטפּלעקט און קלאָר, אַז עס איז ביי אונדז אַפילו קיין שמץ מינות נישטאָ, און דערפאַר זיינען מותר געוואָרן די שבטים איינע פאַר די אַנדערע, און מען איז זיך מיט אונדז מתחתן שטענדיק, און עס זיינען בטל געוואָרן אַלע איבעריקע דערוויטערונגען און גזירות פון יאָר תקל״ב, די גרינגע און די האַרבע, וואָס זיינען געווען בשוגג און מחמת נישט־וויסן פון דער עדה“. אין סוף פון זיין בריוו פאַרזיכערט דער ליאַדיער דעם מתנגדישן רב פון יענער קהילה, אַז פון איצט און ווייטער וועלן די חסידים שוין נישט אויפהייבן קיין שום מחלוקת, ווי עס האָט געטאָן בהכרח פריער, אָנהייב זומער תקנ״ח, דער פירער פון די גערודפטע חסידים**; שוין ווינטער

* די יאָרן 1803 און 1804 פלעגן די פאָרטרעטערס פון די קהילות זיך צונויפקלייבן צו באַהאַנדלען דעם פּראָיעקט פון „דעם געזעץ וועגן יידן“, וואָס די רוסישע רעגירונג האָט אַרויסגעלאָזט אין דעצעמבער 1804. שפּעטער זיינען זיי געווען פאַרנומען מיט מבטל זיין די גזירות פון דער רעגירונג, און בפרט דעם גירוש פון די דערפער.

** מחמת מיר ווייסן נישט דעם נאָמען פון דער קהילה, קאָנען מיר אויך נישט וויסן וועגן וואָסער חסידישן פירער דאָ גייט די רייד. אויב מיר וועלן אָננעמען, אַז

תקנ״ט, נאָך דעם ווי ער איז געקומען צוריק בשלום פון פעטערבורג, האָט ר׳ שניאור־זלמן פאַרזאָגט דעם דאָזיקן מנהיג, ער זאָל זיך נישט נוקם זיין אָן די מתנגדים, די יאָגערס דורך מסירות און דעמאָלט האָט דער מנהיג אים נישט געפאָלגט; אָבער איצט װעלן די חסידים זיין „אונטער־טעניק די בכבודע קצינים די מנהיגים [די פּרנסים פון די קהילות], וואָס זיי איז געגעבן געוואָרן פון קייסער ירום הודו די מאַכט צו שטאַרקן דעם דין פון אונדזער הייליקער תורה, און זיי (די חסידים) וועלן זיי נישט זיין ווידערשפּעניק צו גיין קעגן זיי, ווי אין די ערשטע צייטן״. דער שרייבער ענדיקט מיט די ווערטער: „כה דברי המבקש, דורש שלום ומבקש שלום״.

די באַמיאונג פון דעם ליאַדיער רב צו פאַרמיטלען צווישן די פּאַר־טייען האָט מיטגעווירקט צו פאַרשטאַרקן דעם שלום. די מתנגדים האָבן נישט געשטערט די רו פון דעם צדיק, וואָס אויך אין די קרייזן פון די לומדים האָט מען אים געהאַלטן פאַר אַ גרויסן אויטאָריטעט אין תלמוד. אָבער אַז די שונאים האָבן אים אָפּגעלאָזט, איז אויפגעשטאַנען אויף אים אַ צרה פון אינעווייניק: אין קרייז פון די צדיקים איז אויסגעבראָכן אַ מחלוקת, וואָס איז צום גרעסטן טייל נישט געווען קיין מחלוקת לשם שמים, און אויף ר׳ שניאור־זלמנען זיינען אָנגעפאַלן זיינע אייגענע חברים. דער ערשטער האָט געשטערט דעם שלום אין לאַגער פון די חסידים ר׳ אברהם קאַליסקער, ר׳ שניאור־זלמנס חבר פון זיינע יונגע יאָרן, וואָס האָט זיך באַזעצט אין ארץ־ישראל און איז דאָרט געוואָרן דער פירער פון די חסידים נאָך ר׳ מענדל וויטעבסקערס פּטירה (אויבן, §§ 21,

---

דאָס איז די ווילנער קהילה, וואו עס איז אויסגעבראָכן אַ מחלוקת צווישן די פּאַרטייען אין יאָר תקנ״ח—תקנ״ט בעת די וואַלן צו דער קהילה־פאַרוואַלטונג, איז דעמאָלט גע־שטאַנען בראש פון דעם מנין פון די חב״ד־חסידים ר׳ מאיר רפאלס. און אפשר וועגן אים שרייבט דאָס ר׳ שניאור־זלמן אין זיין בריוו: „אין יענער צייט האָבן זיי געהאַט אַ ראש איינעם וואָס האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ חכם, און ער האָט מיר נישט געוואָלט פאָלגן און געזאָגט, אַז ער איז קליגער פאַר מיר״; אָבער דאָ איז ער אַליין מודה, אַז „אנהייב זומער תקנ״ח האָט ער געדאַרפט ראַטעווען די באַוולטע און גערודפטע״. מען וועט קאָנען אַ סך אָפּלערנען פון דעם בריוו פאַר דער געשיכטע פון דער מחלוקת פון 1798—1800, ווען עס וועלן ווערן אויפגעקלערט די פּרטים פון דער צייט און די נע־מען, וואָס זיינען דערווייל פאַרהוילן.

25). אַ צייט לאַנג זיינען ביידע מנהיגים געשטאַנען איטלעכער אויף זיין פּאָסטן, איינער אין רוסלאַנד, דער צווייטער אין ארץ־ישראל. און עס איז געווען אַ פריינדשאַפט צווישן זיי: דער ליאָזנער צדיק פלעגט יאָר־אויס יאָר־איין שיקן זיין חבר דאָס געלט וואָס ער פלעגט אויפקלייבן לטובת דעם חסידישן קיבוץ אין ארץ־ישראל, און דער טבריהער צדיק פלעגט שיקן „הייליקע בריוו" (אגרות קודש) קיין חוץ לארץ און אויפמונטערן זיינע אָנהענגערס, זיי זאָלן פאָלגן זייער גרויסן פירער ר' שניאור־זלמן. חילוקי דעות צווישן די צוויי חברים האָבן זיך אַרויסגעוויזן אין יאָר תקנ"ז, ווען עס איז אַרויס פון דרוק דער ספר „תניא". די פילאָסאָפישע שיטה וואָס דער רב האָט אַריינגעטראָגן אין חסידות איז ר' אברהם קאַליסקערן ניט געפעלן געוואָרן: וואָס האָט צו טאָן דער האַרצנס־גלויבן מיט חקירה? „איך האָב געזען דעם ספר הבינונים וואָס כבוד תורתו האָט אָפּגעדרוקט — שרייבט ר' אברהם צום מחבר* — און איך האָב אין אים נישט געפונען אַזאַ גרויסן נוצן צו ראַטעווען נשמות... אונדזערע לערערס זיינען געווען שטאַרק באַוואָרנט און אָפּגעהיט אין זייערע רייד, נישט צו לאָזן הערן עפּעס דעם רוב חסידים, סיידן נאָר אויפן וועג פון מוסר און זיי אַריינצופירן אין דעם גלויבן אין תלמידי חכמים... דער עיקר פון אמונה און יראה איז דער מקור פון די ברכות און פון דעם פאַרבאָרגענעם גוטס, און אַלע שכלדיקע זאַכן זיינען דער מקור פון צרות, רחמנא ליצלן (כל השכליים הוא מקור הדינין). דערפאַר דאַרף איטלעכער וואָס היט זיין נשמה זיך דערווייטערן פון זיי, וואָרעם דער אָנהייב פון אַל דאָס בייז איז פון שכל, וואָס פון אים ווערן דערוועקט קיטרוגים. און צדיקים זאָגן אַזאַ שיחת־חולין אויפן פסוק „ובת כהן כי תחל לזנות" (ויקרא כ"א, 9), אַז דער אָנהייב איז דער שכל, פון אים ציט זיך די זנות, און אַ סך זיינען געוואָרן אַפּיקורסים פון „די שכלדיקע". דאָס איז געווען דער

* אין זיין בריוו פון יאָר תקנ"ז, קרית ספר, ערשטער יאָרגאַנג, ז"ז 144 א"וו, אין דעם אַרטיקל פון בראַווער „על המחלוקת בין הרש"ז מלאדי ור' אברהם מקאַליסק". דער דאָקומענט איז איבערגעדרוקט פון דעם ספר „ליקוטי אמרים" פון ר' מענדל (וויטעבסקער), וואָס איך האָב אים נישט געהאַט (דאָרט, 142 אין דער הערה).

אויפשטאַנד פון דעם בעש״טס חסידות, דער אַנשכלדיקער, דער אַראַציאָנאַלער, קעגן דער ראַציאָנאַלער חסידות אין דער תורה פון חב״ד.

אַזוי איז געבוירן געוואָרן דער אידייען־קאַמף אין חסידישן לאַגער באַלד נאָך דעם ווי דער „תניא" איז אָפּגעדרוקט געוואָרן, ער איז אָבער פאַרהאַלטן געוואָרן אויף עטלעכע יאָר, ווייל פּלוצים איז געשטעלט געוואָרן אין סכנה די גאַנצע חסידישע באַוועגונג. אין די יאָרן 1799 און 1801 איז דער באַשעפער פון דער חב״דישער שיטה אַרעסטירט געוואָרן און אַוועקגעפירט קיין פּעטערבורג ווי אַ מורד במלכות; זיינען אַנטשוויגן געוואָרן די טענות קעגן אַרעסטירטן צדיק, ביז ער איז באַפרייט געוואָרן, און די רעגירונג האָט אַרויסגעגעבן אַ הכשר אויפן חסידיזם. דעמאָלט האָט זיך ווידער אָנגעהויבן די אינעווייניקסטע מחלוקת. צו די חלוקי־דעות איז אין יענער צייט צוגעקומען נאָך אַ מחלוקת וועגן שיקן די נדבות־געלטער קיין ארץ־ישראל. ר' אברהם קאַליסקער, וואָס איז געווען ממונה אויף צעטיילן דאָס געלט אויפן אָרט, פלעגט אַליין שיקן קיין חוץ לארץ באַזונדערע משולחים אויפצוקלייבן נדבות און זיי פלעגן זיך אַריינרייסן אין גבול פון ר' שניאור־זלמן, וואָס איז געווען געשטעלט איבערן קלייבן דאָס געלט אין רייסן און די שכנישע מדינות. אָט די צעמישעניש האָבן געבראַכט צו סיכסוכים צווישן דעם מנהיג אין חוץ לארץ און די משולחים פון ארץ־ישראל. אויף ביידע זייטן האָבן זיך אויך געפונען מענטשן, וואָס האָבן גענומען אויפבלאָזן די מחלוקת דורך לשון הרע און רכילות און דורך וואַרפן חשדים אויפן צד שכנגד, אַז מען באַגייט זיך נישט ערלעך מיטן געלט, אַז מען וויל האָבן די גאַנצע דעה וכדומה*.

* אויף איינעם פון אַזעלכע העצערס באַקלאָגט זיך ר' אברהם קאַליסקער אין זיין בריוו צו ר' שניאיר־זלמן פון יאָר תקס״א(?). איינער אַ פּאַנאַטישער חסיד פון ר' שניאור־זלמנס תלמידים, אלעזר דיסנער, איז געקומען קיין ארץ־ישראל און פלעגט מבזה זיין ר' אברהמען און אָנריידן אויף אים שלעכטס אין זיינע בריוו צו זיין רבין. אַזעלכע העצערס האָבן זיך געפונען אויך צווישן ר' אברהמס משולחים, וואָס פלעגן אָנריידן פאַר אים אויף ר' שניאור־זלמנען, ווען זיי פלעגן קומען אַהיים. ר' אברהם קאַליסקערס לאַנגער בריוו איז אָפּגעדרוקט אין בראַווערס דערמאָנטן אַרטיקל (קרית ספר, 145—150) מיט אַ פאַרצייכעניש: שנת תקס״א. די דאָזיקע דאַטע איז ביי מיר שטאַרק מסופּקדיק, ביז פּסח תקס״א איז ר' שניאור־זלמן געזעסן אין פּעטערבורג, נאָך דעם

און אַט די האָבן געבראַכט צו אַן אָפענער שפּאַלטונג. אין יאָר 1803 זײַ־נען געקומען צו ר׳ שניאור־זלמנען משולחים פון ארץ־ישראל און האָבן געפאָדערט בײַ אים אין ר׳ אברהמס נאָמען, ער זאָל איבערגעבן זײ דעם גאַנצן ענין פון קלײַבן די נדבות, און אָפּרופן די משולחים װאָס פאָרן אַרום קלײַבן אין דעם ליאָדיער רבס נאָמען. ר׳ שניאור־זלמן האָט זיך געשפּירט באַלײדיקט פון דער פאָדערונג און האָט װײַטער געטאָן זײַן אַרבעט, אָבער די משולחים האָבן נישט געװאָלט צונעמען בײַ אים דאָס געלט. אַזױ האָט מען זיך צעקריגט. די אָרעמע־לײַט אין ארץ־ישראל האָבן געליטן נױט, און איטלעכער פון די צדדים האָט אַרױפגעװאָרפן די שולד אױפן צד שכנגד. ר׳ אברהם האָט געשיקט אַ בריװ מיט טענות צום ליאָ־דיער רבס מחותן, ר׳ לוי יצחק באַרדיטשעװער, און ער האָט באַשול־דיקט זײַן קעגנער „במילי דשמא ובמילי דארעא״: אַז ער טרעט אָפּ פון דעם בעש״טס װעג און אַז ער פאַרכאַפּט געלט. דער באַרדיטשעװער רב האָט געענטפערט, אַז ער געפינט נישט אײן אין דער שיטה פון חב״ד קײן שום אָפּנײג פון דעם דרך פון בעש״ט און פון מעזריטשער מגיד, װאָס האָט בשעתו זײער שטאַרק געהאַלטן פון זײַן תלמיד שניאור־זלמנען, און װאָס איז שײך דאָס פאַרהאַלטן די נדבות פאַר ארץ־ישראל איז שולדיק ר׳ אברהם, „װאָס האָט אַלײן געשיקט שלוחים צו פאַרדאַרבן די אָרדע־נונג און האָט פאַרמערט מחלוקתן״*.

אַ לאַנגע תשובה צו זײַן קעגנער האָט געשריבן אין יענער צײַט (אַן ערך 1805) ר׳ שניאור־זלמן אַלײן. אין דער גאַנצער מחלוקת זעט ער

װי ער האָט זיך אומגעקערט אַהײם, איז נאָך נישט געװען געענדיקט דאָס עסק מיטן מסור אביגדור. די בשורה װעגן זײַן באַפרײַאונג איז מסתמא אָנגעקומען קײן ארץ־ישראל ערשט שפּעטער, און עס איז שװער צו גלײבן, אַז אין דעם מאָמענט זאָל ר׳ אברהם האָבן געשריבן צו דעם באַפרײטן אַ בריװ פול מיט שטראָף־רײד אַנשטאָט אַ באַגריס־בריװ. אַנשטאָט תקס״א דאַרף אפשר זײַן תקס״ב אָדער תקס״ג, דאָס הײסט נאָענט צו דער צײַט פון די װײַטערדיקע בריװ.

* בית רבי, חלק א׳, 81—86; האָראָדעצקי, החסידות והחסידים, חלק ב׳, ז״ז מ״ג א״וו; טײטלבױם, הרב מלאדי, חלק א׳, 141—145, 236 א״וו; בראַװער, אין אױבן דער־מאָנטן אָרט 227 א״וו. דער דאָזיקער בריװ־אױסטױש איז פאָרגעקומען אַן ערך אין די יאָרן 1804—1805.

נאָר די האַנט פון רכילותניקעס און העצערס, און ער הייבט אָן מיטן מאמר פון חכמים: „ברית כרותה ללשון הרע, אם אינה מתקבלת כולה מתקבלת מקצתה״. (לשון־הרע אויב זי ווערט נישט אָנגענומען אין גאַנצן, ווערט זי אָנגענומען טיילווייז), און שרייבט ווייטער: „אַ משך פון אַ סך יאָרן זינט עס האָבן געשאַרפט זייער צונג ווי אַ שווערד די רייזנדערס וואָס פאָרן פון ארץ־ישראל קיין חוץ־לארץ און פון ארץ־ישראל אַהער. עס איז איבערגעפולט געוואָרן די מאָס און עס איז הויך געוואָרן דער באַרג [וואָס שיידט אונדז פונאַנדער]. און בפרט אַז דער אָרט (ארץ־ישראל) איז גורם, וואָרעם דער חורבן איז געוועזן פאַר שינאת חינם, און שינאת חינם קומט נאָר פון רכילות און לשון־הרע״. דער שרייבער דערמאָנט די פריינדשאַפט־בריוו וואָס ר׳ אברהם פלעגט אים שיקן אין משך 22 יאָר און חידושט זיך, ווי אַזוי האָט זיך ביי אים דאָס איבערגעביטן די שטימונג דן צו זיין זיין פריערדיקן פריינד פון לכתחילה אָן לכף חוב סיי אין הימל־זאַכן סיי אין ערדישע זאַכן. ר׳ שניאור־זלמן דערמאָנט אים די יוגנט־זינד, בעת זיי זיינען ביידע געוועזן אין יאָר תקל״ב אין מעזריטש, און דער מגיד האָט אָנגעשריען אויפן יונגן אברהמען פאַר זיין לייכטזיניקייט און עקס־טרעמקייט אין די ענינים פון חסידות (אויבן, § 21), און איצט האָט דער זעלביקער פאַרזינדיקטער תלמיד די העזה אויפצוואַרפן זיין חבר, אַז ער טרעט כלומרשט אָפּ פון דעם גרויסן מגידס וועג. פון דעם דאָזיקן ענטפער איז קענטיק, אַז אין זיין בריוו צום באַרדיטשעווער רב באַקלאָגט זיך ר׳ אברהם אויפן ליאָדיער רב, אַז ער איז אָפּגעטראָטן פון דעם חסי־דישן פרינציפּ, וואָס איז באַגרינדעט אויפן פסוק „וצדיק באמונתו יחיה״, דער צדיק לעבט מיט זיין אמונה, און נישט מיט זיין פאַרשטאַנד, ווי עס מיינען די חב״דניקעס, וואָס פאַדערן אריינטראַכטונג אָנשטאָט דבקות און בלינדן גלויבן.

די פּאָלעמיק אין די „הייליקע בריוו״ האָט געדויערט עטלעכע יאָר*. אין דער מחלוקת האָט זיך אריינגעמישט אויך דער ליטווישער צדיק ר׳ מרדכי לעכעוויצער, וואָס האָט זיך געשטעלט אויפן צד פון ר׳ אברהם

* בראַווער, דאָרט גופא, 229—237, לויט כתבי־יד און אויסגעקליבענע ערטער פון דערמאָנטן ספר „ליקוטי אמרים״ פון ר׳ מענדל וויטעבסקער.

קאַליסקער, בעת ווען דער באַרדיטשעווער האָט געהאַלטן פאַרן ליאַדיער רבי. אין יאָר 1810 איז נפטר געוואָרן ר׳ אברהם אין טבריה און דאָס פייער פון מחלוקת האָט גענומען זיך איינלעשן.

די זעלביקע אינעווייניקסטע שפּאַלטונג וואָס האָט דערווייטערט די גאָענטע פון טבריה און ליאָדי, האָט געבראַכט אויך צו אַן אויסווייניקסטער שפּאַלטונג צווישן דעם פילאָסאָף פון חסידות און דעם סוחר מיט חסידות, ר׳ ברוך טולטשינער. די שיטה פון פאַרטיפטער חקירה וואָס איז נישט געפעלן געווען דעם תמימותדיקן מאמין פון ארץ־ישראל האָט געמוזט דערוועקן נאָך אַ גרעסערע קעגנערשאַפט ביים בעש״טס אייניקל, וואָס איז אַליין גאָר נישט געווען אַזאַ נאַיווער מאמין, נאָר ער האָט זיך געסטאַרעט צו האַלטן די פאָלקס־מאַסן אין בלינדן גלויבן, כדי זיי זאָלן גיין ווי די שאָף נאָך זייערע פאַסטעכער די צדיקים, וואָס האָבן זיי אָרומגעשאָרן. אַ סך איז דאָ געווען קאָנקורענץ און קינאה: ווער איז גרעסער — דעם בעש״טס אייניקל אָדער דעם מגידס תלמיד? ווער איז ראוי צו שטיין בראש פון אַלע צדיקים: דער דרומדיקער ייד וואָס האָט פון פּראַקטישן צדיקיזם געמאַכט אַ „גוטן עסק״, אָדער דער צפונדיקער ייד, וואָס האָט דערהויבן די חסידות צו דער מדרגה פון אַ סיסטעם? פון קינאה־וועגן האָט ר׳ ברוך זיך געשטעלט אויפן צד פון די ארץ־ישראלדיקע משולחים אין זייער מחלוקת מיט ר׳ שניאור־זלמן מכוח דער גבאות איבער די חלוקה־געלטער. די פאַרבאַהאַלטענע פייַנטשאַפט איז געוואָרן אַן אָפענע שינאה, ווען ר׳ שניאור־זלמן איז געקומען אין ר׳ ברוכס מדינה, כדי צו קלייבן נדבות פאַר די אַרויסגעטריבענע פון די דערפער אין רייסן אין יאָר 1808, און ר׳ ברוך האָט מיט אים גערעדט האַרבע דיבורים, פאַרוואָס ער איז אים מסיג גבול (אויבן, § 44). איינזאַם איז געווען ר׳ שניאור־זלמן אין דער פרעמד, צווישן חסידים, וועמען עס איז געווען גענוג דער גלויבן אין צדיקים און האָבן קיין תורה פון זיי נישט פאַרלאַנגט, און צווישן צדיקים, וואָס זיינען נישט געווען קיין וועגווייזערס פאַר זייערע אָנהענגערס, נאָר זיי האָבן זיי געדינט פאַר סרסורים אין דער אייבערשטער וועלט און געקראָגן זייער מעקלער־געלט אין דער אונטערשטער וועלט.

ר׳ שניאור־זלמנען איז נאָך באַשערט געווען, אַז אין זיינע לעצטע

יארן זאל זיין רו ווידער געשטערט ווערן דורך פאליטישע מהומות, וואס האבן באמת אנגערירט אלע איינוואוינערס פון רוסלאנד. דער אריינרייס פון די פראנצויזן קיין ווייסרוסלאנד אין יאר 1812 און דערנאך זייער צוריק־אנטלויף דורך אט דעם לאנד האבן אנגעטאן גרויסע צרות די איינוואוינערס פון לאנד, בפרט יידן. דער ליאדיער רב, וואס איז באפרייט געווארן אין יאר 1801 אויפן באפעל פון קייסער אלעקסאנדער I, איז אים געווען דאנקבאר זיין גאנץ לעבן, און בשעת דער מילחמה, ווען עס האבן זיך צעטיילט די מיינונגען ביי יידן צווישן אנהענגערס פון נאפאלעאן און פון רוסלאנד, האט ער זיך געמיט מיט אלע כוחות אריבערצוציען די חסידים אויפן צד פון רוסישן קייסער. אין דעם ענין האט ער געהאט וויכטיקע טעמים פון דעם שטאנדפונקט פון יידישקייט. אין איינעם פון זיינע בריוו, וואס איז געשיקט געווארן בעת דער מילחמה צו זיין גוטן פריינד ר' משה מייזלש אין ווילנע, שרייבט ער: „דעם ערשטן טאג ראש־השנה פאר מוסף האט מען מיר דערוויזן: אויב באנאפארטע וועט מנצח זיין, וועט גרויס ווערן די עשירות ביי יידן און דער יידישער מצב וועט געהויבן ווערן, אבער זיי וועלן זיך אפשיידן און דערווייטערן פון זייער פאטער אין הימל*; און אויב עס וועט מנצח זיין אונדזער הער אלעקסאנדער, איז הגם עס וועט זיך פארמערן ארעמקייט ביי יידן און דער יידישער מצב וועט דערנידעריקט ווערן, אבער יידן וועלן זיך פארבינדן און באהעפטן מיט זייער הארץ צו זייער פאטער אין הימל; און דאס וועט דיר זיין א סימן אז אין די נאענטע טעג וועט צוגענומען ווערן ביי אייך די גלוסטיקייט פון אייערע אויגן (מחמד עיניכם) און מען וועט אנהייבן נעמען זעלנער פון אחינו בני ישראל**... און למען השם פארברענען דעם דאזיקן בריוו"***. די לעצטע בקשה לאזט זיך דערקלערן דערמיט, וואס דער

---

* דאס הייסט, מען וועט געבן יידן גלייכבארעכטיקונג, ווי אין פראנקרייך און די איבעריקע לענדער, וואס זיינען געשטאנען אונטער איר איינפלוס, אבער עס וועט זיך שטארקן פריידענקעריי.

** אויב די רוסן וועלן מנצח זיין, וועלן יידן בלייבן אויף א נידעריקן שטאנד, אבער מען וועט זיי נישט אפרייסן פון זייער גלויבן. אבער אז די מילחמה וועט לאנג געדויערן, וועט ארויסגיין א געזעץ צו נעמען יידישע יונגעלייט פאר זעלנער.

*** בית רבי, חלק א', ז"ז 92—94; הרב מלאדי, חלק א', 156; ראדקינסאן, עמידו

בריוו איז געשיקט געוואָרן ווען דאָס פראַנצויזישע חייל איז אַריין קיין ליטע און רייסן, און עס איז געווען אַ סכנה, אַז אויב דער בריוו וועט אַריינפאַלן צו די פראַנצויזן אין די הענט, וועלן זיי באַשטראָפן דעם רב וואָס רייצט אויף די מאַסע קעגן נאַפּאָלעאָנען.

עס איז געווען אַן אָפענער סוד, אַז אַ סך רוסישע יידן פאַרנעמען זיך מיט פּאַטריאָטישן שפּיאָנאַזש לטובת זייער פאָטערלאַנד און לאָזן וויסן די רוסישע קאָמאַנדירן אַלצדינג וואָס זיי האָבן געזען אין שונאס לאַגער. ר׳ שניאור־זלמן אַליין האָט זיך באַקאַנט מיט די רוסישע גענעראַלן וואָס האָבן געלאַגערט אין זיין שטעטל און האָט זיך געפונען אונטער זייער שוץ. אַז די פראַנצויזישע אַרמייען זיינען צוגעקומען נאָענט צום רבס שטאָט, האָבן די קאָמאַנדירן אים געגעבן אַן עצה צו אַנטלויפן מיט זיין הויזגעזינד קיין צענטראַל־רוסלאַנד. אין אויגוסט 1812 (אלול) איז דער אַלטער רב אַנטלאָפן פון ליאָדי אין דער שכנישער סמאָלענסקער גובערניע, און דערנאָך זיינען זיי, ער מיט זיין הויזגעזינד, פאַרוואָגלט געוואָרן אין משך פינף חדשים פון שטאָט צו שטאָט, געיאָגט פון שונא, האָבן געמוזט זיך אויסבאַהאַלטן אין וועלדער אום ווינטער, ביז דער אַלטער איז קראַנק געוואָרן אין אַ דאָרף לעבן קורסק און האָט געמוזט זיך לייגן אין בעט אַריין. 24 טעג אין טבת תקע״ג (יאַנואַר 1813) איז דער צדיק געשטאָרבן, און אין עטלעכע טעג אַרום האָט מען זיין גוף אָפּגעפירט אין דער שכנישער שטאָט האַדיאַטש (פּאָלטאַווער גוב׳) און ער איז דאָרט געבראַכט געוואָרן צו קבר ישראל. אין אַ בריוו פון אַ שפּעטערדיקער צייט (תקע״ד), וואָס עס האָט געשיקט ר׳ שניאור־זלמנס זון, ר׳ דוב בער, צום דערמאָנטן ר׳ משה מייזלש, זיינען געשילדערט אַלע פּלאָגן וואָס דער רב האָט געהאַט אויסצושטיין די לעצטע חדשים פון זיין לעבן, און מיר באַקומען פון דעם אַ בולט בילד פון יענע שטורמישע צייטן בכלל*.

חב״ד, 83. אין דעם לעצטן בוך זיינען די נעמען פון די קיסרים מחמת מורא פאַר דער צענזור באַצייכנט מיט ראשי־תיבות: ב״פ (באָנאַפּאַרטע) און א״א (אדוננו אלכסנדר).

* ר׳ דוב בערס בריוו געפינט זיך ביי מיר אין אַן אָפּשריפט, וואָס עס האָט מיר געגעבן איינער אַ מענטש וואָס איז נאָענט צו דער פאַמיליע שניאורסאָן, דער זעלביקער

„באַלד ווי עס איז אַריין דער שונא דער אַלגעמיינער צורר דער רוצח וואָס איז באַוואוסט מיט זיין נאָמען נאַפּאָלעאָן אין עק פוילן, קיין קאָוונע און ווילנע, האָט (דער פאָטער) געגומען זיך אָן עצה האַלטן מיט אונדז, ווי אַזוי צו אַנטלויפן קיין רוסלאַנד דווקא, מחמת ער האָט געזאָגט, אַז אויב ער (נאַפּאָלעאָן) וועט זיך נישט האַלטן צו גרויס זיך צו באַנאַרישן צו גיין אויך קיין רוסלאַנד, קאָן זיין, אַז ער וועט זיך באַפעסטיקן און וועט בלייבן אין די פּוילישע מדינות (אָבער השם יתברך האָט אים צו נאַר געמאַכט, און דאָס איז דער יסוד פון זיין מפּלה), אָבער דאָס איז אַ גרויסע צרה פאַר יידן, וואָרעם קיין איינער וועט נישט בלייבן ביי זיין יידישקייט און נישט ביי זיין פאַרמעגן... (דאָ רעדט דער שרייבער אַרום באַריכות אין זיין פאָטערס נאָמען די שעדלעכע ווירקונג פון דעם „שטן" נאַפּאָלעאָן און די „שטאַרקייט פון ניצחון" וואָס האָט אָנגעכאַפּט דאָס גאַנצע פאָלק אין פראַנקרייך אונטער זיין אָנפיר)... די אַלע רייד האָבן אַרויסגעקוואָלן פון זיין מויל, און ער האָט זיך באַקלאָגט מיט גרויס ביטערניש אַלע ווילע און האָט געזאָגט תהילים אַ גאַנצן טאָג און מתפלל געווען מיטן גאַנצן האַרצן, אַז דער אייבערשטער זאָל פאַרשטאַרקן זיין געדאַנק און אַוועקטרייבן דאָס אומגליק. אַז ער (דער שונא) איז געקומען נאָענט צו באָריסאָוו אויפן מינסקער וועג, האָט (דער רב) געשיקט שלוחים קיין טאָלאָטשין און געלאָזט אַלץ וויסן אין וויטעבסק לויט דער בקשה פון דעם אדון הגדול*. און מיט דער גאַנצער נשמה האָט ער זיך געמיט צו שיקן שפּיאָנעס. אָבער דערנאָך האָט ער פאַרשטאַנען מיט זיין רוח הקודש און מיטן כוח פון זיין פאַרשטאַנד, אַז (דער פראַנצויזישער חייל) וועט זיך אויסשפּרייטן ביז קיין רוסלאַנד, און ווייל ער האָט תכלית שינאה פיינט געהאַט נאַפּאָלעאָנען, איז ביי אים געבליבן צו אַנטלויפן,

---

נוסח איז אָפּגעדרוקט איז „בית רבי", חלק א׳ ז״ז 95—102 און אין ספר „הרב מלאדי" אין דער הוספה, ז״ז 238—246, און אַ ביסל אומגעענדערט אין „עמודי חב״ד" פון ראָדקינסאָן, ז״ז 84—94. דאָ ווערן געבראַכט די וויכטיקסטע פראַגמענטן.

* דאָס הייסט איינער פון די קאָמאַנדירן, וואָס האָט געבעטן דעם רב, ער זאָל לטובת דער רוסישער רעגירונג דורך אויסשפּירערס אים צושטעלן ידיעות וועגן דער באַוועגונג פון שונא.

ווייל ער האָט געזאָגט: גלייכער זאָל איך שטאַרבן איידער צו לעבן אונ־טער אים, און זאָל איך נישט זען דאָס אומגליק פון מיין פאָלק. און ווי גרויס עס איז געווען די איילעניש צו אַנטלויפן, קאָן מען גאָר אין שריפט נישט איבערגעבן. און אויך וואָס ער איז געווען אַלט און שוואַך, און די קעלט אום ווינטער און די שווערע אַרומשלעפעניש איז גאָר נישט געווען פאַר זיין כוח, מיט די קליינע קינדער פון אונדזערע פיר מישפחות. אָבער ער האָט בשום אופן נישט געוואָלט רוען אַפילו איין טאָג אונטער זיין ממשלה און זיין דינסט. און מיר זיינען אַנטלאָפן אויף צוויי וועגענער, און דאָס גאַנצע הויזגעזינד, 28 נפשות גרויסע און קליינע, מיט אַלע גרייב־גע חפצים וואָס מיר האָבן געקאָנט מיטנעמען האָבן מיר גענומען, און אַלע שווערע חפצים זיינען געבליבן, אַן ערך 2 טויזנט רובל (ווערט), ווי תבואה און יי״ש און שטוב־כלים און האָלץ, ווי עס איז באַוואוסט דעם גענעראַל וואָס איז געשטאַנען דעמאָלט אין ליאַדי, וואָס האָט געהייסן אַליאַנאָוו... און אויך דער גענעראַל איבער אים, וואָס האָט געהייסן נעוו־ראָווסקי וואָס איז געשטאַנען אין קראַסנע אין אָנהייב פון דער מילחמה...

„און איצט קום איך דערציילן מיין פריינד, וואָס מיר האָבן געזען גאָטס נסים אונטערוועגס פון ליאַדי ביז דער צייט פון זיין פטירה ז״ל... אַז ס׳איז אונדז קלאָר געוואָרן וואָסערע מעשים ס׳טוט אָפּ דער שונא דאַוויש [דער פראַנצויזישער מאַרשאַל דאַוואו, (Davoust) ימח שמו אין שקלאָוו און דובראָוונע, האָט (דער פאָטער), נישט געוואָלט בלייבן קיין איין רגע, און מיר זיינען אַוועקגעפאָרן קיין קראַסנע, בכדי צו זיין צוזאַמען מיט די דערמאָנטע גענעראַלן, אַליאַנאָוו און נעבראַווסקי, און זיי האָבן אונדז געגעבן זייער גוטע פּאַספּאָרטן... אין קראַסנע, ערב שבת פאַר ראש חודש אלול, איז געקומען פלוצים די גאַנצע מחנה פון שונא און אויך די מחנה פון וויטעבסק, אַרום פערציק טויזנט, און אונדזערע זיינען געווען נאָר אַכט טויזנט אין אַ געניטער צאָל. און דער גענעראַל נעבראַווסקי איז געווען פון דעם קאָרפּוס פון קניאַז בורטינקע [באַריאַטינסקי ?], וואָס איז גע־שטאַנען ביי סמאָלענסק מיט זיבעציק טויזנט מאַן. און אַז (דער שונא) איז געקומען קיין קראַסנע ביי האַלבן טאָג ערב שבת קודש, איז געפאַלן אַ גרויס געוויין אויף אונדזער גאַנצן הויזגעזינד, ווייל עס איז גאָר קיין

עצה נישט געווען וואָס צו טון, סיידן צו אַנטלויפן אין וואַלד אַריין. און אונדזער באַבע און אַלע ווייבער און קינדער האָבן אויפגעהויבן אַ געוויין, וואָס מען קאָן גאָר נישט באַשרייבן. און אונדזער האַר מיין פאָטער און מיין לערער ז״ל איז צוגעטראָטן מיט כּוח און האָט אָנגעשריען אויף זיי: וואָס וויינט איר, מען דאַרף נישט אַנטלויפן אין וואַלד, נייערט פירן די נסיעה אויף פערד. און דער זעלביקער גענעראַל איז אַליין געקומען צו אים און האָט אים געזאָגט בזה הלשון: דו פרומער ישיש, אַנטלויף וואָס גיכער קיין סמאָלענסק, וואָרעם דער שונא איז ווי זאַמד פון ים און האָט ביי דריי הונדערט קאַנאָנען. און באַלד ווי מיר האָבן דאָס דערהערט, זיינען מיר אַלע אָפּגעפאָרן... און באַלד ווי מיר זיינען פאַרבייגעפאָרן, איז געקומען דער צווייטער צד און זיי האָבן מלחמה געהאַלטן, און מיר האָבן געהערט דעם רעש פון די גרויסע רעדער קלאַפּ נאָך קלאַפּ, אַן ערך דריי שעה. און מיר זיינען געלאָפן זיך צו ראַטעווען ביז 13 וויאָרסט נאָענט צו סמאָלענסק, און דאָרט איז געווען אַ וועג דורכצוגיין דורך אַ וואַלד, און אַז עס האָבן אונדז געזען די אַנטלויפערס פון די אונדזעריקע [פון דער רוסישער אַרמיי], האָבן זיי אונדז צוגעשריען צו אַנטלויפן אין וואַלד אַריין און מיר זיינען דאָרט געבליבן די גאַנצע נאַכט פון שבת קודש, און די פּרטים פון אַלע נסים קאָן מען נישט אויסשרייבן. און אויף מאָרגן גאַנץ פרי זיינען מיר אָנגעקומען קיין סמאָלענסק, און דאָרט איז נישט געווען קיינער נישט פון די פראַנצויזן און נישט פון אונדזעריקע, ווייל זיי [די רוסישע קאָמאַנדירן] האָבן קיין זאַך נישט געוואוסט. און זיי האָבן ביי אונדז געפרעגט צו דערגיין [וועגן דער באַוועגונג פון דעם שונאס אַרמיי], און מיר האָבן געשיקט צום דערמאָנטן קניאַז. און תּיכּף ומיד ביז האַלבן טאָג האָבן זיך צונויפגעקליבן מאַסן חיל פון אונדזערע אַן ערך 30 טויזנט און 120 האַרמאַטין. און מיר האָבן נישט געקאָנט אַרויסקומען פון שטאָט, און מיר האָבן זייער געוויינט, ווייל דאָס אומגליק איז געווען פאַרפאַל אין שטאָט, און דער שונא איז געשטאַנען נאָענט. ערשט פאַרנאַכט זיינען מיר איבער געוואַלד אַרויס אין גאַס, אויפן וועג פון מאָסקווע און דראָגאָבוזש. און דער פאָטער ז״ל האָט אונדז געהייסן פאָרן אום שבת, ווייל ער האָט געזאָגט, אַז מען מעג און עס איז אַ מצווה

זיך צו ראַטעווען פון מזיקים. און זונטיק זיינען מיר אַנטלאָפן מיטן גו־בערנאַטאָר פון דער דערמאָנטער שטאָט, טאָלסטאָי, קיין וויאַזמע און מיטוואָך זיינען מיר אַרויסגעטריבן געוואָרן און זיינען אַנטלאָפן קיין מאַזשאַיסק. פון מאַזשאַיסק האָבן מיר געמאַכט אַן אומוועג (לויט דעם פאָטערס עצה), ווייל ער איז געווען בקי אין דער קאַרט (קאַרטע), און מיט זיין רוח הקודש האָט ער פאַרשטאַנען, אַז דער שונא וועט גיין אַרום און אַרום און וועט פאַרקרימען זיין וועג, דערפאַר האָט ער געקלערט אַרומ־צופאָרן אַרום דער שטאָט מאָסקווע. און מיר זיינען געווען דעם פאַרגאַנגענעם ראש־השנה אין טריצע זערקאַ [טראָיצע סערגיע]... און ער האָט מיך גערופן און געזאָגט צו מיר: עס איז מיר זייער שלעכט, מיין זון... דער שונא שטאַרקט זיך, און איך האַלט, אַז ער וועט נעמען אויך מאָס־קווע. און האָט געוויינט מיט ביטערע טרערן. און אויך איך האָב געוויינט און בין אַוועק.

„ראש־השנה האָט ער אונדז גערופן און האָט אונדז געזאָגט רייד פון מונטערקייט און טרייסט: „היינט האָב איך געזען בעת מיין תפילה, אַז עס איז געענדערט געוואָרן צום גוטן, און אונדזערער האָט מנצח גע־ווען, און הגם [דער שונא] וועט איינגעמען מאָסקווע, נאָר ער וועט קיין תקומה נישט האָבן, און עס וועט פאַר אונדז קומען פאַרגרינגערונג און אויסלייזונג, ווארעם אַזוי איז אָנגעשריבן היינט אויבן". און מיר זיינען געגאַנגען און געגעסן און געטרונקען אין גוטן מוט און מיר זיינען געווען פריילעך און אויפגעלייגט. און מיר זיינען געפאָרן אין גאָראָד יוריעוו ביי דער גובערניע וולאַדימיר 70 וויאָרסט. שבת שובה פאַר דער תפילת מוסף האָט [דער רבּ] גערופן מיך און מיין איידעם ר' מענדל און האָט אָנגע־הויבן זייער שטאַרק צו וויינען און זיינע טרערן זיינען געפאַלן אויף זיי־נע באַקן טראָפנווייז, און ער האָט געשריען: „ווי, עס וועט חרוב ווערן גאַנץ ביעלאָרוסיע, בעת דער שונא וועט גיין צוריק, און דאָס איז אַ גע־צאָלט פאַר דער גזירה פון כמעלניצקי, וואָס איז אין רייסן און ליטע גאָר נישט געווען, נייערט נאָר אין וואָלין און אוקראַיִנע"... און איך האָב צו אים געזאָגט: אַ פאָטער, ער איז דאָך נאָך נישט געקומען קיין מאָסקווע, און אויב ער וועט יאָ איינגעמען, וועט ער אפשר זיך אומקערן פון אַן

אנדער זייט. און ער האט געענטפערט: מאסקווע וועט ער געוויס איינ־נעמען אין גיכן, הגם זיין כוח גייט אויס און ער קאן ווערן גערעכנט פאר א טויטן, זיין שווערער ניצחון וועט אים טויטן און וועט אים פירן קיין מאסקווע, אבער באלד וועט זיין מפלה זיין א פאלן וואס נידעריקער קאן גאר נישט זיין, ווארעם ער וועט זיך דארטן נישט האלטן און וועט זיך אומקערן דורך ביעלארוסיע דווקא, און נישט דורך מאלערוסיע. און דאס איז דער סימן אויף מיינע רייד". און אזוי איז געווען.

„ערב יום־כיפור זיינען מיר געקומען קיין וולאדימיר, און מאנטיק פאר יום־כיפור האט דער שונא איינגענומען מאסקווע, און ערב יום־כי־פור איז דורך וולאדימיר אנטלאפן געווארן דער גאנצער סענאט. און אז איך האב געזען, ווי עס לויפן זייערע קאראטן, בין איך באלד געלאפן צו אים און האב אנגעהויבן וויינען מיט מיין ביטערן הארצן און האב אים געוויזן דורכן פענצטער: זע, פאטער, ווי דער סענאט לויפט, און וואו איז דיין הבטחה, אז דער שונא וועט האבן א מפלה באלד ווי ער וועט קומען קיין מאסקווע? און ער איז צוגעקומען צו מיר און האט מיך ארומגענומען און האט גערעדט פון טיפן הארצן און האט געזאגט: „דו זעסט, אז איך בין אין תפילין, און איך וועל קיין ליגן נישט זאגן. איך שווער ביי גאט און ביי מיין נשמה, אז ער וועט ווייטער פון מאסקווע נישט גיין, נאר ער וועט בקרוב זיך אומקערן, און נישט קיין פעטערבורג. נאר זיין ציל וועט זיין זיך אומצוקערן און צו געפינען שפייז דורך בעלארוסיע, נאר מען וועט אים נישט לאזן צו רו און זיין מפלה וועט זיין אין גיכן, מעגסט מיר גלייבן". און אונדזער הארץ האט זיך געשטארקט, און מיר האבן שטארק געוויינט דעם דאזיקן יום־כיפור, אזוי אז עס איז אונדז שיער די נשמה נישט ארויס.

„און מיר זיינען געפארן אין גאראד אסי (אין א צווייטן נוסח: יו־ריעוו), דארט זיינען מיר געזעסן זיכער ביים טייך אקא, און פון דארט זיינען מיר דורכגעפארן די גובערניעס ריאזאן און טאמבאוו און אריאל ביז קורסק, אן ערך 12 הונדערט וויארסט, ביז האלב כסלו, אין שטארקן פראסט און גרויס ענגשאפט און יסורים פון הונגער און קעלט, נאר גראב ברויט און וואסער, אין רויך פון די גוישע הייזער. נישטא קיין שווע־

רערער גלות פון דעם. און אין איטלעכן דאָרף שטשירעט מען די ציין און מען זידלט און מען שילט. נאָר מחמת גאָטס גענאָד איבער אונדז אין די אויגן פון די אַדונים, האָבן זיי זיי נישט געלאָזט אונדז טאָן קיין שום שלעכטס, וואָרעם מיר זיינען געפאָרן אַ גרויסער עולם מער ווי זעכציק פורן. און אין קורסק איז אָנגעקומען אַ שטאַפעט פון טאָלסטאָי צום גענעראַל פון דאָרט, אַז מען האָט אָפּגעטריבן דעם שונא פיר טעג פון קאַלוגע ביז וויאַזמע. דאָרט האָבן מיר זיך געפרייט און געדאַנקט גאָט פאַר דאָס גוטס און חסד. און עס איז געווען נאָך גרעסער די שימחה, ווען מיין זוגתי האָט געהאַט אַ בן־זכר אין קורסק, און מיר האָבן געמאַכט אַ ברית־מילה (און אַ סעודה) מיט ווייסן הירזש אחן מיט רעטעך און מיט אַ סך גוטן יי״ש. און פון דאָרט זיינען מיר געפאָרן אין דאָרף פּייענאַ.. און י״ט כסלו האָבן מיר געהערט, אַז דער שונא האָט געהאַט אַ גרויסע מפלה לעבן קראַסנע און אַז מען טרייבט אים ווי אַ הונט, און מיר האָבן זיך גאָר געפרייט, ווייל עס איז מקוים געוואָרן אַלצדינג, עס האָט נישט געפעלט אַ האָר.

„אָבער וואָס איז שייך אונדזער וואוילזיין, איז מיר ביטער ביז גאָר, וואָרעם ווי מיר זיינען געקומען עפּעס צו זיך, איז אַראָפּגעפאַלן די קרוין פון אונדזער קאָפּ. פאַר גרויס ביטערניש, וואָס איז אַלץ טיפער געוואָרן פון שעה צו שעה, האָט [מיין פאָטער] פאַרדאָרבן די גאַל און האָט זיך אויך שטאַרק צוגעקילט מחמת אַלטקייט און שוואַכקייט און נאָך פינף טעג, ווי ער איז שלאָף געוואָרן און האָט מקיא געווען גאַל, האָט ער נישט אויסגעהאַלטן און איז נפטר געוואָרן מוצאי שבת קודש פרשה שמות כ״ד טבת פון פאַרגאַנגענעם יאָר. און איך בין געווען אין וועג, ווייל [דער פאָטער] האָט מיך געהאַט געשיקט צו געפינען פאַר אונדז אַ דירה אין קרעמענטשוק. חבל על דאבדין! אַוועק איז דער כבוד פון ישראל! זיין זכות זאָל אונדז ביישטיין אַלע צייטן. נאָך זיין פטירה האָט מען אים אַוועקגעפירט אין אַ יידישער שטאָט, קיין גאָראָד האַדיאַטש אין גוב׳ פּאָלטאַווע... און דער בית־עולם דאָרט איז אין אַ קליינעם וועלדל... און ער איז באַגראָבן געוואָרן אין דעם אָרט. און מיר האָבן אויסגעבויט אַ הילצערן געוועלב און אויך אַ גרויס הויז, און מען האָט צוגעגרייט ציגל אויף צו

בויען אַ מויער, ווי אויף די קברים פון צדיקים, וואָס מען קומט [אַהין] מנדר צו זיין און מתפלל צו זיין אין אַן עת צרה״*...

אַזוי איז געפאַלן דער ריז פון דער חסידישער באַוועגונג אין דער מהומה־צייט, אין מיטן דעם שטורעם פון מילחמה און פאָליטישע איבער־קערענישן. ער האָט אָבער באַוויזן צו לאָזן נאָך זיך אַ דינאַסטיע: זיינע זין און אייניקלעך פון דעם הויז שניאורסאָן זיינען געשטאַנען בראש פון די צפונדיקע חסידים אין משך פון הונדערט יאָר, ביז דער לעצטער (ערשטער) וועלט־מילחמה. אויך אין דער ליטעראַטור האָט „דער אַלטער רבי״ (ווי מען רופט אים ביזן היינטיקן טאָג) זיך געשאַפן אַן אייביקן נאָמען. חוץ דעם ספר „תניא״ און דעם סידור און פרקים פון זיין „שולחן ערוך״, וואָס זיינען אָפגעדרוקט געוואָרן נאָך ביי זיין לעבן, זיי־נען אַרויס נאָך זיין טויט זיינע איבעריקע שריפטן. אַן ערך אַ יאָר נאָך זיין טויט האָבן זיינע זין אָפגעדרוקט די טיילן פון שולחן ערוך, וואָס דער רב האָט באַוויזן צו מאַכן אויף זיי אַ פירוש (קאָפּוסט, תקע״ד). זיינע דרשות אויף די פרשיות פון דער תורה אויף בראשית און שמות זיינען אָפגעדרוקט געוואָרן אונטערן נאָמען „תורה אור״ (קאָפּוסט, תקצ״ז), און אויף די איבעריקע חומשים אונטערן נאָמען „ליקוטי תורה״ (זשיטאָמיר, תר״ח). נאָר די אַלע חיבורים קומען נישט צום „תניא״ — דער איינציקער ספר אין דער חסידישער ליטעראַטור, וואָס האָט אַ סיסטעמאַטישע פאָרעם.

רייסן איז געבליבן די מעטראָפּאָליע פון צפונדיקן חסידיזם אויך אין אָנהייב 19טן יאָרהונדערט. אין ליטע האָט דער וואוקס פון חסידיזם זיך אָפּגעשטעלט אין דער געגנט פון ווילנע און גראָדנע, וואָס דאָרט זיינען פאַרבליבן איינציקע קליינע קיבוצים, און די גאַנצע באַוועגונג האָט זיך

* אין סוף פון זיין בריוו איז ר׳ בער מאריך וועגן דעם, אַז עס איז נייטיק „זיך צוצובינדן צום קייסער ירום הודו, וואָס איז פאַר דער טובה פון אחינו בני ישראל ממש... און אַז דער אייבערשטער וועט העלפן דעם קייסער יר״ה, און עס וועלן פאַלן זיינע שונאים אונטער אים, וועט ער אַוודאי זיך דערמאָנען אָן יידן צו דערהייבן זייער מצב מיט אַלע מיני פרייהייטן״. דאָ איז צו הערן דעם אָפּקלאַנג פון די האָפענונגען פון דער יידישער געזעלשאַפט אין רוסלאַנד נאָך דעם פראַנצויזישן קריג.

איינגעצאָמט אין מ י נ ס ק ע ר גובערניע, וואָס איז האַלב ליטע און האַלב רייסן. אָבער אויך דאָ איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן דער כוח פון דער באַוועגונג, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען פון קאַרלין. „קאַרלינער" ווי אַ נאָמען פאַר אַלע צפונדיקע חסידים באַנוצט נאָר דער מסור אביגדור דער פּינסקער, פאַר וועמען עס האָבן עקסיסטירט מער נישט ווי זיינע שונאים אין דער שכנישער שטאָט קאַרלין, און פון אים איז דער נאָמען אַריבער אין די אָפיציעלע דאָקומענטן פון דער דריטער מחלוקת (אויבן, §§ 38—39). מיר האָבן שוין געזען (§ 33), אַז דער קאַרלינער צענטער איז צעשפּאָלטן געוואָרן אויף צוויי צדיקים־הייזער: אין סטאָלין און לעכעוויץ. בעת דער לעצטער מחלוקת (1798), ווען ר' שניאור־זלמן איז אַרעסטירט געוואָרן, זיינען אויך אַרעסטירט געוואָרן די צוויי „קאַרלינער" צדיקים — ר' אשר סטאָלינער און ר' מרדכי לעכעוויצער, אָבער זיי זיינען באַלד באַפרייט געוואָרן, מחמת די רעגירונג האָט נישט געפונען קיין שום סכנה איז זייער אויפפיר. די צוויי צדיקים זיינען זיך געזעסן איטלעכער אויף זיין „שטול" אין זייערע קליינע שטעטלעך און האָבן זיך פאַרנומען ווינציקער מיט תורה, איידער מיט וועלט־זאַכן, מיט געבן עצות און ברכות זייערע מאמינים. אין דער מהומה־צייט פון פראַנצויזישן קריג איז ר' אשר אַריבער פון סטאָלין קיין קאַרלין. ווייזט אויס, אַז לכתחילה האָט ער דאָס געטאָן געצוואונגענערהייט, בעת אַלע זיינען געלאָפן פון דעם מילחמה־פראָנט, נאָר שפּעטער האָט ער אויסגענוצט די הייליקייט פון דעם אָרט, וואָס אויף אים האָט נאָך געשוועבט דער אָנדענק פון זיין פאָטער דעם גרויסן ר' אהרון, כדי צוצוציען די מאַסן צום הייליקן קבר. לעבן פאָטערס קבר איז אויך באַגראָבן געוואָרן ר' אשר, ווען ער איז נפטר געוואָרן אין טיפן עלטער. צו די צוויי קברים האָבן געשטראָמט אַ סך מאמינים אין דער ווייטערדיקער תקופה. ר' אשר האָט איבערגעלאָזן זיין אָרט פאַר זיין זון וואָס איז באַוואוסט אונטערן נאָמען ר' אהרן קאַרלינער דער צווייטער*.

דעם קאַרלינערס חבר, ר' מרדכי לעכעוויצער, האָט געוואָלט אויך טראָגן די קרוין פון „תורה" און האָט געהאַט עטלעכע תלמידים, אָבער

* זיין תורה איז אָפּגעדרוקט אין ספר „בית אהרן" (בראָד, 1875).

קיין ספר האָט ער נאָך זיך גישט איבערגעלאָזט. פון זיין קעגנערשאַפט צום בעל התניא איז צו זען, אַז ער איז אויך געווען קעגן דער „שכליות" אין נאָמען פון אַבסאָלוטן גלויבן. די צוויי צדיקים, פון סטאָלין־קאַרלין און פון לעכעוויץ, האָבן זיך מתחתן געווען מיט זייערע קינדער; און פון דעם זיווג איז געבוירן געוואָרן דער צדיק שלמה חיים, וואָס האָט גע־גרינדעט אַ דריטן צענטער פאַר חסידות אין מינסקער גובערניע, אין שטעטל קוידענאָוו, און איז געוואָרן דער ראש פון דער דינאַס־טיע פון די קוידענאָווער צדיקים. נאָך ר' מרדכים פטירה (אַן ערך 1812) איז נאָך געבליבן אַ צדיקיש הויז אין לעכעוויץ אונטער דעם אָנפיר פון זיין זון ר' נח, און דערנאָך איז די פירונג אַריבער צו די קוידענאָווער*. לגבי דער גרויסער דינאַסטיע פון דעם ליאָדיער רב זיינען די צדיקישע הייזער אין דער ליטע געווען קליינע דינאַסטיעס, ווי עס איז בכלל געווען קליין און באַגרענעצט די חסידישע באַוועגונג אין דער מעטראָפּאָליע פון דער רבנות.

* דברי שלום פון ר"ש פערלאָוו פון קוידענאָוו, אין דער הקדמה (ווילנע, 1882).

HISTORIA DEL JASIDISMO
IIdo. TOMO

HISTORY OF CHASIDISM
VOLUME II

Copyright, 1957, by
CONGRESS FOR JEWISH CULTURE, Bs. AIRES

Impreso en la Argentina
Printed in Argentina

Este libro se terminó de imprimir el día 25 de julio de 1957, en los Talleres Gráficos de JULIO KAUFMAN, S. R. L., Corrientes 1976, Buenos Aires, Rep. Argentina

SIMON DUBNOW

HISTORIA DEL JASIDISMO

(3 tomos)

II

CONFEDERACION PRO-CULTURA JUDIA
Ayacucho 483-85 Buenos Aires

SIMON DUBNOV

HISTORY OF CHASIDISM

(3 volúmenes)

II

CONGRESS FOR JEWISH CULTURE
ARGENTINE SECTION
Buenos Aires Argentina